IDISHE PROBLEMEN

Yaakov Milkh

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

יעקב מילך

אידישע פראָבלעמען

ערשטער באַנד

ניו יאָרק, 1920.

צו מיין פרוי פעני, מיין געטריַיען חבֿר, וואָס האָט מיר פאַר די לעצטע 25 יאָהר, אין צייטען פון יאוש און ניט שטענדיג געשטאַרקט די הענט — זענען די דאָזיגע בלעטער געווידמעט מיט ליעבע און אנערקענונג.

דער מחבר.

פאָרבאַמערקונג.

די זאמלונג פון ארטיקלען, וועלכע ווערען דאָ ארויסגע־געבען אין דריי בענדער, זענען ערשינען אין פארשידענע ציי־טונגען און צייטשריפטען אין פארלויף פון א רייה יאָרען.

א בוך אזוי צוזאמענגעשטעלט האָט אויגענשיינליך פע־לערען, וועלכע מען געפינט ניט אין א בוך, וואָס ווערט לכתחילה געשריבען מיט א פּלאַן און מיט א המשך.

פון איין זייט פעהלט אזא בוך די נויטווענדיגע איינהייט־ליכקייט און פאָרטזעצונג פון דעם געדאנקענגאנג; פון דער צווייטער זייט איז אוממעגליך אויסצומיידען ווידערהאָלונג.

ספּעציעל איז דאָס אמת, ווען מען באהאנדעלט אידישע פּראָבלעמען אין א רייה פון יאָרען. פילפאַכיג און פיל־זייטיג ווי עס זענען די אידישע ליידען, זענען די פּראָבלעמען וואָס וואַקסען פון זיי ארויס נאָר געצעהלטע. מען דרעהט זיך כסדר אין א צירקעל.

אויסצושניידען דיזע ווידערהאָלונגען, וואָלט אפשר דעם בוך געגעבען א מער איינהייטליכען כאַראַקטער, די איינציגע ארטיקלען וואָלטען אָבער געליטען אין זייער געלויפיגקייט און אינערליכען ריטם.

איך האָב דאדורך באשלאָסען די ארטיקלען צו לאָזען אין זייער אורשפּרינגליכער פאָרמע, מאכענדיג נאָר קליינע אויסבע־סערונגען, דאָ און דאָרט, און האָב געזוכט ממלא זיין דעם חסרון מיט דעם, וואָס איך האָב זיי אויסגעשטעלט ניט כראָנאָלאָגיש, ניט לויט דער צייט ווען זיי זענען פארעפענטליכט געוואָרען, נאָר לויט זייער אינהאלט.

איניגע אָפּהאנדלונגען, ווי די וועגען „פּריפערענס" און „אימיגראציע" קאָנען אפשר ביי מאנכע אויסקומען עבר זמנם. ספּעציעל נאָך די פּאַסירונגען פון דער מלחמה. און די געזעצען וועלכע ווערען איצט געפּלאַנעוועט געגען אימיגראציע.

איך באטראכט די היינטיגע פאסירונגען ווי א פלוצלינגען ווינט, וואס בלאזט אלע מאל אין אזעלכע צייטען, ווי די וועלכע מיר לעבען איצט איבער. אזא שטורעמיווונט בלאזט קיינמאל ניט קיין גוטס. דאס איינציגע גוטס אין אים איז דאס, וואס ער בלאזט זיך איבער. ער מאכט טיילמאל אן חורבות, אבער ווען ער איז פארביי, שיינט די זון ווידער. איך געפין דאדורך ניט קיין אורזאך צו ענדערען מיינע מיינונגען.

ביי אלע פעהלערען פון דעם בוך, און קיינער קאן זיי ניט אזוי גוט ווי איך, וועט דער לעזער, אזוי האף איך, געפינען אן ערנסט באשטרעבען, זיך קלאר צו מאכען די פראבלע־מען, וועלכע דריקען דאס הארץ פון יעדען פון אונז.

דער מחבר.

איך בין א איד

איך בין אַ איד *)

איך הויב אָן מיט דעם כלל: אויב איך בין געבוירען גע־וואָרען אַ איד, מוז איך בלייבען אַ איד.

איך וועל באַלד אין אָנהויב זיך ניט אַריינלאָזען אין חקירות וועגען דעם, וואָס הייסט אַ איד? צי איז דאָ אַ אידיש פאָלק? וואָס זיינען די סמנים פון אַ פאָלק, א. ז. וו.

דערווייל ווייס איך נאָך גאָרניט, צו איז גאָר דאָ אַ אידיש פאָלק אויף דער וועלט. איך הויב אָן מיט זיך און רעד נאָר פון זיך, פונקט ווי איך וואָלט געווען דער איינציגער איד אויף דער גאַנצער וועלט, דאָס וואָרט נעם איך אין דעם גע־וועהנליכען זין, און זאָג אַזוי: אויב צו זיין אַ איד מיינט צו זיין עטוואָס אַנדערש ווי אַלע אַנדערע, ניט אידען, דאַן בין איך דאָס געוואָרען אָהן מיין ווילען און אָהן מיין וועהלען. מיין ווילען און מיין וועהלען קענען דאַדורך ניט מאַכען איך זאָל ווערען עטוואָס אַנדערש ווי דאָס, וואָס איך בין.

ווען אַ איד זאָל וועלען ווערען אוים איד, אָדער ווען ער זוכט צו פאַרלייקענען דעם פאַקט, אַז ער איז אַ איד, מוז ער פאַר אַלעם מודה זיין, אַז ער איז ערגער פון די אַנדערע, אַז זיין אָבשטאַ־מונג איז פון אַ געמיינעם סאָרט, אַז יעדער איינער וואָס איז ניט קיין איד, איז בעסער און שטעהט העכער פון איהם. דאָס, שיינט מיר, איז אוננאַטירליך. ווי אַזוי קען איך מודה זיין, אַז איך טויג ניט; ווי אַזוי קען איך צושטימען צו דער אי־דעע, אַז איך בין אַ נידריגע בריאה, אַז מיין טאַטע און מיין מאַמע און אַלע דורות פאַר מיר האָבען ניט געטויגט?

און לאָמיר זאָגען, איך וועל געהן געגען מיין אייגענע נאַ־

---

*) ערשיענען אין דעם „קאָנגרעס“, דעם 17טען סעפּטעמבער, 1915, אונטער דעם פּסעוודאָנים: בן־פלטיאל.

טור און זאגען, אז איך טויג ניט; אז איוואן, און יאהאן, און דזשאן, און זשאן זיינען אלע בעסער פון מיר, ווערט דאס מיר עפּעס העלפען? ווי אזוי קען איך באווייזען צו ווערען אן אנדערער? ווי אזוי קען איך ווערען אויס איך? ווי אזוי קען איך ווערען אויס דאס, וואס איך בין? ווי אזוי קען איך ענדערען מיין נאטור?

אדרבא, דאס גופא וואס איך בין מודה, אז איך טויג ניט, אז איך בין ערגער פון די אנדערע, דאס גופא ווערט באווייזען, אז איך קען ניט ווערען עטוואס אנדערש.

איך הויב דאדורך אן מיט דעם כלל: אויב איך בין גע־בוירען געווארען א איד, מוז איך בלייבען א איד.

ווען איך זאג: איך באטראכט זיך דערוויל, פּונקט ווי איך וואלט געווען דער איינציגער איד אויף דער וועלט, איז דאס נאר, כדי בולט ארויסצוברענגען דעם פּונקט, אז איך קום צום כלל ישראל ניט אויס אבסטראקטע פּרינציפּען פון פּאטריאטיזם, הומאניטעט, קולטור און די אנדערע שענע אבער ביליגע פראזען, נאר אויס דעם אינערען דראנג און נויט־ווענדיגקייט, וועלכע פליסען פון מיין נאטור אלס איד.

אבסטראקטע פּרינציפּען קענען קיינמאל ניט ברענגען צו דעם באוואוסטזיין, אז עס עקזיסטירט א פאלק, פון וועלכען מען איז א טייל. עס איז ניטא קיין פּסיכאלאגישע בריק, וועלכע פירט צו דעם אידישען פאלק, אדער אידישע פּראבלע־מען. סוביעקטיוו, עקזיסטירט יעדער נור פאר זיך, מיט אלע זיינע ליידען און פריידען. באגרייפען דעם צווייטענס ליידען קען א מענש נור דעמאלט, ווען ער האט אליין געליטען די־זעלבע יסורים. מען קען אפּשאצען יענעמס ציין־שמערצען, ווען מען האט אליין געליטען ציינער־וועהטאג. מיטליידען, מיטפילען קומט אלס רעזולטאט פון דעם, וואס מען האט אליין איבערגעלעבט און דורכגעלעבט. איינער ליידט מיט מיט זיין פאלק נור דורך דעם, וואס ער איז אליין אונטערוואר־פען דיזעלבע ליידען.

אבער אויך דאס מיטליידען און מיטפילען גיט מיר נאך אלץ ניט דעם פולען באוואוסטזיין פון דער עקזיסטענץ פון דעם אידישען פאלק, אדער מיין צוגעהעריגקייט צו דעם פאלק.

דאס אידישע פאלק ענטדעק איד ערשט דעמאלט, ווען איך נעם זוכען תרוצים אויף פארשיעדענע קשיות; ערשט ווען איך הויב אן זוכען רפואות פאר מיינע ליידען, ערשט דע־מאלט געפין איך די עקזיסטענץ פון דעם אידישען פאלק; ערשט דעמאלט טאפ איך אן דעם שנור וואס בינדט מיך צום פאלק; ערשט דעמאלט געפין איך אויס, אז מיינע ליידען זיינען ניט קיינע אינדיווידועלע ליידען און די רפואה קען דאדורך ניט זיין קיין רפואה פאר מיר אליין. איך געפין דע־מאלט, אז איך בין די גאנצע צייט געווען איינער פון דעם פאלק, וואס האט געליטען פאר דעם פאלק אויף אזויפיעל, אויף וויפיעל דאס פאלק האט געליטען פאר איהם. פונקט ווי דאס קינד לערענט זיך אויס ריידען, און רעדט לויט די כללים פון גראמאטיק, איידער עס האט אפילו א באגריף פון דער עקזיסטענץ פון גראמאטישע כללים, אזוי האנדעלט א מענש און פילט ווי איינער פון זיין פאלק, נאך איידער ער האט א באגריף פון די עקזיסטענץ פון דעם פאלק.

אבער שוין דא, באלד אין אנהויב, קום איך אין ווידער־שפרוך מיט דער אויבערפלעכליכער ערפארונג.

אויב דער זאץ: „א איד מוז בלייבען א איד" זאל זיין גילטיג, מוז ער זיך צופאסען צו אלע פעלע, צו אלע אידען און אלע צייטען. די ווירקליכקייט שיינט צו געהן להיפוך פון דעם. די גרויסע צאל משומדים ביי אידען אין אלע צייטען, די שמד־באוועגונג וואס געהט היינט אן אין רוסלאנד שיינט צו באווייזען, אז מיין כלל איז ניט נור ניט א געאמעט־רישע אקסיאמע, וואס לאזט ניט צו קיין אויסנאם, נאר אז ער איז אפילו ניט א גראמאטיקאלישע רעגעל, וואס ווערט באשטעטיגט פון דער אויסנאם.

דיזע איינווענדונג איז אן אויבערפלעכליכע.

די שמד־באוועגונג באווייזט גארניט, און אויב זי קען עטוואס באווייזען, איז עס פונקט דער היפוך.

איך פארלייקען ניט, אז מיר האבען אלע מאל געהאט און װעלען האבען משומדים. איך זאג נור, אז די וואס שמד'ען זיך ווערען ניט אויס אידען און קענען ניט ווערען אויס אידען.

דיזער געדאנק ווערט באקעמפט פון אלע סארטען אי־

דען. זאָגט אַ אידען, אַז מיט דעם וואָס איינער שמד'ט זיך ווערט ער ניט אויס איד, און ער וועט אייך ניט פאַרשטעהן. דער אַלטער זאָגט: „ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא", די אידען, די תורה און דער רבונו של עולם זיינען איינס, איז איינגעוואָרצעלט אין דעם באַוואוסטזיין פון יעדען אידען. די לומדים, די משכילים, די אַסימילאַטאָרען און די גאַנץ־פּשוט'ע מענשען, — אַלע האַלטען זיך ביי דעם זאָץ: ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא!

אָבער עס איז מערקווירדיג ווי דיזער זאָץ, וואָס האָט געזאָלט אויף אייביג באַפעסטיגען און פאַרצעמענטעווען דאָס יודענטום, האָט איין די נייערע צייט געפירט צו די פאַרלייקענונג פון דער עקזיסטענץ פון דעם אידישען פאָלק.

די גאַנצע אַסימילאַציע, די גאַנצע רעפאָרמערייא איז געבויט אויף דיזען איינעם זאָץ. פון דעם זיינען דאָס ארויסגעקומען די „גלויבענס־געגאָסען", די פּאָליאַקען, דייטשען, פראַנצויזען, א. ז. וו. בני־דת־משה. זיי האַלטען, אַז „ישראל ואורייתא חד הוא". די איינציגע פאַרבינדונג וואָס זיי האָבען אַלס אידען, איז די רעליגיע. אידישקייט מיינט אידישע רעליגיע. דאָס וואָס די רעליגיע איז ביי זיי אַ פּאַראַדיע, אַ חוזק, דאָס ענדערט ניט די זאַך, זיי באַטראַכטען זיך אַלס אידען, און אַלס אַ טייל פון די איבעריגע אידען נור מיט דעם, וואָס זיי זיינען „גלויבענס־געגאָסען". בייטען די רעליגיע איז ביי זיי, פּונקט ווי ביי די אָרטאָדאָקסען, אַז אָבזאָגען זיך פון דעם יודענטום. דעם זעלבען גלויבען באַזיצען אויך די וואָס שמד'ען זיך. אויך זיי גלויבען, אַז מיט דעם שמד'ען זיך ווערען זיי אויס אידען, וואָרים עס איז ניטאָ קיין אידיש פאָלק, עס איז נאָר דאָ אַ אידישע רעליגיע.

און אַזוי ווי דער זאָץ האָט פון איין זייט געפירט צו דער פאַרלייקענונג פון דעם אידישען פאָלק, האָט ער פון דער צווייטער זייט געפירט צו דער פאַרלייקענונג פון רעליגיע. מיר זעהען ווי פילע משכילים, און אויך פּראָטעקעס, צווינגען ארויף אויף זייערע קינדער רעליגיעזע צערעמאָניעס, פון וועלכע זיי אַליין האַלטען ניט, מיט דעם אויסגעשפּראָכענעם צוועק: די קינדער זאָלען וויסען, אַז זיי זיינען אידען. די

רעליגיע פּאַרלירט דאַדורך איהר אינערליכען ווערטה, און ווערט נור אַ מעכאַניש־מיטעל, צו עטוואָס אַנדערש; די רע־ליגיע ווערט פון אַ זעלבסט־צוועק אַ מיטעל: די קינדער זאָ־לען וויסען, אַז זיי זיינען אידען.

אָבער גראַד דאָס, וואָס אַלע סאָרטען אידען גלויבען אין דעם זאַץ: „ישראל ואורייתא חד הוא“, גראַד דאָס באַווייזט די פאַלשקייט פון דעם זאַץ. און עס איז זעהר גוט, וואָס ער איז ניט אמת. וואָלט דער זאַץ נאָך היינט געהאַט די זעלבע גילטיגקייט וואָס ער האָט געהאַט אין דער צייט, ווען ער איז ארויסגעזאָגט געוואָרען, וואָלט עס געהאַלטען שלעכט מיט דעם יודענטום, און עס וואָלטען אפשר גאָרניט כדאי געווען די אַלע צרות. ער איז אָבער ניט אמת. שוין דער פאַקט אַליין, וואָס פילע מענשען צווינגען די רעליגיע ארויף אויף זייערע קינדער ניט צוליעב די רעליגיע, נאָר כדי די קינדער זאָלען וויסען, אַז זיי זיינען אידען, באַווייזט, אַז ניט די רעליגיע, נאָר די אידישקייט, דאָס זיין אַ איד, איז דער עיקר; דער צווייטער פאַקט, וואָס די אַסימילאַציע לייקענט אָב די עקזיסטענץ פון אַ אידיש פאָלק, און האַלט זיך ביי דער רעליגיע, באַווייזט פון דער צווייטער זייט, כאַטש אויף אַ פאַרקערטען אופן, אַז די רעליגיע מאַכט ניט דאָס אידישע פאָלק. די ערשטע גלויבען, אַז דער עיקר איז דאָס זיין אַ איד, און דאָס קען געטאָן ווע־רען דורך דעם אָבהיטען פון דער רעליגיע, אפילו ווען עס פעלט דער גלויבען; די אַנדערע גלויבען, אַז דאָס האַלטען פון דער רעליגיע איז ניט קיין באַוויז פון צוגעהעריגקייט צו אַ געוויסען פאָלק.

בייטען די רעליגיע, הייסט ניט בייטען דעם אייגענעם איד. אַ מענש ווערט ניט קיין אַנדערער דורך דעם, וואָס ער בייט די רעליגיע. מיט דעם וואָס די רוימער זיינען איבערגעגאַנגען פון היידענטום צום קריסטענטום, זיינען זיי ניט געוואָרען אויס רוימער; מיט דעם וואָס אַ גרויסער טייל פון די דייטשען האָבען אין דעם 15טען יאָהרהונדערט אראָבגעוואָרפען פון זיך דעם עול פון קאַטאָליציזם, און די ענגלענדער האָבען געטאָן דאָסזעלבע אין דעם 16טען יאָהרהונדערט, זיינען זיי ניט געוואָ־רען אויס דייטשען אָדער ענגלענדער. פון דער צווייטער זייט,

דאס וואס די פראנצויזען, די פאליאקען, די אירישע, די איטא־ליענער און די שפאניער באלאנגען צו איין רעליגיע, זיינען זיי נאך ניט איין פאלק; ווען די יאפאנעזער זאלען היינט צו טאג אננעמען דאס קריסטענטום, װעלען זיי דאדורך ניט ווערען אויס יאפאנעזער. דאס בייטען פון דער רעליגיע, בייט ניט דאס פאלק, און עס ענדערט ניט דעם איינצעלנעם מענשען.

מען קען מיר ענטפערען: דאס איז אלע אמת ביי די אומות־העולם, וועלכע זיצען על מכונם און זיינען צוזאמענגעבונדען מיט טויזענד אנדערע פעדים אויסער דער רעליגיע. ביי זיי, וועט מען זאגען, איז די רעליגיע ניט נויטווענדיג זיי זאלען זיך צוזאמענ־האלטען אלס א פאלק, זיי קענען דאדורך בייטען די רעליגיע און דערמיט ניט שעדיגען זייער נאציאנאלעם לעבען, וועהרענד ביי אידען איז אנדערש. פאר די אידען אין גלות, איז די רעלי־גיע דער איינציגער באנד, וואס האלט זיי צוזאמען, און ווער עס רייסט זיך ארויס פון דעם באנד, דער איז מעהר ניט קיין איד.

איך האלט נאך דערוויל ניט ביי דעם פונקט: וואס האט אויפגעהאלטען די אידען אין גלות? צו דעם וועל איך קומען שפעטער. דערוויל וועל איך נור זאגען, אז דיזע מיי־נונג שיינט מיר צו זיין ניט גאנץ ריכטיג. עס איז קיין ספק, אז די רעליגיע האט געהאט א שטארקע ווירקונג; אין דעם אלטערטום האט זי נאך דערצו געהאט איהר פאליטישע בא־דייטונג. אבער איך קען ניט צושטימען צו דעם געדאנק, אז עס איז געווען די אידישע רעליגיע, וואס האט געמאכט און אויפ־געהאלטען דאס אידישע פאלק. מיר שיינט, אז אנשטאט צו זאגען, ווייל די אידישע רעליגיע איז אזא, האט זיך דאס אי־דישע פאלק אויפגעהאלטען, איז א סך ריכטיגער צו זאגען, ווייל דאס אידישע פאלק איז אזא, האט עס אויפגעהאלטען די אי־דישע רעליגיע, דאס פאלק באשאפט די רעליגיע, די רעליגיע קען ניט באשאפען קיין פאלק.

די מיינונג, אז די רעליגיע האט אויפגעהאלטען דאס אידי־שע פאלק אין גלות מוז מען פארווארפען נאך צוליעב אנ־אנ־דערען טעם. דיזער געדאנק פארלייקענט דעם כח פון דעם אידישען פאלק, און שרייבט צו די גאנצע קראפט צו אז אי־

דעע. דיזע מיינונג טראגט אין זיך דעם באהאלטענעם גע־
דאנק, אז דאס אידישע פאלק וואלט ניט געקענט עקזיסטירען
אהן דער רעליגיע, און דאס געהט להיפוך צו דער ערפארונג.
מיט פיעל מעהר זיכערהייט קען מען באהויפטען, אז עס איז
געווען דאס אידישע פאלק אין גלות, צוליעב די אייגענע אי־
נערליכע כחות, וואס האט אויפגעהאלטען די אידישע רעלי־
גיע. עס לאזט זיך ניט גלויבען, אז דאס באשטענדיג־רעבעלי־
רענדע פאלק וואלט זיך געהאלטען צוויי טויזענד יאר ביי
א פארגליווערטע רעליגיע, און וואלט ניט אריינגעפירט קיינע
ענדערונגען. ביי אלע אנדערע פעלקער זיינען געווען פראָ־
טעסטאנטען, און ביי אידען וואלטען זיי אויך ניט געפעלט.
ביז א געוויסען גראד האבען זיי ניט געפעלט אפילו אין
גלות. עס איז געווען דאס אידישע פאלק, וואס האט צוליב
זיין אייגענעם עקזיסטענץ אויפגעהאלטען אט די רעליגיע. דעם
כח וואס אנדערע שרייבען צו צו דער רעליגיע, שרייב איך צו
צום פאלק.

אמת איז, אז אין געוויסע לענדער, ווי רוסלאנד, רומעניען
און זאגאר דייטשלאנד, געהט אן א שמד־באוועגונג; אבער אז
דאס מיינט, אז אזוי פיעל אידען ווערען אויס אידען, דאס
לייקען איך! איך לייקען ניט, אז זיי שמד'ען זיך, איך באַ־
הויפט אבער, אז זיי ווערען ניט אויס אידען. דאס שמד'ען
זיך איז ביי די מענשען נור א מיטעל צו פארבעסערען די איי־
גענע לאגע, אדער זיך צו פארשאפען א קאריערע. און דיזע
ענדערען ניט דעם כלל. דאס איז א קלאס מענשען, וואס איז
פארטיג זיך צו לאזען מבזה זיין, צו האנדלען געגען דער איי־
גענער נאטור, זיך אליין צו פארלייקענען צוליב א קאריערע.
אזעלכע געפינען זיך ביי אלע פעלקער און צווישען אלע שיכ־
טען. דאס זיינען שוואכע מענשען, מענשען אהן ווירדע און אהן
א חוט־השדרה, וואס נוצען זיך גראד אויס מיט דעם, וואס
דאס גאנצע פאלק טוט עס ניט. ווארים ווי וואלט געווען,
ווען אלע אידען אין רוסלאנד זאלען זיך מיט איינמאל אויס־
שמד'ען? דאס שמד'ען זיך וואלט דאן זיכער געווארען אויס
מיטעל צו א קאריערע. דאס באווייזט דאדורך, אז ניט די
רעליגיע האלט די אידען, נאר אז די אידען האלטען די רעליגיע.

און אז די שוואַכע, די לייכטזיניגע, די פייגע פאַלען אוועק. מיט דעם אָבער איז אָבער נאָך גאָרניט באוויזען, אז דיזע שוואַכע זיינען געוואָרען אויס אידען, אז זיי זיינען געוואָרען אויס דאָס, וואָס זיי זיינען געווען.

אין משך פון עטליכע דורות, אמת, וועט אויסקומען, אז די קינדער און קינדס־קינדער פון די גע'שמד'טע וועלען שוין מעהר ניט זיין קיין אידען, וואָרים די שמד פיהרט צו געמישטע חתונות, און די קומענדע דורות זיינען מעהר ניט קיין אידען. אָבער איך רייד דאָ ניט פון די קומענדע דורות. עס אינטערעסירט מיך ווייניג, וואָס ערגעץ־וואו וועט געבוירען ווערען אַ האַלבער איד אָנשטאָט אַ גאַנצער, און פון דעם האַלבען איד וועט נאָך שפּעטער אַרויסקומען אַ פערטעל איד, א. ז. וו. איך רייד פון דעם געגעבענעם מענשען, פון דעם „איד“ וואָס איז דאָ היינט, און עס איז זיכער, אז דער היינטיגער „איד“ קען ניט ווערען אויס דאָס וואָס ער איז, דורך דעם, וואָס ער שמד'ט זיך.

נאָך שטאַרקער, נאָך בולט'ער קומט אַרויס דער פונקט, ווען מיר געהען איבער צו אַזאַ לאַנד, ווי אַמעריקא. מיט וואָס וואָלט איך זיך, למשל, געענדערט, ווען איך, דאָ אין אַמעריקא, זאָל זיך שמד'ען? אז קיינער פרעגט מיך סיי־ווי־סיי ניט אויף מיין רעליגיע; אז עס איז קיינעמס דאגה צו איך געה אין שול, צו אין קירכע, צו איך זיץ גאָר אין דער היים? שמד'ט זיך טאַקע קיינער ניט אין אַמעריקא. און עס האָט שוין פּאַסירט, אז אייניגע וואָס זיינען געווען גע'שמד'ט אין רוסלאַנד צוליעב זייער קאַריערע, האָבען דאָ אין אַמעריקא אינגאַנצען פאַרגעסען זייער פּראַוואָסלאַוונעם יחוס און האָבען זיך צוריק אויסגעמישט מיט די אידען, ווי עס איז געווען אין זייער נאַטור צו טאָן.

לאָמיר זיך פאָרשטעלען, ווען אַלע אידען וואָס וואוינען אין די „גהעטאָס“ פון ניו יאָרק, פילאַדעלפיא, באָסטאָן אָדער שיקאַגאָ זאָלען זיך אין איין טאָג אויס'שמד'ען, זיי זאָלען אָבער צו דערזעלבער צייט ניט בייטען זייער לעבענס־אַרט, זייער שפּראַך, זייערע צייטונגען, טעאַטערע, א. ז. וו. — זיי וואָלטען געבליבען די זעלבע אָבגעזונדערטע עדה ווי זיי זיינען

אַז אַבגעזונדערטע עדה — צו זיי האַלטען זיך אַן דער אידישער, אַן דער קריסטליכער, צו גאָר אַהן אַ רעליגיע.

איך קום אַלזאַ ווידער צו דעם כלל: ווען איך בין אַ איד, מוז איך בלייבען אַ איד.

און דאַ מאַך איך נאָך אַ טריט:

ניט נאָר, זאָג איך, מוז איך בלייבען אַ איד; איך זאָג, איך וויל בלייבען אַ איד, אפילו ווען איך וואָלט ניט געמוזט. איך וויל ניט ווערען אויס איד! איך קען ניט געפינען קיין טעם וואָרום איך זאָל זיך אַליין ניט געפעלען, וואָרום איך זאָל וועלען ווערען עטוואָס אַנדערש ווי דאָס, וואָס איך בין. און דערביי דאַרף איך זיך גאָרניט וועלען פאַרגלייכען אין יחוס; איך דאַרף גאָרניט באַווייזען, אַז „אבות אבותינו" זיינען געוועזען שענערע מענשען, איך הויב אַן מיין יחוס פון זיך אַליין, און איך זאָג: איך בין פונקט אַזוי גוט ווי יעדער איינער, און ווען איך בין ניט בעסער, בין איך אָבער ניט ער־גער. דאָס שליסט ניט אויס, אַז איך דאַרף און קען זיך ענט־וויקלען, אויסבעסערען. דאָס מוז אָבער געשען לויט די גרע־נעצען פון מיין אייגענער נאַטור. איך דאַרף זיך ניט בייטען. דאָס קען איך ניט און דאָס וויל איך ניט.

ביי די אַלט־מאָדישע אידען איז דאָס זיין אַ איד געוועזען אַ זעלבסט־צוועק. צו די מאָטיוועז זיינען געוועזען ריין־רעליגיעזע, צו זיי זיינען געוועזען אַ רעזולטאַט פון פאַרפאָלגונגען, — דאָס זיין אַ איד איז געוועזען דער צוועק. מיט דעם זיינען פאַרענט־פערט געוואָרען אַלע קשיות. אין די נייערע צייט, איז דאָס אידישקייט ביי אַ טייל געוואָרען אַ מיטעל, אַנשטאָט אַ צוועק; עס איז געוואָרען אַ מיטעל צו קולטור, אַ מיטעל צו פּראָלע־טאַריזאַציע; עס איז געוואָרען אַ מיטעל פון איין זייט, און אַ צוועק פון דער צווייטער זייט.

מיט דיזע אַלע פראַגען וועל איך זיך שפּעטער באַשעפטי־גען. דערווייל וויל איך זאָגען, אַז ביי מיר איז צו זיין אַ איד ניט קיין מיטעל און ניט קיין צוועק. עס איז אַ צושטאַנד, אַ קאָנדיציע, פון וועלכער איך קען זיך ניט באַפרייען און, ווי געזאָגט, איך וויל זיך ניט באַפרייען.

ביי מיר איז דאָס, אַלזאַ, ניט דער סוף, נאָר דער אַנהויב

פון א רייהע שווערע פראבלעמען, פראבלעמען — וועלכע, איך האב מורא, קענען שווער געלעזט ווערען. דער אונטערשיעד פון מיר ביז די אנדערע איז דער: זיי האבען פראבלעמען, פון דיזע פראבלעמען קומען זיי צו אידישקייט; איך האב אי־דישקייט, און פון דיזע אידישקייט קום איך צו פראבלעמען. ביי זיי איז די פארמולא: פראבלעמען — אידישקייט; ביי מיר איז עס: אידישקייט — פראבלעמען.

אין אַ פּאַר־בּשום־טען קריין *)

(אַ פראַגמענט).

איך האָב אָוועקגעשטעלט דעם כלל: איך בין געבוירען געוואָרען אַ איד, און איך מוז בלייבען אַ איד.

איצט שטעלט זיך די פראַגע: וואָס הייסט איך בין געבוירען געוואָרען אַ איד? וואָס איז דאָס אַזעלכעס נאַטירליך אידישעס אין מיר, וואָס קען בשום־אופן ניט פאַרענדערט ווערען? איז ווירקליך דאָ אַזאַ גרויסער אונטערשיעד צווישען מיר און דעם ניט־אידען? און איז דער אונטערשיעד, אויב ער איז פאַראַן, אַ נאַטירליכער, אַן איינגעבוירענער, וואָס קען ניט אויסגעוואָרצעלט ווערען?

ווען אַ נעגער מאַכט די באַהויפּטונג: צו ווערען אַ ווייסער איז להיפוך פון מיין נאַטור, איז די זאַך פאַרשטענדליך. דער אונטערשיעד צווישען איהם און דעם ווייסען איז אַ פיזיקאַלישער, ער ליגט אין דעם בלוט, ער איז בולט און קען ניט פאַרלייקענט ווערען. דער שוואַרצער פון געבורט קען בשום־אופן ניט ווערען אַ ווייסער.

אַזאַ אונטערשיעד צווישען מיר און דעם ניט־אידען איז ניטאָ. —

אמת, מיר האָבען אַ ראַסען־טעאָריע, וואָס ווערט אַזוי שטאַרק פאַרטיידיגט פון די וויסענשאַפטליכע אַנטיסעמיטען, וועלכע באַהויפּטען, אַז אין אונזערע אָדערען רינט ווירקליך אַנדערע בלוט.

---

*) ערשיינט צום ערשטען מאָל.

איך בין ניט קאמפעטענט זיך צו פארשפרייטען איבער די־זער טעאריע, — זי צו באשטעטיגען אדער אבצולייקענען. איך וויל איבערהויפט ניט ארייַנלאזען זיך אין וויסענשאפטליכע וכוחים. פון זיך, פון מיינע אייגענע באדערפניסען און ליידען, פון מיין אייגענעם שטרעבען און האפען, וויל איך געפינען אן ענטפער אויף מיינע ספיקות.

איך האב מורא, אז דאס וועט זיך מיר ניט איינגעבען, אבער דאס מיינט ניט, אז איך דארף ניט זוכען.

אין די ראסען־טעאריע וויל איך זיך, אלזא, ניט ארייַנלאזען. אבער דער שכל־הישר שטעלט זיך דא אב.

ווען די ראסען־טעאריע זאל אפילו זיין אמת, וועט זי מיך פון מיינע שוועריגקייטען ניט ארויסנעמען.

ווארים דיזע טעאריע לערנט אונז ניט, אז די אידען זיינען אן אייגענארטיגע ראסע, איינגעשלאסען אין זיך און אויסגעשלאסען פון אלע איבעריגע. לויט די ראסען־טעאריע באלאנגען די אידען צו דער סעמיטישער ראסע, וועלכע נעמט אין זיך אריין פילע אנדערע פעלקער.

ראסען און נאציאנען האבען ניט נויטוועַנדיג קיין שייכות צווישען זיך. ראסען זיינען נאר דא עטליכע, פעלקער — פילע. יעדע ראסע באשטעהט פון פילע פעלקער, און מאנכע פעלקער נעמען אין זיך אריין מעהר ווי איין ראסע, וואס דאס דארף מען ניט באווייזען.

די ראסע־טעאריע וועט מיר ניט העלפען. ווארים ניט נור וויל איך זיך ניט פארמישען מיט די פעלקער פון פרעמדע ראסען, איך וויל אויך ניט באלאנגען צו קיינע פון די פעלקער פון מיין אייגענער, סעמיטישער ראסע.

מוז מען קומען צו דעם געדאנק, אז דער חילוק צווישען איד און ניט־איד איז ניט קיין פיזיקאלישער, נאר א פסיכישער. דאס דענקען, דאס פיהלען, דאס באגרייפען און אויפפאסען פון זאכען מוז ביי אידען זיין אנדערש ווי דעם ניט־אידען. שטעלט זיך ווידער די פראגע: איז די אידישע פסיכיק ווירקליך אזעלכע, וואס אונטערשיידעט זיך אבסאלוט פון דער ניט־אידישער?

מיט אנדערע ווערטער: אויב עס איז דא אזא אונטער־

שיעד צווישען דעם איד און דעם ניט־איד, איז דיזער אונ־טערשיעד א נאטירליכער, ארגאניש פארבונדען מיט דעם אידען?

איז ווירקליך דא א פינטעלע איד?

נאך פילען ערנסטען דענקען און זוכען, האב איך דיזען חילוק ניט געקענט באמערקען. עס איז דא א חילוק, אבער די־זער איז אן אונטערשיעד אין געוואוינהייטען, זיטען, מאניערען, אין דעם ארט צוזאמענלעבען, דאס הייסט, דער חילוק איז א סאציאלער, ניט קיין אינדיווידועלער. אויף וויפיעל דאס צו־זאמענלעבען ווירקט אויף דער מענשליכער נשמה, אויף אזוי פיל איז ווירקליך דא א חילוק, אבער דיזער, זייענדיג א רע־זולטאט פון דער סביבה, קען זיך ענדערען מיט דער ענדערונג פון דער סביבה.

מען רעדט היינט פון אידישע עקאנאמיקע, עפעס ווי דאס אידיש־עקאנאמישע צוזאמענלעבען, אין סאמע מיטען פון דעם אלגעמיינעם עקאנאמישען לעבען פון די פעלקער, צווישען וועל־כע זיי וואוינען, וואלט געווען א זאך וואס איז אבהענגיג פון דעם אידען, און איז דאורך אן אויסדרוק פון דער אידישער איינגעבוירענער אייגענארט. דאס איז צו אבסורד, מען זאל זיך אויף דעם אבשטעלען.

די אידישע רעליגיע, דאכט זיך, אונטערשיידעט זיך פון אלע רעליגיעס. דאס קען מען אבער אויך ניט נעמען פאר קיין באוויז. די אידישע רעליגיע איז אנדערש נור אין איהר אויסערליכקייט, אין געוויסע באגריפען וועגען די געטליכקייט. אלס א קולטור־ווערטה, אלס מאראל־לעהרע און זיטען־בויער אונטערשיידעט זיך די אידישע רעליגיע אין קיין פרט ניט פון די אנדערע רעליגיעס.

נעמט אן אמת רעליגיעזען אידען און אן אמת רעליגיע־זען קאטאליק. פארגעסט די חלוקי־דעות; פארגעסט, אויב איהר קענט, די פארפאלגונג, די צרות, די אכזריות וואס דער איד אין זיין היסטאריע האט געליטען פון דעם קאטאליק; לעגט אוועק דעם געגענזייטיגען האס, נעמט די צוויי פער־זענליכקייטען און באטראכט זיי אלס איינצעלנע מענשען, מיט דעם צוועק אויסצוגעפינען וועלכע ווירקונג די רעליגיע פון

יערען איינעם האט אויף איהם געהאט אלס מאראלע פערזענ־ליכקייט; ווי זי האט באאיינפלוסט זיין וועלט־אנשויאונג, זיין באנעהמונג צו זיינע מיט־מענשען, זיין אורטייל איבער דער וועלט, זיינע ערוואַרטונגען און האפנונגען — איהר ווערט דאן אויסגעפינען, אז דיזער פסיכישער אונטערשיעד עקזיסטירט ניט.

דער רעליגיעזער איד האט דאס לייכט, ביי איהם איז אידישקייט — רעליגיעזיטעט. צו זיין א איד הייסט ביי איהם, אבצוהיטען די אידישע רעליגיע. די רעליגיע פארענטפערט איהם אלע קשיות און ספקות, און זי מאכט איהם אויך לייכט דיזע פראבלעם. ניט אזוי לייכט איז דאס פאר א אידען, וואס האט זיך אבגעזאגט פון א רעליגיע מיט א פערזענליכען גאט; א איד, ביי וועמען רעליגיע איז אן אינערליכעס באוואוסטזיין פון א שייכות צווישען זיין קליינליכען, באשרענקטען און ענד־ליכען „איך" און די אונבאשרענקטקייט און אונענדליכקייט פון דעם אוניווערזום; א רעליגיע וואס קומט פון דעם טיעפען אינערען, וואס פארשאפט א באוואוסטזיין פון שפלות און רויבט די האפנונג אויף אן איביגען פערזענליכען לעבען, וועלכע די פערזענליכע רעליגיע פארזיכערט צו די, וואס געהען אין איהרע וועגען — אזא איד מיט אזא רעליגיע קען די זאך ניט אזוי לייכט פארענטפערען.

דאס באוואוסטזיין, דאס שטרעבען, די איינגעשפארטקייט צו זיין און צו בלייבען א איד איז דא. דער פארוואס פעלט.

נאך מער: דיזער פאקט אליין איבערצייגט נאך שטאר־קער, אז די עקשנות און די פעסטקייט צו בלייבען א איד קומט ניט פון דער רעליגיע. וואלט עס געווען די רעליגיע, וואלט מיין פראגע שוין לאנג געוועזן פארענטפערט. פונקט ווי דער רעליגיעזער איד באשליסט צו זיין א איד צוליב זיין רעליגיע, וואלט איך אויפגעגעבען מיין אידישקייט דעמאלט, ווען איך האב פערלוירען די פערזענליכע רעליגיע.

ווען איך האב די רעליגיע אויפגעגעבען און האלט זיך אזוי שטארק אן דעם אידישקייט, איז דאס א סימן, אז עס איז דא עפעס אנדערש, א חוץ רעליגיע, וואס האלט מיך גע־בונדען צו דעם יודענטום.

אט דעם תמצית פון דיזען עפעס אנדערש וויל איך אויס־געפינען.

קומען אנדערע און זאגען: פארפאלגונג!

די געמיינשאפטליכע צרות און פארפאלגונגען, וואס די אי־דען האבען געהאט אויסצושטעהן האט זיי געמאכט, זיי זאלען זיך האלטען צוזאמען, און צו זיין אנדערש ווי די אנדערע.

אויך אין ד'עם שטעקט א שטיק אמת, און אויך דא שטימט ניט איין דער שכל־הישר.

דיזער געדאנק, אויב ער איז אמת, מיינט ער אזוי: די אידען זיינען געבליבען אידען, וויל מען האט זיי פארפאלגט. וואלט מען זיי ניט גע'רודפ'ט, וואלטען זיי אודאי זיך ניט געקענט האלטען אזא לאנגע צייט. פארוואס האט מען זיי פארפאלגט? וויל זיי זיינען געווען אידען.

קומט אויס: די אידען זיינען אידען, וויל מען האט זיי פארפאלגט, און מען האט זיי פארפאלגט, וויל זיי זיינען אידען.

וועלכעס איז געקומען פריהער: די פארפאלגונג, צו די אידישקייט?

דער תירוץ אויף דער קשיא ליגט פון אויבען־אויף: די אידישקייט איז געקומען פריהער. דער וואונדער איז, וואס די אידען זיינען געבליבען אידען, די רדיפות אויף־צו־להכעים.

די אידישקייט איז אזוי ארום א רעזולטאט ניט פון די רדיפות. עס מוז זיין א רעזולטאט פון אנאנדער זאך.

וואס איז די אנדער זאך?

וואס איז דער תמצית פון אידישקייט?

אזוי דרעה איך זיך ארום אין פאר'כשופ'טען צירקעל, פון וועלכען איך קען ניט ארויסקומען.

אייניגע פראקטישע מענשען וועלען אודאי דענקען, אז איך האב ניט מעהר וואס צו טאן, דרעה איך זיך א קאפ מיט פוסטע זאכען.

וואס מאכט עס אויס, וועלען זיי קלערען, פאר וואס א איד איז א איד? זאל זיין צוליב דעם, זאל זיין צוליב יענעם.

א איד איז א איד!

וואס מיר זיינען, זיינען מיר,

אבער אידען זיינען מיר.

דאס איז א טעות. די פראגען זיינען גארניט אזוי אונ־פראקטיש. מיט זיי איז פארבונדען די טעטיגקייט פון אלע אידען.

דער אמת איז, אז אלע אידען, וואס באשעפטיגען זיך מיט דער לעזונג פון דעם אידישען פראבלעם שטעלען די פראגען, באוואוסט אדער אונבאוואוסט.

א סך פון די אמאליגע אפיקורסים האבען זיך צוריקגענו־מען צו די אמאליגע רעליגיעזע צערעמאניעס; אנדערע, וואס קענען די אלטע מנהגים ניט אראבשלינגען, זוכען צוצושטעלען א פאעטישען ווידערגעבורט צו דער רעליגיע.

אנדערע זאגען: קולטור.

אידישע קולטור!

קולטור אין אידיש, קולטור אין העברעאיש, אדער נאר א מרכז־רוחני.

זיי אלע פרעגען דיזעלבע פראגע, און יעדער איינער פאר־ענטפערט זי אויף אן אנדער אופן.

מיט דיזע לעזונגען קען איך ניט איינשטימען. דערפאר דרעה איך זיך ארום אין דעם פאר׳כשופ׳טען קרייז, פון וועל־כען איך קען ניט ארויס.

דאָס רעכט אויף אונוויסענהייט און פאַר־דאַרבענהייט *)

(צו שלום אש׳ס „גאָט פון נקמה״.)

—

ווען איינער זאָל מיך פרעגען, וועלכע פאָדערונג דאַרפען די אידען צו ערשט ארויסשטעלען, וואָלט איך געזאָגט: „דאָס רעכט אויף אונוויסענהייט און פאַרדאַרבענהייט״.

ווי קאָמיש, ווי משונה ווילד אזא פאָדערונג זאָל ניט אויס־זעהן אויף דעם ערשטען בליק, איז פונדעסטוועגען ניט איי־בערטריבען צו זאָגען, דאָס אידען וועלען נור דאַן זיין פריי און מיט אַלע מענשען גלייך, ווען זיי וועלען האָבען ערוואָר־בען דאָס רעכט אויף אונוויסענהייט און פאַרדאַרבענהייט.

„אַ אידיש קינד דאַרף זיך אויסצייכנען אין סקול, אַ איד דאַרף האַנדלען ערענטליכער ווי אַנאַנדערער, אַ איד טאָר ניט פאַררייסען דעם קאָפּ, דאַרף ניט אויפרייסען די אויגען, טאָר ניט זיין שטאָלץ... טאָר ניט און דאַרף ניט, דאַרף ניט און טאָר ניט א. ז. וו., א. ז. וו.״

וועלכער איד האָט ניט געהערט דיזע דרשה פון זיין טאַ־טען, פון זיין מאַמען, פון זיין רבי׳ן, פון זיין לעהרער, פון זיין מגיד, פון זיין רב, פון זיין פריינד און זיין פאַרזאָרגער?

טויזענד מאָל האָט ער געהערט דיזע דרשה און אויף טוי־זענד אופנים האָט ער דאָס געהערט. צו דער בעל דרשה איז געווען אַ פרומער איד, צו אַן אפּיקורס, אַן אסימילאַטאָר, אָדער אַ נאַציאָנאַליסט, אַ סאָציאַליסט אָדער אַ ציוניסט — יעדער אויף זיין שטייגער איז געקומען צו דעם זעלבען שלום: אַ איד דאַרף זיין אַנדערש ווי אַנדערע — און בעסער פון אַלע.

---

*) ערשינען אין „פאָרווערטס״ דעם 28טען אָקטאָבער, 1906

איך ווייס ניט פארוואס, איך ווייס ניט ווי אזוי, ניט לאנג צוריק איז מיר איינגעפאלען צו האלטען די אלטע, אלטע דרשה צו מיין 12 יעהריגען אינגעל. איך האב איהם גענומען זאגען, אז ער דארף זיין דער בעסטער אין סקול, ער דארף זיך אויס־צייכנען מיט זיין גייסט, מיט עקסטרא קענטנים, מיט... מיט... איך האב די דרשה ניט געענדיגט. א געדאנק האט מיך גענו־מען פארפאלגען. מיין נשמה האט מיט אמאל גענומען רעוואל־טירען. ווארום מוז זיך מיין אינגעלע אויסצייכנען? האב איך זיך געפרעגט: ווארום מעג טשארלי און דזשאהן און טאם, און ווי זיי אלע הייסען דארט — ווארום מעג יעדער פון זיי זיין א גראבער יונג און מיין אינגעל מוז זיך אויסצייכנען? ווארום האט ער ניט קיין רעכט צו לעבען ווי גאט האט איהם באשא־פען, אדער ווי די אומשטענדען האבען איהם געמאדולירט? ווארום האבען זיי א רעכט אויף אונוויסענהייט? ווארום הא־בען מיר ניט דאס זעלבע רעכט?

ווען איך האב דא געזעהן די מהומה וואס די זעלבסט־גע־מאכטע, גוט באצאלטע שומרים פון אידישען פאלק האבען אויפגעהויבען וועגען שלום אש'ס „גאט פון נקמה", האב איך געפרעגט דיזעלבע פראגע אביסעל אנדערש. ווארום מוז איך ליידען נור דערפאר, וואס מיסטער טשאפטשאוויטש, וועלכער האלט אן אונאנשטענדיגע הייזעל, הייסט יענקיל און איך הייס אויך יענקיל? ווארום ליידט ניט איוואן אדער טאם דער ארענט־ליכער מאן, ווייל אנאנדער איוואן אדער טאם איז אן אויס־ווארף? ווארום מוז א איד נור זיין א גאון אדער א מלאך? ווארום האבען מיר ניט קיין רעכט אויף פארדארבענהייט?

דאס רעכט אויף אונוויסענהייט און פארדארבענהייט — ווי קאמיש דאס זאל ניט קלינגען, איז אין אמת'ן ניט מעהר ווי דאס רעכט צו לעבען ווי א מענש, צו זיין פאראנטווארטליך נור פאר די אייגענע חטאים, דאס רעכט ניט צו ליידען פאר יענעמ'ס עולות, ניט צו זיין געצוואונגען צו זיין א מלאך אדער א גאון, און שליסליך דאס רעכט מיט מוטה און שטאלץ אויפ־צודעקען דעם שמוץ און פון זיך אבצוואווארפען די לומפען וואס געפינען זיך אין די אייגענע מיטע. ווי לאנג זיי ווע־לען ניט קענען טייטלען מיט די פינגער אויף יענקיל טשאפ־

טשאוויטש און ניט מוזען מורא האבען אליין צו ווערען גע־
האלטען פאר טשאפטשאוויטשעס, אזוי לאנג וועלען אידען ניט
האבען קיינע גלייכע רעכטע...

* * *

דיזעס רעכט דארפען מיר פאר אלעם אויסקעמפען ביי די
אידען זעלבסט. עס זיינען די אידען וואס האלטען פון דעם
כלל: „כל ישראל ערבים". עס זיינען די אידען וואס פערביטען
אויפצודעקען די געשווירען פון דעם אידישען קערפער. א איד
דארף מען נור ארויסשטעלען אין די שבת'דיגע קאפאטע, אין
שטריימעל און זשופיצע. ביי אידען טארען קיין לומפען ניט
זיין. א איד האט קיין רעכט אויף פארדארבענהייט, א איד מוז
זיין א פיינער מאן — דער פיינסטער מאן.

מיר זיינען דאך אבער מענשען ווי אלע אנדערע, מיר לעבען
דאך אונטער דיזעלבע אומשטענדען וואס אלע אנדערע, און
נאטירליך איז דאך ביי אונז דא א געוויסער פראצענט פאר־
דארבענע מענשען, — מוזען מיר דאס אראפשלינגען, פארשוויי־
גען, פארדעקען און פארגלעטען. אזוי פאדערען די אידען. דער
וואס טהוט אנדערש, דער איז אן עוכר ישראל, אן אנטיסעמיט,
א פאררעטער צו זיין אייגען פאלק.

עס איז ניט שווער צו באגרייפען פון וואנען דאס נעמט זיך.
עס איז דער שוואכער, דער אונטערטעניגער, דער פארפאלגטער,
וואס זוכט נושא חן צו זיין, וואס זוכט אלע מאל צו באווייזען,
אז ער איז גוט און פרום. דאס איז די אמת'ע „גלות פסיכאלאגיע",
ווי א ציוניסט־סאציאליסט וואלט זאגען. און פון דיזען מוזען
מיר זיך באפרייען, געגען דיזען מוזען מיר פראטעסטירען. מיר
מוזען פארלאנגען אונזער רעכט אויף פארדארבענהייט. מיט
אנדערע ווערטער: מיר מוזען פאר אלעם באשטעהן אויף אונזער
רעכט ניט צו זיין פאראנטווארטליך פאר די אויסווירפע וואס
געפינען זיך צווישען אונז. און דאס קענען מיר נור טהון ווען
מיר וועלען מוטהיג און שטאלץ, ערנסט און מיט ווירדע אליין
אויפדעקען די געשווירען וואס געפינען זיך אויף אונזער קער־
פער. דאס וועט זיין א ווירדיגע און מאנהאפטע ערקלערונג

צו דער וועלט. יענקיל טשאפטשאוויטש איז יענקיל טשאפטשא־וויטש און איך בין — איך! מיר זיינען קיינע מחותנים און מיר זיינען ניט פאראנטווארטליך איינער פאר דעם אנדערן. ער געניסט ניט מיין זכות, איך ליד ניט פאר זיינע לומפעריי.

דיזעס רעכט פאדער איך פאר זיך אלס איד, אלס אידישער שרייבער!

דיזע פאדערונג שטעל איך צו אלע אידישע שרייבער, צו אלע אידישע קינסטלער.

דיזע פאדערונג דארף זיין דער ערשטער אני מאמין פון יעדען איד.

גלות און רעליגיע*)

די מיינונג איז שטארק פארברייטעט, אז די אידישע רע־ליגיע איז געווען און איז ביז היינטיגען טאג דער הויפט־פאק־טאר, וועלכער האט געהאלפען דעם אידישען פאלק זיך צו דער־האלטען אין גלות.

מיט אנדערע ווערטער: ווען די אידען זיינען פארטריבען געווארען פון זייער לאנד, האבען זיי פון דערהיים מיטגענומען זייער תורה און זייער רעליגיע, און די צוויי זאכען האבען גורם געווען, אז דאס אידישע פאלק זאל זיך דערהאלטען אין דעם לאנג־יעהריגען גלות. וואלטען די אידען ניט געהאט זייער רע־ליגיע, וואלט פון זיי אודאי קיין שריד ופליט ניט געבליבען.

אינגאנצען אבלייקענען קען מען דאס ניט.

די אידישע רעליגיע האט בלי־ספק געשפילט א גרויסע ראלע אין דעם פאלקס לעבען און האט זעהר פיל מיטגעהאלפען צו דער דערהאלטונג פון דעם אידישען פאלק.

ניט מער, די זאך איז געווען פארקערט. ניט די רעליגיע האט אויפגעהאלטען דאס פאלק, נאר דאס פאלק האט אויפ־געהאלטען די רעליגיע.

דאס איז דער גרויסער אונטערשיעד.

די רעליגיע איז געווען דאס מיטעל, ניט דער צוועק.

דאס אידישע פאלק, אין זיין שטרעבען צו בלייבען לעבען אלס א פאלק, האט זיך באנוצט מיט דער רעליגיע אלס איינעם

---

*) ערשינען אין דער „צוקונפט“ פון סעפטעמבער, 1905 אין פארבינדונג מיט אנדערער סעריע. מיר דרוקען דאס ארטיקעל אי־בער אביסעל פארענדערט.

פון די מיטלען אין דעם קאמפף פאר קיום האומה. די רעליגיע איז געווען דער צעמענט, וועלכער האט צוזאמענגעהאלטען די פארשיעדענע טיילען פון דעם פאלק, זיי זאלען זיך ניט צו־פאלען.

עס איז ווערטה צו באמערקען, אז גראד ווען די אידען זיינען געזעסען על מכונם, האבען זיי אפט פארגעסען און פער־נאכלעסיגט די אייגענע רעליגיע. די גאנצע אידישע היסטא־ריע, ווי מיר קענען איהר פון דעם תנ״ך, איז איין גרויסער קאמף צווישען דער אידישער רעליגיע און די געצענדינעריי פון די אנדערע פעלקער. „ויעש הרע בעיני יהוה", איז דער פסוק וואס ווידערהאלט זיך אם מייסטען אין דעם תנ״ך. אבער און ווידער האבען זיך די אידען אבגעקערט פון זייער גאט, און האבען געדינט צו די אבגעטען פון זייערע שכנים; אבער און ווידער הערען מיר דאס דונערען פון די נביאים געגען די געצענדינעריי, דערמאנענדיג די אידען אן דעם גאט, וואס האט זיי ארויסגעצויגען פון מצרים; וואס האט פאר זיי געשפאלטען דעם ים סוף, זיי געשפייזט אין דער מדבר מיט מן; וואס האט פאר זיי מלחמה געהאלטען מיט די שונאים; וואס האט זיי געגעבען די תורה און זיי אריינגעבראכט אין דעם ארץ זבת חלב ודבש. און אבער און ווידער האבען די אידען דאס פארגעסען. דאס מוסר'ן פון די נביאים האט ניט געהאלפען. ווי מוסר'ן העלפט קיינעם קיינמאל ניט. זייערע מלכים האבען ליבערשט זיך באנוצט מיט דיפלאמאטישע מיטלען פון יענער צייט, האבען זיך מתחתן געווען מיט די מלכים פון די אנדערע פעלקער, האבען געשפילט געהיימע דיפלאמאטיע, האבען גע־דינט זייערע געטער א. א. וו. ערשט ווען דיזע אלע זאכען האבען ניט געהאלפען, אדער ווען די דיפלאמאטיע האט זיך ניט איינגעגעבען, האבען זיי זיך דערמאנט אן דעם אלטען גאט יהוה.

עס וועט אונז פיהרען צו וויט צו וועלען באווייזען דיזע באהויפטונג אויספירליך. מיר וועלען דערביי זיך באגנוגען מיט ווארפען א שנעלען בליק אויף דעם וויכטיגסטען עפיזאד פון דער אידישער געשיכטע, נאכפאלגענדיג דעם תנ״ך און די פארשונגען פון עדווארד מייער.

מיר וועלען אנהויבען מיט דעם מלך יהויקים, אין וועמעס צייטען עס הויבט זיך אן די אידישע טראגעדיע.

* * *

דער קעניג פון מצרים, פרעה נכה, האט גענומען אין פלען דעם מלך יהואחז, האט איהם געשמידט אין קייטען און איהם אוועקגעפיהרט קיין מצרים, וואו ער איז געשטארבען א קורצע צייט נאך דעם.

אויף דעם טראן פון יהואחז האט פרעה נכה ארויפגעזעצט יהויקים, און אויף דעם אידישען לאנד האט ער ארויפגעלעגט א שווערע שטראף פון גאלד און זילבער.

יהויקים, וועלכער איז געווען מלך פון פרעה נכה'ס גנאדען, האט ארויפגעלעגט א טאקסע אויף דעם פאלק און האט פינקטליך איבערגעשיקט דאס גאלד און זילבער קיין מצרים.

צו יענער צייט איז די עגיפטישע אימפעריע געפאלען, און איהר פלאץ האט פארנומען די כאלדעאישע אימפעריע.

יהויקים האט שנעל געענדערט זיין דיפלאמאטיע און האט זיך איבערגעגעבען צו נבוכדנצר, דעם מלך פון בבל.

דריי יאהר לאנג האט יהויקים טריי געדינט נבוכדנאצר'ן. נאכדעם האט ער רעבעלירט.

נבוכדנצר איז דאן געקומען מיט א גרויסע ארמעע און האט באלאגערט ירושלים.

דערווייל איז יהויקים געשטארבען און אויף דעם טראן איז באשטיגען זיין זון יהויכין.

דער קאמפף איז געווען א שווערער און א ביטערער, אבער נבוכנאצר איז ענדליך אריין אין ירושלים.

און ער האט פארנומען אלע אוצרות פון גאט'ס הויז, און די אוצרות פון דעם קעניג'ס פאלאץ, און ער האט צובראכען אין שטיקער די גאלדענע כלים, וואס שלמה האט געלאזט מאכען אין דעם בית המקדש... און ער האט אוועקגעפירט גאנץ ירושלים, און אלע פרינצען, און אלע העלדען, צעהן טויזענד געפאנגענע, און אלע בעלי מלאכות און די שמידען; קיינער איז ניט געבליבען, אויסער די ארימסטע פון די ארימע.

און ער האט אוועקגעפירט קיין בבל יהויכין און דעם קעניג'ס מוטער, און דעם קעניג'ס ווייבער, און זיינע אפיצירען, און די

שענסטע באלעבאטים פון דעם לאנד האט ער אוועקגעפירט פון ירושלים קיין בבל...

און דער קעניג פון בבל האט גענומען זיין פעטער מתניה, האט איהם געמאכט פאר מלך, און איהם א נאמען געגעבען צדקיהו.

אין א צייט ארום האט אויך צדקיהו זיך צובונטעוועט געגען בבל.

דאן איז נבוכדנצר ווידער געקומען מיט א גרויסע מחנה, האט ווידער באלאגערט די שטאט און האט איהר ווידער באזיגט, נאך א לאנגען, שווערען און ביטערען קאמף.

צדקיהו'ס קינדער האט ער געקוילעט פאר זיינע אויגען, איהם האט ער אויסגעשטאכען די אויגען און אין קייטען אוועקגעפירט קיין בבל.

דאן איז געקומען דער טיראן נבוזראדן און האט פערענדיגט די ארבייט. ער האט פארברענט דעם בית המקדש, דעם קעניגליכען פאלאץ, און אלע איבעריגע הייזער אין איין גרויסער שרפה, און האט ארונטערגעריסען די מויערען וואס האבען באשיצט ירושלים. ער האט זיך פארנומען דאס גאנצע רייכטום פון ירושלים און האט פארטריבען דאס איבעריגע פאלק קיין בבל, איבערלאזענדיג נאר די גאנץ ארימסטע, צו היטען די פעלדער און די וויינגערטנער.

אויף די איבעריגע, וואס זיינען פארבליבען, האט ער ארויפגעזעצט גדליה אלס אויפזעהער, אדער גובערנאטאר.

גדליה, ווי עס שיינט, איז געווען א געטרייער דינער פון נבוכדנצר, און אין ירושלים זיינען נאך אלץ געבליבען עטליכע רעוואלוציאנערען.

אין איין שעהנעם טאג איז געקומען ישמעאל בן נתניה בן אלישמע פון די קעניגליכע פאמיליע (מזרע המלוכה) מיט נאך צען מאן און האבען אומגעבראכט גדליה'ן.

אוים מורא פאר דעם צארן פון די כאלדעער זיינען די איבעריגע אידען אנטלאפען קיין מצרים. (מלכים ב', כ"ד, כ"ה).

אזוי איז דאס גאנצע לאנד געווארען פארוויסט. די וויינגערטנער, די פעלדער און דאס אקערלאנד זיינען געווען פארלאזען און וויסט. די אידען אין גלות זיינען אויך מייסטענס פאראריםט געווארען, מיטנעמענדיג נור דאס, וואס זיי האבען

געקענט דערשלעפען. די שכנים, וואס האבען געוואוינט ארום די אידען, האבען זיך מיט דיזען צושטאנד באנוצט און האבען זיך ביסלעכווייז באזעצט אין די אידישע שטעט און פארנומען די אידישע מאיאנטקעס.

פינסטער און ביטער איז געווען דאס אידישע שיקזאל: פארטריבען אין א פרעמד לאנד, אהן מיטעל צום לעבען און אהן וועלכע עס איז האפנונג ארויסצוקומען פון גלות: די כאלדעער מלוכה איז געווען מעכטיג, און די ווידערשטאנדס־קראפט פון די אידען אינגאנצען געבראכען. זיי האבען געהאט, אמת, דעם צוזאג פון די נביאים, אז זייער גאט יהוה וועט זיך איבער זיי דערבארימען און וועט זיי אויסלעזען, אבער ווי אזוי דאס וועט קומען, האבען זיי נים געקענט איינזעהן.

ווי די געשיכטע דערצעהלט אונז, האבען זיך די בני ישראל באלד אן עצה געגעבען: זיי האבען באדארפט לעבען, און עס האט לאנג נים געדויערט, און פיעלע האבען זיך פיין ארויפגעארבייט, ווי מען זאגט אין אמעריקא. עס איז אבער זעלבסטפארשטענדליך, אז זייער גאנצעס האפען און שטרעבען האט געמוזט זיין צו קומען אהיים. ווי גוט עס איז זיי מיט דער צייט נים געווארען, זיינען זיי אלץ געווען אין דער פרעמד. די מעשה איז נאך געווען פריש אין יעדענס געדעכטניס, די מייסטע פון די פארטריבענע, אדער זייערע קינדער, האבען נאך געלעבט, און זיי האבען געמוזט צוזעהן ווי זייער שטאלץ ווערט געטראטען מיט די פיס, זייער קעניג יהויכין אין תפיסה, און א לעבען צו מאכען איז נים אנגעקומען אזוי לייכט, ספעציעל פאר די ארימע, וואס האבען פון דער היים גארנים מיטגעבראכט. די איינציגע האפנונג וואס איז זיי געבליבען, איז געווען אויף אז אויסערליכער מאכט, אז וועלכע עס איז אנדערע מאכט וועט צוברעכען די הערשאפט פון זייערע אונטערדריקער, די כאלדעער. מען קען זיך דאדורך פארשטעלען די שמחה פון די אידען ווען אין ווייניגער פון פופציג יאר נאכ'ן פאל פון ירושלים האבען די פערזיער אונטער כרש'ן איינגענומען די כאלדעער. האבען זיי ווידער מיט אמאל דערזען, אז יהוה איז דער

אַלמעכטיגער גאָט, אַז ער וועט מקיים זיין די הבטחה וואָס ער האָט געגעבען דורך דעם נביא ירמיהו.

די נבואה פון ירמיהו איז מקוים געוואָרען. אין דעם ער־שטען יאָר פון זיין מלוכה האָט כורש מלך פּרס, אין דער איינקלאַנג מיט דער פּערזישער פּאָליטיק געגענאיבער אונטער־טעניגע פעלקער, אַרויסגעלאָזען אַ פּראָקלאַמאַציע, אין וועלכער עס איז געשטאַנען געשריבען:

„אַלע מלוכות פון דער ערד האָט יהוה, דער גאָט פון הימעל, מיר געגעבען; און ער האָט מיר באַפוילען צו בויען פאַר איהם אַ הויז אין ירושלים, וואָס ליגט אין יהודה. ווער עס איז דאָ צווישען אייך פון זיין פאָלק — זאָל זיין גאָט זיין מיט איהם — זאָל ער געהן קייז ירושלים, וואָס ליגט אין יהודה, און בויען דאָס הויז פון יהוה, דער גאָט פון ישראל, — ער איז דער גאָט, וואָס איז אין ירושלים.

„און ווער עס בלייבט איבער אין וועלכען־עס־איז אָרט וואו ער האָט געוואוינט, זאָלען די מענער פון זיין פּלאַץ איהם העל־פען מיט זילבער, און מיט גאָלד, און מיט אַנדערע זאַכען, און מיט בהמות, אחוץ די פרייוויליגע נדבות פאַר גאָט'ס הויז, וואָס איז אין ירושלים".

די שמחה וואָס די פּראָקלאַמאַציע האָט אַריינגעבראַכט צווישען די אידען איז געווען אַזוי גרויס, אַז ישעיה דער צוויי־טער, דיזע וואונדערבאַרסטע פּערזענליכקייט פון גאַנצען אי־דישען פאָלק, האָט ערקלערט כורש דעם געצענדינער, אַלס דעם משיח פון יהוה.

„נחמו, נחמו עמי, יאמר יהוה! — טרייסט זיך, טרייסט זיך מיין פאָלק, זאָגט גאָט!" האָט ער אויסגעשריען. די וואונדער־באַרסטע באַרעדזאַמקייט הערט זיך דאָן פון דיזען מאַן, און די ווילדעסטע האָפנונגען דריקט ער אויס אין זיינע מערקוויר־דיגע צורופען. וואונדער איבער וואונדער וועלען פון יעצט אָן געשעהן. „יעדער טאָל וועט ווערען העכער און יעדער באַרג וועט ווערען נידריגער. דער קרומער וועט ווערען גלייך און די רויהע פלעצער וועלען ווערען גלאַטיג. און די פּראַכט פון גאָט וועט זיך אַנטפּלעקען און אַלע מענשען וועלען דאָס קענען זעהן". ישראל וועט צוריק ווערען אַ פאָלק, מיט די גאַנצע

הערליכקייט וואס יהוה קען געבען; ירושלים וועט לייכטען פאר די גאנצע וועלט, און אלע פעלקער וועלען זיך קומען בוקען צו יהוה, א. ז. וו.

צוויי און פערציג טויזענד דערוואקסענע מענשען, א חוץ איבער זיבען טויזענד דינער, מענער און פרויען, האבען זיך צוזאמענגעקליבען צו געהן אהיים, דארונטער איז געווען א גרויסע צאל כהנים, אבער די מייסטע פון די עולי גולה זיינען געוועזן ארימע לייט. די רייכע זיינען זיך גאנץ געמיטליך פאר־בליבען אין גלות. זיי האבען געגעבען פיינע נדבות פאר דעם בית המקדש, אבער געהן אהיים האבען זיי ניט געפונען פאר נויטיג. אמת, מיט די עולה גולה איז מיטגעגאנגען ששבצר, דער זון פון יהויקים, אבער ער איז געגאנגען אלס גובערנא־טאר, איינגעזעצט פון כורש מלך פרס.

די אידען זיינען אהיים געקומען מיט א גרויסע מאסע גאלד, וואס די רייכע האבען געגעבען, אויף דעם באפעל פון כורש. דערצו האבען זיי געהאט דאס גאלד און זילבער פון דעם בית המקדש, וואס נבוכדנצר האט פארנומען, און וועלכעס כורש האט באפוילען זיי ארויסצוגעבען, מיט אן ערלויבניש פון מלך צו בויען דעם בית המקדש. זייער האפנונג איז אלזא ער־פילט געווארען. יהוה איז ווידער זייער גאט; דער בית־המקדש, נאך וועלכען זיי האבען אזוי געגארט און אויף וועל־כען זיי האבען פארגאסען אזויפיל טרערען, קען ווידער גע־בויט ווערען. אבער עס געהט אוועק א לאנגע צייט, און קיינעם חלומ'ט זיך אפילו ניט צו נעמען בויען גאט'ס הויז. וואס איז דא געשעהן? וואו איז די אידישע רעליגיאן? וואו איז דער גרויסער ישעיה, וואו איז יהוה? וואס איז געווארען פון אלע האפנונגען?

די זאך איז גאנץ איינפאך: ווען די אידען זיינען צוריק אהיים געקומען, האבען זיי געהאט וויכטיגערע ארבייט, ווי צו בויען גאט'ס הויז. זיי האבען פריהער גענדארפט בויען היי־זער פאר זיך, זיי האבען באדארפט זיך פארזארגען מיט ברויט, זיי האבען געמוזט צוריק באארבייטען זייערע פעלדער. פילע פון די פעלדער זיינען געווען פארנומען פון די פרעמדע. אדום, עמון, מואב, די פלשתים און זאגאר די שמרונים האבען געקוקט קרום אויף די גאנצע זאך, און עס האט זיך געוויס אנגעפאנ־

גען מחלוקת, אדער ווי מיר וואלטען היינט זאגען: קלאסענ־קעמפפע. צו דעם אלעם האבען זיי געמוזט צאלען שטייערען, וועלכעס איז אהן צווייפעל אנגעקומען שווער אונטער די אומשטענדען. עס זיינען דאדורך אוועק גאנצע 18 יאהר, און פון בויען גאט'ס הויז איז גאר קיין רייד ניט געווען. און טאמער האט ווער עס איז דערמאנט אן דעם בית־המקדש, האט מען איהם געענטפערט: „איצט איז ניט קיין צייט פון בויען."

אכטצען יאר שפעטער הויבט זיך ווידער אן א שטארקע באוועגונג צו בויען דעם בית־המקדש. דאן געפינט זיך ווידער א נביא, א פאלקס־רעדנער, אן אגיטאטאר מיט'ן נאמען חגי, וועלכער וועקט דאס פאלק מיט פייערדיגע ווערטער צו בויען גאט'ס הויז.

„אזוי האט געזאגט יהוה: די מענשען זאגען: די צייט איז ניט געקומען, די צייט איז ניט געקומען פאר גאט'ס הויז געבויט צו ווערען".

דאן איז געקומען דאס ווארט פון יהוה צו חגי הנביא, זאגענדיג:

„איז דאס א צייט פאר אייך צו וואוינען אין אייערע הייזער מיט באלקאנעס, ווערענד גאט'ס הויז ליגט חרוב?..."

„נאך א קליין ביסעל", זאגט דיזער נביא, „נאך אביסעל און איך וועל צוטרייסלען די הימלען און די ערד, און דאס מער און די יבשה; און איך וועל אויפרודערען אלע פעלקער, און דער פארלאנג פון אלע פעלקער וועט קומען; און איך וועל אנפילען דיזעס הויז מיט הערליכקייט, זאגט יהוה צבאות". (חגי, קאפיטעל 2, פסוק 6 און 7).

וואס איז דארט מיט אמאל געשעהן? פון וואנען האט דאס חגי מיט אמאל גענומען אזויפיעל מוטה? פון וואנען האט זיך דאס מיט אמאל ווידער גענומען אזא שטארקער רעליגיעזער געפיל? די זאך לאזט זיך לייכט ערקלערען: אין דיזען יאר איז נעמליך געווען אן אלגעמיינער אויפשטאנד געגען די פערזיער. אין בבל איז אויפגעשטאנען א נייער נבוכדנצר, וועלכער האט געזוכט אראבצו־ווארפען דעם יאך פון דריוש מלך פרס. אין אנדערע פראווינצען האבען זיך די פערשיעדענע אונטערטעניגע פעלקער געבונטעוועט. און די אידען

האבען זיך אויך געוואלט באנוצען מיט דער שווערער לאגע פון די פערזיער. ס איז אלזא געווען א פאליטישע אגיטאציאן. חגי מונטערט דארום אויף זרובבל'ן, דעם שטאאטס־האלטער, צו מאכען א שטאאטס־שרייך און זיך ערקלערען פאר קעניג, און דאן לאזען בויען גאט'ס הויז, ווייל דאס איז געווען דער איינציגער צייכען פון זייער אונאבהענגיגקייט. זרובבל האט זיך געלאזט איבעררעדען: „און יהוה האט אויפגעוועקט דעם גייסט פון זרובבל בן שאלתיאל, דעם גובערנאטאר פון יהודה, און דעם גייסט פון יוצדק דעם כהן גדול, און דעם גייסט פון די איבערגעבליבענע פון פאלק; און זיי זיינען געקומען און פארריכט די ארבייט פון יהוה'ס הויז, זייער גאט, אין דעם 24טען טאג פון דעם זעכסטען מאנאט פון דעם צווייטען יאר פון דריוש דעם קעניג". (חגיג, פסוק 15).

אבער אין דעם זעלבען טאג, ווען די אידען האבען אנגע־הויבען בויען דעם בית־המקדש; אין דעם זעלבען טאג האבען די פערזיער צום צווייטען מאל בייגעקומען דעם אויפשטאנד פון בבל. חגי הערט זיך פון דאן אן ניט מער. ער שיינט צו האבען פארלארען דעם מוטה.

זכריה, זיינער א צייט גענאסע, האלט נאך אויף זיין מוטה, ער פרעדיגט נאך אלץ די אלמעכטיגקייט פון יהוה; פון דעם גאלד וואס די אידען פון בבל האבען געשיקט, לאזט ער שמי־דען א קרוין פאר זרובבל. אבער דאס גרויסע וואונדער פון יהוה איז ניט געקומען. אלע פעלקער זיינען ניט געקומען קיין ירושלים זיך בוקען צו יהוה. געקומען איז דאס פארקערטע. די הערשאפט פון די פערזיער איז נאך דעם אויפשטאנד פאר־שטארקט געווארען. באלד איז דער סאטראפ פון סיריען און בבל געקומען קיין ירושלים צו מאכען אן אינספעקציע. דאס, וואס די אידען האבען געבויט דעם בית־המקדש, איז איהם גאר־ניט געפעלען, ער האט אבער ניט געוואוסט וואס צו טאן, ווייל די אידען האבען זיך בארופען אויף דעם באפעל פון כורש מלך פרס. ער האט דארום געשריבען א בריעף צו דריוש'ן און איהם אנגעפרעגט וואס צו טאן.דריוש האט פאר די אידען מעהר קיין מורא ניט געהאט, האט ער נאך אמאל, אין איינקלאנג מיט די פערזישע פאליטיק, צו געבען די איינ־

גענומענע פעלקער פאלשטענדיגע רעליגיעזע פרייהייט, ער־לויבט צו בויען דעם בית־המקדש.

די גאנצע באוועגונג האט זיך אויסגעלאזען מיט דעם אויפבויען פון גאט׳ס הויז; די האפנונג אויף א משיח, אויף א זעלבסטשטענדיגע הערשאפט, האט מען געמוזט פארשיבען אויף אן אונבעשטימטע צייט. די איינציגע טרייסט וואס איז געבליבען, זיינען געווען די גוטע צייטען. (זכריה, קאפיטעל 7־8).

די טרייסט האט ניט געדויערט לאנג. די צייטען זיינען ווידער געווארען שלעכט. שלעכטע צייטען און היישריקען זיינען ווידער געקומען, די שטייערען זיינען געווען גרויס, קיין געלד איז ניט געווען, די שולדען זיינען געוואקסען. די שמרונים, די עמורים א. ז. וו. האבען מיט די אידען זיך ארום־געריסען. די רייכערע האבען באשווינדעלט און באראבעוועט די ארימערע, מען האט זיך געריסען און געקעמפפט, און מען האט ווידער פארגעסען אן יהוה און די רעליגיע. אנשטאט דעם האבען זיי זיך אנגעהויבען צו פארמישען מיט די אנדערע פעלקער. דער כהן גדול אליין האט זיך מתחתן געווען מיט די פרעמדע געצענדינערישע פעלקער. ווען דאס וואלט אזוי געגאנגען ווייטער, וואלט פון די אידען אין ארץ־ישראל אודאי ניט געבליבען קיין זכר, ווי עס איז ניט געבליבען קיין זכר פון די אנדערע צען שבטים.

אבער דא האבען זיך ווידער ארייגעמישט די אידען פון גלות, וועלכע האבען געראטעוועט די אידען אין ארץ־ישראל פון אונטערגאנג.

וואס עס איז געשעהן נאך זרובבל ווייס מען ניט באשטימט. מיר ווייסען אבער אזוי פיל, אז מיט זעכציג יאר שפעטער איז ווידער געקומען א נייע פארטיי פון בבל מיט עזרא הסופר אן דער שפיצע; מיט א געשריבענע תורה און מיט דער פאלמאכט פון קעניג איינצוזעצען ריכטער, וועלכע זאלען משפט׳ן דאס פאלק: „און יעדער איינער וואס וועט ניט טאן ווי דאס געזעץ פון גאט און דאס געזעץ פון זיין קעניג באפעלט, אויף דעם זאל א שטראף אויסגעפירט ווערען שנעל: צו די שטראף וועט זיין טויט, צו פארטריבען ווערען פונלאנד, אדער קאנפיסצירען זיין פארמעגען, אדער אין תפיסה.“ (עזרא 7־26).

און מיט דער מאכט פון דיזען געזעץ האט עזרא גענומען צווינ־
גען דאס פאלק אוועקצו־ווארפען די פרעמדע ווייבער, אויפצוגע־
בען די מארק־טעג אום שבת, און איבערהויפט אבצוהיטען די
תורה, וואס ער האט מיטגעבראכט פון בבל.

גאנץ לייכט איז די זאך ניט צוגעגאנגען. אמת, אויף א
פארזאמלונג וואס עזרא האט איינבארופען איז מיט א גרויסע
מערהייט באשלאסען געווארען איהם צו פאלגען, ס'איז אבער
אויך געווען א גרויסע אפאזיציע. אהן א קאמף האט די זאך
ניט געקענט אבגעהן. עזרא האט דאס געוואוסט. זיין ערשטע
ארבייט איז דאדורך געווען צו באפעסטיגען די מויערן פון
ירושלים. אבער גראדע דיזעס האט בייגעטראגען צו זיין
שטורץ. וועגען בויען די מויערען איז אין זיין פאלמאכט ניט
געשטאנען. די געגנער האבען גלייך אוועקגעשיקט א בריף
צום קעניג און האבען אויפמערקזאם געמאכט, אז ירושלים איז
פון אלע מאל א רעבעלירענדע שטאדט, און אז דאס בויען פון
די מויערען קען נור האבען דעם צוועק צו מאכען אן אויפשטאנד.
דאס האט געווירקט. דער קעניג האט באפוילען די מויערען צו
פארניכטען. רכום און די שמרונים האבען דיזע ארבייט גרינד־
ליך באזארגט, און מיט די מויער איז אויך געפאלען די מאכט
פון עזרא. מיט זיינע הויכע אידעאלען וועגען יהוה האט ער
גארניט געקענט מאכען. די זיבעצען הונדערט מענשען, וואס
זיינען מיט איהם מיטגעקומען, האבען אויך גארניט געקענט
אויפטאן, און די נייע תורה איז ניט איינגעפירט געווארען.
יהוה האט זיך א פנים אבגעטאן פון עזרא.

די אידען אין בבל האבען אויף דעם ניט געקענט באשטעהן.
זיי האבען דארטען געמאכט גוטע געשעפטען און פילע זיינען
רייך געווארען; אנדערע האבען זיך פארשאפט איינפלוס אין
דעם קייזערליכען הויף. דאס פאליטישע לעבען אין יענע צייר־
טען האט זיך אויסגעדריקט אין דעם רעליגיעזען לעבען. ווען
א פאלק איז געווען מעכטיג, איז עס געווען א סימן, אז זיין
גאט איז דער מעכטיגסטער. דער שטרייט צווישען די פערשיע־
דענע פעלקער אין פערזער־רייך, איז אזוי געווען א שטרייט
וועגען זייערע געטער. פאר די אידען אין בבל איז עס אלזא
געווען א לעבענס־פראגע, אז זייער יהוה זאל אנערקענט ווערען

אלס דער מעכטיגסטער פון אלע געטער. דאסזעלבע האבען די אנדערע פעלקער געטאן. פון דיזען הויבט זיך אן א פראפאגאנדא פאר די פארשידענע געטער, צוליב דיזען זוכט יעדעס פאלק זיך אויסצוצייכענען מיט א ספעציעלע פרומקייט, צוליב דיזען דארפען זיי אויך האבען א צענטער, וואו זייער גאט זאל זיין דער אליין־הערשער, א מרכז־רוחני".

פון דער צווייטער זייט האט די פערזישע הערשאפט זיך געשטיצט אויף דעם, וואס זי האט געגעבען פאלשטענדיגע רעליגיעזע פרייהייט. מיט דעם האט זי די פארשיעדענע פעלקער געהאלטען באזונדער. די אידען האבען אבער ספעציעל אויסגענומען. זיי האבען געהאט פרעטענזיעס אויף דער וועלט־הערשאפט. מיט דעם אליין האבען זיי זיך שוין געשטעלט אין געגענזאץ צו די איבעריגע פעלקער. פון דעם שטאמט וואס זיי האבען געזוכט צו האבען א צענטער אין ירושלים, וואו זייער יהוה זאל זיין דער פאלשטענדיגער הערשער. און דאס איז אויך די אורזאכע, וואס זיי האבען נושא חן געווען ביי די פערזישע קעניגע.

מיט דיזען איינפלוס האבען זיי זיך באנוצט אויפצובויען דאס בית־המקדש אין ירושלים, כדי צו באפעסטיגען זייער פאזיציע אין בבל.

דאס מאל האבען זיי עס געטאן דורך נחמיה, צוועלף יאר נאך דעם דורכפאל פון עזרא. מיר וועלען לאזען נחמיה אליין דערצעהלען ווי דאס איז צוגעגאנגען:

„דאס איז געשעהן אין דעם חודש כסלו, אין דעם צוואנציגסטען יאר, ווען איך בין געווען אין שושן הבירה, ווען חנני, איינער פון מיינע ברידער, איז געקומען פון יהודה — ער און נאך אנדערע, און איך האב זיך דערקונדיגט וועגען די אידען וואס האבען זיך ארויסגעכאפט, וועלכע זיינען איבערגעבליבען פון דעם געפאנגענשאפט, און מכח ירושלים".

„און זיי האבען מיר געזאגט:

„די איבערגעבליבענע, די וואס זיינען איבערגעבליבען פון דעם גלות אין דעם לאנד, זיינען אין גרויס נויט און ליידען חרפות. די וואנד פון ירושלים איז צובראכען, און די מויערען זיינען פארברענט מיט פייער".

נחמיה האט זיך דאס שטארק גענומען צום הארץ. ער האט געוויינט און געפאסט און געטאן תפלה צו גאט, און האט ביי זיך אבגעמאכט צו פועל'ן ביים קעניג אז ערלויבניש צו געהן קיין ירושלים און צוריק אויפבויען די שטאדט.

נחמיה איז געווען א גרויסער חשוב ביים מלך. ער איז געווען דער שר המשקים.

עטליכע חדשים נאכדעם, אין דעם חודש ניסן, ווען ער האט דערלאנגט דעם קעניג וויין, האט איהם דער קעניג גע־פרעגט: „פארוואס זעהסטו אויס אזוי שלעכט, דו ביזט דאך ניט קראנק! דאס מוז זיין א טרויער וואס דו טראגסט אין דיין הארץ! איך האב זיך זעהר דערשראקען און איך האב געזאגט צו דעם קעניג: לאנג לעבען זאל דער קעניג! פאר־וואס זאל איך ניט אויסזעהן שלעכט, ווען די שטאדט — דער ארט פון די קברים פון מיינע עלטערען — ליגט חרוב און איהרע טויערען זיינען פארניכטעט דורך פייער".

דער סוף פון דעם געשפרעך איז געווען, אז נחמיה האט געקראגען די ערלויבניש צו געהן קיין ירושלים און בויען די וואנד. נחמיה, ווי עס שיינט, איז געווען פיעל קליגער און טאקטישער פון עזרא. ער איז געווען מעהר באגייסטערט. צו יענער צייט זיינען די אידען ווידער געווען אין א שלעכטע עקאנאמישע לאגע. די שטייערען זיינען געווען זעהר גרויס. די ארימערע אידען זיינען געווען פארשולדיגט איבער'ן קאפ, די פעלדער האבען זיי פאר'משכנ'ט צו באצאלען די שטייע־רען. די רייכערע ברידער האבען זיך מיט דיזען אונגליק פון זייערע ברידער באנוצט און האבען פון זיי געשונדען די הויט. די אונצופרידענהייט איז געווען אלגעמיין (נחמיה 5). נחמיה האט מיט איין קלאפ געמאכט אן ענדע צו דעם.

זייענדיג א רייכער מאן האט ער, אנשטאט ארויפצוצווינגען די תורה אויף די אידען, ווי עזרא האט געטאן, זיך קודם־כל אבגעזאגט פון זיין געהאלט אלס גובערנאטאר. דיזעס האט באלד פארקלענערט די שטייערען. נאכדעם האט ער צוזאמענ־גערופען די גבירים, די פראצענטניקעס, וואס האבען געהאלטען די מארטגיידזשעס (היפאטעקען) און זיי געגעבען אנצוהערע־ניש, זיי זאלען צוריקגעבען די הייזער און די פעלדער צו די

אייגענטהימער (אַן אמת'ער באָלשעוויק, ווי מען וואָלט היינט זאָגען') און די לייטע, וויסענדיג אַז נחמיה איז געקומען מיט דער מאַכט פון דעם פערזישען קעניג, האָבען געטאָן וואָס ער האָט געהייסען. די אָרימע פריצים אין צאָל פון הונדערט און פופציג, אַ חוץ פילע אַנדערע האָט ער אויפגעהאַלטען אויף זיינע אייגענע הוצאות.

מיט איינמאָל האָט ער געוואונען דאָס פאָלק אויף זיין צד. מיט דעם שווערד אין איין האַנד און די געצייג אין דער אַנדערער, האָבען זיי אַלע געהאָלפען בויען די וואַנד. די אַרבייט איז פאַרטיג געוואָרען אין צוויי און פופציג טעג.

דעמאָלט האָט מען ווידער געשיקט נאָך עזרא, און די די תורה איז איינגעפיהרט געוואָרען.

וואָס זעהען מיר פון דעם אַלעם? מיר זעהען, אַז גראָדע אין פּאַלעסטינא, וואו די אידען זיינען געזעסען אויף זייער אייגענע ערד, מיט אייגענע פעלדער און וויינגערטנער, מיט אַן אויפגעבויטען בית המקדש, מיט אייגענע כהנים, מיט אַ כהן גדול, מיט אַן אייגענעם גובערנאַטאָר, — גראָדע דאָרט איז די אידישע רעליגיע פאַרנאַכלעסיגט און פאַרגעסען געוואָרען; גראָדע דאָרט האָבען זיך די אידען פאַרמישט מיט די אַרומיגע פעלקער, און האָבען איינגעפיהרט שבת אַלס דעם מאַרק־טאָג. אפילו דער כהן גדול אַליין איז אויך ניט געווען בעסער, — ער איז געווען דער ערשטער צו פּראָטעסטירען געגען עזרא און נחמיה. און אין בבל, וואו די אידען זיינען געווען אין גלות, וואו זיי האָבען דאָס אַלעס ניט געהאַט, האָט זיך אַנטוויקעלט די רעליגיע; דאָרטען האָבען זיי באַשאַפען אַ תורה, און מיט די מאַכט פון דעם קעניג אין גלות, אַרויפגעצוואונגען די תורה אויף זייערע ברידער אין דער היים. עס איז אַלזאָ ניט געווען די היימישע רעליגיע, וואָס האָט זיי געהאָלפען אין גלות. עס איז גיכער געווען דער גלות, וואָס האָט געהאָלפען אויפהאַלטען די רעליגיע *).

---

*) זעה וועגען דעם גאַנצען ענין: „געשיכטע דעם אַלטערטומס“ (דריטער באַנד פון זייטע 170 ביז 233), פון עדוואַרד מייער. אויך „די ענטשטעהונג דעם יודענטהומס“, פון דעם זעלבען פּראָפעסער.

אַמעריקאַ — דער אידישער צענטער פון דער וועלט *)

ווען מען קוקט זיך צו צו דער אידישער היסטאָריע, צו דער לאַנגער היסטאָריע פון ליידען, רדיפות און מאַרטירטום, מוז מען זיך ניט ווילענדיג שטעלען די פראַגע: וואָס איז דאָס געווען אַזעלכעס וואָס האָט דערהאַלטען דאָס אידישע פאָלק אין דעם לאַנגען גלות? וואָס איז עס געווען די סיבה וואָס האָט דעם אידען געגעבען כח אַריבערצוטראָגען און איבערצולעבען אַזוי פיעל פיין און מאַטערניש, אַזוי פיעל באַליידיגונג און ערנידערונג?

פאַרשיידענע אורזאַכען ווערען אַנגעגעבען: אייניגע ווילען האָבען, אַז דאָס איז געווען די אידישע רעליגיאָן און די אידישער תורה. עס איז געווען די אידישע רעליגיע, דער ריינער גלויבען אין דעם איין איינציגען גאָט, צוזאַמען מיט דער אידישער תורה, זאָגט מען וואָס האָט דעם אידען אַריינגעגעבען דעם כח און דעם מוטה אַריבערצוטראָגען אַלע צרות און אַלע ליידען געדולדיג. אַנדערע ווידער באַהויפּטען, אַז עס איז געווען גראַד די ליידען, די פאַרפאָלגונג, וואָס האָט געווירקט ווי אַ צעמענט, וואָס האָט זיי געהאַלטען צוזאַמען, און זיי ניט געלאָזען פאַלען, וואָס האָט זיי אויך איינגעפּליסט דער סם החיים, דעם עליקזיר פון לעבען. נאָך אַנדערע מיינען, אַז דאָס איז דער כח פון דער אידישער ראַסע, אַז דיזער כח ליגט אין דעם אידישען בלוט, וואָס גיט זיי די מעגליכקייט ווידערצושטעהן אַלע שטורמען.

---

*) ערשינען אין „פאָרווערטס“ פון 9טען דעצעמבער, 1916, נאָך די באָסטאָנער קאָנווענשאָן פון אידישע רעליעף.

וויפיעל אמת עס שטעקט אין יעדע פון דיזע באהויפּטונג, איז שווער צו זאגען. ווארשיינליך איז, אז אלע די סיבות צו־זאמען האבען געווירקט; אז אויסער די אויסגערעכענטע אי־נערליכע סיבות, זענען נאך געווען אנדערע אויסערליכע סיבות, ווי די סאציאלע און פּאליטישע צושטענדע פון די לענדער אין וועלכע זיי האבען געלעבט, און אנדערע.

אבער וואס די סיבות זאלען ניט האבען געווען, האבען זיי ניט געקענט זיין בלויז גייסטינע; די גייסטיגע אורזאכען האָ־בען געמוזט געפינען מאטעריעלע מיטעל.

די רעליגיע, די תורה — דאס זיינען רוחניות זאכען, און ווי גרויס זייער ווירקונג זאל ניט האבען געווען — מיט זיי אליין קען מען ניט לעבען. דיזע גייסטיגע זאכען קענען אין בעסטען פאל צוגעבען מוטה, אויסדויער, אבער צום לעבען מוז מען האָ־בען ממשות'דיגע זאכען, מאטעריעלע מיטעל. פון ליידען און פארפאלגונגען קען מען אודאי ניט לעבען.

דובנאוו זאגט ערגעץ וואו, „דאס אידישע פאלק איז א פאלק וואס קען ליידען און דיינקען"; א פאלק וואס קען ליי־דען שטיל, פארטראגען אסך און איבערווארטען די שלעכטע צייטען. אבער צו ליידען און ווארטען מוז מען האבען כח; אז ניט, „געהט אוים די נשמה, איידער מען דערלעבט די נחמה". דאס שטילע, אינערליכע, טאטענלאזע און מאנאטאנע לעבען, קען זיך ניט צופרידען שטעלען מיט עולם הבא אליין; עס קען ניט ציהען קיין יניקה פון אינווייניג, עס מוז האבען שפּייז פון דרויסען. די רעליגיע קען געבען האפנונג אויף נאך דעם טויט; אום דאס לעבען זאל אנגעהן מוז עס האבען באלדיגע חיונה און באלדיגע האפנונג. א שטראל פון האפנונג מוז בלישטשען פון ערגעץ וואו, אז ניט קען מען די ליידען ניט פארטראגען.

צום גליק האט דאס אידישע פאלק צו אלע צייטען גע־האט אזא האפנונגס שטראל. עס איז אלע מאל געווען אז עמוד אש וואס איז נעגאנגען אין פאראוים פון דעם אידישען פאלק.

דורך דעם גאנצען אידישען גלות באמערקט זיך איין זאך: ניט אלע אידען זיינען געווען פארפאלגט אין איין צייט און מיט איינמאל. דאס וואס די אידען זיינען געווען צווייט און צו־

שפּריית, דאָס איז געווען זיין גליק; דאָס איז געווען דאָס הויפּט מיטעל וואָס האָט זיי געהאָלפען זיך דערהאַלטען ביים לעבען. עס האָט זיך אַלע מאָל געפונען אַ ווינקעל ערגעץ וואו אויף דער ערד, וואו איין טייל אידען האָט זיך געלעבט בעסער פון די איבעריגע טיילען, און דיזע אידען וואָס האָבען נראד געלעבט בעסער האָבען קיינמאָל ניט, אין די טויזענדער יאָה־רען, פאַרגעסען זייערע וויינינער גליקליכע ברידער. אין אַלע צייטען האָבען די אידען וואָס זיינען געווען בעסער געשטעלט, באַנוצט זייער פריייהייט, זייער בילדונג, זייערע פּאָליטישע רעכ־טע און זייער באַזיץ צו העלפען זייערע ברידער אין די איבעריגע לענדער.

דאָס אידישע פאָלק וויל ניט שטאַרבען. עס איז ענטשלאָ־סען צו לעבען. דאָס איז דער שטאַרקסטער אינסטינקט, וואָס עס פאַרמאָגט. און דיזע אונאויסשעפּליכע און אונערקלערליכע קראַפט וואָס ליגט אין דעם אידישען פאָלק, האָט צוגעשטעלט די מיטעל דורך וועלכע עס האָט זיך דערהאַלטען ביים לעבען צום טראָץ פון אַלע מכשולים. פון איין זייט האָט דיזע קראַפט געהאָלפען די מעהר פאַרפאָלגטע און געפּלאָגטע זיך צו צופּאַסען צו די ספּעציעלע אומשטענדען; פון דער צווייטער זייט, און דאָס איז דער וויכטיגער פונקט, האָט עס געטריבען דעם אַנ־דערען טייל, דעם טייל וואָס איז געווען בעסער געשטעלט, מיט אַלע כחות, מיט אַלע רעכטע, מיט זייער גאַנצער באַזיץ צו אונ־טערשטיצען און צו העלפען דערהאַלטען ביים לעבען די מעהר אונגליקליכע.

ווי אַ רויטער שנור ציהט זיך דיזע ערשיינונג פון דעם סאַ־מע אָנפאַנג פון דעם אידישען גלות בבל, ביז אויף דעם היינטיגען טאָג.

יעדער איינער וואָס ווייס נאָר עטוואָס פון דער אידישער געשיכטע ווייס, אַז אין בבל, ד. ה. שוין אין דעם ערשטען גלות, האָט זיך דאָס יודענטום באַפעסטיגט. אין בבל האָט זיך אויס־געאַרבייט די ספּעציפיש אידישע קולטור, ווי זי איז פאַרקער־פּערט אין דעם תלמוד; אין בבל איז געוואָרען באַפעסטיגט און גערייניגט דער מאָנאָטעאיזם, דער גלויבען אין איין גאָט. אָבער דאָס איז ניט געווען אַלץ. די אידען אין בבל האָבען אויך

גענזאָרגט פאַר זייערע ברידער אין דער היים, די רייכטימער, די פּריוויהייטען און די פּאָליטישע רעכטע וואָס די אידען אין בבל האָבען זיך שנעל ערוואָרבען, זיינען צום גרויסען טייל באַנוצט גע־וואָרען אויפס־ניי אויפצובויען דאָס אידישע לאַנד, און דעם אי־דישען טעמפעל, און צו העלפען און צו שטיצען די פאַראָרימטע אידען אין ארץ ישראל.

בבל, אין איהר צייט, איז געווען דער צענטער און דער אויסגאַנגס־פונקט פאַר די ערהאַלטונג פון דעם אידישען פאָלק.

בבל איז אונטערגעגאַנגען. די כאַלדעאישע אימפּעריע, און שפּעטער די פּערזישע אימפּעריע זיינען פאַרשוואונדען, אָבער דיזער אידישער גייסט איז ניט אויסגעלאָשען געוואָרען, פּונקט ווי עס איז ניט פאַרשוואונדען דאָס אידישע פאָלק.

וואָס בבל איז געווען פאַר דעם אידענטום אין די גאַנץ אַל־טע צייטען, דאָס איז אַלעקסאַנדריא און רוים געוואָרען אין די שפּעטערע צייטען. דאָס רוימישע בירגער רעכט וואָס די אידען האָבען זיך ערוואָרבען, דאָס בירגער רעכט, וואָס איז אין יענע צייטען געווען גלייך מיט וועלט בירגער־רעכט, האָבען זיי באַנוצט צו העלפען זייערע פאַרשקלאַפטע ברידער פון איבע־ראַל; פון זייער רייכטימער האָבען די אידען אין רוים געגע־בען אויסצוקויפען די אידישע שקלאַפען און זיי צוריק צו באַ־זעצען אין ירושלים אַלס פרייע רוימישע בירגער.

אין די שפּעטערע צייטען האָט די ראָליע איבערגענומען אַראַביען, נאָכהער שפּאַניע, און צולעצט האָלאַנד.

די פעלקער האָבען זיך געביטען, זייער הערשאַפט האָט זיך געביטען, און דער גורל פון די אידען אין די פאַרשיידענע לענ־דער האָט זיך געביטען. איין זאַך איז געבליבען אונפאַרענ־דערט: זייער אידישער גייסט, און דער פעסטער באַשלוס צו לעבען אַלס אַ פאָלק, טראָץ די צושטרייאונג. וואָס מנשה בן ישראל האָט אין דעם 17טען יאָהרהונדערט געטהון פאַר די אי־דען אין ענגלאַנד, דאָס האָט שפּעטער, אין דעם 19טען יאָהר־הונדערט משה מאָנטעפיאָרי, אַן ענגלישער איד, געטהון פאַר די אידען אין מאַראָקאָ.

עס איז ניט מעגליך דאָ צו באַהאַנדלען אויספירליך די־זען געדאַנק, דעם פּונקט וואָס איך וויל אַרויסברייגען איז,

אז איין אלע צייטען האט פאר די פארפאלגטע אידען געשיינט א ליכט פון ערגעץ וואו, און אז עס איז געווען דיזער ערגעץ־וואו, וואס האט זיי געגעבען דעם כח, און הויפטזעכליך די מי־טעל, זיך דורכצושלאגען אויף זייער לאנגען, שווערען און שטורמדיגען גלות־וועג.

שווערע צייטען לעבט היינט איבער א גרויסער טייל פון דעם אידישען פאלק. דאס פאלק שטארבט אפ אברים־וויין. איז היינט אויך דא אזא לאנד, צו וועלכען די אומגליקליכע אי־דען קענען ווענדען זייערע אויגען און אויסשטרעקען זייערע הענט אין דער האפנונג צו קריגען הילפע? איז דא אזא ליכט־שטראל, וואס קען באלייכטען און פארלייכטערן דעם שווערען, מיהפולען וועג פון די אומגליקליכע אידען אין פוילען, אין רוס־לאנד, אין גאליציען, אין רומעניען, אין פאלעסטינא?

איז פאראן אזא לאנד?

דער ענטפער איז לייכט. אזא לאנד איז דא. דאס איז אמעריקא!

אויף אמעריקא איז אויסגעפאלען דער גורל צו שפילען די ראלע, וואס עס האט אמאל געשפילט בבל, אלעקסאנדריא און רוים. וואס דאס רוימישע בירגער רעכט איז געווען פאר די אידען אין די אלטע צייטען, דאס איז היינט צו טאג דאס אמע־ריקאנישע בירגער רעכט. עס איז אפשר מעהר. רייכטימער באזיצען די אמעריקאנער אידען מעהר איידער די אידען אין רוים אין יענע צייטען.

עס איז דא א זאגע, אז אין דעם זעלבען טאג ווען קעניג פערדינאנד און קעניגין איזאבעלא האבען פראקלאמירט דעם דעקרעט ארויסצוטרייבען די אידען פון שפאניען, האט קאלאמ־בוס באקומען דעם באפעל זיך גרייטן צו מאכען צו זיין רייזע, אויף וועלכער ער האט ענדעקט אמעריקא.

צו דאס איז אמת, צו ניט, איז ניט באקאנט. מאנכע היסטאריקער באשטרייטען דעם פאקט, איין זאך איז זיכער: אמעריקא איז געווארען דער צענטער פון דעם יודענטום; אמע־ריקא איז דאס לאנד, צו וועלכע אלע אידען האלטען געווענדעט זייערע אויגען; אמעריקא איז בכח, ווען ניט אין גאנצען צו

העלפען, זעהר פיעל צו לינדערען די שמערצען פון דעם ליידענ־דען יודענטום.

ווע‏לען מיר דא פארגעסען דעם חוב וואס ליגט אויף אונז, צו העלפען די אידען אין די איבעריגע לענדער? ווע‏לען מיר זיין די ערשטע צו צוברעכען די טראדיציע פון דעם אידישען פאלק, א טראדיציע וואס עקזיסטירט שוין מעהר ווי צוויי טויזענד יאהר? ווע‏לען מיר זיין די ערשטע וואס ווע‏לען אין זייער פרייהייט פארגעסען די וואס לעבען און ליידען, און פינ־סטערען, און נאך דערצו אין אזא שווערע צייט ווי די איצטיגע? ווע‏לען מיר פארלעשען דעם ליכט־שטראהל? וועט דער אידי־שער גייסט ביי אונז און מיט אונז אפשטארבען?

דאס איז אונמעגליך!

דער כח וואס ליגט אין אונז — דער כח צו דערהאלטען זיך און די איבעריגע פון אונזער פאלק — דיזער כח איז ניט אפ־געשוואכט געווארען אין אמעריקא, ער איז שטארקער געווארען. דאס האט געוויזען צווישען טויזענדער אנדערע זאכען אויך די דעקלאראציע וואס איז אנגענומען געווארען אויף דער באסטא־נער קאנווענשאן.

די דעקלאראציע ערקלערט, אז די שטיצע וואס מיר גי־בען דא איז ניט די שטיצע, וואס ווערט פון א יחיד צוגעטיילט צו א יחיד, נאר די נאטירליכע און ארגאנישע אנשטריינגונג פון איין טייל פון אידישען פאלק פאר'ן צווייטען, פאר דער היסטארישער זעלבסטהאלטונג און דעם קיום פון דער גאנצער אידישער נאציאן.

דער אידישער גייסט, וואס האט זיך אנגעהויבען אין בבל, וואס איז געווען פארטגעזעצט אין אלעקסאנדריע און רוים, און אין די איבעריגע לענדער פון אייראפא; דיזער גייסט לעבט נאך אין אמעריקא. אמעריקא איז דאס לאנד וועלכע דארף אין דער היינטיגער צייט דערהאלטען דאס איבריגע יודענטום.

ווען מען קוקט מיט אזא אויג אויף די אויפגאבע פון דער רעליעף ארבייט; ווען מען באטראכט די רעליעף ארבייט אלס א חוב צו דעם אידישען פאלק, דארף מען ניט קיינע גרויסע מיטינגען. דארף מען ניט האבען פאר די אויגען קיין קופעס

הרוגים, דארף מען ניט ווארטען אויף גרויסע קאטאסטראפען. יעדער איד וועמען דאס גליק האט געבראכט קיין אמעריקא, דארף ביי זיךביישליסען, ערנסט און מיט געפיהל פון באַוואוסטזיין, אז אויף איהם ליגט א היסטארישער חוב, וואס ער דארף באצאלען זיין פאלק: אז ער דארף העלפען דערהאלטען דאס אידישע פאלק, אז ער איז דער, וואס הארף פארטזעצען די אידישע טראדיציע און דערהאלטען ביים לעבען דעם אלטען אידישען גייסט.

אט דיזע איבערלייגונג, דיזער ערנסטער געדאנק, דיזעס טיפעס באוואוסטזיין, דארף זיין גענוג אנצוצינדען דאס פייערעל וואס טליעט זיך טיעף, טיעף ביי יעדען איינעם פון אונז; דארף זיין גענוג צו לאזען דאס פייער ברענען, ברענען כסדר, אהן אויפהער, ניט פלאקערען, (דאס פלאקערען דויערט ניט לאנג, און עס ברענט שנעל איבער), נאר ברענען שטענדיג מיט א פעסטקייט און זיכערהייט, אז אז אפשטעל און אז אז אויפהער, ביז עס וועט ניט ערפילט ווערען דער ציעל.

ניט קצבה, ניט צדקה דארפען מיר געבען; מיר מוזען באצאלען דעם חוב, וואס די היסטאריע האט אונז באשטימט צו באצאלען, און מיר דארפען ניט ווארטען ביז אז עקזעקוציע וועט קומען דעם חוב איינמאנען.

האַלטען זיך אידען אָפּגעזונדערט?

האַלטען זיך אידען אָבגעזונדערט *)

איצט, נאָכדעם ווי הער יעקב שיף האָט געהאַלטען זיין אמת־גרויסע און טיעף־רירענדע רעדע, אין וועלכע ער האָט צוריקגעצויגען און פארריכט א פעלער פון זיינער א רעדע מיט צוויי וואכען פריהער; איצט, נאָכדעם ווי די געלבזוכט פון אונזער געלע־פרעסע איז אביסעל איינגעשטילט געוואָרען, און דאס אידישע פאָלק איז ניצול געוואָרען פון אזא געפערליכען „אנטיסעמיט“, ווי עס איז הער יעקב שיף, איז אפשר צייט די גאַנצע פראַגע צו באַטראַכטען קאַלטבלוטיג און מיט איבער־לייגונג. דאָס וואָס איז פאַרוועָרט א מענשען ווי יעקב שיף, וועלכער רעדט אויף גוי'ש, און צו וועמעס וואָרט עס הערט זיך צו א וועלט, איז אפשר ערלויבט א מענשען, ווי דער שרייבער פון דיזע צייל‍ען, וועלכער רעדט אויף אידיש און צו וועמעס רייד עס הערען זיך צו גאָר ווענינע.

אַלע אידישע לעזער זיינען באַקאַנט מיט דעם פּאַרפּאַל. אָבער כדי מיר זאָלען די זאַך באַהאַנדלען ריכטיג און מיט א סדר, וועט נויטיג זיין איין קורצען צו ווידערהאָלען וואָס עס איז געשעהן.

אין א רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטען דעם 21טען מאַי פאַר דעם „דזשואיש סענטראַל אינסטיטוט“, האָט הער יעקב שיף געזאָגט פאָלגענדעס:

---

*) ערשינען אין „פאָרווערטס“ דעם 11טען יוני, 1916 און אין די ווייטערע נומערען.

„מיר דאַרפען זיך אויפפיהרען אַזוי, דאָס דער יודענטום זאָל ביי אונז זיין בלויז אַ רעליגיע, און ניט מעהר; אין אַלע אַנדערע פּרטים מוזען מיר זיין דורכאויס אַמעריקאַנער. איך פיהל, אַז אויב מיר וועלען זיך (ווייטער) אַזוי אויפפיהרען, וועלען מיר פאַראורזאַכען פילע טראַגעדיעס פאַר אונזערע צוקינפטיגע דורות. ווען די אידען פון רוסלאַנד און פּוילען וואָלטען זיך ניט געהאַלטען באַזונדער, מיט זייער באַזונדערער שפּראַך, וואָלטען זייערע צרות ניט געווען אַזוי גרויס".

דיזער טייל פון זיין רעדע, און ספּעציעל דער לעצטער זאַץ, האָט אַרויסגערופען אַ גרויסען שטורם אין אונזער פּרעסע. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז מען האָט הער שיפ'ען באַשולדיגט אין אַנטיסעמיטיזם, שיער ניט אין פּאָגראָם־העצע־רייען. פאַר אַ זייטיגען מענשען האָט די גאַנצע העצע אויסגעזעהן, ווי מאַנכע פון אונזערע צייטונגס־שרייבער וואָלטען זיך פאַרוועט, ווער וועט וועמען איבעריאָגען אין וועה טאָן יעקב שיפ'ען. דער הויפּט־פּונקט אַרום וועלכען דיזער שטורם האָט געבושעוועט איז געווען, די אָבגעזונדערטקייט פון די אידען. די קריטיקער האָבען באַהויפּטעט, אַז עס איז ניט אמת און עס איז אַ פאַרלוימדונג אויף די אידען צו זאָגען, אַז זיי האַלטען זיך אָבגעזונדערט. עס איז פּונקט פאַרקערט: די אידען רייסען זיך מיט אַלע כחות ניט צו זיין אָבגעזונדערט, נאָר עס איז די רשעות פון די רוסישע און רומענישע רעגירונגען, וואָס האַלטען זיי מיט געוואַלט אָבגעזונדערט און דערלאָזען זיי ניט צו קיין זאַך. עטליכע טעג נאָכדעם, ווי יעקב שיף האָט געהאַלטען די דערמאַנטע רעדע, איז ערשינען אַ „סטענאָגראַפישער באַריכט" פון הער שיפ'ס רעדע, לויט וועלכען ער האָט געזאָגט פּונקט דאָס פאַרקערטע. און ענדליך, לעצטען זונטאָג, האָט הער יעקב שיף אַליין, פון דער פּלאַטפאָרמע אַראָפּ ערקלערט, אַז זיין ערשטע רעדע איז פאַרשטאַנען געוואָרען שלעכט און אויסגעטייטשט געוואָרען פאַלש. ניט נאָר האָט ער ניט געזאָגט, אַז די אידען ליידען, ווייל זיי האַלטען זיך אָבגעזונדערט, נאָר פּונקט פאַרקערט: „ווען די אידען אין רוסלאַנד און פּוילען וואָלטען ניט געהאַלטען געוואָרען אַלס אַן אָבגעזונדערט פאָלק פאַר זיך, דורך אויסנאַמס־געזעצען,

וואלטען די שנאה און פארפאלגונגען וואס זיי זיינען אויס־געשטאנען, ניט דערגרייכט צו דער שטופע, צו וועלכע, צו אונזער אלעמענס באדויערען, עס איז אומגליקליכערוויין גע־געקומען".

הער שיף האט אלזא געזאגט פונקט דאס, וואס די צייטונ־גען דענקען ער האט געדארפט זאגען. „מיר" זיינען דאדורך מיט דער געשיכטע פארטיג. יעקב שיף וועט מעהר, לויט זיין פארשפרעכען, זיך ניט מישען אין אונזערע געשעפטען. עס איז באשלאסען געווארען, אז דאס אידישע פאלק האלט זיך ניט אבגעזונדערט. דאס אידישע פאלק איז געראטעוועט. מען האט ארויסגעריסען די פאגראם־אמוניציע פון דעם רוסי־שען בער׳ס הענד. מיר קענען זיך ווייטער אנגעהן גאנץ רוהיג מיט אונזער באזונדער שפראך, מיט אונזערע נאציאנאל־ראדי־קאלע שולען, מיט דער פראפאגאנדע פאר אידישיזם, ציוניזם, טעריטאריאליזם, נאציאנאל־ראדיקאליזם, ראדיקאל־נאציאנא־ליזם, קאנגרעס, קולטור, ליטעראטור, און די אנדערע טויזענד און איין זאך, וואס באווייזען דייטליך, אז מיר זיינען א זעלבסטשטענדיגעם פאלק, מיט אן אייגענער קולטור און פסיכיק.

דאס אידישע פאלק האלט זיך ניט אבגעזונדערט, חלילה! דאס האבען מיר באשלאסען.

פאר די צייטונגען איז די געשיכטע געשלאסען. דאס איז אמת. זיינען אבער מיט דעם די פראגען פארענטפערט? ווי־לען מיר זיך אליין אפנארען, אדער דענקען מיר, אז מיר קע־נען אפנארען די וועלט? האלטען די אידען זיך אפגעזונדערט, אדער ניט? קומען אונזערע ליידען פון דעם, וואס מיר האל־טען זיך אפגעזונדערט, אדער צווינגט מען אויף אונז ארויף די אבגעזונדערטקייט, און דאס איז א טייל פון אונזערע ליידען?

דיזע פראגען קאן מען מיט שרייען און פארשרייען ניט פארענטפערען. נאך מעהר, די פראגען זיינען ניט קיין נייע. זיי זיינען ניט היינט צום ערשטען מאל געשטעלט געווארען און יעקב שיף איז ניט דער איינציגער און ניט דער ערשטער, וואס האט זיי געשטעלט.

עס קאן גארניט זיין קיין פראגע ווי די גרויסע פארדינסטען פון הער שיף ביי דעם אידישען פאלק. מיר מעגען מיט איהם ניט זיין איינשטימיג אין טויזענד אנדערע זאכען; מיר וועלען אבער קיינמאל ניט פארגעסען, אז ער, מעהר ווי יעדער איינצעלנער מענש, האט געצייגען די אויפמערקזאמקייט פון דעם אמעריקאנער פאלק און פון די איבריגע ציוויליזירטע מענשהייט, צו די אוממענשליכקייט און בארבאריזם פון דער רוסישער רעגירונג צו די פארפאלגטע אידען אין רוסלאנד; אז ער, ווי ער זאגט מיט א באשיידענעם, אבער בארעכטיגטען שטאלץ, האט מעהר ווי יעדער אנדער איינצעלנער איד ביינעטראגען צו דעם, וואס אמעריקא האט געמאכט די אידען־פראגע אלס א באדינגונג פאר איהר דיפלאמאטישע באציהונג צו רוסלאנד. דיזעס ווילען מיר זיכער ניט פארגעסען. זיין לעצטע רעדע, וואו ער האט דיזע זאכען דערמאנט, זיינען ארייגעדרונגען טיעף אין יעדען פיהלענדען הארץ, וואס באווייזט, אז זיינע ווערטער זיינען ארויס פון א פיהלענדעם הארץ. קיין מענש קען ניט צווייפלען אין די ווארהאפטיגקייט פון זיין באהויפטונג, ווען ער זאגט, אז ער האט ניט געזאגט דאס, וואס מען האט איהם ארייגעלייגט אין מויל אריין. און דאך! ביי אלעם דעם איז גאר קיין ספק ניט, אז ער נארט זיך אליין ווען ער דענקט, אז זיין רעדע איז ניט ריכטיג פארשטאנען געווארען. דער גאנצער פונקט דרעהט זיך ארום איין ווארט. לויט די באריכטען אין צייטונגען האט ער געזאלט זאגען: „זיי האלטען זיך אפגעזונדערט"; לויט זיין „סטענאגראפישען באריכט האט ער געזאגט: „מען האלט זיי אפגעזונדערט". עס ליגט א גרויסער אונטערשייד אין די צוויי פארשידענע זאצען. אבער דער היסטארישער אמת און די לאגיק פון הער שיף'ס רעדע איז, אז זיי האלטען זיך אבגעזונדערט, אויב ער האט אפילו געזאגט, ווי דער סטענאגראפישער באריכט לויטעט, און איך צווייפעל ניט אין דעם. איז אבער דער ריכטיגער מיין, ווי דער ערשטער זאץ. יעקב שיף קען ניט אנדערש דענקען. אלע אסימילאציאנס־אידען דענקען אזוי. די גרויסע, די גאנץ גרויסע צאל ארטאדאקסישע אידען דענקען אזוי; די נאציאנאליסטען, די וואס זיינען איהם באפאלען, ארייגערעכענט,

דענקען ניט אנדערש. דאס אידישע פאלק האט אן אייגענאר־טיגע פיזיאנאמיע. אמת איז, אז די ליידען וואס דאס אידי־שע פאלק האט געהאט אויסצושטעהן, האט זעהר פיעל צו־געהאלפען צו די אפזונדערונג; אמת איז, אז אין רוסלאנד און אין רומעניען ווערען די אידען געהאלטען אפגעזונדערט מיט געוואלט, דורך אויסנאמס־געזעצען, אבער דאס איז ניט די אורזאכע. דאס איז דער רעזולטאט פון די אידישע אבגעזונ־דערטקייט. די אידישע געטאס האבען פריהער די אידען אליין באשאפען; די טויערען פארשלאסען האבען די ניט־אידען. ווען יעקב שיף וואלט געדענקט, אז אין רוסלאנד האלט מען די אידען אפגעזונדערט דורך אויסנאמס־געזעצען, און ניט אז זיי אליין האלטען זיך אפגעזונדערט, וואלט זיין גאנצע רעדע וועגען אמעריקא ניט געהאט קיין זין. וואס דארף ער זיך שרעקען פאר די צוקינפטיגע דורות אין אמעריקא? דא מאכט מען דאך ניט קיין אויסנאמס־געזעצען? דער אמת איז, אז הער שיף דענקט, אז די אידען האלטען זיך אפגעזונדערט, און ער האט מורא, אז אויב מיר וועלען דאס טאן אין אמע־ריקא אויך, וועלען אונזערע צוקינפטיגע דורות ליידען.

אבער צו הער שיף דענקט אזוי, צו אנדערש, איז סוף־כל־סוף ניט וויכטיג. וויכטיג איז די פראגע גופא, און ווען מען וויל די פראגע ריכטיג פארענטפערען, מוז מען זי צושפאלטען אין צוויי. מען מוז פריהער פארענטפערען די פראגע: האל־טען זיך די אידען אפגעזונדערט? און דאן די צווייטע פראגע: איז דאס ליידען א רעזולטאט פון די אפגעזונדערטקייט, אדער ניט?

די ערשטע פראגע קען נאר פארענטפערט ווערען אויף איין אופן: עס איז גאר קיין ספק ניט, אז די אידען האלטען זיך אפגעזונדערט. אויב דאס אידישע פאלק האט וועלכען־עס־איז כאראקטער־שטריך, וואס איז מעהר בולט פון אנדערע, איז עס דיזע אפגעזונדערטקייט. ווי א רויטער פאדים ציהט זיך דורך די גאנצע אידישע היסטאריע דיזער כאראקטער־שטריך. אין אלע צייטען, אין אלע דורות, אין אלע לענדער, אונטער פארשיידענע רעליגיעס, אין פארשיידענע קלימאטען, וואו אי־דען האבען זיך נאר געפונען אין זייער לאנגען וואנדערען, איז

אנגעוויזען געווארען אויף דיזען צוג אין אידישען כאראקטער. און עס זיינען ניט געווען נאר די אידישע שונאים, וואס האבען דאס געטאן. עס זיינען אויך געווען די פריינד, די פיהרער פון דעם אידישען פאלק.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך ניט דא דער פלאץ זיך אריינצולאזען אין וויסענשאפטליכע אפהאנדלונגען און היסטאָ־רישע באווייזע. יעדער איד וואס האט אמאל געלערנט חומש ווייס, אז שוין די מצריים האבען געזאגט: „הבה נתחכמה לו פן ירבה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו" (לאמיר זיך אז עצה האלטען, טאמער פארמעהרט ער זיך, און ווען עס וועט זיך טרעפען א מלחמה, וועט ער נאך צושטעהן צו אונזערע פיינד). און דיזע קלאגע ווידערהאלט זיך מעהר ווי איין מאל אין דער לעגענדע ווי אין דער געשיכטע. „הן עם לבדד ישכון" (דאס אידישע פאלק האלט זיך אפגעזונדערט), האט בלעם געזאגט, און המן האט געמאכט דיזעלבע קלאגע: „ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים" (עס איז דא א פאלק, וואס איז צוזעעט און צושפרייט איבער די פעלקער, וועמעס געזעצען זיינען אנדערש ווי אונזערע). דאס זיינען די שונאים. משה רבנו האט אנגערופען די אידען אז „עם קשה עורף", א הארטנעקיגעס פאלק, און דער תלמוד איז פול מיט שפריכע וועגען די אידישע אפגעזונדערטקייט. דער איינציגער שטריך, וואס איז מעהר פון אנדערע בולט אין דעם אידישען פאלק, דאס איז זיין אפגעזונדערטקייט און אייגענארטיגקייט. דאס האט דעם אידען קיינמאל ניט געשטערט, וואו מען האט איהם נאר ערלויבט, זיך צו באטייליגען און זיך אויסצוצייכענען אין דעם לעבען פון דעם לאנד, אין וועלכען דאס שיקזאל האט איהם פארטריבען, צו געניסען פון דער עקזיסטירענדער קולטור און בייצוטראגען זיין חלק צו דער קולטור. אבער ער האט דאס אלע מאל געטאן אויף זיין אייגענעם וועג. ער האט קיינמאל ניט מקריב געווען זיין אינדיווידואליטעט, זיין פאלקס־איך. נאטירליך, זיינען אין אלע צייטען געווען אזעלכע, וואס זיינען צו שטארק באאיינפלוסט געווארען פון דער פרעמדער אומגע־בונג, און האבען זיך זאגאר אינגאנצען אפגעריסען פון זייער פאלק; אבער ווען מען באטראכט אונטער וואס פאר א גרוי־

סען נסיון דאס איז אלע מאל געשעהן, און ווי קליין עס איז זייער צאהל אין פארגלייך מיט ד' גרויסע מאסען, אויף וועמען דיזע אומגעבונג האט קיין ווירקונג ניט געהאט, מוז מען צו־געבען, אז דיזע אפטרינערס קומען גארניט אין באטראכט. פון סעפאראטיזם (אפגעזונדערטקייט) איז אלזא גאר ניטא וואס צו ריידען. די אידען האלטען זיך אפגעזונדערט. די אסי־מילאטארען, פונקט ווי די נאציאנאליסטען, זיינען אין דעם איינשטימיג, ניט מעהר, די אסימילאטארען באדויערען דאס. זיי האלטען דאס פאר א חסרון און אז אומגליק פאר דעם אידישען פאלק, ווערענד די נאציאנאליסטען, און אין דעם פרט בין איך איינער פון זיי, זיינען מיט דעם צופרידען. זיי האלטען דאס פאר א מעלה און א גליק פאר דער עקזיסטענץ פון דעם אידישען פאלק. „אין דעם זכות פון פיער זאכען", שטעהט געשריבען אין תלמוד, „זיינען די אידען אויסגעלייזט געווארען פון מצרים". צוויי פון די פיער זאכען זיינען, וואס זיי האבען ניט פארביטען זייערע נעמען און האבען ניט פארביטען זייער שפראך.

ביי מאנכע מעג עס אויסזעהן זונדערבאר, אבער עס איז א טאטזאך, אז הער שיף, צום טראץ פון זיין ליארמען געגען די אפגעזונדערטקייט פון דעם אידישען פאלק, טוט אליין, אן אמת'ער איד ווי ער איז, פונקט דאסזעלבע. עס העלפט איהם גארניט, וואס ער רעדט ניט קיין אידיש; עס העלפט איהם גארניט דאס, וואס ער האלט זיך ביי זיין רעפארמירטע רע־ליגיע. ער שטעהט צוזאמען מיט אונז, און אפגעזונדערט פון די אנדערע. ווארט דאס ניט געווען דער פאל, ווארט ער זיך אסור געערגערט, וואס עטליכע אידישע צייטונגען האבען איהם קריטיקירט. ער, א מענש וואס האט כבוד און גדולה לרוב ביי די אומות העולם, צו וואס דארף ער קומען צו אונז און הא־בען זלזולים? אבער דא איז דער האקען: ער איז פלייש פון אונזער פלייש און בלוט פון אונזער בלוט; ער איז א קינד פון דעם אידישען פאלק; ער מוז זיין מיט אונז, ער קען ניט אנדערש. דאס איז די קראפט, דאס איז די זאפט פון דעם אידישען פאלק. צוליב וואס און פאר וואס ליידען אייגענט־ליך די אידען? צוליב וואס די גאנצע בלוטיגע היסטאריע?

צוליב וואָס די אונצעהליגע מאַרטירער? צוליב וואָס די טויזענד־יעהריגע רדיפות, די בּלוט־בּלבּולים, די ערנידריגונג, די רציחות, די הריגות וואָס מיר זיינען אויסגעשטאַנען, ווען עס איז אַזוי לייכט צו מאַכען אַ סוף צו דעם אַלעם? דער תירוץ איז: מיר קענען ניט אַנדערש! אַזוי זיינען מיר בּאַ־שאַפען געוואָרען, און אַזוי וועלען מיר בּלייבּען. ווען עס האָט זיך געשטעלט די פראַגע, און די פראַגע איז שוין מעהר ווי איינמאָל אויפגעקומען, זאָלען מיר ווערען אַנדערש און אויפ־הערען צו ליידען, אָדער זאָלען מיר ליידען און בּלייבּען וואָס מיר זיינען? האָט דאָס אידישע פאָלק אַלע מאָל אַנשיידען צו ליידען און צו בּלייבּען דאָס, וואָס עס איז — אַן אָרגאַנישע איינהייט. אין דעם פּרט האָט הער שיף אין פאַראויס פאַר־לאָרען. דאָס אידישע פאָלק וועט קיינמאָל ניט פאָלגען זיין עצה, צו האַלטען זיך נאָר בּיי דער רעליגיע. נאָך מעהר: וואָלט דאָס אידישע פאָלק אַנגענומען זיין עצה און זיך אַנשליסען אַן זיין פאָרמלאָזע, רעפאָרמירטע רעליגיע, וואָלט ער געוועזען דער ערשטער אויסצוזוכען זיך אַנדערע פאָרמען פון אידישקייט. וואָרים עס איז ניט וואָהר, אַז די רעליגיע איז דאָס איינציגע בּאַנד, וואָס האָלט צוזאַמען דאָס יודענטום. די רעפאָרמירטע רעליגיע, אַבּער, וועניגער פון אַלעם. עס זיינען טויזענדער, מיליאָנען אַנדערע פעדים, וואָס קניפּען דעם אידישען אָרגאַניזם און וואָס האַלטען איהם אָפּגעזונדערט פון אַנדערע, און דיזע פעדים וועט דאָס אידישע פאָלק קיינמאָל ניט צורייסען, ליידען, אָדער ניט ליידען.

פון וואַנען נעמען זיך די אידישע צרות

די פראגע איז אביסעל צו ברייט געשטעלט. אזוי געשטעלט קאָן זי אפשר איבערהויפּט ניט פארענטפערט ווערען. עס איז א טיפער און פארוויקעלטער ענין. די פראגע קאָן אפילו ניט ריכטיג פאָרמולירט ווערען אין א קורצען ארטיקעל. זי איז דאָ געשטעלט געוואָרען אין דיזע פאָרמע, כדי ארויסצוברענגען בולט דעם פאקט, אז דאָ האנדעלט זיך ניט וועגען הער שיף, און ניט וועגען זיין רעדע. ניט איהם צו פארטיידיגען אדער צו קריטיקירען, צו לויבען אדער צו טאדלען ווערט דיזער ארטיקעל געשריבען. עס איז די פראגע גופא, די אלטע, אלטע פראגע, און די, ווי עס שיינט, אומלעזבארע פראגען, וואָס קומען פון איהר ארויס, וואָס אינטערעסירען דעם שרייבער פון דיזען ארטיקעל. די רעדע פון הער שיף האט נאר געגעבען די געלעגענהייט דערצו.

מיר האבען אין פריהערדיגען קאפיטעל פעסטגעשטעלט דעם פאקט, אז אידען האלטען זיך אפגעזונדערט פון זייערע שכנים. אויב מען האט דאס נאך באדארפט באווייזען, איז אבער קיין ספק ניט, אז אידען ווערען פארפאלגט, אפילו די וואָס שרייען כלומר'שט, אז אידען האלטען זיך ניט אפגעזונדערט, וועלען ניט צווייפלען אין דעם פאקט. נו, שטעלט זיך איצטער די פראגע: וואָס קומט פריהער? קומען די אידישע צרות פון דעם וואָס זיי האלטען זיך אפגעזונדערט, אדער איז די אפזונדערונג א רעזולטאט פון די פארפאלגונג?

אויב מען זאָל ענטפערן: די אידישע אָפּגעזונדערטקייט קומט אַלס רעזולטאַט פון די פאַרפאָלגונג, און אַז דיזע אָפּזונדערונג איז אַרויפגעצוואונגען דורך אויסנאַמס-געזעצען, ווי עס ווילען האָבען אונזערע פּראָפעסיאָנעלע נאַציאָנאַליסטען; אויב מען זאָל די פראַגע אַזוי פאַרענטפערן, וועט דער ענטפער אונז גאָרניט זאָגען. ער וועט נאָך, אדרבה, מאַכען די קשיא פּיעל האַרבער. מען וועט דאַן מוזען פרעגען: פון וואַנען קומט, וואָס פּונקט די אידען האָט מען אויסגעקליבען צו האַלטען אָפּגעזונדערט מיט געוואַלט, כדי מען זאָל זיי דאַן פאַרפאָלגען? איז ניט דאָס אַליין אַ סימן, אַז די אידען האָבען זיך שוין פריהער געהאַלטען אָפּגעזונדערט, און אַז די פאַרפאָלגונג קומט טאַקע צוליעב די אָפּזונדערונג?

דער גאַנצער עניז, ווי ער ווערט ביי אונז באַהאַנדעלט איז איבערהויפּט זעהר פאַרוויקעלט. עס מאַכט דעם איינדרוק פון אַ פאַרפּלאָנטערטען קנויל מיט אַ גרויסע צאָהל עקען. אָט, דאַכט זיך, האָט מען דעם ריכטיגען עק אויפצופּלאָנטערן דעם קנויל, און אָט האָט מען איהם פאַרלוירען.

לאָמיר נעמען טאַקע דעם הער שיף, אָדער יעדען אַנדערען וואָס דענקט ווי ער. פון איין זייט געהט אַז אַ געשריי, אַז אידען זיינען ניט קיין פאָלק, אַז זיי זיינען נאָר אַ רעליגיעזע סעקטע; פון דער צווייטער זייט, אין דעם זעלבען אָטעם, ווערט באַהויפּטעט, אַז אידען האַלטען זיך אָפּגעזונדערט. אויב מיר זיינען נאָר אַ רעליגיעזע סעקטע, פון וואַנען קומט עס, וואָס אין אַלע לענדער האַלטען מיר זיך אָפּגעזונדערט און האָבען אַ געוויסע פאַרבינדונג צווישען זיך? איז אונזערע די איינציגע רעליגיע, וואָס איז פאַרשפּרייט אין פאַרשיידענע לענדער? דער קאַטאָליציזם, דער פּראָטעסטאַנטיזם הערשען אויך אין פילע לענדער, און דאָך האָבען די „גלויבענס-גענאָסען" פון דיזע רעליגיעס קיין שייכות ניט צווישען זיך, און באַקעמפען זיך אויף לעבען און טויט. אויב מיר זיינען נאָר אַ רעליגיעזע סעקטע, וואָס זיינען אונזערע פריינד אַזוי מרעיש עולם, וואָס מיר האַלטען זיך באַזונדער? אַפּנים, זיי פיהלען, אַז מיר זיינען עטוואָס מעהר ווי אַ רעליגיעזע סעקטע, אַז אונזער אָפּזונדערונג פאַראורזאַכט אונזערע ליידען. הער שיפ'ס וועה-

געשריי, אז מיר קאנען פאראורזאכען טראגעדיעס פאר די אי־דישע צוקונפט אין אמעריקא באווייזט, אז ער האלט, אז עס איז אונזער אפגעזונדערטקייט וואס ברענגט מיט זיך די פאר־פאלגונג.

דערזעלבער ווידערשפרוך ציינט זיך ארויס ביי אונזערע נאציאנאליסטען, הויפטזעכליך די ציוניסטען.

דער גאנצער געשריי גענען הער שיפ׳ס רעדע איז אויפגע־הויבען געווארען הויפטזעכליך פון צוויי צייטונגען. איינע פון דיזע איז „פרום־אסימילאטאריש", די צווייטע „אפיקורסיש־ציוניסטיש". אוןביידע צייטונגען האבען איין מאטיוו: זייער מאטא איז מורא! די מורא, אז אזעלכע רעדען ווי הער שיפ׳ס קאנען שאדען די אידען אין רוסלאנד און פאראורזאכען פאַ־גראמען. די „פרום־אסימילאטארישע" צייטונג איז ארויס מיט אן ארטיקעל: הס קטיגור! וועהרענד אין דער צווייטער איז געווען געשריבען, אז שיפ׳ס רעדע האט געליפערט אמוניציע צו דער רוסישער רעגירונג פאר אידישע פאגראמען. דער שכל פון דיזער מורא, אויב מורא איז איבערהויפט ארעזולטאט פון שכל, קאן נאר זיין דיזער: די אידען אין רוסלאנד ווערען פארפאלגט צוליב דעם, וואס זיי האלטען זיך אפגעזונדערט; מיר אידען, אום זיך צו באפרייען פון אונזערע ליידען, לייקענען אפ דעם פאקט; מיר סטארען זיי זיך צו באווייזען, אז מיר זיינען ניט פאר זיך; און ווען עס קומט א מענש ווי יעקב שיף און איז דאס עפענטליך מודה, האט ער פארראטען אונ־זער גרויסען סוד; די רוסען קענען זיך פון דיזע רעדע, חלילה, דערוויסען, אז מיר האבען זיי אפגענארט, אז מיר האלטען זיך יא אפגעזונדערט, און זיי וועלען אונז נאך מעהר פארפאלגען.

מיר ווילען זיך דא ניט אפשטעלען צו באווייזען ווי נאריש, ווי שעדליך און ווי פאלש עס איז די מורא אלס א נאציאנאלע פאליטיק, און וויפיל נארישער, שעדליכער און פאלשער עס איז דער געדאנק, אז מען קען אין אזעלכע זאכען אפנארען; אז די אידען קענען זיך פארשטעלען דעם נאז מען זאל זיי ניט דערקאנען. מיט יאהרען צוריק איז אן ארטיקעל אין דעם „פארווערטס", אונטער דעם אויפשריפט: „דאס רעכט אויף אומוויסענהייט און פארדארבענהייט", האט דער שרייבער פון

דיזען אַרטיקעל אַרויסגעבּראַכט דעם געדאַנק, אַז אידען דאַר־פען קעמפּפען פאַר דעם רעכט צו לעבען אין זייער אייגענעם זכות, און ניט זיין געצוואונגען צו זיין צדיקים אָדער גאונים; אַז זיי דאַרפען זיך איינמאָל פאַר אַלע מאָל באַפרייען פון דיר מורא, און ניט מוזען יעדעס מאָל פאַרדעקען און פאַרגלעטען, ווען אַן אַנדער איד באַגעהט אַ נאַרישקייט אָדער אַפאַרבּרעכען.

מיר וועלען זיך אין דיזען פּונקט איצט ניט אַריינלאָזען. דאָס איז אַ טעמא פאַר זיך. וואָס עס איז נויטיג דאָ אויפמערק־זאַם צו מאַכען איז, אַז די נאַציאָנאַליסטען וואָס זיינען בּאַ־פאַלען הער שיף מיט אַזאַ אימפּעט, שטעהען אויף דעמזעלבּען שטאַנדפּונקט וואָס ער און וואָס אַלע איבּעריגע זאַגענאַנטע אַסימילאַטאָרען.

די אַסימילאַטאָרען ווי די נאַציאָנאַליסטען, ריכטיגער, די ציוניסטען, האַלטען, אַז די אידישע פאַרפאַלגונג קומט אַלס רעזולטאַט פון זייער אָפּגעזונדערטקייט, און ביידע באַנוצען די מורא, אַלס אַ טייל פון זייער „נאַציאָנאַל־דיפּלאָמאַטיע".

די גאַנצע חכמה פון די „אַסימילאַטאָרען" איז געבּויט אויף דעם פונדאַמענט פון מורא; דאָס, וואָס מען פּלעגט אַמאָל רופען: „מה יפית". „מה יאמרו הגוים?" — וואָס וועלען זאָגען די גוים? דאָס איז די איינציגע זאַך, וואָס לאָזט זיי ניט רוהען. זיי ווילען בּלייבּען אידען; זיי ווילען דערהאַלטען דאָס אידישע פאָלק; זיי זיינען שטאָלץ אויף די אידישע פאַרגאַנגענהייט; זיי האַלטען די אידישע רעליגיע פאַר ריי־נער און ערהאַבּענער; זיי גלויבּען אין אַ אידישער מיסיע. נאָר וואָס? זיי האָבּען מורא די גוים וועלען זיי שלאָגען פאַר דעם אַלעם. האָבּען זיי אויסגעקליבּען דעם רעפאָרמיזם אָפּ־צונאַרען די גוים. מיר זיינען ניט קיין באַזונדער פאָלק, שרייען זיי, הערט אונז אויף צו פייניגען! מיר ריידען אייער שפּראַך, מיר האַלטען אייער זונטאַג, מיר האָבּען אַ טעמפּעל מיט אַן אָרגאַן, פּונקט ווי איהר; מיר שאָקלען זיך ניט ביים דאַווענען, שלאָגט אונז ניט! אָבּער הינטען אַרום ווייזט מען זיי אַ פייג. דאָס אַלץ טוען מיר נאָר זיי אָפּצונאַרען. אין אמת'ען זיינען מיר אידען, און די איבּעריגע אידען זיינען אונזערע גענאָסען, טאַקע גלויבּענס־גענאָסען, אָבּער גענאָסען. מיר אינטערעסי־

רען זיך מיט זיי ווי מיט אייגענע; עס טהוט אונז וועה, ווען זיי ליידען. מיר האבען באזונדערע צדקות, ספּעציעל אידישע צדקות; אין אמעריקא האבען מיר זיך פארפליכטעט, אז זיי זאלען קיינמאל ניט פאלען צו לאסט אויף די אנדערע, און מיר בעטען זיי, זיי זאלען זיך ניט האלטען אפגעזונדערט, כדי ניט צו פאראורזאכען קיין טראגעדיעס פאר די צוקינפטיגע דורות.

דאסזעלבע איז מיט אונזערע נאציאנאליסטען, נאר א בי־סעלע אנדערש. וואס צעארבייטען זיי ניט און צעאקערען ניט אויפצואוועקען דאס אידישע נאציאנאל־באוואוסטזיין? זיי בוי־ען אויף דעם, וואס דאס אידישע פאלק איז אן אייגענארטיג פאלק, מיט אן אייגענע שפּראך, מיט אייגענע צוויי שפּראכען, ווי מאנכע ווילען האבען; מיט אן אייגענער קולטור, מיט אן אייגענער פּסיכיק, מיט אן אייגענער עקאנאמיקע, ווי די „מארקסיסטען" צווישען זיי ווילען האבען, און ווען עס קומט א מאן ווי יעקב שיף און זאגט — זיי דענקען, אז ער זאגט — אידען ליידען צוליעב דעם, וואס זיי האלטען זיך אפגעזונדערט, קלאפּט מען א טרעוואגע: אנטיסעמיטיזם! גלויבען זיי טאקע, אז יעקב שיף איז אן אנטיסעמיט? ניין! זיי פרעדיגען דאך די אפגעזונדערטקייט; ניט מעהר, פונקט ווי הער שיף גלויבען זיי, אז די אידען האלטען זיך אפגעזונדערט, און אז די פארפאלגונגען וואס זיי האבען אויסצושטעהן, קומען פון דיזע אפזונדערונג. און זיי, פונקט ווי הער שיף, האבען מורא, אז מען וועט זיי דערפאר נאך מעהר שלאגען, און זיי דענקען, אז זיי קאנען אפנארען דעם גוי. סיי ווי, זעהען מיר, אז די צוויי פראקציעס אין דעם יודענטום האלטען ביידע, אז די אי־דישע אפגעזונדערטקייט קומט פריהער, און די פארפאלגונגען און די אויסנאמס־געזעצען קומען שפּעטער.. און דאס איז דער אמת. פונקט ווי עס איז אמת, אז די פארפאלגונגען זיי־נען א רעזולטאט פון דעם סעפּעראטיזם. ווי שוין געזאגט, איז די פראגע א פארפלאנטערטער קנויל. עס איז אויך אמת, אז די אפגעזונדערטקייט ווערט נאכהער אויף זיי ארויפגעצוואונ־גען, און זייער ליידען ווערט אויף אזויפיל גרעסער, אבער מיר ריידען דא פון דעם אנהויב. און דעם אנהויב האבען די אידען

געמאכט. און אויך דאס זעהען מיר אין דער גאנצער אידישער היסטאריע.

עס מוז דא נאך אמאל געזאגט ווערען, אז עס איז דא, אין דיזען ארטיקעל, אוממעגליך צו ברענגען די היסטארישע באווייזע. אלץ, וואס קאן דא געטאן ווערען איז, צו מאכען די באהויפטונגען. מיר ווילען דאדורך נאר זאגען, אז אין די גאנצע אידישע וואנדערונגען האבען זיי אלע מאל אנגעהויבען אדער מיט גלייכע רעכטע, אדער מיט ספעציעל פריווילעגיעס. אין גריכענלאנד, ווי אין רוים; אין אראביען, ווי אין שפאניען; אין איטאליען, ווי אין דייטשלאנד; אין עסטרייך, ווי אין פוילען האבען די אידען אנגעהויבען, אדער מיט גלייכע רעכטע, אדער מיט ספעציעלע פריווילעגיעס. און עס האט גאר אנדערש ניט געקאנט זיין. די פארפאלגונג איז געקומען ערשט שפעטער, הויפטזעכליך צוליעב די אידישע אפגעזונדערטקייט.

ביי דיזען פונקט איז אינטערעסאנט צו באמערקען דאס פאלגענדע: אונזערע „פארטיידיגער" שרייען, אז די אידען האלטען זיך ניט אפגעזונדערט, נאר אז מען צווינגט זיי צו דעם דורך אויסנאמס־געזעצען. וואלט מען דיזע געזעצען ניט געמאכט, הייסט עס, וואלט מען זיי געלאזען צורוה, וואלטען זיי זיך דאן אסימילירט. די געשיכטליכע פאקטען באשטעטיגען ניט אימער דיזע מיינונג. פונקט פארקערט: די מייסטע קעמפע און צרות, וואס די אידען זיינען אויסגעשטאנען, איז געווען זיך צו וועהרען געגען געצוואונגענע אסימילאציע, געגען דעם צוואנג אויפצוגעבען די רעליגיע. אין דעם אייגענעם לאנד, ווי אין גריכענלאנד, ווי אין רוים, ווי אין שפאניען, זיינען זיי געווען מארטירער, געליטען און געקעמפט געגען געצוואונגענער אסימילאציע. זיי זיינען געווען אסימילירט אזוי לאנג, ווי מען האט זיי געצוואונגען. אזוי שנעל ווי דער צוואנג איז דורך דער אדער יענער אורזאכע אוועקגענומען געווארען, זיינען זיי ווידער געווען אידען, אפגעזונדערטע אידען. די גרויסע פעריאדען אין דער אידישער היסטאריע, ווען דער אידישער גייסט האט זיך פריי ענטוויקעלט און געשאפען זיינע גרויסע ווערק, ווען אידישע חכמה האט געבליהט, זיינען געווען די פעריאדען פון מעהר אדער ווייניגער פרייהייט. אנהויבענדיג פון בבל,

איבערגעהענדיג צו גריכענלאנד, צו רוים, אראביען, שפאניען, האלאנד, דייטשלאנד און פוילען זעהט מען דיזעלבע ערשיינונג. מען דארף נאר דערמאנען דעם תלמוד, די ווערק פון פילון היהודי, יוסיפון, דעם רמב"ם, יהודה הלוי און די איבעריגע פאעטען און פילאזאפען פון די אראביש-שפאנישע פעריאדע; שפינאזא, מענדעלסאן און די אידישע געלערנטע אין דייטש-לאנד און אין פוילען. סאי אין וועלטליכע לעהרען, סאי אין רעליגיעזע זאכען, האבען די אידען מייסטערווערק געשאפען אין די צייטען, ווען זיי זיינען געווען מעהר אדער וועניגער פריי. פון דער צווייטער זייט זיינען די אידען אין שפאניען געווען פאלשטענדיג אסימילירט, ווען זיי זיינען פון דארט פארטריי-בען געווארען. די אסימילאציאן האט זיי ניט געשיצט.

טאמער דארף מען נאך באווייזע, איז אמעריקא א גוטער באוויין. אין אמעריקא, וואו די געשיכטע ווערט אויפ'ס-ניי געמאכט אונטער אונזערע אויגען, אזוי צו זאגען, ווידערהאלט זיך דאסזעלבע ווי אין אלטע צייטען. אין אמעריקא, אין די גאט-געבענשטע פרייע אמעריקא, האבען די אידען אנטוויקעלט א ברייטע און טיפע נאציאנאלע טעטיגקייט, א טעטיגקייט, וועלכע באשרענקט זיך ניט אויף דעם אייגענעם לאנד, נאר וואס איבט אויס דעם איינפלוס פאר אלע אידען, אין אלע לענ-דער. אזוי האבען די אידען געטאן אין בבל, אזוי האבען זיי געטאן אין אלעקסאנדריען, אין רוים און איבעראל. דאס איז אידיש. פון שטאנדפונקט פון מורא האט הער שיף אפשר רעכט. די גאנצע זאך איז נאר, וואס זיין מוסר'ן וועט ניט העלפען. ניט וועלען די אידען איהם פאלגען און ניט וועט זיין עצה העלפען, ווען זיי זאלען איהם אפילו פאלגען.

וואס זיינען די אורזאכען פון, עם? אורזאכען זיינען פאראן פילע און פארשיידענע. אבער עס איז ניט דא אונזער אויפגאבע אנצואווייזען די אורזאכען. די אויפגאבע, וואס מיר האבען זיך דא געשטעלט, איז געווען צו ענטפערען אויף צוויי פראגען: האלטען זיך אידען אפגעזונדערט? און, ליידען זיי צוליעב אפגעזונדערטקייט? די צוויי פראגען זיינען פארענט-פערט געווארען מיט יא. אבער זוכענדיג אן ענטפער אויף דיזע צוויי פראגען, זיינען מיר געקומען צו א נייעם פונקט:

עס איז פעסטגעשטעלט געווארען, אז אידען האלטען זיך אפ־געזונדערט, און אז די צוויי טויזענד יאהריגע פארפאלגונגען קומען צוליב אפגעזונדערטקייט. עס איז אויך פעסטגעשטעלט געווארען, אז אידען ווילען ניט און וועלען ניט אויפהערען צו זיין אפגעזונדערט, און וועלען, שליסליך, מוזען ליידען. און ערשט דא הויבט זיך אן די אמת'ע פראבלעמע. די גאנצע „יודען־פראגע" הויבט זיך אן ווען עס קומט צו דיזען פונקט. די פראגע איז איצט: וואס זאלען מיר טאן, צו האבען דאס איינע אהן דעם אנדערען? מיט אנדערע ווערטער: ווי אזוי מאכט מען, אז אידען זאלען בלייבען אידען און זאלען אויפ־הערען צו ליידען? דאס איז די אמת'ע פראבלעמע, די אמת'ע „יודען־פראגע". זי איז ענטשטאנען אין דעם 19טען יאהר־הונדערט. ביז דעם 19טען יאהרהונדערט האבען די אידען קיין פראבלעמען ניט געהאט. זיי האבען געהאט באשלאסען צו בלייבען אידען און צו ליידען, ביז משיח וועט קומען. דאס 19טע יאהרהונדערט האט די פראגע אויפגענומען. מיר ווילען זיין אידען, איז די טענה, אבער מיר ווילען ניט מעהר ליידען. וואס טוט מען?

רעליגיע, ציוניזם און אידישיזם

רעליגיע, ציוניזם און אידישיזם זיינען אין אונזערע ציימען געוואָרען דריי סיסטעמען, דריי מעטאָדען וואָס זוכען, יעדע אויף איהר אייגענער אָרט, צו פאַרענטפערען די אייביגע און פאַרשאָלטענע „יודען־פראַגע". דאָס איז ניט אַלע מאָל געווען אַזוי. פריהער איז די רעליגיע געווען אַ זאַך פאַר זיך, אַ זעלבסט־צוועק, און האָט ניט געדינט קיין אַנדערע אידעען, אויסער איהר אייגענע. די אידעע פון ציון, פון ירושלים, איז געווען אַ טייל, דער גרעסטער טייל פון'ם אידישען לעבען. יעדען טאָג, ביים דאַווענען, האָט יעדער איד געבעטען גאָט, ער זאָל איהם צוריקברענגען קיין ציון מיט געזאַנג, און נאָך דעם דאַווענען פלעגט ער זאָגען: „איך גלויב אויפריכטיג און עהרליך, אַז משיח וועט קומען, און הגם ער פאַרזאַמט זיך אַביסעל, ער־וואַרט איך פונדעסטוועגען יעדען טאָג זיין אָנקומען". אַזוי אַרום האָבען די אידען אין די פריהעריגע צייטען געלייזט זייערע פּראָבלעמען: ליידען, וואַרטען און האָפען אויף משיח'ן — האָפען און ערוואַרטען, ביז ער וועט קומען צו רייטען אויף אַן עזעל. צו געברויכען די רעליגיע, אָדער די האָפנונג אויף ציון אַלס מיטעל צו לייזען די „שאלת היהודים", איז קיינעם ניט איינגעפאַלען. עס וואָלט באַטראַכט געוואָרען פאַר אַ גרויסע עבירה, פאַר אַ גאָטס־לעסטערונג. „דוחק זיין דעם קץ", צו־טרייבען דעם סוף פון גלות — איז געווען אַ גרויסער חטא. און ווען עס איז אייניגע מענשען סוף־כל־סוף איינגעפאַלען, איז דאָס זעהר ביטער באַקעמפט געוואָרען פון דעם גאַנצען יודענטום. אידישיזם, ווידער, איז אויף דער וועלט ניט געווען.

עס איז געווען אידיש, אדער אידיש־טייטש, אדער זשארגאן. אז אידיש זאל דערהויבען ווערען צו אן „איזם“, צו „אידי־שיזם“ — ווער האט אזא זאך געקאנט דענקען? איז א געווי־סען זין איז דאס באטראכט געווארען נאך פאר א גרעסערען חטא, ווארים דאס איז שטארק באקעמפט געווארען אפילו פון די, וואס האבען מתיר געווען די רעליגיע און דעם ציוניזם אלס באוועגונגען. אידען האבען גערעדט אידיש, ווייל זיי האבען עפּעס אנדערש ניט געקאנט ריידען. פונקט ווי דער „אלרייט־ניק“, אין מאליער'ס קאמעדיע, וואס האט זיין גאנץ לעבען גערעדט פּראזא און האט ניט געוואוסט, אז דאס איז פּראזא, אזוי האבען די אידען הונדערטער יאהרען גערעדט אידיש און האבען ניט געוואוסט, אז דאס וואס זיי ריידען איז א שפּראך. דורך פארשיידענע אורזאכען, וועלכע האבען געפירט צו די נייע נאציאנאליסטישע באוועגונג אין דעם יודענטום, איז אי־דיש דערהויבען געווארען צו אידישיזם.

פאר פילע לעזער וועלען דיזע באהויפּטונגען אפשר אויס־קומען אומפארשטענדליך. מיר וועלען דעריבער ערקלערען יעדען פון דיזע דריי פונקטען באזונדער. אין דיזען ארטיקעל וועלען מיר נאר ריידען פון דער רעליגיע אלס א באוועגונג צו לייזען די „יודען־פראגען“. נאטירליך, אויף וויפיל דער פּלאץ אין א קורצען צייטונגס־ארטיקעל וועט עס ערלויבען. מיר מו־זען ווידער און אבער ערקלערען, אז דא קענען די פראגען ניט אויסגעשעפּט ווערען.

איידער מיר געהען ווייטער, איז נויטיג איין באמערקונג:

מיר זיינען געוואוינט צו פארטיילען די אידען אין צוויי סארטען: נאציאנאליסטען און אסימילאטארען. נאציאנאליס־טען רופען מיר די אידען, וואס שטרעבען צו אבאוואוסטזיני־גען נאציאנאלען לעבען, און אסימילאטארען רופען מיר די אידען, די רעפארמירטע „יהודים“, ווי מען רופט זיי דא, אדער די „דייטשען“, ווי מען רופט זיי אין פוילען; די וואס טענה'ן, אז אידען זיינען ניט קיין פאלק, נאר א רעליגיעזע סעקטע. דורך א מערקווירדיגע מיספארשטענדניס, ריידען מאנכע פון חסידים־אסימילאטארען, מיינענדיג די אידען, וואס ווילען זיך ניט אנשליסען אן די נאציאנאלע באוועגונג.

דיזע באצייכנונג איז א פאלשע. מען האט אמאל א חסידישען רבי'ן דערצעהלט פון א אידען, וואס האט זיך גע־שמד'ט. „דאס איז ניט אמת, א איד שמד'ט זיך ניט!" האט דער רבי געענטפערט. דאסזעלבע קען מען זאגען וועגען אונ־זערע „אסימילאטארען". עס זיינען ניטא קיין אידישע אסי־מילאטארען, די אסימילאטארען זיינען ניט קיין אידען, און די וואס זיינען אידען, זיינען ניט קיין אסימילאטארען. די זאגע־נאנטע אסימילאציע ביי אונז איז א באוועגונג צו פארבעסערען די לאגע פון דעם אידישען פאלק; א פארקערטע באוועגונג, אמת, אבער א אידישע באוועגונג, פאר דעם אידישען פאלק, פונקט ווי עס איז דער ציוניזם, אדער דער אידישיזם. אונזערע „אסימילא־טארען" ווינשען ניט דעם אונטערגאנג פונ'ם יודענטום; אדרבה, זיי זוכען עס אויפצוהאלטען מיט אלע מיטלען. די רעפארם באוועגונג איז נאר א מיטעל צו דעם צוועק. זיי פאר־לייקענען די עקזיסטענץ פון דעם אידישען פאלק, כדי צו פאר־זיכערען און פארלענגערען אט די עקזיסטענץ. ווידערשפרעכיג ווי דאס קלינגט, איז עס אבער דער אמת. מיר וועלען שפע־טער זעהן, אז דיזער ווידערשפרוך איז די הויפט־אורזאך פון זייער קליינעם ערפאלג; אבער דאס נעמט ניט אוועק דעם פאקט, אז די באוועגונג איז א אידישע באוועגונג. „יעדע ערא אין דער געשיכטע פון יודענטום איז וויכטיג. די געגענוואַרט קאן זיך אפטיילען פון דער פארגאנגענהייט פונקט אזוי ווייניג, ווי עס קאן זיך אפטיילען א באזונדער גליד פון א קערפער און זאל דערביי ניט ליידען גרויסען שאדען". אזוי האט גע־שריבען אברהם גייגער, דער גרויסער אפאסטאל פון דער רע־פארם באוועגונג. און דיזער געדאנק ווידערהאלט זיך ביי יעדען איינעם פון די גרויסע רעפארמער פון די פערציגער יאה־רען פון דעם לעצטען יאהרהונדערט. אונזערע „אסימילאטא־רען" זיינען רעפארמער, ניט קיין אסימילאטארען. זיי ווילען אויסבעסערען כדי צו פארשטארקען, אבער ניט פארניכטען.

נאך דיזע אלגעמיינע באמערקונג קאנען מיר זיך צוריק־קערען צו אונזער פונקט.

די אידישע פראבלעם, ווי מיר האבען געזעהן איז א פרי־העריגען ארטיקעל, איז א צווייפאכע: דער „קיום האומה" און

די באַפרייאונג פון די ספּעציעלע פאַרפאָלגונגען. ווי אַזוי מאַכט מען אידען זאָלען בלייבען אידען און זאָלען צו דערזעלבער צייט אויפהערען צו ליידען?

דאָס איז די פּראָבלעם. אונזערע רעפאָרמער, די זאָגענאַנטע אַסימילאַטאָרען, האָבען די ערשטע פּרובירט צו פאַרענטפערען די טאָפּעלטע פראַגע. זיי האָבען געזעהן דעם אומשטרייטבאַרען פאַקט פון די אידישע אָפּגעזונדערטקייט, זיי האָבען אויך געזעהן דעם צווייטען אומווידערלעגליכען פאַקט פון אידישע פאַרפאָלגונגען אַלס רעזולטאַט פון דיזע אָפּגעזונדערטקייט. כדי די פאַרפאָלגונג אויף אידען זאָל אויפהערען, איז נויטיג, אַזוי האָבען זיי געדענקט, די אָפּגעזונדערטקייט זאָל ווערען אָפּגעשאַפט, אָבער דאָס קאָן צושטערען און פאַרניכטען דאָס יודענטום. דאָס האָבען זיי ניט געוואָלט, דאָס האָבען זיי געזוכט צו פאַרהיטען. און זוכענדיג אַן ענטפער אויף דיזער פאַרפּלאָנטערטער פראַגע, האָבען זיי געפונען די רעפאָרם. וואָס איז די שטאַרקע, די אייזערנע קייט וואָס האַלט די אידען אַזוי פעסט צוזאַמען, אַז קיינע ליידען, קיינע פאַרפאָלגונגען, קיינע נגישות קאָן זיי ניט צורייסען? דאָס איז געווען די ערשטע פראַגע. און דער תירוץ איז געווען: די רעליגיע. עס איז די אידישע רעליגיע, וואָס האָט געהאָלפען די אידען אַריבערקומען אַלע צרות. רעליגיע איז אויך די אורזאַכע פון אַלע צרות. אויב עס וואָלט מעגליך געווען די רעליגיע צו רעפאָרמירען אויף אַזוי פיעל, אַז זי זאָל ווייטער דינען אַלס אַ באַנד פאַר דעם אידישען פאָלק, און זאָל צו דערזעלבער צייט איהם ניט האַלטען אָפּגעזונדערט פון די פעלקער, צווישען וועלכע ער לעבט, וואָלט די גאַנצע אידישע פּראָבלעם, וואָלט די צווייפאַכע פראַגע מיט איינמאָל פאַרענטפערט געוואָרען. און דיזע רעפאָרם האָבען זיי געפונען, ווי זיי האָבען געדענקט. זיי האָבען דעריבער ערקלעהרט, אַז אידען זיינען בירגער פון יעדען לאַנד, אין וועלכען זיי וואוינען אָדער זיינען געבוירען געוואָרען. פון דער רעליגיע האָבען זיי אָפּגעשאַפט אַלע תפילות, וואָס האָבען שייכות צו ארץ־ישראל, אָדער צו דעם אַהיינקעהרען קיין ארץ־ישראל; אַלס בירגער פון די לענדער וואו זיי וואוינען, מוזען זיי זיך באַנוצען מיט די לאַנדעס־שפּראַך,

און זיי מוזען אויפגעבען זייער קוידער־וועלש — דעם זשארגאן. אויב זיי זיינען בירגער פון דעם לאנד, וואו זיי וואוינען, מוזען זייערע שולען, זייערע תפלות, זייער שבת זיין ניט אנדערש, אויפ׳ן אויסזעהן לכל־הפחות, פון דעם פאלק, צווישען וועלכען זיי וואוינען; טארען זיי ניט האפען אויף קיין אנדער לאנד, אויף ארץ־ישראל. זיין מוזען, מיט אייןווארט, זיין דייטשען אדער פאליאקען א. ז. וו. בני דת משה. אזוי ארום וועט אויס־קומען, אז די אידען וועלען בלייבען אידען און וועלען מעהר ניט ליידען אלם פרעמדע און אפגעזונדערטע.

קיינער פון די רעפארמערם האט ניט ארויסגעזאגט דיזע געדאנקען אויף אזא אופן. די באוועגונג גופא האט זיך ניט אזוי ארום אנגעהויבען. ווי אלע געזעלשאפטליכע באוועגונ־גען איז אויך דיזע באוועגונג ארויסגעוואקסען פון די לעבענס־נויטוועגדיגקייט, פון די נייע באדינגונגען. מען קאן אייגענט־ליך זאגען, אז עס איז געווען פארקערט: ניט איז די רעפאר־מעריי געקומען, אום צו פארשאפען אידען פרייהייט, נאר נאכ־דעם ווי די פרייהייט איז געקומען, איז די רעפארם־באוועגונג באשאפען געווארען. די נייע אומשטענדען, הויפטזעכליך די אינדוסטריעלע ענטוויקלונג, האט צוריסען די קייטען, וואס הא־בען אידען געהאלטען אין די געטאס, און צורייסענדיג די געטא־קייטען, האבען זיי אויך מיטגעריסען שטיקער פון די רעליגיע־זע קייטען. אויף די פרייע לופט האבען פילע אידען ניט גע־קאנט פארטראגען דעם גערוך פון די אלטע מנהגים. אידען זיינען געווארען „אלרייטניקעס”; די אמאליגע פראצענטני־קעס זיינען, אונטער די נייע אומשטענדען, געווארען באנקירען אויף דער בערזע, און דער אידישער שבת און אנדערע דינים זיינען זיי געשטאנען אין וועג, און פילע האבען אהן צערע־מאניעס זיך אפגעריסען פון יודענטום. אבער דאס איז אלץ געווען איידער די שטרעמונג האט אנגענומען א פארם. אזוי שנעל ווי דער נייער אידישער דור האט זיך גענומען פאר־טראכטען וועגען דער צוקונפט פון אידישען פאלק, האט עס גענומען זוכען וועגען און מיטלען ווי אזוי דאס צו פארהי־טען, און עס איז אויסגעארבייט געווארען אט דיזער געדאנקען־גאנג, ווי מיר האבען דאס איבערגעגעבען אויף אונזער אייגע־

נעם אופן. איינע פון די גרויסע טענות פון די רעפארמער איז געווען, אז די ארטאדאקסישע רעליגיע מאכט אז טאפעלטע צרות: פון איין זייט האלט עס די אידען אפגעזונדערט און איז די אורזאך פון אלע צרות; פן דער צווייטער זייט טרייבט עס דעם נייעם דור, וועלכער קען ניט מעהר פארטראגען דעם עול פון אלע דינים, גזרות, סיגים און מנהגים אין דער שמד. ווען מען זאל מאדערניזירען די אידישע רעליגיע און איהר ברייננגען אין איינקלאנג מיט דעם לעבען פון דער נייער צייט, וועט עס אונז באפרייען פון אלע רדיפות און נגישות און וועט אונז מאכען שטארקער מיט דעם, וואס דער יונגער, מאדערנער דור וועט בלייבען מיט אונז.

עס וועט אונז פירען צו ווייט, און עס וועט אויך ניט זיין אינטערעסאנט, זיך אריינצולאזען אין אלע איינצעלהייטען פון דער רעפארם באוועגונג. עס וועט דעריבער זיין גענוג אנצו־ווייזען אויף עטליכע פונקטען, פאר וואס דיזע באוועגונג, וואס האט אין זיך א געזונטען קערן, איז אזוי שטארק באקעמפט געווארען פון דעם איבעריגען יודענטום, און פאר וואס עס האט צו פארצייכענען אזא קליינעם ערפאלג.

אבגעזעהן פון דעם, וואס די גאנצע באוועגונג איז געווען צוגעשניטען צו דער מאס פון די ניי־אויפגעקומענע אידישע בור־זשואזיע, און האט דורך דעם אליין שוין ניט געקאנט אריינ־דרינגען אין די גרויסע מאסען פון פאלק, איז זי געווען גע־בויט אויף אן אינערליכען ווידערשפרוך, אויף א טעות אין די אנזיכטען איבער דער אידישער רעליגיע. דיזען טעות מאכען די רעפארמער צוזאמען מיט פילע אנדערע. אבער דאס ענדערט ניט די זאך.

אויף דער פראגע, פון וואנען קומט עס, וואס די אידען האל־טען זיך אפגעזונדערט, ענטפערט מען געוועהנליך: עס איז די אידישע רעליגיע, וואס איז שולדיג אין דעם. עס קומט אויס, אז עס איז עפעס דא ערגעץ א רעליגיע, וואס האט זיך אנ־געזעצט אויף די אידען און האלט זיי אפגעזונדערט, כדי זיי זאלען ליידען צרות; עס קומט אויס, אז די רעליגיע איז גע־ווען פריהער, און דיזע רעליגיע האט דאס געמאכט פון די אי־דען דאס וואס זיי זיינען — אנדערש ווי אלע מענשען. אז

די אידען האבען אויסגעארבייט א רעליגיע לויט זייער כאראק־
טער און זייערע אומשטענדען, דאס פאלק קיינעם, ווי עס
שיינט, ניט אייז. עס איז ניט צו לייקענען, אז די רעליגיע,
ווי יעדע אנדערע גרויסע אידעע, האט איהר טיפע ווירקונג
אויף א פאלק, אבער צו זאגען, אז די רעליגיע קען מאכען פעל־
קער, אז די אידישע רעליגיע האט געמאכט פון דעם אידישען
פאלק דאס, וואס עס איז, איז פונקט ווי מען זאל זאגען, אז ניט
די מענשען באשאפען אידעען, נאר אז אידעען באשאפען מענ־
שען; אז דער ציוניזם האט באשאפען די ציוניסטען, דער
סאציאליזם — די סאציאליסטען, א. ז. וו. וואס וואלט מען
געדענקט פון א מענשען, ווען ער זאל זיך אונטערנעמען צו בא־
ווייזען, אז דער קאטאליציזם האט באשאפען דאס פראנצויזי־
שע פאלק; אז דער פראטעסטאנטיזם האט באשאפען דאס
דייטשע פאלק; די ענגלישע קירך — דאס ענגלישע פאלק, א.
ז. וו.? דער אמת איז: די מענשען מאכען פאר זיך רעליגיעס,
ניט די רעליגיעס — די מענשען. דאסזעלבע איז אמת בנוגע
אידען. ניט זיינען די אידען דאס וואס זיינען, ווייל זיי האבען
אזא רעליגיע, נאר זיי האבען אזא רעליגיע, ווייל זיי זיינען
דאס וואס זיי זיינען. עס זיינען געווען טויזענדער היסטארישע
אורזאכען, וואס האבען בייגעטראגען צו דער ענטוויקלונג פון
דער אידישער רעליגיע, און דיזע אורזאכען האבען גורם געווען,
אז די איד״ישע רעליגיע זאל זיין אנדערש ווי אלע אנדערע.
עס איז דאדורך א טעות צו דענקען, אז מען קאן דיזע רעליגיע
ענדערען דורך רעזאלוציעס, אדער אפילו היסטארישע באווייזע.
ביי דעם אידען איז די רעליגיע ניט נאר א מעטאדע פון „גאטעס־
דינסט, וואס ווערט געפראוועט פרייטאג פארנאכט, אדער זונטאג
אין דערפריה, ווען די בערזע איז געשלאסען, אדער די קראמען
סאי־ווי פארמאכט. די אידישע רעליגיע איז דורכגעוועבט מיט
דעם אידישען לעבען. פון דער מינוט וואס ער ווערט געבוי־
רען ביז די לעצטע מינוט פון זיין לעבען, זיין גאנצעס דאזיין,
זיין האנדלען און וואנדלען, זיין מאראלישע קראפט, זיין לע־
בענס־אנשויאונג, איז איין רעליגיעזע צערעמאניע און מען קאן
דיזע רעליגיע ניט ענדערן, אויב דאס גאנצע לעבען ענדערט זיך
ניט. עסטעטישע געפיהלען און פערזענליכע באקוועמליכקייט

קאָנען נאָר האָבען אַן איינפלוס אויף איינציגע מענשען, וועלכע האָבען שוין פון פריהער פארלוירען די רעליגיע. אָבער ניט אויף אַ גרויסע מאַסע, וועלכע איז דורכגעווייקט אין רעליגיע. עס איז דאָס לעבען אַליין, וואָס פיהרט איין רעפאָרמען, אָבער דאָס ווערט געטאָן לאַנגזאַם און פאָרזיכטיג, אין איינקלאַנג מיט דעם לעבען. עס איז דאַריבער פאַלש צו זאָגען: די אידישע רעליגיע האַלט די אידען אָפּגעזונדערט. מען דאַרף גיכער זאָגען, אַז דאָס אידישע פאָלק, אַלס רעזולטאַט פון זיין פריהעריגע היסטאָריע, האַלט זיך אָפּגעזונדערט און עס האָט פאַר זיך געשאַפען אַ רעליגיע, וואָס שטעהט אין איינקלאַנג מיט דעם.

אַנאַנדער אורזאַך, וועלכע איז פּונקט אַזוי וויכטיג, איז דיזע:

גרויסע אידעען קענען נאָר דינען זייערע אייגענע צוועקען. קוים וויל מען די אידעען אַנווענדען פאַר אַ מיטעל צו אַנאַנדער צוועק, דינט זי ניט יענעם צוועק און פארלירט נאָך דערצו איהר אייגענעם ווערט. זי ווערט אויס אידעע. דאָס האָט פּאַסירט מיט די רעפאָרם באַוועגונג. אַנשטאָט דעם, וואָס די רעליגיע זאָל דינען איהר אייגענעם צוועק. אַנשטאָט דעם, וואָס זי זאָל זיין אַ פאַראייניגונג פון דעם שטערבליכען מיט דעם אייביגען, אַן אויסגוס פון דעם הארץ, וואָס איז איבערפילט מיט יראת הכבוד און ערשטוינונג; וואָס פאַרבאָט צו פרעגען קשיות און פאַרענטפערט אַלע קשיות — אַנשטאָט דעם איז זי אין די הענט פון די רעפאָרמער געוואָרען אַ מיטעל, אַ דינסט־מויד, אַזוי צו זאָגען, צו אַן אַנדער אידעע, צו דער אידעע פון „קיום האומה“. די רעליגיע האָט אַזוי אָרום פארלוירען דעם אַנדערן ווערט. וואָרים אַזוי שנעל ווי די רעליגיע ווערט אַ מיטעל, אַן אינסטרומענט פאַר אַנאַנדער זאַך, ווערט זי אויס רעליגיע, און קען שוין ממילא ניט דינען דעם צוועק, צו וואָס זי ווערט באַנוצט.

דער באַנקראָט פון דער רעפאָרם באַוועגונג האָט דאָס אָם בעסטען באַוויזען. אַנגעהויבען האָט זי מיט דעם געדאַנק דורך רעפאָרם פון דער רעליגיע אָפּצושאַפען די אידישע אָפּגעזונ־דערטקייט, צו פאַרקלענערען די רדיפות און צו דערהאַלטען ביים יודענטום די אָפּטריניגע. ניט איינע פון די אַלע זאַכען

האט זי אויסגעפירט: עס האט די אידישע אפגעזונדערטקייט ניט אפגעשאפט, עס האט די אפטריניגע ניט דערהאלטען ביים יודענטום; עס האט, אדרבה, געעפענט טיר און טויער פאר די שמד און עס האט די אידישע ליידען ניט געמינדערט. ניט אומזיסט רעוואלטירט דער אידישער אינסטינקט געגען רעפארם.

קען דער ציוניזם לעזען די אידישע פראגע?

די באוועגונג צו רעפארמירען די אידישע רעליגיע, ווי מיר האבען געזעהן, איז אין אמת געווען א באוועגונג צו פארענטפערען די „שאלת היהודים", מיט דער רעליגיע אלס א מיטעל. זי האט די פראגע ניט געלייזט. דער גרונד, אויף וועלכען די רעפארמער האבען געזוכט צו בויען, קאן ניט פארטראגען קיין פרעמדע זריעה. נאך מעהר, זיי האבען דעם גרונד גארניט גע־האט אונטער זייערע פיס. עס איז פאר זיי געווען א פרעמד פעלד. זיי האבען זיך גענומען צו רעפארמירען די רעליגיע, נאכדעם ווי זיי האבען איהר שוין געהאט פארלארען, אדער פארווארפען.

אבער די „פראגע" וויל ניט רוהען. זי בעט אן ענטפער. און עס איז ענטשטאנען א „נייע" באוועגונג, — די ציוניסטישע באוועגונג.

אויף דער טאפעלטער פראגע: „ווי אזוי מאכט מען די אידען זאלען בלייבען אידען און זאלען, אין דערזעלבער צייט אויפהע־רען צו ליידען, האט דער ציוניזם איין תשובה, — א קלארע און א שארפע תשובה: אין גלות איז ניט מעגליך צו פארענט־פערען די פראגע, זאגט דער ציוניזם. אויב אידען בלייבען אין גלות, זאגט דער ציוניזם, מוז געשעהן איינס פון דיביידע: זיי מוזען ענטוועדער אייביג ליידען, אדער זיי מוזען אויפהערען צו זיין אידען. אויב די אידען ווילען זיך באפרייען פון זייערע רדיפות און בלייבען אידען, מוזען זיי זיך באפרייען פון דעם גלות; זיי מוזען אפלייגען אלע זייערע כחות אויף דעם איין־איינ־ציגען ציעל, צו באלעבען זייער אלטעם לאנד, פאלעסטינא, וואו

זיי זאלען זיך ווידער באזעצען אלס א פאלק; וואו זיי וועלען קאָ־נען לעבען זייער אייגענארטיגעס לעבען; וואו זיי וועלען ווייטער ענטוויקלען זייער אלטע שפראך, קולטור און פאלקס־לעבען, וועלכעס איז איבערגעריסען געווארען שוין העכער צוויי טויזענד יאהר. קיין אנדער וועג זעהט דער ציוניזם ניט. און מען מוז זאגען דעם אמת: דער ציוניזם האט די לאגיק אויף זיין זייט. שוין דער איינציגער פאקט, וואס די אידען זיינען צושפרייט אין אלע לענדער, ציוויליזירטע און ניט־ציוויליזירטע; לענדער, וואס שטעהען אויף פארשיידענע שטופען פון אינדוסטריעלער און קולטורעלער ענטוויקלונג — שוין דער פאקט אליין מאכט עס אוממעגליך פאר די אידען צו זיין אן איינהייטליכעס פאלק אין דעם זינען, ווי דאס ווארט „פאלק" ווערט געווערהנליך פארשטאנען. די אייגענארטיגקייט פון דעם אידען, פון דער צווייטער זייט, שליסט אוים די מעגליכקייט פון א פולשטענדיגעס באפרייען זיך פון די פארפאלגונגען. עס איז אפילו ניט מעגליך אין אזא לאנד ווי אמעריקא. די לאגיק איז אזוי ארום פאלשטענדיג מיט די ציוניסטען. ניט מעהר, עס איז די לאגיק געטריבען צו אבסורדען. דער ציוניזם וואלט ווירקליך געקאנט לייזען די „יודען־פראגע". אבער דער ציוניזם האט איין חסרון, וואס האט צוויי פנים׳ער. דער חסרון באַ־שטעהט אין דעם, וואס ניט דאס לאנד וויל די אידען און ניט די אידען ווילען דאס לאנד; ניט דאס לאנד פאסט זיך פאר די אידען, און ניט די אידען פאסען זיך פאר דאס לאנד. פון דיזען איינפאכען אמת קאן מען זיך ניט ארויסדרעהען. וואלט דאס ניט געווען אזוי, וואלט מען די ציוניסטישע באוועגונג ניט גענדארפט; וואלט דאס לאנד געוואלט די אידען, און די אידען — דאס לאנד; וואלטען זיי זיך געפאסט איינס פאר דאס אנדערע; וואלט די „חיבת ציון" ניט געווען קיין פלאַ־טאנישע ליבע. וואלט דער שידוך שוין לאנג געווען געשלאסען. זיי וואלטען זיך פשוט איינס ס׳אנדערע גענומען, אהן תנאים. די אידען זיינען דאך געפאהרען, נייז, געלאפען, און ווען ניט די צוויי אויבענדערמאנטע באדינגונגען, וואלטען זיי געפאהרען קיין פאלעסטינא אהן שום טעאריעס. דער ציוניזם דארף ניט און קען ניט זיין קיין טעאריע. די פיאנערען וואס זיינען

אין 1620 געקומען מיט דער „מאי פלאוער" קיין אמעריקא, זיי־
נען ניט געווען קיין „אמעריקאניסטען" אין טעאריע; די בור־
רען, וואס זיינען אין 1657 געקומען קיין סאוט אפריקא, זיינען
ניט געווען קיין „אפריקאנצעס" אין טעאריע. צווישען די
מיליאנען אידען, וואס האבען אין די לעצטע 30־40 יאהר איינ־
געוואנדערט קיין אמעריקא, זיינען געווען זעהר ווייניג טעא־
רעטישע „אמעריקאניסטען". זיי זיינען איינפאך געפאהרען,
אהן טעאריעס. מען האט די לעצטע בעבעכעס פארזעצט און
מען איז געפאהרען; מען האט טאטע־מאמע, ווייב און קינד
פארלאזען און מען איז געפאהרען. מען האט אפילו די טעאריע
פארגעסען און מען איז געפארען, פילע, זעהר פיל זיינען גע־
פאהרען קיין אמעריקא מיט ציון אויף די ליפען. מען האט
געפריידיגט ציון, און מען איז געפאהרען קיין אמעריקא. קיין
ציון זיינען נאר ווייניגע געפאהרען, און פון די זיינען אויך
פילע געקומען קיין אמעריקא.

דיזע פאקטען ווערען דא דערמאנט, ניט צו מאכען פאר־
ווירפע די ציוניסטען, פארוואס זיי זיינען געקומען קיין אמע־
ריקא. חלילה! דער שרייבער פון דיזער אפהאנדלונג וואלט
גאר ניט געהאט דאס הארץ, ווען זיי זאלען אפילו פרעגען אן
עצה, צו ראטען די ציוניסטען צו פארלאזען דאס געבענשטע
אמעריקא און פאהרען אין די האלב־ווילדע פאלעסטינא. זיי
וואלטען די עצה סאי־ווי ניט געפאלגט. אבער די פאקטען ווע־
רען דא דערמאנט, כדי נאך אמאל צו באשטעטיגען דעם פאקט,
אז די אידען ווילען ניט דאס לאנד. און עס קאן גאר אנדערש
ניט זיין. „די מענשהייט שטעלט זיך נאר אזעלכע אויפגאבען,
וועלכע זי האט בכח צו לייזען", זאגט קארל מארקס. און די
איינצעלנע מענשען טוען דאסזעלבע. די איינצעלנע מענשען
נאך גיכער ווי די מענשהייט, ווארים די איינצעלנע מענשען
מוזען עסען, ווערענד די „מענשהייט" קאן זיך באגעהן אהן
עסען. פאר צוקינפטיגע אידעאלען זיינען דא זעהר ווייניג
מארטירער. נאר זעהר ווייניגע זיינען זיך מקריב פאר די
ווייטע צוקונפט. דער מארטירער שטעהט אלע מאל, הגם אומ־
באוואוסט, אויף א רעאלען באדען. וואו עס פעהלט דער רעא־
לער באדען, פעהלען אויך די, וואס זיינען ווילינ זיך מקריב

צו זיין. דאס איז די נאטור פון אידעאלען. אייגציגע אויס־נאמען געפינען זיך אלע מאל, אבער די, ווי יעדער אויסנאם, באשטעטיגען נאר דעם כלל. זיינען דאך ביי אונז אויך געווען פיאנירען, מארטירער, וואס זיינען געפאהרען קיין פאלעסטינא, אבער ווייל דארטען האט געפעהלט דער רעאלער באדען, די אומ־מיטעלבארע באדירפניסע, מאטעריעלע ווי קולטורעלע, האט דיזע מארטירערייי גאר קיין — איז בעסטען אופן, זעהר ווייניג — נוצען געבראכט. דער ציוניזם איז, לויט זיין אינערליכער נא־טור, אן אידעאל פון דער ווייטער צוקונפט. ער קאן דאדורך שווערליך געדייהען. עס איז א טעות צו פארגלייכען ציוניזם מיט סאציאליזם. וואלט דער סאציאליזם ניט געפלאסען פון די טאג־טעגליכע באדירפניסע פון דעם ארבייטער־קלאס; וואלט דער סאציאליזם זיך ניט באשעפטיגט מיט די באלדיגע, אוממיטעלבארע אינטערעסען פון דעם ארבייטער־קלאס; וואלט ער ניט אנגעוויזען קיין וועג פאר אינטענסיווער טעטיגקייט פאר די פארבעסערונג פון דעם היינט, דורך דער ארבייטער־באוועגונג פון איין זייט און פאליטישער טעטיגקייט פון דער צווייטער זייט, וואלט ער ניט געקאנט אויפווייזען די מיליא־נען אנהענגער וואס ער האט. איינצעלנע אידעאליסטען וואל־טען זיך אודאי געפונען, וואס וואלטען געזעסען און געווארט אויף דער סאציאלער רעוואלוציע; די מאסען וואלט ער קיינמאל ניט געקאנט האפען צו געווינען. און ביי דעם אלעם, האט אפילו דער סאציאליזם געליטען שיף־ברוך אזוי שנעל ווי ער איז געקומען פנים־אל־פנים מיט די אינטערעסען, וואס שיינען די מאסען צו זיין נעהנטער צו זיי, ווי מען קען עס זעהן אין אייראפא, אין די קריעגס־פיהרענדע מדינות.

און ווען מען זאל דאס אפילו אוועקלייגען אן א זייט; ווען מען זאל אפילו צוגעבען, אז די אידען ווילען דאס לאנד, קומט ערשט די צווייטע שוועריגקייט, וואס איז נאך אפשר גרעסער, וואס דאס לאנד וויל ניט די אידען. מען דארף ניט פארגעסען דעם ביטערען האס, וואס האט זיך ענטוויקלעט און וואס וואקסט פון טאג צו טאג ביי די אראבער געגען די אידען — א האס, וואס דריקט זיך שוין באצייטענס אויס אין מארד־טאטען.

אבער מען קאן אויך די ארגומענטען אוועקלייגען אן א

זייט. ווען מען וויל זיך ניט רייסען, קאן מען אפילו צוגעבען, אז די אידען ווילען דאס לאנד, און דאס לאנד — די אידען. מען קאן אפילו געהן געגען די פאקטען און זאגען, אז אלע ציוניס־טען וועלען פאהרען קיין ציון, אז זיי וועלען דארט אויפגענומען ווערען בסבר פנים יפות און מען וועט זיי מאכען פאר די באלעבאטים פון לאנד; אז די אראבער וועלען זיי ניט מאר־רען; מען קאן דאס אלעס צוגעבען און דאך קומען צום שלום, אז דער ציוניזם איז ניט מסוגל צו פארענטפערען די „יודען־פראגע".

עס איז שוין מעהר ווי איינמאל ארויסגעבראכט געווארען דער געדאנק, אז אלע אידען קאנען ניט און וועלען ניט, ווען זיי זאלען אפילו קאנען, געהן קיין פאלעסטינא. אויף דעם בעסטען אופן וועט די גרויסע מעהרהייט פון יודענטום בלייבען זיצען אויף די ערטער, וואו זיי וואוינען איצט. ווען פאלעסטי־נא זאל אפילו געבען אלעס דאס, וואס די ציוניסטען האפען און ערווארטען צו קריגען, וועט דאס נאר העלפען א קליינעם טהייל פון דעם יודענטום. פאר די גרויסע מאסע פון דעם אידישען פאלק, וועט די „שאלת היהודים' מיט איהר גאנצער גרויזאמ־קייט נאך אלץ בלייבען. דיזער ארגומענט איז ניט קיין נייער. פונ'ם סאמע אנפאנג פונ'ם פאליטישען ציוניזם איז ער בא־קאנט געווארען און ווידערהאלט געווארען. אבער ביז איצט איז דעם שרייבער פון דיזע ווערטער ניט געקומען צו דער האנט איין שריפט, וואס זאל האבען דיזען געדאנק ארויסגע־זאגט אין זיין גאנצער וויכטיגקייט, א וויכטיגקייט, וואס מאכט די „יודען־פראגע" נאך מעהר קאמפליצירט און וואס ליגט אפ איהר לייזונג אלץ ווייטער און ווייטער. מיר מיינען דא די באפעלקערונגס־פראגע, דער וואוקס פון דעם אידישען פאלק. אין אלע לענדער, ביי אלע נאציאנען איז די באפעלקערונגס־פראגע היינט צו טאג איינע פון די וויכטיגסטע פראגען. די גאנצע בלוטיגע מלחמה, וואס געהט אז אין אייראפא היינט צו טאג, די גרויזאמקייט, מיט וועלכער זי ווערט פארפאלגט, אם וועניגסטענס מצד דייטשלאנד, איז צום גרויסען טייל א באפעל־קערונגס־פראגע. פראנקרייך האט איהר באפעלקערונגס־פראגע פון דעם פארקערטען זייט. די גאנצע פאליטיק פון יאפאן אין

געבויט אויף איהר באפעלקערונגס־פראגע. מיט איין ווארט: די באפעלקערונגס־פראגע שטעהט היינט צו טאג אויף דעם סאמע שפיץ פון די וויכטיגע סאציאלע פראגען, און עס איז דארום א גרויס וואונדער, וואס אונזערע אידישע פובליציסטען, געלעהרטע און נאציאנאלע כלל־טוער האבען זיך אן דיזער פראגע נאך גארניט אנגעשטויסען. און מען קאן אפילו ניט אנ־הויבען צו זוכען קיין לייזונג צו די „יודען־פראגע", ניט נעמענ־דיג די באפעלקערונגס־פראבלעם אין באטראכט. נעמט מען אבער דיזע פראגע איינמאל באטראכטען, דאן עפענט זיך א נייע וועלט פון פראבלעמען, דאן זינקט די גאנצע ציוניסטישע באוועגונג אראפ צו א גאנץ קליינליכע, אומוויכטיגע באוועגונג. און אונזער באפעלקערונגס־פראגע באשטעהט אין דיזען: לויט די אויסרעכענונג פון דעם באוואוסטען דר. ארטהור רופין, זיינען אין אנפאנג פון דעם 19טען יאהרהונדערט געווען אויף דער גאנצער וועלט אן ערך דריי מיליאן אידען (איך ציטיר פון געדעכטניס, דער בוך איז מיר אין דיזער מינוט ניט צום האנט). אין אנפאנג פון דעם צוואנציגסטען יאהרהונדערט זיינען געווען אויף דער גאנצער וועלט (לויט דיזעלבע אויסרע־כענונג פון דר. רופין), ארום צוועלף מיליאן אידען. דאס אי־דישע פאלק האט זיך, אלזא, אין איין יאהרהונדערט פארפיער־פאכט; עס האט זיך פארמעהרט פיער מאל אזוי פיעל. ווען דער וואוקס פון דער באפעלקערונג זאל צוגעהן לויט דיזעלבע ראטע, און עס איז ניטא קיין אורזאך פאר וואס ניט, וועלען מיר אין דעם אנפאנג פון דעם 21טען יאהרהונדערט האבען ניט וויינינגער ווי 50 מיליאן אידען אויף דער וועלט. ווי מיר זעהען, איז דער „פן־ירבו" היינט צו־טאג פונקט אזא וויכטיגע פראגע ווי ער איז געווען אין דער צייט פון פרעה. נאך מעהר: מיר זאגען ניט „פן ירבו", מיר זאגען מיט דעם בת־קול „כן ירבו". מיר זאגען ניט, טאמער וועט זיך דאס אידישע פאלק פארמעה־רען; מיר זאגען: לויט אלע נאטירליכע און סאציאלע געזע־צען, ווען מען זאל אפילו ניט אריינרעכענען דאס מאלטוסיאני־שע געזעץ, וועט זיך דאס אידישע פאלק געוויס פארמעהרען צו פופציג מיליאן אין פארלויף פון היינטיגען יאהרהונדערט. און די צייט איז גארניט אזוי ווייט, ווי מאנכע קאנען מיינען,

א פינפטעל פון דעם היינטיגען יאהרהונדערט איז שוין אפ־געלאפען, און די אייניקלעך פון די וואס ווערען היינט געבוי־רען, קאנען דאס נאך זעהן מיט זייערע אויגען. עס איז אין א געוויסען זין, אזוי ארום, א פראגע פון אונזער צייט. אז די ניי־געבוירענע אידען וועלען ניט זיין אנדערש, ווי מיר זיי־נען, דאס הייסט, אז די ניי־געבוירענע אידען וועלען, פונקט ווי מיר, באשטעהן צו בלייבען אידען, אין דעם איז ניטא קיין אורזאך צו צווייפלען. מיר קאנען אפילו ניט האפען אזיך אויס־וואנדערען. אנדערע נאציאנען לייזען טיילווייז זייער פראגע פון איבערבאפעלקערונג דורך אויסוואנדערונג. אונז קאן קיין אויסוואנדערונג ניט העלפען. פון וואנען און וואוהין זאלען מיר וואנדערען צו ווערען אוים אידען? די דייטשען, די אייר־רישע, די איטאליענער און אלע איבעריגע, ווען זיי וואנדערען אוים קיין אמריקא, פארלירען זיי אין דעם צווייטען אדער דריי־טען דור זייער אורשפרינגליכע נאציאנאליטעט. ביי אונז איז די זאך גאנץ אנדערש. וואלטען אידען אזוי שנעל פארלארען זייער נאציאנאליטעט ווי די אנדערע, וואלט אונזער פראגע שוין לאנג געווען פארענטפערט. אונזער גאנצע פראבלעם בא־שטעהט דאך אין דעם, וואס מיר בלייבען אידען, וואו מיר זא־לען ניט זיין. מיר קאנען פון זיך אליין ניט אוועקוואנדערען; מיר פארלירען ניט אונזער איבערבאפעלקערונג דורך אויסוואנ־דערונג. זעהר אפט ווערט אונזער באפעלקערונג גרעסער צו־ליעב דעם. אונזערע נייע היימען, ווי אמעריקא, זיינען צוליעב די פארבעסערטע אומשטענדען מסוגל צו פארגרעסערען אונזער באפעלקערונג.

אויב עס איז פריהער ניט געווען קיין ספק, און די ציונים־טען האבען דאס קיינמאל ניט געלייקענט, אז ניט אלע אידען וועלען געהן קיין ציון, און אז פאלעסטינא וועט זיי אלעמען אויף דעם בעסטען אופן ניט קאנען פארדייהען, איז דאס אונטער דעם נייעם געזיכטס־פונקט פון דער באפעלקערונגס־פראגע נאך וויינינגער ספק. מען קאן פון די פופציג מיליאן אידען אין דעם ענדע פון דיזען יאהרהונדערט אפדינגען א העלפט. מען קאן זיי רעדוצירען אין געדאנק צו פינף און צוואנציג מיליאן, און מען וועט מוזען קומען צום שלום, אז אויף דעם בעסטען

אופן, ווען אלעם זאל אפילו צוגעהן פונקט ווי די ציוניסטען ווינשען, וועט דער ציוניזם נאר לייזען די פראגע פאר א קלײנעם טייל פון די אידען. ער קאן אבער בשום־אופן ניט לייזען די „יודענפראגע“.

אויב דער ציוניזם האט רעכט, אז איז „גלות“ קען די „יו־דען־פראגע ניט געלייזט ווערען, איז ער מיט דעם אליין מודה, אז ער איז הילפלאז, אז ער קאן די „יודען־פראגע“ ניט פאר־ענטפערען. אלע אידען קאן דער ציוניזם באין־אופן ניט ארויס־נעמען פון גלות.

אידיש-אידישיזם

אין דיזען קאפיטעל װעלען מיר זיך ניט בעשעפטיגען מיט די אלטע, נוצלאזע און פרוכטלאזע פראגען: אידיש אדער העברעאיש. פון אלע אומוויכטיגע פראגען וואס מענשען האבען ווען-עס-איז דיסקוטירט איז דאס די אומוויכטיגסטע. וועלכע שפראך א פאלק זאל ריידען, קאן ניט באשלאסען ווערען דורך א מאיאריטעט שטימען, נאך ווייניגער קאן דאס באשטימט ווערען דורך צייטונגס „מאמרים" אדער רעזאלוציעס. די שפראך איז דער וויכטיגסטער אינסטרומענט וואס די מענשען באזיצען אין זייער געזעלשאפטליכען פארקער. אז דער שפראך, גערעדטע און געשריבענע, וואלט דער מענשליכער פראגרעס ניט געווען מעגליך. און די מענשען באנוצען זיך אלע מאל מיט דער שפראך דורך וועלכע זיי קאנען אם בעסטען, אם שנעלסטען און איינדרוקספולסטען אויסדריקען זייערע געדאנקען, געפיהלען און פארלאנגען. א שפראך קאן דאדורך ניט זיין היילינג. די מענשען האבען אהן רחמנות פארדארבען די שעהנסטע שפראכען, ווי גריכיש און לאטיין, און האבען נאכהער אויסגעשפראכען נייע שפראכען, אין וועלכע עס האבען שוין באצייטענס געזונגען דאנטע און פעטרארק, טשאסער און מילטאן. מענשען האבען ליעב זייער שפראך, ווייל זיי קאנען זיך מיט איהר אמבעסטען באדינען. א טויטע שפראך, ווי אלע אנדערע טויטע, קאן פארהייליגט ווערען, אבער א לעבעדיגע שפראך, א שפראך וואס ווערט געברויכט יעדען טאג און יעדע מינוט, וואס ווערט באנוצט פאר מיאוס'ע ווי פאר שענע זאכען, פאר אמת ווי פאר שקר, צו בענשען און צו שילטען, צו ליבען און צו האסען — וואסער הייליגקייט קאן דא שטעקען אין אזא זאך?

ביי אונז דא, אין אמעריקא, איז באשאפען געווארען א לעגענדע פון „אידיש־שפּרעכענדע". דער תירוץ איז געווען: די סאציאליסטען ריידען און שרייבען אידיש, ווייל זיי ווילען ריידען צום אידישען ארבייטער, וועלכער פארשטעהט ניט קיין אנדער שפּראך, אויסער אידיש. דאס איז נאר א האלבער אמת. דער גאנצער אמת איז, אז די רעדנער און שרייבער גופא האבען אמבעסטען און אמגעשיקסטען געקאנט אויסדריקען זייערע געדאנקען און געפיהלען אויף אידיש. דער גרויסער פּרץ האט אמאל געשריבען: מיר שרייבען אידיש, ווייל מיר ווילען בילדען דאס אידישע פאלק. ער איז אזוי ארום געווען א אי־דיש־שפּרעכענדער. אבער קאן זיך א מענש פארשטעלען פּרץ'ס שאפען אין אן אנדער שפּראך? קאן מען זיך פארשטעלען זיינע „צוויי בערג" אין אנאנדער שפּראך, אויסער אידיש? י. ל. פּרץ, אמת, האט געהאלפען, פיעל געהאלפען בילדען דאס אידישע פאלק, אבער מעהר פון אלעם האט ער אויסגעבילדעט זיין אייגענעם גייסט און זיין אייגענעם טאלאנט דורך דער אידישער שפּראך. און עס קאן גאר אנדערש ניט זיין. א מענש קאן זיך אויסלעבען גייסטיג אם בעסטען אין דער שפּראך אין וועלכער זיין מאמע האט איהם געזונגען איהר וויגליעד, און אין וועלכע זי האט איהם געבענשט צו דער חופּה. עס איז דער מאמעס שפּראך, דאס מאמע־לשון, וואס מאכט דעם דוי־ערענסטען איינדרוק אויף א מענשען. די פראגע, וועלכע שפּראך אידען זאלען, דארפען און וועלען ריידען, ווערט דאדורך איבער־געלאזען צו די בטלנים, וואס האבען שוין מעהר קיין דאגות ניט, וואס האבען שוין פארענטפערט אלע אידישע פראגען, און עס איז נאר געבליבען די איינע פראגע מכח די שפּראך.

מיר ווילט זיך דאדורך דא נאר ריידען וועגען אידיש, אדער „אידישיזם" אלס א באוועגונג צו פארענטפערען די „יודען־פראגע". אזא באוועגונג עקזיסטירט, קאמיש ווי עס מעג אויס־קומען ביי אייניגע.

אבער, אום צו טהאן די ארבייט בשלימות, מוזען מיר זיך אביסעל פארנעמען אן א זייט.

די שפּראך־פראגע איז ניט אויסשליסליך א אידישע פראַ־גע. אידען האבען איהר ניט אויסגעקלערט. אין איהר אור־

שפּרונג איז זי אפילו ניט קיין נאַציאָנאַלע פראַגע. די שפּראַך־פּראַגע איז מעהר פון אַלעם אַ דעמאָקראַטישע פאָדערונג. די דעמאָקראַטיע האָט די ערשטע די פראַגע אַרויפגעשטעלט אויף איהר פּאָהן. די אַריסטאָקראַטיע האָט קיין שפּראַך־פּראָבלעמען. פון קינדוויי־אויף ווערען די אַריסטאָקראַטען אַרומגערינגעלט מיט גאָווערנאַנטקעס און לעהרערס, וואָס לערנען זיי די פאַר־שיעדענע שפּראַכען פון די ציוויליזירטע פעלקער. עס איז דאָס אָרימע פאָלק וואָס האָט ניט קיין שפּראַך, וואָס איז פאַראור־טיילט צו זיין „שטום" דאָס גאַנצע לעבען. און די אַריסטאָ־קראַטיע האָט אַ לאַנגע צייט געקעמפט פאַר איהר ממשלה אי־בער דעם אָרימען פאָלק מיט דעם וואָס עס האָט מיט געוואַלט געהאַלטען די רעליגיע און די וויסענשאַפט און שפּראַכען, וואָס זיינען ניט געווען צוגייענגליך צו דעם פאָלק. ביידע, די רעלי־גיע און די וויסענשאַפט זיינען פאַר אַ לאַנגער צייט געלערענט געוואָרען אין לאַטיין, און ווען לאַטיין איז אַראָפּ פון דער סצענע, האָט פראַנצויזיש פאַרנומען איהר פּלאַץ, און דאָס אויך, דאָס פראַנצויזיש פון די געבילדעטע קלאַסען. דיזע הערשאַפט איז געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז עס איז זאָגאַר געווען פאַרבאָטען איבערצוזעצען די תורה אויף דעם פאָלק'ס לשון. ווען די פעל־קער האָבען זיך סוף־כל־סוף אָנגעהויבען צובונטעווען און צו פאָדערען רעכטע, איז די ערשטע פאָדערונג געווען דאָס רעכט צו באַנוצען די אייגענע שפּראַך. די ערשטע פאָלקס־באַוועגונ־גען, וועלכע הויבען זיך אַן אין דעם 13טען יאָהרהונדערט, זיי־נען געווען רעפאָרמאַטישע באַוועגונגען, אַ פּראָטעסט געגען דעם הערשענדען קאַטאָליציזם, און יעדע אַזעלכע באַוועגונג פאַר־טרעט פאָדערונגען פאַר סאָציאַלע גערעכטיגקייט פון איין זייט, און דאָס רעכט צו בעטען גאָט אין דעם פאָלק'ס לשון פון דער צווייטער זייט. וויקליף אין ענגלאַנד, הוס אין בעהמען, צווינגלי אין דער שווייץ, קאַלווין אין פראַנקרייך, לוטהער אין דייטש־לאַנד — אַלע די גרויסע רעפאָרמאַטאָרען האָבען אָנגעהויבען מיט דעם, וואָס זיי האָבען זיך געווענדעט צו דעם פאָלק און דעם פאָלק'ס דיאַלעקט. פיל בלוט איז פאַרגאָסען געוואָרען, איידער די פעלקער האָבען זיך ערוואָרבען דאָס רעכט צו בעטען גאָט אין דעם לשון, וואָס זיי האָבען אָמבעסטען פאַרשטאַנען.

אין די אַלטע צייטען האָט דער שפּראַך־קאַמף זיך געדרעהט אַרום די רעפאָרמאַציע. די פעלקער האָבען אָנגעהויבען בים־לעכווייז צו זוכען זייערע רעכטע, און דער ערשטער פּראָטעסט איז געווען געגען די געצוואונגענע „שטומקייט" אין זייער פאַר־קער מיט זייער גאָט. אין די נייערע צייט האָט דיזע פאָדערונג אָנגענומען נאַציאָנאַלע פאָרמען, הגם דער גרונד אויף וועלכע ס'איז געבויט איז דערזעלבער. עס איז אין גרונד אַ דעמאָ־קראַטישע פאָדערונג פון דעם אָרימען פאָלק. די נייע אינדוס־טריעלע ענטוויקלונג, וואָס האָט געטריבען דעם פּויער אין שטאָדט אַריין און פון איהם געמאַכט אַ פאַבריק אַרבייטער; וואָס האָט פאַר איהם באַשאַפען נייע באַדירפניסע, איהם גע־לערענט זיך צו אָרגאַניזירען אין יוניאָנס, זיך צו באַטייליגען אין דער פּאָליטיק, וואָס האָט צו דערזעלבער צייט, פון זיין איי־גענע שוים אַרויס, באַשאַפען אַן אינטעליגענציע און אַ האַלב־אינטעליגענציע, וואָס פאַרטרעט איהם אין פּאַרלאַמענט, וואָס אונטערהאַנדעלט מיט זיין אַרבייטס־געבער, וואָס אַמוזירט איהם אין טעאַטער און וואָס שרייבט פאַר איהם אין די צייטונ־גען — אַט דיזעס אַלעס צוזאַמען האָט געגעבען דעם אַרבייטער, דעם מאָדערנעם אָרימאַן, דעם מוט צו פאָדערען דאָס רעכט אויף זיין שפּראַך, דאָרט, וואו ער האָט אַזאַ רעכט ניט. ביי אַלע קליינע אונטערוואָרפענע פעלקער איז ענטשטאַנען אַ פאָ־דערונג פאַר די נאַציאָנאַלע שפּראַך. לאַנג איז דאָס אָרימע פאָלק געווען שטום, און ווען עס האָט ענדליך זיך ערוואַרבען דאָס רעכט צום ריידען, וויל עס ריידען, „ווי דער שנאָבעל איז געוואַקסען". די שפּראַך־פאָדערונג האָט אין פאַרשיידענע צייי־טען זיך אויסגעדריקט אין פאַרשיידענע פאָרמען. אין דער צייט ווען יעדע פּראָגרעסיווע באַוועגונג האָט אָנגענומען דאָס געשטאַלט פון אַ פּראָטעסט געגען די באַשטעהענדע רעליגיע, האָט דער אָרימאַן געפאָדערט זיינע רעכטע צו ריידען מיט גאָט אין זיין אייגענער שפּראַך. אין די נייע צייטען, וואָס די פּראָ־טעסט־באַוועגונגען זיינען געוואָרען דירעקטע, פאַר סאָציאַלע גערעכטיגקייט און פאַר אַ גרעסערען חלק פון די אָנגעאַרבייטע רייכקייט, שטעלט דער אָרימאַן אַרויס די פאָדערונג פאַר די רעכט אויף זיין שפּראַך און נאַציאָנאַלען מלבוש. אין ביידע

פאַלען איז עס דער פאַרלאַנג פון דעם אונטערדריקטען, פון דעם אָרימאַן, פון דעם אייביגען „באַנטשי שוויינ“, וואָס האָט אַלע מאָל געליטען פון זיין געצוואונגענער שטומקייט, געהערט צו ווערען אויף דעם לשון, אין וועלכען ער קען זיך אַמבעסטען אויס׳טענה׳ן.

ביי אונז אידען איז דיזע באַוועגונג, ווי פילע אַנדערע, געקומען צו שפּעט, ווייל זי האָט זיך אַנגעהויבען פאַרקערט.

ווי מיר האָבען געזעהן אין אַ פריהעריגען אַרטיקעל, האָבען אויך מיר געהאַט אַ רעפאָרם־באַוועגונג, און אונזער רעפאָרם־באַוועגונג האָט אויך געהאַט אַ שפּראַך־פאָדערונג. פּונקט ווי מארטין לוטהער אין זיין צייט, האָט משה מענדעלסאָן, דער פאָטער פון דער רעפאָרם־באַוועגונג ביי אידען, אין אונזער צייט, איבערגעזעצט די תורה אויף דייטש. ער האָט די איבערזעצונג געלאָזט דרוקען מיט אידישע אותיות אַלס ביאור צו דעם חומש, כדי עס צו ברייגגען נעהענטער צו דעם פאָלק. אויבערפלעכליך האָבען אונזערע רעפאָרמער געטאָן פּונקט ווי די גוים, — נאָר ביי אונז איז עס אַרויסגעקומען פאַרקערט. די ניט־אידישע רעפאָרם באַוועגונגען האָבען זיך אַלע מאָל אָנגעהויבען פון די נידריגע שיכטען, פון די אונטערדריקטע אין דעם פאָלק. איינס פון זייערע פאָדערונגען איז דאַדורך געווען צו קענען בעטען גאָט אין דעם פאָלקס־דיאַלעקט. אונזער רעפאָרם־באַוועגונג האָט זיך אָנגעהויבען פון די אויבערשטע שיכטען, פון די ניי אויפגעקומענע אידישע בורזשואַזיע. די שפּראַך־רעפאָרם וואָס דיזע האָט געוואָלט איינפיהרען איז דאַדורך געווען ניט די „פאָלקס־שפּראַך“, נאָר די „לאַנדעס־שפּראַך“, ד. ה., אַן אַוועקגעהן פון דעם לשון, וואָס דאָס אָרימע פאָלק האָט פאַרשטאַנען און געקאָנט ריידען. די ניט־אידישע שפּראַך־רעפאָרמען זיינען געווען דעמאָקראַטישע, די אידישע — אַריסטאָקראַטישע. און דאָס אָרימע אידישע פאָלק האָט געליטען טאָפּעלט, און געמוזט קעמפען טאָפּעלט. פון איין זייט האָט עס געליטען פון דעם „לשון הקודש“, פון דער צווייטער זייט, — פון די „לאַנדעס־שפּראַך“. לאַנגע יאָהרען האָט דער אָרימער איד געליטען און געקעמפט אַ טאָפּעלטען קאַמף. ער האָט זיך געבראָכען די ציינער אויף אַלע שפּראַכען: אויף דייטש, אויף פּוי־

ליש, אויף רוסיש. סאַי ווען ער איז געקומען אין מאַרק, פון וואַנען ער האָט געצויגען זיין אָרימע חיונה; סאַי ווען ער איז געקומען צום פּריץ, ביי וועמען ער איז געווען פאַרשקלאַפּט; סאַי ווען ער איז געווען געצוואונגען צו קומען צום געריכט, וואו ער האָט זעהר אָפט זיך געמוזט פאַרטיידיגען פון אַ בלבול, אָדער זוכען זיין רעכט — איבעראַל איז ער געווען האַלב־שטום, איבעראַל האָט מען פון איהם געלאַכט, איבעראַל איז ער רויט געוואָרען פון שאַנדע, צוליב זיין אומקענטנים פון דער שפּראַך. און ווען ער האָט אין די גרויע פריהמאָרגענס, ווען דאָס הויז־געזינט איז נאָך געשלאָפען, געוואָלט אויסגיסען זיין ביטער האַרץ צו גאָט, האָט ער זיך ווידער אָנגעשטויסען אָן אַ שפּראַך, וואָס ער האָט קוים פאַרשטאַנען, האָט ער עס געמוזט טאָן אין „לשון הקודש“, און קיין הילף איז פאַר איהם ניט געווען, ביז... ביז דער אידישער אָרימאַן איז געוואָרען אַ פאַבריק־אַרבייטער. צוזאַמען מיט דער פאַבריק־אַרבייט איז געקומען, ווי געוועהנ־ליך, די אידישע אַרבייטער־באַוועגונג, און מיט דער אידישער אַרבייטער־באַוועגונג זיינען אויך געקומען די אידישע האַלבע און גאַנצע אינטעליגענטען, וועלכע פאָלגען אַלע מאָל נאָך דעם פאָלק, מיינענדיג, אַז זיי פיהרען עס. און ערשט דאַן האָט דער אידישער אַרבייטער אָנגעטאָן זיך אַ כח און גענומען פאָ־דערען דאָס רעכט אויף זיין שפּראַך. אָנגעהויבען האָט דאָס זיך, ווידערשפּרעכיג ווי דאָס מעג קלינגען, אין אַמעריקאַ. אָט גע־ראָדע די „אידיש־שפּרעכענדע“ האָבען אומבאַוואוסט, זעהר אָפט נעגען זייער אייגענעם ווילען, געלייגט דעם גרונדשטיין פאַר די פאָדערונג פון די אָנערקענונג פון דער אידישער שפּראַך. מיט דעם וואָס זיי האָבען אָנגעהויבען צו ריידען און שרייבען אויף אידיש וועגען העכערע ענינים, מיט דעם האָבען זיי איהר פאַרשאַפט בירגער־רעכט. דאָס איז ניט אָנגעקומען אַזוי לייכט. ווי אַלע שקלאַפען, האָט די פאַרשקלאַפּטע אידישע שפּראַך זיך ניט געלאָזט באַפרייען. זי איז געווען האַרט, איינגעשפּאַרט, און האָט זיך בשום־אופן ניט געלאָזט בויגען. ביסלעכווייז האָט מען איהר אַריינגענאַרט צו ענינים, צו וועלכע זי איז גאָרניט געווען געוואוינט; מען האָט איהר גענומען גיסען אין נייע פאָרמען, אַביסעל וויסענשאַפט, פּאָליטישע עקאָנאָמיע, פילאָ־

זאפיע, ליטעראטור, פאעזיע, אלץ געגומען פון פרעמדע, ביז זי האט זיך, לאנגזאם, אנגעהויבען צו שטעלען אויף די אייגענע פיס, און איצט פארדייסט זי שוין דעם קאפ.

אונטער דעם דרוק פון גאנץ אנדערע אומשטענדען, אין רוסלאנד, האט די פאדערונג אנגענומען פראקטישע פארמען. דער אידישער ארבייטער אין רוסלאנד האט צוליב פארשיידענע אומשטענדען, וועלכע זיינען באוואוסט, און וועלכע עס איז ניט דא דער פלאץ איבערצודערצעהלען, אויפגעעפענט די אויגען, און ער האט זיך גענומען שעמען. ער האט דערזעהן זיין נאַקעטקייט. ניט נאר איז ער ארים און פארשטויסען, ניט נאר איז ער בארויבט פון די אלע גוטע זאכען, וואס די מענשליכע ארבייט האט באשאפען; ער איז אויך ארעם און נאקעט און בארויבט פון די אנדערע גוטע זאכען, וואס דער מענשליכער גייסט האט באשאפען. ער איז ארים און אומוויסענד. ער ער קען ניט געניסען פון די קולטורעלע אוצרות, וואס דארפען פון רעכט וועגען, פונקט ווי די לופט, זיין פריי פאר אלעמען. ער האט באקומען א דארשט צו וויסען, צו לערנען. און ווען ער האט אין זיין גרויסער פארצווייפלונג גענומען זוכען מיטלען צו לעשען דעם ברענענדיגען דארשט, האט ער זיך ווידער אנגעשטויסען אן דער שפראך. ערשט איצט האט ער אויסגעפונען, אז ער איז אויסער בלינד — אויך שטום. ווען א דייטשער ארבייטער, א טאקער מיט דעם נאמען אויגוסט בעבעל, האט אין זיינע יונגע יאהרען מיט אמאל געמאכט די ענטדעקונג וועגען זיין אומוויסענהייט, האט ער אהן שום שוועריגקייט געפונען די מיטעל צו זיין חולאת. ער האט באדארפט טאן נאר איין זאך: נעמען ביכער און שטודירען, פלייסיג שטודירען. די ביכער זיינען געווען פארטיג, געשריבען אין זיין שפראך. און ער האט שטודירט, ביז ער איז געווארען דער גרויסער אויגוסט בעבעל. ווען א אידישער ארבייטער אין רוסלאנד, וועלכער וואלט אפשר מיט דער צייט אויך געקענט ווערען אן אויגוסט בעבעל, האט געמאכט אזא ענטדעקונג מיט זיך, האט ער ניט געקאנט טאן דאסזעלבע. ער האט זיך אנגעשטויסען אן א בלינדע וואנט, — די פרעמדע, אומבאקאנטע שפראך. ער האט דאן געמוזט זוכען צו באשאפען די מיטעל צו היילען זיין

קראנקהייט. ער, דער בלינדער, דער אומוויסענדער, האט גע־מוזט באשאפען די מיטעל, די קולטורעלע מיטעל, דורך וועלכע ער זאל זיך קאנען אויסבילדען. וויפיל ארימע מענשען, ארביי־טער, האבען דעם כח, דעם געדולד און דאס געמיטה גובר צו זיין אזעלכע שוועריגקייטען אין אן עלטער, ווען מען דארף שוין זארגען פאר א פאמיליע? זעהר פילע אידישע ארבייטער האבען דאריבער אויפגעגעבען די פראבע אין פארצווייפלונג, און האבען זיך געטרייסט מיט דעם געדאנק, אז זיי זיינען שוין פארפאלענע, זייערע קינדער פאר דאס וועלען שוין ניט ליידען. אבער ווען עס איז געקומען צו די קינדער, איז די זאך ניט געווא־רען בעסער. די יונגע קעפלאך, וואס האבען פון דער היים גע־קאנט נאר אידיש, האבען געהאט גרויסע שוועריגקייטען אין די שקאלעס, ווען זיי האבען בעדארפט לערנען געגענשטאנדען אין שפראכען, וואס זיי האבען ניט פארשטאנען. פון דעם אלעם איז ארויסגעוואקסען די פאדערונג „קולטורעלע אוטאנא־מיע". מיט אידיש אלס אנערקענטע שפראך. אויף וויפיל מיר איז באקאנט איז דער „בונד" געווען דער ערשטער און דער איינציגער, וואס האט געמאכט די אידישע שפראך אלס א פא־ליטישע פאדערונג פון די אידישע ארבייטער. אויף אזוי ווייט איז די פאדערונג א רייןדעמאקראטישע, אלס רעזולטאט פון באשטימטע אומשטענדען. ווי אזוי די דעמאקראטישע פאדע־רונג איז ביי אונז פארוואנדעלט געווארען אין א נאציאנאלע, וועלען מיר זעהן אין דעם פאלגענדען ארטיקעל.

דער באַנקראָט פון אידישיזם אַלס באַוועגונג

מען באַטראַכט די אידישע ליטעראַטור אין איהר גאַנ־
קייט, ניט די „צאינה וראינה“ ליטעראַטור, נאָר די ליטעראַ־
טור, וואָס זוכט זיך אויסצוגיסען אין מאָדערנע פאָרמען —
ווען מען באַטראַכט דיזע ליטעראַטור, וואַרפט זיך אין די אויג־
גען די גרויסע צאָל אידישע שרייבער, וואָס האָבען זיך באַוויי־
זען אויף אונזער האָריזאָנט אין די לעצטע עטליכע יאָהר. נעמט
מען אַוועק דריי, פיער, העכסטענס פינף פון די עלטערע שריי־
בער, און די „עלטערע“ זיינען אויך פון אונזער דור, געפינט
מען גלייך אויס, אַז די גאַנצע בכבוד'ע צאָל פון אונזערע בע־
לעטרסיטען, פּאָעטען, דראַמאַטורגען און פּובליציסטען זיינען אַלע
אויפגעקומען די לעצטע צעהן, פופצעהן, העכסטענס פינף און
צוואַנציג יאָהר. קוקט מען זיך צו אַביסעל נענטער צו די שריי־
בער, זעהט מען, אַז אין די ערשטע יאָהרען זיינען זיי געוואַקסען
שיטער, די ליטעראַטען אונזערע מכל המינים, און וואָס אַ יאָהר
נעהנטער צו אונז ווערט די ליסטע אַלץ געדיכטער און געדיכ־
טער. באַטראַכטענדיג דיזע ערשיינונג, מוז מען זיך ניט ווי־
לענדיג פרעגען די פראַגע: וואו זיינען די אידישע טאַלאַנטען
פון די פריהערדיגע דורות? איז דאָס מעגליך, אַז דאָס אידי־
שע פאָלק האָט הונדערטע יאָהרען לאַנג פאַרנאַכלעסיגט אַ די־
זען וויכטיגען פאָלקס־פּראָדוקט און האָט ערשט מיט דרייסיג־
פערציג יאָהר צוריק, ווי אויף באַשטעלונג, גענומען פּראָדוצי־
רען ליטעראַרישע טאַלאַנטען?

איינינע נאַציאָנאַליסטען וועלען ענטפערען:

„דאָס האָט דער אידישער „שאַפונגס־גייסט“ ערוואַכט אונ־
טער דעם איינדרוק פון דער נאַציאָנאַלער באַוועגונג“.

אזא תירוץ פאסט זיך פאר א רעדנער פון דער פלאטפארמע אראפ, וואו ער ערוואַרטעט אפלאדיסמענטען. ער פארענט־פערט אבער ניט די פראגע. דער „גייסט", דער שאפונגס־גייסט", דער „צייט־גייסט", און ווי זיי הייסען דארט די אלע „גייסטער". קענען אויפטאָן גרויסע זאכען, אבער זיי קענען ניט פארענטפערען קיין פראגען. ווארים די נאציאנאלע באַ־וועגונג איז, לויט דיזען אַנטוואָרט, אויך דער רעזולטאט פון א „גייסט", דער „נאציאנאלער גייסט". עס קומט אוים: איין „גייסט" האט אויפגעוועקט א צווייטען „גייסט". ווער האט אויפגעוועקט דעם ערשטען? און פאר וואס זיינען זיי עפּעס געשלאפען, די הערען גייסטער? אה, די גייסטער טעאריע! ווי זאגט פאוסט:

„וואס איהר דען גייסט דער צייטען הייסט,
„דאס איז אים גרונד דער הערען אייגענער גייסט".

דער אמת איז, אז דער אידישער „גייסט" איז קיינמאל ניט געשלאפען. ער איז געווען וואך, נאר ער איז געווען שטום, ער האט ניט געהאט קיין צונג.

שטעלט זיך פאר ראפאעל אדער דע ווינטשי, אהן הענט. דער גרויסער גייסט, דער טאלאנט, איז דא. די הענט וואס האבען ארויסגעבראכט די „מאדאנא" אדער די „מאנא ליזא" פעה־לען. דאס זעלבע קען מען זאגען אין אלגעמיין וועגען די אידי־שע פאלקס־טאלאנטען. זיי זיינען געווען די טאלאנטען, נאר די חכמה איז ביי זיי געשטארבען אין בויך, ווי עס געהט א אידיש ווערטעל. דיזע וואס האבען זיך פון דעסטוועגען ארויס־געארבייט, האבען פאר לאנגע יאהרהונדערטע געפונען זייער אויסדרוק אין שרייבען „שאלות תשובות", אדער, ווען זיי זיי־נען געווען געבענשט מיט פאעטישע באגאבונג, אין זאגען תורה שבת ביים טיש פאר אן עדה חסידים. די גאנץ גרויסע פון זיי האבען זיך ענטוויקעלט צו דער מדרגה פון א „קדושות לוי" אדער א ישראל בעשט. אין די שפעטערע צייטען האבען זיך אויך באוויזען מיטעלמעסיגע פאעטען אין דער העברעאישער שפראך. די אלע, מען מוז ניט פארגעסען, האבען, באלאנגט צו די אידישע גייסטער־אריסטאקראטיע. זיי זיינען געווען די אי־דישע געלערטע. זיי האבען מיט די מאסען און מיט זייער אל־

טעגליכען לעבען ניט געהאט צו טהון. די גרויסע מאסען פון דעם אידישען פאלק, די פראסטע מענשען פון פאלק, האבען זיך ניט גערירט. און דאס איז געקומען פון דעם, וואס זיי זיינען געווען שטום, אהן א לשון. ערשט נאכדעם ווען דער אידישער ארבייטער האט אויפגעהויבען דעם קאפ און באשאפען דעם באדען פאר דער אידישער שפראך — ערשט דאן האבען די פאלקס־טאלאנטען אנגעהויבען ארויסצושפראצען. עס איז געווען די ∕דעמאקראטישע פאדערונג פון דעם אידישען ארימאן, וואס האט געעפענט דעם אונערשעפליכען קוואל פון אידישע פאעזיע, פון אידישע ליטעראטרישע שאפונג אין אלע איהרע פארמען, — דער קוואל וואס איז געווען פארשטאפט און פארקארקעוועט מיט העברעאיש פון איין זייט און די לאנדעס־שפראך פון דער צווייטער זייט, האט גענומען שפריצען און שפיעלען, פריהער לאנגזאם אבער וואס ווייטער אלץ מיט מעהר אימפעט, ווען מען האט אויף איהם ארויפגעשטעלט א פאנטאן פון אידיש. דאס אידישע פאלק האט געפונען איהרע זינגער! אמת, די הארמאניע איז אפט נאך א שוואכע, זעהר אפט רייסען זיך אריין אין דעם כאר גאנץ גראבע, אונענטוויקעלטע שטימען, וואס שטערען די הארמאניע און גרילצען אין די אויערען, אבער דאס איז אלע מאל דער פאל מיט א מאסען־כאר איידער ער ווערט איינגעשטודירט. אויף דעם איז זיך ניטא וואס צו באקלאגען. פיעל וויכטיגער איז דער פאקט, וואס פון דיזען רויהען כאר הערען זיך שוין היינט ארויס זעהר שעהנע שטימען.

מיר האבען אזוי די נאטירליכע אנטוויקלונג פון דער אידישער שפראך פון א דעמאקראטישע נויט, צו א קוואל פון נאציאנאלע שאפונג פאר פאעזיע און ליטעראטור, וועלכע פיהרען פון זייער זייט צו נאציאנאלע אויפלעבונג. ווארים קוים ווערען די כחות איינמאל אויפגעוועקט, קען מען זיי שוין מעהר ניט איינשטילען.

די שפראך פאדערונג, איינמאל ארויסגעשטעלט, קען זי זיך מעהר ניט אפשטעלען, זי מוז געהן ווייטער. זי מוז ווערען נאציאנאל. דאס ליגט אין איהר נאטור. ווארים די שפראך איז ניט נאר אן אינסטרומענט פאר דעם מויל, עס באנוצט זיך מיט

איהר אויך די האַנט. ניט נאָר ווערט זי גערעדט, זי ווערט אויך געשריבען. זי פאָדערט דאָדורך אַ שולע, וואו זי אַליין זאָל ווערען געלערנט, און דורך וועלכע מען זאָל קענען לערנען אַלע אַנדערע זאַכען די שולע פאָדערט לעהר־ביכער. עס הויבען זיך אָן פאָדערונגען צו לערנען דאָס לעבען אין אַבסטראַקציעס און אין בילדער. בינו לבינו ווערט אַנטוויקעלט אַ לעזע־פּובליקום פון איין זייט און אַ שרייבער־פּובליקום פון דער צווייטער זייט.

שטרעבענדיג נאָך אינטעליגענץ, באַ״ ט דאָס פאָלק דערוויל אַליין זיין אייגענע אינטעליגענץ. צו זיי קומען צו די „פרעמדע“ אינטעליגענטען, די וואָס האָבען זיך פריהער אַרומגעוואַלגערט אין דער פרעמד ווי פאַרבלאָנדזשעטע נשמות, און האָבען ניט געקענט קריגען קיין „תיקון“.

ביסלעכווייז ווערט אַזוי באַשאַפען אַן איינהייטליכקייט צווישען דעם פאָלק, זיינע אייגענע שרייבער, און די „פרעמדע“ אינטעליגענטען, וואָס זיינען ביז איצט געשטאַנען פון דער ווייטענס, אָדער, ריכטיגער, וואָס האָבען זיך אָפּגערוקט אָן אַ זייט. די אַלטע פאָדערונג ווערט אויפס־ניי פאָרמולירט; פון די נויטווענדיגקייט וואַקסען אַרויס נייע פאָדערונגען, נאַציאָנאַלע פאָדערונגען.

אַזוי אַרום איז ביי אונז צוגעגאַנגען די אַנטוויקלונג פון אידיש צו „אידישיזם“.

אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס דער „אידישיזם“ איז דער לאָגישער און נאַטירליכער רעזולטאַט פון די פאָדערונג פאַר אידיש, איז דאָך דאָ אַ גרויסער אונטערשייד צווישען די צוויי. די פאָדערונג פאַר אידיש און די אידישע פאָלקס־שולען איז אויסגעאַרבייט געוואָרען אין רוסלאַנד, אונטער דעם דרוק פון די טאָג־טעגליכע נויטווענדיגקייט. די באַוועגונג פון „אידישיזם“ איז באַגרינדעט געוואָרען אין אַמעריקא אונטער גאַנץ אַנדערע באַדינגונגען, צוליעב אַנאַנדערען צוועק, און מיט פונקט אַ פאַרקערהטע באַגרינדונג.

דער גרויסער און וויכטיגער אַרגומענט פאַר אידישע פאָלקס־שולען איז אַם בעסטען אויסגעדריקט געוואָרען, אויף וויפיעל מיר איז באַקאַנט, אין אַ ביכעל, וואָס איז ערשינען

אין ווילנא, אין 1910, אין דעם פארלאג „די וועלט“, אונטער דעם נאמען: „צו דער פראגע וועגען דער אידישער פאלקס־שולע“, פארפאסט פון אסתר.

צווישען די פיעלע אנדערע ארגומענטען פאר א אידישע פאלקס־שולע שרייבט אסתר:

דאס קינד קומט ניט אין שול מיט א ליידיגע נשמה, וועלכע די שול דארף ערשט אנפילען מיט קענטניס. דעם גרעסטען טייל קענטניס באקומט דער מענש אין די ערשטע יאהרען פון זיין לעבען. דאמאלסט מאכט ער אלע ענטדעקונגען, ווערט אלע ווייל באקאנט מיט נייע זאכען און ער לערנט זייערע אייגענשאפטען; דאמאלס ארבייט זיך אויס אין זיין יונגען מח אן אונגעהויער גרויסע צאהל באגריפען וועגען זאכען, ערשיינונגען, מענשליכע פארהעלטניסע און ז. וו.

די שול באקומט אויף אזא אופן א גרויסען, פעסטען פונדאמענט, וועלכען עס האט אויפגעבויט די שטוב, די היים, דער הויף, די גאס. זי פיהרט דעם בנין ווייטער; זי פארטיפט און סיסטעמאטיזירט די ערפאהרונג פון דעם קינד... די אלע קענטניסע וואס דאס קינד ברענגט אין שול זיינען פארקערפערט אין זיין מוטער־שפראך... אהן דעם דאזיגען פונדאמענט איז אונמעגליך די ווייטערע ארבייט פון דער שול... ווען דאס קינד קומט אין די פרעמד־שפראכיגע שול, האט די לעצטע ניט דעם נויטיגען פונדאמענט, אויף וועלכען זי דארף בויען די נייע באגריפען. זי מוז יעדען ציגעל לייגען אויף דאס ניי. יעדעס, אדער כמעט יעדעס ווארט איז פאר דעם קינד א רעטעניש.

ווי מען קען זעהן פון דעם איז די פאדערונג אין רוסלאנד געווען: די אידישע שפראך זאל צוהעלפען די שול, זי זאל ארבייטען מיט איהר האנד אין האנד, זי זאל איהר ערגענצען, כדי עס זאל פאר דעם אידישען קינד לייכטער זיין זיך איינצואייגנען די אלוועלטליכע קולטור.

אויף א גאנץ אנדערן שטאנדפונקט שטעהט דער „אידישיזם“ אין אמעריקא. זיין פאדערונג איז ניט צו העלפען די שולע, נאר איהר אנקעגען צו ווירקען, אפצושוואכען דעם איינפלוס פון דער שול. די גאנצע אומגעבונג פון דעם אידישען קינד

אין אמעריקא, אזוי טענה'ט דער „אידישיזם“, דער הויף די גאס, די חברים, די שול, זיי אלע ווירקען באאיינפלוסען דאס אידישע קינד אין א געגענזעצטע ריכטונג פון דער אידישער. צוליב דיזע אויסערליכע איינפלוסען ווערט דאס אידישע קינד אפגעריסען פון זיין היים, פון די עלטערען און אויך פון זיין פאלק. אום דיזעם אפצוהעלפען מוז געשאפען ווערען א אידישע קולטור אין דער אידישער שפראך און ווען דאס אידישע קינד וועט זיין באהאוועגט אין דיזער אידישער קולטור, וועט עס האבען די געוואונשטע געגענווירקונג אנטקעגען די אמעריקאנישע מיט איהרע אסימילאטארישע טענדענצען. דאס זעלבע איז מיט די דערוואקסענע מענשען. די אמעריקאנער סביבה ווירקט אסימילאטאריש, און א אידישע קולטור, געשאפען אין דער אידישער שפראך, וועט העלפען געגען דיזע אסימילאציע.

די אידישע שפראך איז אזוי ארום ניט מעהר אן אינסטרומענט, מיט וועלכען דאס אידישע פאלק באנוצט זיך אין זיין געזעלשאפטליכען פארקער. אין זיין נייע פארמע, אין דער פארמע „אידישיזם“ ווערט עס א מיטעל אויפצוהאלטען דאס אידישע פאלק פון אונטערגאנג. פונקט ווי די רעליגיאן אין די הענט פון אונזערע רעפארמאטארען האט פערלארען איהר אייגענעם ווערטה און איז געווארען א מיטעל פאר „קיום האומה“, אזוי איז די נאטירליכע פאדערונג פון דעם אידישען ארבייטער צו רעדען און זיך צו בילדען אויף דער שפראך, אויף וועלכער ער פארשטעהט אם בעסטען, אין דער האנט פון די אידישיסטען, געווארען א מיטעל אויפצוהאלטען דאס אידישע פאלק.

דאס אליין איז אין דעם אל פון „אידישיזם“ ניט קיין חסרון. פאר זיך אליין איז די ארבייט, וואס דער „אידישיזם“ טהוט אויף א לויבענסווערטהע. ער מאכט לייכטער דעם נאטירליכען שטרעבען פון דעם אידישען פאלק, צו רעדען און צו שאפען אין די אייגענע שפראך. אלס מיטעל צו לייזען די אידישע פראגע, האט דער „אידישיזם“ גאר אנאנדער זין. דאן מוז ער אונטערזוכט ווערען פון א גאנץ אנאנדער ווינקעל. און ווען מען בעט ביי דעם „אידישיזם“ דין וחשבון פון דעם שטאנדפונקט, האט ער פאר זיך גאר נישט וואס צו זאגען, מוז ער זיך ערקלערען באנקראט.

מיר האבען אין דיזע אפהאנדלונגען שוין עטליכע מאל ווי־דערהאלט, אז די אידישע פראבלעם איז א צווייפאכע: זי באשטעהט אין דער טאפעלטער פראגע: ווי אזוי זאלען מיר אפ־שאפען די רדיפות און צו דערזעלבער צייט בלייבען אידען? יעדע אידישע באוועגונג, וואס נעמט זיך אונטער צו ענטפע־רען אויף די „שאלת היהודים“, מוז זיך באשעפטיגען מיט דער טאפעלטער פראגע. די רעפארם באוועגונג האט געזוכט די פרא־גע צו פארענטפערען אויף א פארקערטען אופן. דער ציוניזם בא־שעפטיגט זיך מיט איהר. זיין גאנצע טעטיגקייט איז צו פאר־ענטפערען די טאפעלטע פראגע. דער „אידישיזם“ הויבט דאס אפילו ניט אן. ער שטעלט אפילו די פראגע ניט ריכטיג. די אידי־שע רדיפות געהט איהם, ווי עס שיינט, גאר ניט אן. אלץ, וואס דער „אידישיזם“ וויל אויפטהון איז העלפען דעם „קיום האומה“, צו פארזיכערען די וויי‏טערע עקזיסטענץ פון דעם אי־דישען פאלק אליין. „קיום האומה“ דאס איז זיין שוואכערער פונקט. ווארים „קיום האומה“ איז ניט די פראבלעמע. די פראגע פון „קיום האומה“ האט דאס אידישע פאלק שוין לאנג פארענטפערט. אויף דעם וועג צו אויף יענעם, דאס אי־דישע פאלק האט טויזענדער וועגען ווי זיך צו דערהאלטען. די לאנגע היסטאריע פון דעם אידען אין גלות האט באוויזען, אז וועגען דערהאלטונג פון אידישען פאלק איז קיין דאגה ניט. „אי־דישיזם“ אין די היינטיגע צייטען קען אפשר זיין איינס פון די מיטלען, אבער עס איז ניט דאס איינציגע מיטעל. נאך מעהר. עס איז אויך ניט די פראגע פון קולטור. אבגעזעהען פון דעם, וואס ליטעראטור איז נאך ניט די איינציגע פארמע פון קולטור, האבען אידען באשאפען קולטור, אידישע קולטור, אין אלע שפראכען און אין אלע צייטען. עס איז גענוג צו דערמאנען פילון היהודי, וואס האט געשריבען אין גריכיש; דעם רמב״ם, וואס האט געשריבען אין אראביש, שפינאזא וואס האט געשרי־בען אין לאטיין און משה מענדעלזאן, וואס האט געשריבען אין דייטש, מען זאל איינזעהן, אז אידען האבען געשאפען קולטור, אידישע קולטור, אין אלע שפראכען. די מאדערנע אידישע ווי־סענשאפט, איז באשאפען געווארען אין דער דייטשער שפראך. ווער פון די „אידישיסטען“ וועט האבען דעם מומח צובא־

הויפּטען, אַז ישראל זאַנגוויל, וועלכער שרייבט ענגליש, באַ־שאַפט וועניגער אידישע קולטור פון, לאָמיר זאָגען, שלום אַש אָדער אברהם רייזין, וועלכע שרייבען אין אידיש? דער „אי־דישיזם“ איז באַנקראָט אפילו אין זיין אייגענעם תמצית. אָנ־געהויבען האָט ער אַלס אַ נייע סאָרט באַוועגונג, וואו די רע־ליגיע איז מיט איין קלאַפּ אָפּגעשאַפט געוואָרען. די אידישיסטען, פּונקט ווי די רעפאָרמער, האָבען געגלויבט, אַז די אידישע רעליגיע איז געווען די איינציגע זאַך, וואָס האָט אויפגעהאַל־טען דאָס אידישע פאָלק. פאַרוואָרפענדיג די רעליגיע, האָבען זיי גענומען זוכען אַ נייעם באַנד, וואָס זאָל צוזאַמען האַלטען דאָס אידישען פאָלק, און זיי האָבען געפונען די אידישע שפּראַך און די אידישע קולטור, די קולטור וואָס האָט ערשט באַדאַרפט באַשאַפען ווערען. די אידישע קולטור האָט געזאָלט פאַרנעמען דעם פּלאַץ פון דער אידישער רעליגיע. דער קשר של קולטור אַנשטאַט דעם קשר של תפילין; די נאַציאָנאַלע ראַדיקאַלע שו־לע אַנשטאַט דער תלמוד־תורה; זיי האָבען אַבער שנעל אויס־געפונען, אַז די אידישע קולטור איז נאָך דערווייל צו אָרים, צו טרוקען, צו איינזייטיג, זי זאָל פאַרנעמען דעם פּלאַץ פון דער רעליגיע וואָס נעמט אַרום דעם גאַנצען אידישען לעבען.

וואָס איז אַלזאָ געבליבען פון דעם „אידישיזם“ אַלס באַ־וועגונג? די אידישע פראַגע קען דער „אידישיזם“ ניט לעזען; אויף צו באַשאַפען אידישע קולטור האָט ער קיין מאָנאָפּאָל. אי־דען שאַפען קולטור אין אַלע שפּראַכען; דעם פּלאַץ פון דער רעליגיע קען ער ניט פאַרנעמען. העכסטענס וואָס דער „אי־דישיזם“ קען אויפטהאָן איז, וואָס נעבען די „קולטור“ וועט ער לערנען די רעליגיע אויף אידיש, אַנשטאַט העברעאיש.

וואָס הייסט נאַציאָנאַלע קולטור

וואָס הייסט נאַציאָנאַלע קולטור *)

די נייעסטע אידיש־נאַציאָנאַלע באַוועגונגען זיינען ענג פאַרבונדען מיט א שטרעבונג צו שאַפען אידישע קולטור. דער „בונד" האָט געזוכט „קולטורעלע אויטאָנאָמיע", דער אידישיזם ארבייט און שטרעבט צו באַשאַפען אידישע קולטור, און אפילו דער ציוניזם נויגט זיך ביסלעכווייז, אונבאַמערקט פון איהם אליין, לאַנגזאַם אבער זיכער, צו אחד העם'ס קולטור צענטער, דער „מרכז רוחני", וועלכען אחד העם האָט יאָהרען לאַנג גע־פּרעדיגט און קיינער האָט איהם ניט געוואָלט הערען, שיינט צו ווערען דער הויפּט־פּונקט אין ציוניזם. מיט איין וואָרט: די גאַנצע טעטיגקייט פון די אידישע נאַציאָנאַלע באַוועגונגען גע־פינט איהר אויסדרוק אין דעם פאַרלאַנג צו שאַפען אידישע קולטור.

וואָס איז אַזעלכעס אידישע קולטור? אין וואָס דריקט זי זיך אויס? מיט וואָס אונטערשיידעט זי זיך פון אנדערע, ניט אידישע, קולטורען? וואָס זיינען איהרע סמנים? מיט וועלכע מיטעל און אונטער וועלכע אומשטענדען קען זי באַשאַפען ווע־רען און גדייהען? איז היינטיגע צייטען איבערהויפּט מעגליך א ספּעציעלע נאַציאָנאַלע קולטור?

אויף דיזע אַלע פראַגען, ווי מיר שיינט, האָט ביי אונז נאָך קיינער ניט פּרובירט צו ענטפערען אויספיהרליך. און עס וואָלט געווען כדאי, ווען ניט פאַלשטענדיג און אויספיהרליך ענטפע־רען, לכל הפחות די פראַגען איינמאַל ריכטיג שטעלען.

אום דאָס צו טהון ווי געהעריג, מוז מען קודם כל מאַכען אַן אונטערשייד צווישען „קולטור" און נאַציאָנאַלע קולטור. דאָס זיינען צוויי באַגריפען וואָס געהען ניט נויטווענדיג צו זאַמען.

---

*) ערשינען „פאָרווערטס", דעצעמבער 24, 1916

אונטער דעם וואָרט „קולטור" פאַרשטעהט מען געוועהנ־ליך גענערזאַמקייט און אַ רייכע אויסבילדונג פון געשמאַק און מאַנירען. אַ געבילדעטער מענש מיט איידעלע באַנעמונג, מיט אַן אויסגעבילדעטען-געשמאַק פאַר ליטעראַטור און קונסט, ווערט באַצייכענט אַלס קולטורעלער מענש.

ווען ביי אַ געוויסען פאָלק געפינט זיך אַ גרויסע צאָהל גע־לעהרטע מענשען און פיעלע אויסגעבילדעטע ליטעראַטען און קינסטלער, און נאָך אַ גרעסערע צאָהל מענשען, וואָס שעצען און שטיצען די בילדונג און די קונסט, וואָס העלפען אַנטוויק־לען אַ ראַפינירטעס, געמיינשאַפטליכעס צוזאַמענלעבען, רופט מען דאָס פאָלק אַ קולטורעל פאָלק.

דאָס אַלץ איז אָבער ניט קיין סימן, אַז דאָס פאָלק, וואָס איז אַזוי קולטורעל, באַזיצט אַ נאַציאָנאַלע קולטור, וואָס שטימט איין מיט זיין קולטור.

פון דער צווייטער זייט, קען אַ פאָלק האָבען אַ נאַציאָנאַלע קולטור און ניט זיין קולטורעל.

דאָס אידישע פאָלק אַליין איז אַ גוטער ביישפּיל.

די אידען באַזיצען בלי ספק פיעל קולטור, אָבער איז די קולטור די נאַציאָנאַלע אידישע קולטור?

דאָס יאַפּאַנעזישע פאָלק, האָט מיט איין מאָל איבערגענו־מען די אייראָפּייאישע קולטור, קיינער וועט אָבער ניט באַהויפּ־טען, אַז די אייראָפּייאישע קולטור איז די יאַפּאַנעזישע נאַצי־אָנאַלע קולטור.

די נעגער אין אַפריקאַ, ווידער האָבען בלי ספק אַ נאַציאָ־נאַלע קולטור, וועלכעס מאַכט זיי פונדעסטוועגען ניט קולטורעל.

עס טרעפט צייטען, ווען אַ געוויסער פאָלק, צוליב אינער־ליכע און ספּעציעלע צושטענדע, צייכענט זיך אויס אויף איין געביט פון קולטור מעהר ווי אויף אַנאַנדערען. דאָס איז נאָר אַן אינצידענט אין דעם פאָלק'ס לעבען, אַ געוויסע טעטיגקייט וואָס ווערט אַרויסגערופען פון באַשטימטע אומשטענדען. אַזאַ אינ־צידענט, הגם ער איז דער אייגענאַרטיגער אויסדרוק פון דעם געגעבענעם פאָלק, ווערט אָבער ניט באַטראַכט אַלס דעם פאָלקס אייגענאַרטיגע קולטור.

אין דעם צווייטען העלפט פון דעם 19טען יאָהרהונדערט,

למשל, האט דאס רוסישע פאלק געהאט א גלענצענדע פעריאדע אין דער שעהנער ליטעראטור, אבער קיינער באטראכט ניט דיזע פעריאדע פון גרויסארטיגען שאפען אין דער רוסישער ליטערא־טור אלס די רוסישע נאציאנאלע קולטור. עס איז א שטריך, א פאקט אין דער קולטור, אבער ניט די קולטור.

וואס רוסלאנד איז געווען אין דער וועלט־ליטעראטור אין דעם צווייטען העלפט פון דעם 19טען יאהרהונדערט, דאס איז דייטשלאנד געווען אין דעם ערשטען העלפט פון דעם 19טען יאהר הונדערט, און אויך דיזעס ווערט ניט באטראכט אלס די דייטשע נאציאנאלע קולטור.

קולטור אין רוסיש איז א גאנץ אנדערע זאך ווי „רוסישע קולטור"; קולטור אין דייטש איז ניט דייטשע קולטור", און קולטור אין אידיש איז ניט „אידישע קולטור". ביי אונז פאר־בייט מען געוועהנליך די צוויי באגריפען. מען מיינט קולטור אין אידיש, און מען רעדט פון „אידישע קולטור".

וואס זשע איז דאס אזוינס „נאציאנאלע קולטור"?

מיר וועלען דאס פרובירען ערקלערען מיט ביישפילען, וואס ליגען היינט צו טאג נאהענט צו אונז.

עס ווערט היינט זעהר פיעל גערעדט פון דייטשע קולטור אין נעגענזאץ צו דער אנגלא־זאקסישער קולטור. אין די גרוי־סע, אין די שרעקליכע מלחמה אין אייראפא היינט צו טאג, זאגט מען, באקעמפען זיך אויף דעם שלאכטפעלד צוויי ענטגעגענזעצ־טע קולטורען.

און וואס באשטעהט דער אונטערשייד פון די צוויי פאר־שיידענע קולטורען? וועלכער איז דער פונקט וואס טיילט אפ איינס פון דאס אנדערע? אין פילאזאפיע, אין פאעזיע, אין קונסט (אין דער אויסנאמע פון מוזיק אפשר), אין וויסענ־שאפט, אין טעכניק, אין אינדוסטריע האבען זיי זיך ניט וואס צו שעמען איינע פאר די אנדערע. דייטשלאנד און ענגלאנד זיינעןביידע רייך, אונגעהויער רייך אין אלע קולטורעלע אוצרות. עס איז אויך שווער צו זאגען ווער פון די ביידע פעל־קער האט מעהר אויפגעטהון. דאך זיינען זייערע קולטורען פארשיידען.

און וואס באשטעהט דער אונטערשייד?

אוועקליינענדיג אַלע פּשט'לאַך און חקירות וועגען טעמפּע־ראַמענט א. ז. וו. אַז אַ זייט, אָדער אַפילו צוגעבּענדיג אַלע די חקירות, מוז מען זאָגען, אַז דער גרויסער, דער אמת'ער חילוק בּאַשטעהט אין דעם בּליק אויף דעם לעבּען. די וועלט־אַנשויאונג, פון די צוויי פאַרשיעדענע ראַסען.

דער אייגענאַרטיגער בּליק אויף דעם לעבּען פון די דייטשען, וואָס איז גאַנץ פאַרשיידען פון דעם פון די אַנגלאָ־זאַקסען, האָט אַרויסגעבּראַכט אַ קולטור, וואָס איז גאַנץ אַנדערש פון די אַנ־גלאָ־זאַקסישע: און די קולטור פון איהר זייט ווידער האָט געווירקט און געהאָלפען אויסאַרבּייטען דעם כאַראַקטער און די וועלט־אויפפאַסונג פון דעם דייטשען פאָלק אויף אַ גאַנץ אַנדע־רען אופן, ווי דאָס ענגלישע פאָלק.

דייטשע קולטור, דאָס איז ניט דייטשע פּאָעזיע, ניט דיי־טשע פילאָזאָפיע, ניט דייטשע קונסט, אָדער דייטשע וויסענ־שאַפט. דייטשע קולטור, דאָס איז די גאַנצע סומע פון מאַטע־ריעלע און גייסטיגע שאַפונג פון דעם דייטשען פאָלק פאַר אַלע דורות פון דעם פאָלק'ס עקזיסטענץ. אין דעם געהט אַריין אַלץ: די פּאָעזיע, די ליטעראַטור, די פילאָזאָפיע, די קונסט, די ווי־סענשאַפט, די טעכניק, די אינדוסטריע, פּאָליטישע איינריכטונ־גען, סאָציאַלע אינסטיטוציעס, געזינונג אין דאָס שטאַאַט־לעבּען. אַט דאָס אַלעס צוזאַמען, דער סך הכל פון די אַלע שאַפונגען, וועלכע דאָס דייטשע פאָלק האָט אין פאַרלויף פון די פילע יאָהרהונדערטע אויסגעבּילדעט, לויט די ספּעציעלע אומגעבּונג און אומשטענדען, און וועלכע האָבּען פון זייער זייט געהאָלפען אויסבּילדען דאָס דייטשע פאָלק צו אַן אייגענאַרטיגען קוק אויף דעם לעבּען — אַט דאָס אַלעס צוזאַמען איז דייטשע קולטור.

דאָס זעלבּע איז געזאָגט אויף די אַנגלאָ־זאַקסישע קולטור.

אויך בּיי די אַנגלאָ־זאַקסען איז עס ניט די פּאָעזיע, אָדער די ליטעראַטור, אָדער די פילאָזאָפיע, אָדער די וויסענשאַפט, וואָס מאַכט אויס די אַנגלאָ־זאַקסישע קולטור — עס זיינען די אַלע זאַכען צוזאַמענגענומען; עס איז דער סך הכל פון די מאַ־טעריעלע און גייסטיגע שאַפונג, וועלכעס דאָס ענגלישע פאָלק האָט אין פאַרלויף פון די יאָהרהונדערטע אויסגעבּילדעט לויט זיין ספּעציעלע אומגעבּונג און צושטענדע, און וועלכע האָבּען

פון זייער זייט צוגעהאלפען קריסטאליזירען די איינגענארטיגע אנשויאונג, וואס שטעלט צוזאמען די ענגלישע קולטור.

די צוויי פארשיידענע ראסען האבען געארבייט אויף דעם פעלד פון קולטור מיט דיזעלבע מיטעל. ביידע האבען געשאפען ליטעראַרישע, וויסענשאפטליכע א. ז. וו. אוצרות, ביי יעדע פון זיי האט זיך פונדעסטוועגען אנטוויקעלט אנאנדער קוק אויף דעם לעבען.

עס איז דאדורך דיזער בליק, דיזע אנשויאונג, דיזע וועלט־פילאזאפיע, וואס אונטערשיידעט די דייטשע קולטור פון די אנגלא־זאקסישע.

איז וואס באשטעהט דיזער בליק אויף דעם לעבען?

דיזער בליק אויף דעם לעבען באשטעהט איז דעם ווי יעדע פון דיזע ראסען באטראכט דאס געזעלשאפטליכע צוזאמענלעבען — די שייכות פון דעם יחיד צו דער געזעלשאפט, און פון דער געזעלשאפט צו דעם יחיד.

דאס דייטשע פאלק באטראכט דעם שטאט, די מלוכה, אלס די העכסטע איינריכטונג איז דעם געזעלשאפטליכען לעבען. לויט דעם בליק פון דעם דייטשען פאלק שפילט דער איינצעלנער, דער יחיד, נאר א קליינע ראלע. די וויכטיגע ראלע שפילט דער שטאט.

דער שטאט שטעהט העכער פון יעדען יחיד, פון אלע יחידים צוזאמענגענומען. יעדער איינער מוז פארבייגען זיין אייגענעם ווילען געגען דעם ווילען פון דער שטאט; יעדער יחיד עקזיסטירט נאר צו דינען דעם שטאט, און האט א ווערטה נאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל ער דינט דעם שטאט.

גאנץ אנדערש באטראכט דער אנגלא־זאקס דיזע שייכות. אויך ביי איהם איז דער שטאט א כל יכול; אויך ביי איהם איז דער שטאט איינע פון די וויכטיגסטע איינריכטונגען, אבער דער שטאט האט א ווערטה נאר אויף אזוי פיעל אויף וויפיעל ער דינט דעם יחיד, אדער דעם גרעסטען טייל פון די יחידים. ווארים דער שטאאט אליין האט קיין רעכט און קיין קראפט. זיין רעכט און קראפט שעפט ער פון די יחידים. די רעגירונג האט רעכט און מאכט נאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל זי קריגט פון די, וועמען זי רעגירט. דער אונטערשייד איז

די צוויי קולטורען באשטעהט אין דעם פרינציפ פון שטאטס־הערשאפט געגען דעם פרינציפ פון אינדיווידועלע פרייהייט.

וועלכע פון דיזע פרינציפען שטעהט העכער און פון וואנען דער אונטערשייד נעהמט זיך, איז ניט דא דער פלאץ צו ערקלע־רען. גענוג איז, אז ווען מען רעדט פון דייטשע קולטור אין גע־גענזאץ צו אנגלא־זאקסישע קולטור, מיינט מען ניט די ליטע־ראטורען, אדער פאעזיע, אדער וויסענשאפט א. ז. וו. פון די צוויי ראסען, מען מיינט דעם סך הכל פון אלע קולטורעלע טע־טיגקייט פון די צוויי ראסען, וואס האבען בולט ארויסגעבראכט און באאיינפלוסט זייערע פארשיידענע כאראקטערע און בליק אויף דער געזעלשאפט.

דאס איז דער איינציגער וועג צו פארשטעהן דאסווארט „קולטור" ווען מען וויל עס פארבינדען מיט די טעטיגקייט פון א פאלק, ווען מען וויל ריידען פון א נאציאנאלע קולטור.

דאס אידישע פאלק אין אלטערטום, האט געהאט א נאציא־נאלע קולטור, א קולטור וואס איז איבערגעגאנגען בירושה צו דער גאנצער מענשהייט.

ווען דער תלמוד זאגט: די אידען, די תורה און גאט, דאס איז איינס (ישראל ואוריתא וקודשא ברוך הוא חד הוא) איז דאס בוכשטעבליך געווען ריכטיג. דאס איז געווען די אידישע קול־טור פון יענער צייט. דער קולטור בייטראג פון דעם אלטען יו־דענטום צו דער מאדערנער ציוויליזאציע, איז געווען דער מאנא־טעאיזם, דער גלויבען אין איין גאט. און די טהעאקראטיע, די רעליגיאנס־הערשאפט. דיזער גלויבען איז ביי דעם אלטען אי־דען געווען אויסגעמישט מיט זיין לעבען, איז געווען א טייל פון זיין אינדיווידועלען און פריוואטען לעבען, און אויך פון זיין שטאטס־לעבען. די אידישע מלוכה איז געווען א ממלכת כוהנים. די נשמה פון דעם אידישען פאלק, זיין אייגענארטיגקייט האט זיך אויסגעדריקט אין זיין תורה און אין זיין רעליגיע און זיין רעגירונגס פארמע. דאס איז געווען זיין אייגענארטיגער בליק, זיין אנשויאונג, זיין פילאזאפיע פון לעבען. מען קען איינס אן דעם אנדערען ניט פארשטעהן. זיי עקזיסטירען ניט באזונ־דער. „די אידען, די תורה און גאט, דאס איז איינס".

דאס איז די אידישע קולטור פון דעם אלטערטום.

צוויי אנדערע פעלקער זיינען געווען אין אלטערטום, אויף וועמעס קולטור טעטינקייט די מאדערנע ציוויליזאציע איז געבויט. דאס זיינען די גריכען און די רוימער. און יעדע פון דיזע קולטור שאפונג האט א באשטימטע פיזאנאמיע, וועלכע שטעהט אין איינקלאנג מיט די לעבענס באדינגונגען און כאראקטערע פון דיזע פעלקער צו יענע צייטען.

די רעליגיע, די פילאזאפיע, די קונסט, און די געזעצגעבונג, דאס זיינען די יסודות, אויף וועלכע די גאנצע מאדערנע ציוויליזאציע איז אויפגעבויט, און דיזע פיער גרונד־שטיינער זיינען געלייגט געווארען פון די דריי דערמאנטע נאציעס מיט זייערע „נאציאנאלע קולטורען".

די אידען האבען בייגעטראגען די רעליגיע, די גריכען — די פילאזאפיע און קונסט, און די רוימער — די געזעצגעבונג. מען קען אזוי ארום אויף די גריכען און די רוימער אנווענדען דעמזעלבען פסוק, אביסעל אנדערש, וואס דער תלמוד האט באנוצט בנוגע די אידען. מען קען זאגען: די גריכען, זייער פילאזאפיע און זייער קונסט, דאס איז איינס: די רוימער און זייער געזעצגעבונג, דאס איז איינס.

דאס גריכישע און רוימישע לעבען זיינען ענג פערבונדען מיט די קולטורען, וואס זיי האבען געשאפען, פונקט ווי דאס אידישע לעבען איז פארבונדען מיט דער קולטור, וואס עס האט באשאפען.

א נאציאנאלע קולטור דריקט זיך אויס אין דעם אייגענארטיגען, אין דעם ספעציעלען בליק אויף דעם לעבען, וואס עס טראגט ביי צו דער אלגעמיינער סומע פון דער וועלט'ס ציוויליזאציע.

דער פּלאַץ פון דער "שעהנער ליטעראַטור" אין דער נאַציאָנאַלער קולטור

עס איז אַ שווערע און געפערליכע אונטערנעמונג צו וועלען באַשטימען דעם פּלאַץ פון דער שעהנער ליטעראַטור אין דער נאַציאָנאַלער קולטור.

ערשטענס האַט מען דאַ צו טהון מיט אַ זאַך אויף וועלכע עס איז ניטאָ קיין באַשטימטע וואָג אָדער מאָס. קיין מענש ווייס ניט, און קען ניט וויסען, דעם גאַנצען איינפלוס פון דער שעה־נער ליטעראַטור, און פאָלגליך, קען קיינער ניט אָפּשאַצען גענוי איהר ראָלע אָדער באַשטימען איהר פּלאַץ אין דער קולטור. צווייטענס, אונבאַוואוסט ווי עס איז די גענויע ראָלע, איז אָבער ניטאָ קיין שום ספק, אַז זי פאַרנעמט אַ גרויסען אָרט אין דעם לעבען פון יעדען פאָלק, זי איז אַן אונאויסשעפּליכער קוואַל פון פאַרגעניגען; זי איז צוגענגליך און פאַרשטענדליך צו די גרוי־סע מאַסען; זי איז אין פיעלע פעלע דאָס איינציגע מיטעל דורך וועלכע מענשען פאַרשאַפען זיך אַן אויבערפלעכליכע קענטניס פון דער מענשהייט; זי איז נאָך מעהר: דורך דער שעהנער ליטעראַטור לערנט דער מענש זיך אַליין דערקענען. זי גיט פון דער אַנדערער זייט, פיעלע מענשען די געלעגענ־הייט צו מאַכען אַן אַנשטעל פון אינטעליגענץ, דאָרט וואו עס איז אין אמת'ן קיין אינטעליגענץ ניטאָ; זי גיט אַנדערע די מעגליכקייט צו פילאָזאָפירען וועגען די שאַטענס פון לעבען, וואָס איז זעהר לייכט, אַנשטאַט צו פילאָזאָפירען פון דעם לע־בען גופא, וואָס איז זעהר שווער.

צוליב דיזע אורזאַכע באַטראַכטען פיעלע מענשען די שעה־נע ליטעראַטור פאַר אַ הייליגטום, און פאַר אַ גאַטעס־לעסטע־

רונג צו וועלען איהר קלאַסיפיצירען. עס איז דאַריבער געפער־ליך מיט דיזע אַלע זיך אַנצוהויבען.

דריטענס, מוז מען אין דיזען פאַל גלאַט זיין פאַרזיכטיג: די ליטעראַטען זיינען זעהר סענטימענטאַלע מענשען, זיי גלוי־בען באמונה שלמה, אַז זיי זיינען די איינציגע אויף וועמען די וועלט האַלט זיך. זיי זיינען ניט צופרידען צו זיין איין טייל פון די אויף וועמען די וועלט שטעהט, זיי ווילען זיין די איינציגע, די אַליין הערשער. דער וואָס נעמט זיך אונטער צו באַשטריי־טען דיזע באהויפּטונג, ריזיקירט דערפאַר אויף זיך אַרויפצוצי־הען די פיינדזעליגקייט פון דער גאַנצער שרייבער גילדע — די ליטעראַטען און זייערע קריטיקער. אַזאַ ריזיקאַלישע אונטער־נעמונג האָט נאָר אַ פּלאַטאָן זיך געקענט פאַרגינען. אין זיין „רעפּובליק" האָט דער גריכישער פילאָזאָף פּלאַטאָן ניט געלאַ־זען קיין פּלאַץ פאַר די פּאָעטען. ער האָט זיי פון זיין שטאָט אין גאַנצען אויסגעשלאָסען.

אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם אַלעם, וועלען מיר די פראַגע דאָך באהאַנדלען.

עס מוז אָבער באַלד אין אָנהויב באמערקט ווערען, אַז דאָ האַנדעלט זיך ניט וועגען דער וויכטיגקייט אָדער נוצליכקייט אָדער אַלגעמיינעם ווערט פון דער שעהנער ליטעראַטור. איהר וויכטיגקייט און גרויסע ווערט לייקענט קיין מענש ניט. מיר מעגען אַלע דאַנקען גאָט, וואָס פּלאַטאָנס אוטאָפּיסטישע רע־פּובליק איז ניט צושטאַנדע געקומען, שויןצוליעב דעם אַליין, וואָס ער האָט ניט געוואָלט צולאָזען די פּאָעטען. די וועלט וואָלט געווען זעהר טרוקען, אונאינטערעסאַנט, אָהן שום אויס־דרוק פון פיינע געפיהלען און ערהאַבענע אידעען, ווען מיר וואָל־טען ניט געהאַט די פּאָעטען און די שעהן־שרייבער.

דאָ האַנדעלט זיך נאָר אין אַלגעמיינע שטריכען צו באַשטי־מען דעם פּלאַץ, וואָס די שעהנע ליטעראַטור פאַרנעמט אין דער נאַציאָנאַלער קולטור. דאַרף מען איהר שטעלען אויבען אָן, אויף דעם סאַמע מזרח, אָדער קומט איהר דער צווייטער פּלאַץ?

נאַטירליך, קען מען אויף באַשטענדיג דיזע אַבזאַנדערונג ניט מאַכען. אין בעסטען פאַל איז דאָס אַ קינסטליכע אָפּטהיי־לונג. מען קען ניט זעהר גוט אָפּטיילען דעם מענש פון זיין קינסט־

לערישער שאַפונג, פון דעם אויסדרוק פון זיין אינערליכען איד. מען קען ניט אויף באַשטענדיג אָפּטיילען די שעהנע ליטעראַטור פון די איבעריגע קולטורעלע טעטיגקייט. זיי געהען האַנד אין האַנד. מען מעג אָבער אַזאַ זאַך טהון, ווען מען וויל אויסגעפי־נען די פאַרשיידענע עלעמענטען פון וועלכע די קולטור באַ־שטעהט און די פאַרהעלטניסמעסיגע וויכטיגקייט פון יעדען עלעמענט. מען קען אויף קיין אַנדער אופן ניט אָפּשאַצען דאָס פאַרהעלטניס פון די פאַרשיידענע עלעמענטען. זיי מוזען פאַר אַ קורצע צייט צום ווענינסטענס פאַנאַנדערגעטיילט ווע־רען.

און ווען מען באַטראַכט דאָס, מוז מען קומען צום שלוס, אַז וויכטיג ווי די שעהנע ליטעראַטור איז, איז זי פונדעסטוועגען ניט דער וויכטיגסטער עלעמענט. פאַרנעמט זי ניט דעם ער־שטען פּלאַץ. נאָך מעהר, מען געפינט גלייך אויס, אַז ווען די ליטעראַטור פאַרנעמט דעם ערשטען פּלאַץ ביי אַ געוויסען פאָלק, איז דאָס צוליב ספּעציעלע אומשטענדען, אומשטענדען, וואָס מאַכען דאָס לעבען פון דעם פאָלק קליין און אונבעדיי־טענד. אַזוי שנעל ווי דאָס לעבען פון דעם געגעבענעם פאָלק נעמט זיך ברייט פאַנאַנדערוויקלען, ווערט די ליטעראַטור ממילא אַרונטערגערוקט אויף דעם צווייטען פּלאַץ. די מענשהייט באַ־טראַכט די ליטעראַטור ניט פאַר איהר וויכטיגסטע טעטיגקייט, ניט אַפילו פאַר איהר הויפּט מיטעל פון אויסדרוק.

רוסלאַנד איז אַ ביישפּיעל פאַר דעם געזאַגטען.

ווי לאַנג דאָס עפענטליכע לעבען איז געווען טויט; ווי לאַנג די גייסטער אין רוסלאַנד זיינען געווען געפּענטעט, די הענט געקאַוועט אין קייטען און די מיילער פאַרשלאָסען, האָט די ליטע־ראַטור דורכגעמאַכט איהר גלענצענדסטע פּעריאָדע.

פאַר אַ גאַנץ לאַנגע צייט, פאַר הונדערטע יאָהרען, איז אין רוסלאַנד געווען אין גאַנצען שטיל. די מענשען האָבען געאַרבייט, געליטען, געהאָפּט און געבעטען צו גאָט. צוליב פאַרשיידענע אורזאַכען, אין וועלכע מיר דאַרפען דאָ ניט אַריינגעהן, איז גע־קומען אַן ענדערונג. די מענשען האָבען זיך גענומען באַוועגען. זיי האָבען אָנגעהויבען צו זוכען אַ וועג אַרויסצוקומען פון דעם חושך. אָבער אַלע וועגען זיינען געווען פאַרשטעלט. אַלע טי־

רען געשלאָסען. אַרום און אַרום פינסטער. און געהן ווייטער האָט מען געמוזט, דאָס איז די מענשליכע נאַטור. ווען זי נעמט זיך איין מאָל באַוועגען שטעלט זי זיך מעהר ניט אָפּ.

האָט מען גענומען געהן אויף אומוועגען, דורך זייטען טירען, פאַרשטעלט און באַהאַלטענערהייד. מען האָט גענומען ריידען מיט א וואונק, מיט אַן אַנצוהערעניס, דורך אַ סיפּור המעשה. דער רעזולטאַט איז געווען די שעהנע און רייכע ליטעראַטור, וואָס די רוסען האָבען באַשאַפען אין די לעצטע פינף און זיבעציג יאָהר. אין אַ קלענערע מאָס און אויף אַ קלענערען אופן איז דאָס זעלבע געשעהן ביי אונז, אין אונזער חושך. אונזער „מענדעלע“ און י. ל. פּרץ זיינען דער רעזולטאַט פון דיזעלבע אומשטענדען, פאַרקלענערט.

אַזוי שנעל ווי רוסלאַנד האָט באַקומען אַן אָנהויב פון אַן עפענטליכען לעבען, אַזוי שנעל, און אויף אַזוי פיעל, איז די שעהנע ליטעראַטור אָפּגערוקט געוואָרען אויף דעם צווייטען פּלאַץ. די קינסטלער אַליין, די גאָרקים, די אַנדרעיעף׳ס, האָבען זיך גענומען באַשעפטיגען מיט דעם ווירקליכען, מיט דעם עפענטליכען לעבען.

דיזעס נייע לעבען האָט אַרויסגערוקט נייע מענשען צום פראָנט. די ליטעראַטען זיינען שוין ניט מעהר די ערשטע און די וויכטיגסטע. עס קומען אויף אַ נייער סאָרט „גרויסע מענשען“. די שטאַאַטס מענער, די פּאָליטיקער, די גרויסע רעדנער און די געלערנטע אין געזעלשאַפטס- וויסענשאַפט נעמען, שפּילען די ערשטע ראָלע. אַרום דיזע „נייע“ מענשען, און צוזאַמען מיט זיי, נעמט זיך דרעהען דאָס ראָד פון די גרויסע פּאַסירונגען. די אינטערעסען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען ווערען קאָנצענטרירט אויף זיי. מען דאַרף מעהר ניט שפּילען אין באַהעלטניס; מען דאַרף מעהר ניט פילאָזאָפירען וועגען פאַנטאַסטישע וועלטען, וואָס ווערען באַשאַפען פון די בעלעטריסטען, ווי עס האָבען געמוזט טהון די גרויסע רוסישע קריטיקער. מען קען ריידען אָפען, פריי, אַם וויינינגסטען אין דער דומאַ. דער אויסדרוק פון פאָלק ווערט אַ אַפּעטער, אַ דירעקטער, אַ פרייער. די מיליוקאָוו׳ס און די אַרבייטער פיהרער ווערען די באַדייטענדע פּערזענליכקייטען.

דאס זעלבע איז געשעהן אין דייטשלאנד מיט 50 יאהר פריי־הער. דאס דייטשלאנד פון די דיכטער און קריטיקער, דאס דייטשלאנד פון לעסינג, געטהע, שיללער, ווערט דאס דייטשלאנד פון לאסאל, מארקס, בעבעל און ליעבקנעכט. די שטאאטס מע־נער, די פאליטיקער, די גרויסע רעדנער, די געלערטע אין דער געזעלשאפטס־וויסענשאפט און די ארבייטער פיהרער, ווערען די גרויסע פיגורען אין דעם לעבען פון דעם דייטשען פאלק.

די ליטעראטור הערט ניט אויף, זי פארלירט ניט איהר ווערט, זי ווערט נאר ארונטערגערוקט אויף דעם צווייטען פלאן. ווי פריהער פארנעמט זי איהר בכבוד'ן ארט, אבער זי איז ניט מעהר די איינציגע, און ניט די ערשטע.

דיזער געדאנק קומט ארויס נאך מעהר בולט, ווען מען בא־טראכט די צוויי לענדער וואס זיינען אם מיינסטען אנטוויקעלט אינדוסטריעל, און צוליב דעם אויך מיינסט דעמאקראטישע — ענגלאנד און אמעריקא.

ענגלאנד, ווי שוין געזאגט, האט זיך גאר ניט וואס צו שע־מען מיט איהר פאעזיע, אדער מיט די אנדערע פארמען פון איהר שעהנער ליטעראטור. אזא לאנגע, אונאונטערבראכענע רייהע פון גאר גרויסע פאעטען ווי ענגלאנד קען אויפווייזען, קען שיינט מיר, קיין אנדער פאלק ניט אויפווייזען. טשאסער און ספענ־סער, שעקספיער און מילטאן, בייראן און שעללי, קיעטס און דיביידע בראונינגס, און די גאנצע ליניע ארונטער ביז וואדסווארט, ראזעטט, וויליאם מאררים, אסקאר ווילד, טעניסאן און קיפלינג, ניט צורעכענען אגאנצע רייהע פון קלענערע פאעטען, ווי בען דזשאנסאן, דריידען פאופ און פיעלע אנדערע, צופיעל דא אויס־צורעכענען. — וועלכעם פאלק קען זיי איבערשטייגען? ביי דעם אלעם קען מען ניט זאגען, אז די ליטעראטור פארנעמט דעם ערשטען פלאץ אין לעבען פון דעם ענגלישען פאלק, אדער אז די פאעטען און ליטעראטען שפילען דעם ערשטען פידעל. דער ענג־לענדער ווייס ווי צו שעצען זיינע פאעטען און זיין פאעזיע, אבער די „מאגנא קארטא“, די רעכטס ערקלעהרונג, איז דאס ווערק מיט וואס ער איז שטאלץ, און וועלכע ער באטראכט אלס די ריכטיגע און וויכטיגע קולטור ווערק, וואס זיין פאלק האט ביי־געשטייערט צו דער מענשליכער ציוויליזאציע. די פאעטען ווע־

רען געשעצט, אַבער די גרויסע ראָלע שפּילען די שטאַטס־מע־נער, די פּאָליטיקער, די פּאָליטישע עקאָנאָמען, און איז די לעצטע צייט אויך די אַרבייטער פיהרער. טהאָמאַס בוירק, פּיטס, פּאָקס, פּעעל, גלאַדסטאָן, דיזראעלי, בעיקאָן, אַדאַם סמיטה, ריקאַרדאָ און דאַרווין — דאָס זיינען די מענער וואָס שטעהען אין די ער־שטע רייהע, די פּאָעטען און ליטעראַטען קומען אויף דער צוויי־טער רייהע.

און דאָס איז אויך רעכט. די „מאַגנאַ קאַרטאַ", אַדאַם סמיטה און דאַרווין, מען מעג עס גאַנץ אָפען אַרויסזאָגען, האָ־בען בעאיינפלוסט דעם גאַנג פון דער מענשהייט, מיט זייערע גע־דאַנקען און זייערע געפיהלען, מעהר ווי אַלע פּאָעטען צו־זאַמענגענומען.

ביי דעם אַלעם ווערט די שעהנע ליטעראַטור ניט אונטער־שעצט. זי שטעהט נאָר אויף דעם צווייטען פּלאַץ.

דאָס זעלבע איז אין אַמעריקאַ.

אין די פאַרהעלטניסמעסיג קורצע צייט, וואָס אַמעריקאַ עקּ־זיסטירט אַלס אַ זעלבסטשטענדיגעם פאָלק, האָט עס אַרויסגע־שטעלט אַ גאַנץ בכבוד'ע רייהע פון פילאָזאָפען, פּאָעטען און נאָ־וועליסטען. עמערסאָן, וויליאַם דזשיימס, דזשאָן דואי, פּאָ, ברעט־האַרט, לאָנגפעללאָו, לאָוועל, וויטמאַן, האָטהאָרן, טהאָ־ראָו, מאַרק טוויין העגרי דזשיימס, אָ'הענרי, וויליאַם ד. האָועלס און פיעלע אַנדערע, זיינען נעמען מיט וועלכע קיין לאַנד דאַרף זיך ניט שעמען, אַבער די אַלע שפּילען ניט דעם ערשטען פי־דעל, און ניט זיי גיבען דעם כאַראַקטער שטריך פון דער אַמע־ריקאַנער קולטור. די „אונאָפּהענגיגקייט ערקלערונג", די קאָנ־סטיטוציע און לינקאָלן'ס קורצע געטיסבורגער רעדע — דאָס איז דאָס כאַראַקטעריסטישע פון אַמעריקאַנער קולטור; און פראַנקלין, וואַשינגטאָן, האַמילטאָן, דזשעפערסאָן, וועבסטער, קלעי, קאַלהון, לינקאָלן, דאַגלאַס און אַנדערע פון דעם זעלבען שניט; אָדער רעדאַקטערע ווי האָרייס גריעלי, טשאַרלס דאַנאַ און עהנליכע, שפּילען דעם ערשטען פידעל אין דעם פאָלקס לע־בען.

די אַלע, אמת, האָבען צו טהון מיט דעם געשריבענעם און גערעדטען וואָרט. זיי אַלע שאַפען ליטעראַטור, און זייערע

ווערק זיינען אַ טייל פון דער אַלגעמיינער ליטעראַטור, אָבער דאָס איז דאָס וואָרט וואָס האָט צו טהון מיט דאָס לעבען גופא, און מיר ריידען דאָ נאָר פון דער שעהנער ליטעראַטור, פון דער בעלעטריסטיק, דעם ראָמאַן, די נאָוועלע, די דראַמאַ, און די פּאָעזיע. און דיזע שעהנע ליטעראַטור שטעהט ניט אויף דעם ערשטען פּלאַץ אין דער קולטור.

און עס קען אַנדערש ניט זיין.

אַ פֿאָלק וואָס לעבט אַ ברייטעס, רייכעס, פיעל־פאַרביגעס און פיעל זייטיגעס לעבען, אַזאַ פֿאָלק מוז אַרונטערדריקען די שעהנע ליטעראַטור אויף דעם צווייטען פּלאַן. די ליטעראַטור איז דער שפּיגעל פון לעבען. איידער עס קען זיין ליטעראַטור, מוז פריהער זיין לעבען. דאָס לעבען קומט דאָדורך צו־ערשט. דער שפּיגעל קען נאָר ווייזען דאָס לעבען וואָס עקזיסטירט. עס איז אמת, נאָכדעם ווי אַ ליטעראַטור ווערט באַשאַפען, איז זי אַליין אַ טייל פון לעבען, און באַאיינפלוסט דאָס ווייטערע לעבען, אָבער דיזער איינפלוס איז אַלע מאָל אַ צווייט־גראַדיגער.

דאָס איז די אורזאַכע, אַזוי שיינט מיר, וואָס ביי די גרויסע, רייכע, אינדוסטריעל ענטוויקעלטע און דעמאָקראַטישע פעלקער, די פעלקער וואָס האָבען אַ קאָכיגעס פּאָליטישעס לעבען, איז אויך די ליטעראַרישע פּראָדוקציע פון אַ נידריגערען סאָרט. די פעלקער וואָס האָבען ניט אַזאַ רייכעס עפענטליך לעבען, ווי עס איז געווען דער פאַל מיט דייטשלאַנד אין די ערשטע העלפט, און מיט רוסלאַנד אין די צווייטע העלפט פון דעם 19טען יאָהר־הונדערט, אָדער גאָר קליינע פעלקער, ווי נאָרוועגען, — ביי דיזע פעלקער איז די ליטעראַטור פיעל שעהנער, פיעל רייכער און פיעל טיעפער.

וואָס קלענער און אונבאַדייטענדער עס איז די טעטיגקייט פון אַ פֿאָלק אין אויסערליכען לעבען, אַלץ מעהר פאַרטיפט עס זיך אין דעם אייגענעם אינערליכען לעבען, אַלץ מעהר גריבעלט עס זיך אין די אייגענע נשמה. פונקט ווי דער איינצעלנער מענש, וועלכער האָט ניט פיעל צו טהון, וועמעס פליכטען עס זיינען אונבאַדייטענד, באַשעפטיגט זיך כסדר מיט זיך אַליין, מיט זיין אויסערליכען אויסזעהן, אָדער ווען ער איז פון אַ העכערען סאָרט, מיט זיינע אינערליכע געפיהלען, אַזוי איז אַ פֿאָלק וואָס

האָט ניט קיין באַדייטענדעס עפענטליכעס לעבען, באַשעפטיגט עס זיך מיט זיך אַליין, שטעהט עס כסדר פאַר דעם שפּיגעל און באַטראַכט זיך אַליין, און מאַהלט זיך אַליין און קוועלט פון זיך, אָדער באַדויערט זיך„ לויט די אומשטענדען פון דעם פאָלק.

בכלל קען מען זאָגען: וואָס וועניגער אַ פאָלק איז אַנטוויקעלט אינדוסטריעל און פּאָליטיש, אַלץ מעהר באַשעפטיגט עס זיך מיט דער שעהנער ליטעראַטור, מיט דער אויסגעטראַכטער פאַסירונג אָדער סצענע, מיט דער פראַזע.

מען זאָגט: די ליטעראַטור איז אַן אָפּשפּיגלונג פון לעבען. דאָס איז ניט אין גאַנצען אמת. דאָס לעבען איז פיעל רייכער פון דער ליטעראַטור. די שעהנע ליטעראַטור איז ניט אימשטאַנד אַרויסצוברענגען דאָס לעבען און זיין גרויסקייט און טיעפקייט, אין בעסטען פאַל קען עס נאָר געבען אַ וואונק, אַ מאָמענט, אַ קליינעם ווינקעל פון לעבען.

כאַראַקטערע ווי לינקאָלן, ווי לאַסאַל, ווי ביסמאַרק, נאַפּאָלעאָן אָדער מאַרקס לאָזען זיך ניט אַריינשפּאַרען אין איין ראָמאַן אָדער דראַמאַ, אפילו ניט אין הונדערט ראָמאַנען. דיזע כאַראַקטערע מאַלען זיך אַליין, זיי באַשאַפען זייער אייגענע ליטעראַטור. מען מוז זיי אַליין לעזען, זייערע אייגענע שריפטען אָדער רעדען. אַ באַזאַראָף, אַ ראַסקאָלניקאָף, אַ סאַניו, אָדער אפילו אַ ווערטהער — מענשען וואָס זיינען לעדיג־געהער, וואָס טהוען גאָרניט און האָבען ניט וואָס צו טהון; מענשען וואָס האָבען קיינע גרויסע אויפגאַבען, וואָס געהען נאָר אַרום און „פילאָזאָפירען“, קרעכצען אָדער קלאָגען — דיזע מענשען זיינען גוטע שטאָף פאַר גרויסע ראָמאַנען. און די גאַנצע ליטעראַטור באַשטעהט מייסטענס פון אַזעלכע טיפּען. וואָס קען אַ ראָמאַנען־שרייבער טהון מיט אַזאַ טיעף ריהרענדע, באַגייסטערטע און טעטיגען לעבען פון אַ לינקאָלן, אַ לאַסאַל אָדער אַ מאַרקס? די ליטעראַטען פיהלען דאָס און לאָזען דיזע אַלע ווירקליך גרויסע טיפּען צופרידען. אייניגע האָבען זיך פּרובירט, אָבער עס איז יעדעס מאָל אַרויסגעקומען אַ ניט־געלונגענע אַרבייט. באַרטאָלדי אויערבאַך האָט זיך אונטערגענומען אין אַ ראָמאַן צו מאָלען דאָס לעבען פון ברוך שפּינאָזאַ. דער ראָמאַן איז פאַר זיך גאַנץ שעהן. וואָלטען מיר ניט געקענט שפּינאָזאַ'ן, ווי מיר האָבען ניט געקענט

למשל, באזאראף׳ן, וואלט „שפינאזא״ פון אויערבאך׳ן געווען א זעהר שעהנע פיגור. אזוי אבער ווי מיר קענען שפינאזא׳ן, און מיר קענען פארגלייכען דעם ריכטיגען שפינאזא מיט דעם, וואס בארטהאלדי אויערבאך האט באשאפען, זעהען מיר ווי בלאס, ווי לעבלאז עס איז דער שפינאזא פון דער ליטעראטור אין פארגלייך מיט דעם שפינאזא פון לעבען. א שפינאזא לאזט זיך ניט אריינשפארען אין א ראמאן. ער איז גרעסער פון דעם ראמאן, ער איז גרעסער פון דעם שרייבער פון דעם ראמאן. ווייל מען קענען שפינאזא׳ן, מוז מען איהם אליין שטודירען. מוז מען לעזען וואס ער האט אליין געשריבען.

דאס זעלבע האט פאסירט מיט טאלסטאי. טאלסטאי האט זיך אליין געוואלט מאלען. וואלט מען דאך געקענט מיינען, אז ווען א טאלסטאי, דער גרויסער קינסטלער, דער גרויסער קענער פון דער מענשליכער נשמה, נעמט מאלען זיין אייגענע נשמה, וועלכע ער קען בעסער פון אלע אנדערע, וועט אודאי ארויסקו־מען דאס גרעסטע מייסטערוועק. פאסירט האט אבער פונקט פארקערט. אויך דא האט זיך ארויסגעוויזען, אז דאס לעבען איז טיעפער און רייכער פון דער ליטעראטור, אז דער לעבעדי־גער טאלסטאי איז צו גרויס פאר די ענגע ראמאנען פון א דרא־מא. אפילו ער אליין קען זיך דארט ניט אריינשפארען.

אין זיין דראמא „דער לעבעדיגער מת״, וואו טאלסטאי וויל זיך אליין מאלען, איז ניט ארויסגעקומען דער גרויסער טאל־סטאי, ווי די וועלט קען איהם. איין מאמענט נאר, אפשר דער אונוויכטיגסטער מאמענט פון זיין לעבען, קומט דארט ארויס, און דאס אויך ניט קלאר, בלאס פארטושט.

מ׳קען דיזע ביישפילע נאך פארלענגערען. גענוג אבער איז געזאגט געווארען, מען זאל קענען איינזעהן, אז דאס לעבען, דאס געזעלשאפטליכע לעבען פון א נאציאן, איז אזוי גרויס, אז די שעהנע ליטעראטור אליין קען עס ניט ארויסברענגען, אז די קולטור, די נאציאנאלע קולטור, וואס איז דער אויסדרוק פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען פון א געגעבענער נאציאן, בא־שטעהט פון פארשיידענע עלעמענטען; אז די ליטעראטור איז נאר איינע און ניט די וויכטיגסטע פון דיזע עלעמענטען.

די תורה און די ביבעל

אין די פריהערדיגע ארטיקלען האבען מיר פעסטגעשטעלט אז נאציאנאלע קולטור איז א גאנץ אנדערע זאך ווי קולטור אין אלגעמיינעם. א פאלק קען זיין הויך קולטורעל און ניט האבען קיין נאציאנאלע קולטור, עס קען האבען א נאציאנאלע קולטור און אליין ניט זיין קולטורעל.

אז נאציאנאלע קולטור דריקט זיך נאר אויס אין דעם אייגענארטיגען און דעם ספעציפישען בליק אויף דעם לעבען; זי איז די „פילאזאפישע" אנשויאונג, פאראורזאכט צוליב באשטימטע אורזאכען, וואס איז אייגענטימליך צו א געוויסען פאלק, וועלכע אנשויאונג ווערט אויסגעדריקט ניט דורך איינע, נאר דורך פיעלפאכיגע און פארשיידענע קולטורעלע טעטיגקייט.

אז צווישען די אלע קולטורעלע טעטיגקייט פארנעמט די שעהנע ליטעראטור א זעהר גרויסען און וויכטיגען פלאץ. זי איז אבער ניט די וויכטיגסטע און ניט די ערשטע טעטיגקייט, אז איהר קומט ניט דעם ערשטען פלאץ.

צווישען די פארשיידענע אנדערע באווייזע איז אויך ארויסגעבראכט געווארען דער אלבאוואוסטער פאקט, אז די אידען אין אלטערטום האבען געהאט אזא נאציאנאלע קולטור.

אין דעם לעצטען פונקט קענען מאנכע זעהן א סתירה, און זיי וועלען דיזע סתירה באווייזען גראד מיט דעם פאקט פון דער אידישער קולטור.

אויב עס איז אמת, וועלען דיזע טענה'ן, אז דאס אידישע פאלק האט געהאט אן אייגענארטיגען בליק אויף דעם לעבען, און דאס קען קיינער ניט אפלייקענען, אז דיזער קוק אויף דעם לעבען איז דאס דער תמצית פון דער נאציאנאלער קולטור, איז דאס ניט געוועזען עפעס אנדערש ווי די ליטעראטור פון דעם אי-

דישען פאָלק. די אידישע תורה, דער תנ"ך, דאָס איז די אידי־
שע ליטעראַטור, און דאָס איז די אידישע נאַציאָנאַלע קולטור.
די קולטור און די ליטעראַטור, דאָס איז איינס און דאָס זעלבע.

אַזוי וועלען איניגע טענה'ן. זיי וועלען האָבען אַביסעל רעכט,
אָבער קיין סתירה וועלען זיי, פון דעסטוועגען, ניט קענען באַ־
ווייזען. אודאי איז אמת, אַז די ליטעראַטור איז דאָס וויכטיג־
סטע מיטעל, און דאָס איז אויך איהר גרעסטער ווערט, צו לערנען
די קולטור פון אַן אַלט פאָלק. ווי אַזוי וואָלטען מיר געקענט
לערנען די מנהגים, די זיטען, און די פּאָליטישע איינריכטונגען
פון דעם אַלטערטום אָהן זייערע שריפטען? אָבער אויך אין דיזען
פאַל איז די ליטעראַטור ניט די איינציגע זאַך. די געצייג און
די וואָפען, וואָס מען געפינט טיף באַגראָבען אין דער ערד, די
פּיראַמידען אין מצרים, די מיטהאָלאָגישע מאַרמאָר־סטאַטועען פון
גריכענלאַנד ענטפּלעקען פאַר אונז די קולטור פון טיפען אַלטער־
טום ניט ווייניגער ווי דאָס געשריבענע וואָרט פון די שפּעטערע
צייטען. אָבער אונזער הויפּט אַרגומענט איז וועגען דער שעה־
נער ליטעראַטור, די בעלעטריסטיק. דיזע אַליין איז ביי ווייטען
ניט דאָס וויכטיגסטע, אפילו ניט, ווען מען רעדט פון ליטעראַ־
טור. ווייל מען שוין ריידען פון ליטעראַטור, און וויל מען די
תורה דוקא מאַכען פאַר אַ ליטעראַריש ווערק, דאַן מוז מען שוין
ריידען פון דער גרויסער, ברייטער ליטעראַטור, וועלכע שליסט
אין זיך איין, אויסער די פּאָעזיע, די דראַמאַ א. ז. וו. אויך די
געשיכטס־באַשרייבונג, די פילאָזאָפיע, די וויסענשאַפטליכע
שריפטען, די העכערע פּובליציסטיק, די רעדען פון די גרויסע
רעדנער, די געזעצגעבערישע שריפטען א. ז. וו. און אפילו דאַן
וועט נאָך אַלץ בלייבען דאָס לעבען, וועלכעס נעמט אריין נאָך
אַנדערע זאַכען, דאָס לעבען, וועלכעס קען זיך קיין מאָל ניט פאָל־
שטענדיג אָפּשפּיגלען אין דיזע שריפטען. דאָס קען מען אָם
בעסטען זעהן, ווען מען נעמט די תורה אַלס ביישפּיעל. די גרויס־
קייט פון דער אידישער תורה באַשטעהט ניט אין דעם, וואָס זי
איז אַ גרויסעס ליטעראַרישעס ווערק. עס איז פּונקט פאַרקערט.
איהר ליטעראַרישער ווערט קומט פון דעם, און צוליב דעם,
וואָס זי איז דער רעזולטאַט פון אַ וויכטיגער קולטור, וואָס האָט
נאָך עקזיסטירט פאַר „מתן תורה".

די לעצטע צייט איז געווארען א מאדע צו קריטיקירען די תורה פון דעם שטאנדפונקט פון ליטעראטור. די נייע נאציא־נאליסטען, די „צוריקגעקומענע“, פילע פון וועלכע עס פעלט דער „סאציאלאגישער“ חוש, דער חוש וויסענשאפטליך אפצושאצען די גרויסע ווערק פון טיפען אלטערטום, לויט זייער הויפט ווערט — דעם סאציאלען און היסטארישען; די, וועלכע פלעגען פריי־הער פארווארפען די תורה אלס אן אלטע און פארשימעלטע זאך, מאכען שלום מיט זייער אפיקורסישען געוויסען מיט דעם, וואס זיי באווייזען דעם גרויסען ליטעראַרישען ווערט פון דער תורה. דאס אליין איז ניט קיין חסרון. די תורה האט אין זיך דעם גרויסען ליטעראַרישען ווערט, אבער ווען מען שטעלט זיך אפ הויפטזעכליך אויף די ליטעראַרישע זייט, מאכט מען דעם גרויסען טעות, וואס די קריסטליכע וועלט מאכט. א טעות, וואס די אידען האבען קיינמאל ניט געמאכט.

די קריסטליכע וועלט האט גענומען אונזער תנ"ך, ד. ה. די תורה, נביאים און כתובים, האט דאס אלעס צוזאמענגעוואר־פען אין איין בוך, האט צודעם צוגעלייגט דעם נייעם טעסטא־מענט, און רופט דאס אלעס צוזאמען: די ביבעל, דאס בוך, אדער ריכטיגער, די ביכער, די שריפטען, די „הייליגע שריפ־טען. ביי אונז נעמט מען דאס ווארט „ביבעל“ און מען זעצט עס צוריק איבער: די תורה, אדער דער תנ"ך.

און אין דעם באשטעהט דער טעות.

די תורה איז ניט די „ביבעל“, און די „ביבעל“ איז ניט די תורה. מיר האבען אן אנדער פארטיילונג.

עס איז ניט מעגליך זיך דא צו פארנעמען מיט א ברייטער אפהאנדלונג וועגען דעם ענין. עס ווערט דאדורך זיין גענוג צו זאגען, אז מיר מאכען אן אונטערשייד צווישען דער תורה און די „הייליגע שריפטען“. די תורה איז ביי אונז הייליג, דאס איז זיכער, אבער „הייליגע שריפטען“ (כתבי קודש) רופען מיר ניט די תורה.

דאס וואס די קריסטליכע וועלט רופט: דער אלטער טעס־טאמענט, דאס באצייכענען מיר מיט דריי אותיות ת. נ. ך. תנך. די דריי אותיות זיינען די ראשי תיבות פון דריי ווערטער: תורה, נביאים און כתובים. דאס איז ניט אונזער תורה. עס

האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט, הונדערטע יאָהרען, איידער דאָס אידישע פאָלק האָט באַשלאָסען צו באַצייכענען די נביאים און די כתובים אַלס „הייליגע שריפטען". איבער פאַרשיידענע ביכער, ווי שיר השירים און קהלת, זיינען אַנגעגאַנגען לאַנגע דעבאַטען, איידער מען האָט זיי אַריינגענומען צווישען די „הייליגע שריפטען", אַנדערע, ווי דאָס ספר „בן סירא" האָט מען ביז אויף דעם היינטיגען טאָג ניט אַריינגענומען.

מיר האָבען אַזוי אַרום אַ תורה און אַ ביבעל.

מיר האָבען אָבער מעהר ווי איין תורה. מיר האָבען צוויי תורות, אַ געשריבענע תורה (תורה שבכתב) און אַ מינדיליכע תורה (תורה שבעל פה).

אונזער צווייטע תורה, (די תורה של שבעל פה), דאָס איז דער תלמוד; ווידער ניט די נביאים און כתובים.

די גאַנצע אידישע וועלט, און אויך די קריסטליכע, גלויבט, אַז די תורה (תורת משה) איז געגעבען געוואָרען פון הימעל דורך משה רבינו. מיט דיזען גלויבען באַשעפטיגען מיר זיך דאָ ניט. שוין אין תלמוד געפינען זיך צווייפלער, וואָס לייקענען דאָס אָפּ. אָבער אפילו די וואָס גלויבען, אַז די תורה איז אַרונטערגעבראַכט געוואָרען פון הימעל, האַלטען אויך, אַז משה האָט די תורה אויפגעשריבען, אַז זי איז נאָכהער פאַרגעסען געוואָרען, און אַז עזרא הסופר האָט זי ווידער אויפגעשריבען, ווען די אידען זיינען צוריקגעקומען פון בבל.

דאָס איז אַ ברייטער וויסענשאַפטליכער ענין, און, ווי געזאָגט, מיר קענען זיך דאָ מיט דעם ניט פאַרנעמען. זיכער איז פון דעם אַלעס, אַז עס איז געווען אַ צייט ווען די אידען האָבען געלעבט אָהן אַ געשריבענער תורה. ווען די תורה איז אין אמת'ן אויפגעשריבען געוואָרען איז ניט באַוויזען. עס איז אָבער זיכער, אַז די נביאים און די כתובים זיינען געשריבען געוואָרען פיעל שפּעטער, און אַז די נביאים און כתובים זיינען פאַרהייליגט געוואָרען הונדערטער יאָהר נאָכדעם ווי די תורה איז געוואָרען אויפגעשריבען, אַז די תורה איז אַלע מאָל געווען הייליג ביי די אידען. דאָס באַווייזט ווידער דעם חילוק וואָס די אידען מאַכען צווישען דער תורה און די הייליגע שריפטען, די ביבעל.

דאס איז דער וויכטיגער פונקט.

פון וואנען קומט, וואס מיר באטראכטען תורת משה פאר אונזער ערשטער תורה, דעם תלמוד פאר דער צווייטער תורה, די נביאים וכתובים בלויז פאר הייליגע שריפטען, ווערענד די קריסטליכע וועלט אנערקענט דעם תלמוד גאר ניט און ווארפט צוזאמען די תורה, די נביאים וכתובים אין איין בוך, און רופט זיי אלע: די ביבעל, דאס בוך, די הייליגע שריפטען?

דיזער אונטערשייד אין דער קלאסיפיקאציע קומט ביי אונז פון אן אונבאוואוסטען, אבער געזונטען היסטארישען אינ־סטינקט. דאס קומט פון דעם, וואס דאס אידישע פאלק באַ־טראכט די תורה (תורת משה) ניט אלס ליטעראטור אין דעם זין ווי דאס ווארט ווערט געוועהנליך פארשטאנען, גע־וויס ניט אין דעם זין פון שעהנע ליטעראטור.

דאס שטימט פאלשטענדיג מיט די געדאנקען, וואס זיינען אויסגעדריקט געווארען אין די פריהערדיגע ארטיקלען. דאס אידישע פאלק אין אלטערטום האט געהאט א תורה און א לי־טעראטור. דאס זיינען געווען צוויי באזונדערע זאכען. די תורה, דאס איז געווען דער קאדעקס, די געזעצגעבונג; די נביאים און די כתובים — דאס איז געווען די אידישע ליטעראטור. די ליטעראטור אין אברייטען זין, ניט נאר די שעהנע ליטעראטור. אין די נביאים, אין תהילים, אין שיר השירים, קהלת, איוב, רות, משלי, דברי הימים, מלאכים און די אנדערע שריפטען, האבען מיר די לירישע פאעזיע, דאס ליבע ליעד, די דערצעהלונג, די פי־לאזאפישע דראמא, די פילאזאפיע, די פובליציסטיק. די שפּריכ־ווערטער, די געשיכטע־שרייבערייי א. ז. וו. אלע פארמען פון דעם געשריבענעם ווארט.

ווי לאנג דאס אידישע פאלק האט געלעבט אן אייגענע פאלי־טישע לעבען, איז די „ליטעראטור" ניט געווען דאס וויכטיגסטע אינ׳ם לעבען. דאס פאלק האט זיך וועניג באשעפטיגט מיט דעם בוך, מיט דעם ספר, און דאס פאלק איז ניט געווען קיין עם הספר. די תורה? דאס איז צו יענער צייט ניט געווען קיין לי־טערארישע ווערק, פונקט ווי עס איז ניט די ענגלישע „מאג־נא קארטא", פונקט ווי עס איז ניט די אמעריקאנער קאנסטי־טוציע. אודאי האט די תורה געהאט איהרע גרויסע ליטעראַ־

רישע מעלות, פונקט ווי די קאנסטיטוציע האט איהרע ליטעראַ־
רישע מעלות, אבער ניט דאס איז עס געווען, וואס האט איהר
געמאכט הייליג ביי דעם פאלק.

און פונקט ווי היינט, האבען די „ליטעראטען" פון יענער
צייט, די נביאים, די סופרים, די שרייבער ניט געשפילט די
גרויסע ראלע. די גרויסע מענשען ביי די אידען זיינען דאן גע־
ווען טעטיג אין דעם עפענטליכען לעבען, די געזעצגעבער, די
כהנים גדולים, די מלכים. דאס זיינען געווען אין די פאר־
שיידענע צייטען משה, אהרן, שאול, דוד, שלמה, עזרא, נחמיה,
די מאקאבעער, און אנדערע פון דעם זעלבען שניט.

ווען די אידען זיינען פארטריבען געווארען אין גלות, האַ־
בען זיי נאטירליך מיט גענומען דאס ערשטע און וויכטיגסטע אין
לעבען — די רעליגיע. ד. ה. זייער נאציאנאלע קולטור, די
אנשויאונג אויף דעם לעבען.

די פאליטישע פארטיילונג פון די פעלקער אין דער פער־
זישער אימפעריע, און די רעכטע וואס די פעלקער האבען זיך
ערווארבען, איז געווען לויט דעם איינפלוס, וואס יעדע רעלי־
גיע האט אויך געקענט באשאפען. דאס פאלק וועמעס רעלי־
גיע האט געקראגען א העכערע אנערקענונג, האט אויך באקומען
די מערסטע רעכטע. די פאליטישע קעמפע האבען זיך אויסגע־
דריקט אין רעליגיעזער קאנקורענץ. דאס רעליגיעזע לעבען איז
אזוי ארום נאך געווארען א נויטווענדיגע לעבענס באדינגונג
אין גלות.

די אידישע „קאנסטיטוציע", די תורה שבכתב, איז גע־
ווען פארפאסט פאר באדינגונגען, וואס האבען זיך ניט גוט צוגע־
פאסט צו דעם לעבען אין בבל. די תורה איז דאדורך טיילווייז
פארגעסען געווארען, און עס איז באשאפען געווארען א נייע
תורה, א תורה וואס האט זיך מעהר צוגעפאסט צו די נייע
אומשטענדען. פון דער אלטער תורה האט מען ניט געקענט
אוועקגעהען, האט מען געמוזט נעמען אויסטייטשען, אויסליי־
גען און ערקלערען. אזוי ארום איז ענטשטאנען פריהער די משנה,
נאכהער די גמרא, צוזאמען איז עס געווארען דער תלמוד. פונקט
ווי עס טהוט היינט דער אמעריקאנער סופרים קאורט מיט די

אמעריקאנישע קאנסטיטוציע. זעהר אפט מיט די זעלבע דרייד־לעד.

דיזע אויסטייטשונגען זיינען מייסטענס געווען מינדליכע. מען רופט עס דאדורך די תורה שבעל פה. פאר קיין ליטעראטור איז עס ניט באטראכט געווארען.

ערשט שפעטער, פיעל שפעטער, נאך דעם חורבן בית שני, ווען דאס אידישע פאלק האט אויפגעהערט צו לעבען אן איי־גען לעבען; ווען דאס זעלבסטשטענדיגע פאליטישע לעבען האט לחלוטין אויפגעהערט; ווען דאס טעגליכע לעבען האט מעהר ניט געשאפען קיינע נייע פראבלעמען, ערשט דאן זיינען די אלע זאכען געווארען א ציעל פאר זיך, א בוך צום שטודירען. דאן ערשט, איז די תורה, צוזאמען מיט די נביאים און די כתובים, צוזאמען מיט דעו׳ הלכה, וועלכע שמאי און הלל האבען שוין פריהער אנגעהויבען זאמלען, צוזאמען מיט דער גמרא, געווארען דאס „בוך“, אונזער ספר; און מיר, דאס עם הספר.

ווען דאס לעבען האט אויפגעהערט, און מיר האבען אויפגע־הערט צו שאפען, דאן האבען מיר זיך פארטיפט אין דעם בוך, און דאס וואס איז פריהער געווען דאס לעבען, די קולטור, איז איצט געווארען די ליטעראטור.

עטוואס ענליכעס, הגם ניט גענוי דאס זעלבע, האט פאסירט מיט דער גריכישער פילאזאפיע. דורך דעם גאנצען מיטעל אל־טער, איז אריסטאטעל געווען דאס „בוך“, וואס די גאנצע וועלט האט שטודירט, ביז עס האט זיך אנגעהויבען די רענע־סאנס. דאס ווידעראויפלעבונג פון דער נייער לעהרע.

איז אונזער נייע אידישע „קולטור“ א רענעסאנס?

איז מעגליך אידישע קולטור

אויב קולטור איז די סומע פון אלע געזעלשאפטליכע טעטיג־קייט, מאטעריעלע ווי גייסטיגע, עטישע ווי עסטעטישע; און אויב „נאציאנאלע קולטור" איז די אייגענארטיגע וועלט אנ־שויאונג פון א פאלק, וואס ארבייט זיך אויס, אין פארלויף פון די פיעלע דורות, צוזאמען מיט דיזער געזעלשאפטליכער טעטיגקייט, און אלס רעזולטאט פון דיזער טעטיגקייט, דאן מוז די נייע אי־דישע קולטור זיין א זעהר באשרענקטע, און פון נאציאנאלע קולטור איז אפילו ניטא וואס צו ריידען.

אונז פעלען אלע מיטעל דורך וועלכע, און מיט וועלכע אזא קולטור קען ווערען באשאפען. מיר האבען ניט קיין אייגענעם פאלקס לעבען און, שליסליך, קיין אייגענעם עפענטליכעם לעבען. דאס סאציאלע, פאליטישע און אינדוסטריעלע לעבען ווערט ניט פון אונז אנגעפיהרט; די פאליטישע אינסטיטוציעס זיינען ניט פון אונז געשאפען; די קולטורעלע איינריכטונגען זיינען ניט אונזערע; מיר גיבען ניט און קענען ניט געבען קיין ריכ־טונג אין דער קונסט; די שפראך דורך וועלכע די אלע זאכען ווערען געשאפען איז די אומגעבונג אין וועלכע מיר געפינען זיך, איז ניט די שפראך מיט וועלכע מיר באנוצען זיך. מיר קענען אלס א פאלק דאס ניט ענדערען. מיר וואלטען דאס ניט גע־קענט טהון, ווען מיר אלע, דאס גאנצע אידישע פאלק, וואלטען אפילו געלעבט אין איין פרעמד לאנד. מיר קענען דאס נאך ווע־ניגער צוליב דעם, וואס מיר זיינען צושפרייט „אין אלע הע־רען לענדער".

ווי אזוי קענען מיר שאפען א אידיש נאציאנאלע קולטור אין רוסלאנד, אין דייטשלאנד, אין ענגלאנד, אין פראנקרייך און

אין אמעריקא איז איין צייט, ווען די באדינגונגען פאר קולטור־שאַ־פען זיינען אזוי גרינגליך פארשיעדען אין דיזע אלע לענדער?

וועלכע טייל פון אונז זאל דאס באשאפען די קולטור? קען די אידישע קולטור, וואס וועט באשאפען ווערען אין אמעריקא זיין צוגעפאסט פאר די אידען אין רוסלאנד, און פארקערט? אדער קענען מיר אלע צוזאמען באשאפען אזא קולטור, ווען מיר לעבען אונטער פאלשטענדיג־באזונדערע אומגעבונגען?

עס זיינען אפילו ביי אונז דא אזעלכע, וואס ריידען, למשל, פון א ספעציעלע אידישע „עקאנאמיקע", וואס איז גילטיג אי־בעראל, אבער דאס איז א טעאריע וואס קיינער אויסער די עט־ליכע נעמט ניט ערנסט. עס איז ניטא קיין אידישע „עקאנא־מיקע". עס זיינען דא „אידישע" פרנסות, פון וועלכע אידען האבען ניט קיין פרנסה, און וועלכע זיינען אין אמת'ן ניט אי־דיש, זיי זיינען גיכער דער רעזולטאט פון באשטימטע היסטארי־שע און עקאנאמישע צושטענדע, אונטער וועלכע אנדערע פעל־קער־שאפטען זיינען אונטערווארפען גלייך מיט אידען. און דיזע "פרנסות" זיינען ניט דאס מאטעריאל פון וועלכע עס ווערט געשאפען קולטור. זיי זיינען גיכער די צושטערער פון אלע קולטור מעגליכקייטען.

„ אחד העם" האט דאס שוין פון לאנג איינגעזעהן. ער האט דאדורך אויפגעבויט זיין ציוניזם אויף דעם געדאנק פון א קול־טור צענטער (מרכז רוחני). אחד העם'ס ציוניזם איז ניט א פארלאנג צו באזעצען אלע אידען אין דעם אלטען אידישען לאנד. אין דעם פונקט אונטערשיידעט ער זיך פון די איבעריגע ציוניס־טען. ער צווייפעלט אין דער מעגליכקייט פון דעם, אז אלע אי־דען זאלען זיך ווען עס איז באזעצען אין פאלעסטינא. ער איז איבערצייגט, אז עס וועט נאך דויערען זעהר לאנג ביז דאס וועט געשעהן, אויב עס וועט איבערהויפט געשעהן. עס ארט איהם אויך ניט שטארק צו וועלען זיך אלע באזעצען אין ארץ ישראל צו ניט. אין וואס איהם געהט, און צוליב וואס ער וויל זיין ציוניזם איז צוליב דער אידישער קולטור.

ער ציטערט ניט אזוי פאר די אידען ווי פאר דער אידיש־קייט. ביי איהם איז דער עיקר דאס „יהדות, ניט די יהודים".

דאס אידישע פאלק מוז אונטערגעהן; דאס אידישע פאלק

קען ניט לעבען אן די אידישע אידעאלען, אן די ספּעציעלע, אייגענארטיגע אידישע קולטור. און די אידישע קולטור קען ניט עקזיסטירען, און קען זיך ניט אנטוויקלען אין גלות.

דער באָדען אויף וועלכען די אידישע קולטור קען בליהען און וואקסען און גערייהען איז פּאַלעסטינא. עס מוז דאדורך באשאפען ווערען א „קולטור צענטער“ אין ארץ ישראל, און דיזער „קולטור צענטער“ וועט באַלעבען און שטארקען און אויפהאַלטען די אידען אין גלות.

פּאַלעסטינא דארף לויט איהם ווערען, אויב מען מעג זיך אויסדריקען אזוי איינפאך, א ליפעראַנט פון קולטור פאר דעם גאנצען אידישען פאָלק, וואו עס זאָל זיך ניט געפינען. פּונקט ווי ענגלאנד איז פאר א לאנגע צייט געווען דער ווערקשטאַט, די פאבריק, פון אַלערליי סחורות פאר דער גאנצער וועלט, אזוי דארף פּאַלעסטינא ווערען דער ווערקשטאַט פון קולטור פאר דעם אידישען פאָלק אין דער גאנצער וועלט.

דאס איז די מיינונג פון אחד העם, און ווי איך האב שוין באמערקט, דער גאנצער ציונים איז, ניט ווילענדיג און ניט וויסענדיג, נוטה צו דיזער מיינונג.

אין דיזען פּונקט האט ער רעכט, ער מאכט אבער א טעות, נאך מיין מיינונג, אין אנאנדערען, זעהר וויכטיגען פּונקט.

דער טעות פון „אחד העם“, און פון אַלע וואס האַלטען מיט איהם, באוואוסט און אונבאוואוסט, באשטעהט אין דעם , וואס ער גלויבט, אז קולטור, און אויך נאציאנאַלע קולטור, איז א זאך וואס קומט פון דרויסען, וואס מען קען ארויפצווינגען אויף מענשען, ווי דער רבש"ע האט אמאָל ארויפגעצוואונגען די תורה, מיט געוואלט. זייענדיג אידעאַליסטיש אין זיין גאנצער וועלט־אנשויאונג, קען ער ניט איינזעהן, אז קולטור איז א רעזולטאַט פון דעם לעבען, און ניט קיין אורזאַכע פאר דעם לעבען. זייענדיג א רעזולטאַט, מוז די קולטור דאדורך קומען פון אינווענינג ארויס,ניט פון דרויסען אריין. קולטור געהט צוזאמען מיט דעם לעבען, און עס איז באדינגט און ווערט באשטימט פון דעם ארומיגען לעבען. עס איז דאדורך אונמעגליך, אז מענשען וואס לעבען אויף איין געוויס ארט, אונטער באשטימטע אומשטענדען, זאָלען קענען באשאפען קולטור

פאר אנדערע מענשען, וואס וואהנען אויף אן אנדער ארט, און אונטער אנדערע אומשטענדען.

ספעציעל איז אזא זאך אוממעגליך, ווי שוין אויבען באמערקט, מיט דעם אידישען פאלק, וואס לעבט איז אלע לענדער, די סאציאלע, פאליטישע, עקאנאמישע און קולטורעלע אומשטענדען פון וועלכע זיינען אזוי פארשיידען איינע פון די אנדערע.

דא וועלען מיר איניגע וועלען כאפען ביי א גרייז. עס זיינען דא מענשען וואס ווען זיי באגעגענען א נייעם געדאנק, אדער אן אלטען געדאנק אין א נייעם מלבוש, און דערקענען איהם צוליב דעם ניט, זוכען זיי צו געפינען חסרונות, אנשטאט זיך צו פארטראכטען אין דעם נייעם געדאנק, אדער געבען א שלום עליכם דעם אלטען.

דיזע מענשען וועלען פרעגען: וואס איז מיט די אלמענשליכע קולטור? אויב עס איז אמת, אז קולטור איז באדינגט פון דעם ארט און פון די ארטיגע אומשטענדען, קען דאך גאר ניט זיין קיין אלמענשליכע קולטור, ווערענד אין אמת'ן זעהען מיר אויף יעדען שריט און טריט פונקט דאס פארקערטע.

זיי האבען רעכט דיזע מענשען. עס קען גאר קיין פראגע ניט זיין, אז די גרויסע, ברייטע קולטור איז אלמענשליך, אז די פעלקער נעמען כסדר איבער איינע פון די אנדערע די קולטורעלע אוצרות. אלע גרויסע ליטעראארישע און וויסענשאפטליכע ווערק, און אויך די ניט גרויסע ווערק, זיינען איבערזעצט אין אלע שפראכען. דאס זעלבע איז מיט אלע אנדערע קולטורעלע אוצרות. און עס קען אנדערש ניט זיין. ווען עדיסאן האט איינמאל ערפונדען עלעקטרישעם ליכט, איז ניט נויטיג, און עס איז אויך ניט מעגליך, אז אנאנדער מענש אין אנאנדער לאנד זאל נאך אמאל ערפינדען עלעקטריש ליכט. און עס איז אויך אוממעגליך אז די אנדערע לענדער זאלען נאכדעם בלייבען אן עלעקטריק. עדיסאן אליין, צוליב זיינע אייגענע אינטערעסען, וועט שוין זארגען דאפיר, אז די איבעריגע לענדער זאלען זיין באזארגט מיט זיין עלעקטריק. דאס זעלבע איז מיט דעם טעלעגראף, אדער טעלעפאן.

מארקאני׳ס „דראטלאזע טעלעגראפיע“ איז זעהר שנעל געווארען דאס קולטורעלע אייגענטום פון דער גאנצער וועלט, הגם עס איז געבליבען דאס מאטעריעלע אייגענטום פון באַשטימטע קאפיטאליסטען. דיזע קאפיטאליסטען האבען שוין געזארגט דאפיר, עס זאל ווערען דאס קולטורעלע אייגענטום פון דער וועלט.

ווען א גרויס ווערק ווערט געשריבען, ווערט עס איז די היינטיגע צייטען זעהר שנעל דאס גייסטיגע אייגענטום פון דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט. דער שרייבער פון דעם גרויסען ווערק און זיין פארלעגער זארגען שוין דאפיר. און די וועלט איז זעהר גערן עס אנצונעמען.

אויף אזוי פיעל איז די מאטעריעלע און גייסטיגע קולטור ווירקליך אינטערנאציאנאל. אויף אזוי פיעל וואלטען מן הסתם די אידען אין פאלעסטינא מיטגעארבייט פאר דער אלגעמיינער קולטור. ווען א גרויס ווערק וואלט דארט געשריבען געווארען, אדער א נייע ערפינדונג אין דער טעכניק וואלט געמאכט געווארען, וואלט דאס די גאנצע וועלט אודאי שנעל איבערגענומען, ווי די וועלט האט איבערגענומען די גרויסע אידישע ווערק פון אלטערטום. דאס וואלט אבער ניט נאר באאיינפלוסט די אידען אין גלות, דאס וואלט געווען א געווינס פאר דער גאנצער מענשהייט, אידען און ניט אידען.

ווען מען רעדט אבער פון נאציאנאלער קולטור, פון נאציאנאלע אידעאלען, פון ספעציעלע אידעאלען וואס די אידען אין פאלעסטינא וואלטען אודאי געשאפען, מיינט מען דאך אזא זאך, וואס וואלט געווירקט איינגענארטיג אויף די איבעריגע אידען אין אייראפא און אמעריקא אנדערש ווי אויף אלע איבעריגע מענשען, און דאס איז אן אונמעגליכע זאך. דאס ספעציעלע און איינגענארטיגע שוועבט ניט ארום אין דער לופטען. עס קומט ניט פון הימעל. עס איז בעדינגט פון דעם ארט און די ספעציעלע ארטיגע אומשטענדען, און ס׳קען ניט האבען קיין ספעציעלען ווערט פאר אנדערע מענשען וואס לעבען אויף אנאנדער ארט, אונטער אנדערע באדינגונגען.

ווי די זאך זאל אבער ניט שטעהן מיט אחד העם׳ס „מרכז רוחני“, דאס איז פעסטגעשטעלט: קולטור, און נאציאנאלע

קולטור ספעציעל, איז א רעזולטאט פון א פאלשטענדיגען פאלי־טישען, סאציאלען און נאציאנאלען לעבען. א גרופע מענשען וואס לעבט ניט אונטער אזעלכע נארמאלע אומשטענדען, מעג די גרופע זיין נאך אזוי גרויס, מעג זי זיין נאך אזוי פעהיג, זי קען קיין פאלשטענדיגע קולטור ניט באשאפען *)

אידישע קולטור אין דעם פולען זינען פון ווארט איז אן אונמעגליכע זאך.

האבען מיר אויף אזא אופן גאר ניט געשאפען קיין קול־טור? און וואס איז מיט אונזער נייער אידישער ליטעראטור? וואס איז מיט אונזער „מענדעלע“, וואס איז מיט פרץ'ן, שלום עליכם און די איבעריגע פון אונזערע באגאבטע שרייבער? וואס איז מיט דער נייער פאעזיע? וואס איז מיט דער נייער העב־רעאישער ליטעראטור? וואס איז מיט ביאליק און אנדערע? וואס איז מיט דעם אידישען טעאטער, די אידישע צייטונגען? איז דאס אלעס ניט קיין קולטור און איז דאס ניט א טייל פון דער נייער קולטור וואס דאס אידישע פאלק באשאפט אין גלות?

אט די פראגען הער איך פון אלע זייטען. נאך מעהר: איך בין דער ערשטער זיי צו פרעגען. און דאס ערגסטע דאביי איז, וואס איך בין ניט זיכער צו איך קען די אלע קשיות פאר־ענטפערען צו מיין אייגענער צופרידענשטעלונג.

אזוי ווי יעדע קשיה מוז האבען א תירוץ, אייל איך זיך צו ענטפערען פאלגענדעס:

קיינער שעצט ניט מעהר אונזער נייע ליטעראטור ווי איך; קיינער איז ניט מעהר שטאלץ אויף אונזער ליטערארישע אר־בייטער ווי איך. אבער... אומעטום איז דא אן אבער. די ליטעראטור איז, ווי איך האב אויסגעפיהרט אין די פריהעריגע ארטיקלען, נאר איין עלעמענט, און ניט דער וויכטיגסטער, אין דער קולטור.

---

*) דאס איז איינער פון די שטארקסטע ארגומענטען פאר דעם ציוניזם. זעה וועגען דעם ענין אין דער ארטיקעל־סעריע: נייע אידישע באוועגונגען'

אונזערע ליטעראַרישע שאַפונגען קענען דאַרורך זיין קול־טור שאַפונגען, און זיי זיינען דאָס, און מיר זאָלען דאָך ניט זיין אימשטאַנד צו באַשאַפען אַ אידישע קולטור.

דאָס איז אָבער ניט דער גאַנצער תירוץ אויף די קשיות. דער גאַנצער ענטפער איז, אַז צוליב דעם, וואָס מיר האָבען ניט קיין אייגענעם און ברייטעם עפענטליכעם לעבען; צוליב דעם וואָס אין אַלע לענדער זיינען מיר האַלב פרעמדע, צוליב דעם איז אונזער גייסטיגעם לעבען אַ באַשרענקטעס און אונזער לי־טעראַטור, אויף וויפיעל מיר האָבען זי, קליין און אַפט קליינ־ליך.

אונזער גאַנצעס גייסטיגעס שאַפען טראָגט אין זיך אַ צוויי־פאַכען חסרון.

פון איין זייט גיבען מיר זיך אין גאַנצען אָפּ צו דער פאַנ־טאַזיע, צו דער פיקציע. מיר לייגען אָפּ אַלע אונזערע כחות נאָר אויף איין פאָרמע פון ליטעראַטור, די שעהנע לעטעראַטור, וועלכע איז ביי אונז ניט אַלע מאָל שעהן, זעהר אָפט מיאוס, און מיר פאַרנאַכלעסיגען אַלע אַנדערע פאָרמען פון גייסטיגען שאַ־פען. פון דער צווייטער זייט איז די שעהנע ליטעראַטור, אפילו ביי איהרע בעסטע פאַרטרעטער קליין און אומבאַדייטענד, אין פאַרגלייך מיט אַנדערע ליטעראַטורען.

מיר זיינען איצט אַנגעקומען צו אַ פונקט, וועלכער פאַר־לאַנגט מען זאָל איהם ברייטער אַרומריידען. און דיזער פונקט איז גראַד אַ געפעהרליכער. ווען עס איז אַ מורא זיך אַנצוהוי־בען מיט ליטעראַטען אין אַלגעמיין, איז מיט אידישע ליטעראַ־טען גאָר אַ סכנה. דער שרייבער מעג זיין נאָך אַזוי ערנסט, ער מעג זיין נאָך אַזוי אונפּאַרטייאיש, ער מעג נאָך אַזוי ליעב האָבען זיין ליטעראַטור און נאָך אַזוי שעצען זיינע ליטעראַטען, קוים וואָגט ער צו קריטיקירען, איז ער ניט זיכער מיט דעם לע־בען. אַ שרייבער מעג שרייבען וואָס ער וויל; ער מעג שריי־בען חכמות אָדער נאַרישקייט, ספּעציעל נאַרישקייט, מען וועט איהם אַלץ מוחל זיין, נאָר ניט דאָס קריטיקירען. דאָס דאַרף זיך קיינער ניט וואָגען. אידען זיינען איבערהויפּט ציטעריג און

היים געבאָרען. קריטיק קענען זיי ניט פאַרטראָגען. נאָך מעהר אָבער זיינען דאָס אידישע ליטעראַטען.

דאָס ערשטע, פּסל'ט מען אַזא שרייבער אַלס קריטיקער, קוים לויבט ער ניט, פאַרשטעהט ער ניט קיין ליטעראַטור. היים דער אַפּערייטאָר וואָס לויבט, און פאַסמאַקעוועט זיך פון יעדע נאַרישע סקיצע, וואָס ערשיינט אין אונזערע צייטונגען, ער איז אַ גרויסער קענער פון ליטעראַטור און קונסט, ווערענד דער קריטיקער וואָס לויבט ניט כסדר, פאַרשטעהט אפילו ניט וואָס ער לעזט. וואָרים מען דאַרף זיין אַ גרויסער חכם און אַ גרויסער למדן צו פאַרשטעהן אַלע די געדיכטע, ערצעהלונגען, נאָוועלעטען און הומאָרעסקען, וואָס ווערען פריש געבאַקען ביי אונז יעדען טאָג, און וואָס מאַכבע האַלטען פאַר ליטעראַטור.

דאָס צווייטע וואָס מען קען טהון אַזא שרייבער איז, וואָס מען ערקלערט איהם פאַר אַ שונא פון דער אידישער שפּראַך און קולטור און ממילא שוין, פאַר אַ שונא ישראל, אַ חוץ וואָס ער קויפט זיך פערזענליכע שונאים, אַ זאַך וואָס איז קיינמאָל אַנ־גענעם.

אָבער די פראַגע איינמאָל אויפגעוואָרפען, מוז קריגען איהר ענטפער. איך וועל דאַרורך, כדי צו קומען צו אַ לאָגישען שלום פון די סעריע, פּראָבירען אַנוואָרפען עטליכע געדאַנקען וועגען דער נייער אידישער ליטעראַטור.

די נייע אידישע ליטעראַטור

ניט לאנג צוריק האבען עטליכע יונגע לייט, באגייסטערט פאַר דער נייער אידישער ליטעראַטור, אויף זיך גענומען די זעהר שווערע, ווי ליובענסווערטע, אויפגאבע ארויסצוגעבען א מאנאַטליכען זשורנאַל אויף ענגליש בלויז פאַר איבערזעצונגען פון די נייע אידישע ליטעראַטען.

אין זייער גרויסער באגייסטערונג, האבענדיג דער צו די פעסטע איבערצייגונג, אז זייער ארבייט וועט אויפמישען א נייע בלאַט אין דער וועלט ליטעראַטור, האבען די יונגע לייט גענומען די ערשטע איבערזעצונגען און אוועקגעטראַגען צו דר. ערסקין פאַר א הסכמה.

דר. ערסקין איז זעהר אַן אנגעזעהענער פּראָפעסאָר פון ליטעאַטור אין דעם בארימטען קאָלאָמביא אוניווערזיטעט. דר. ערסקין האט שוין געמאַכט א בכבוד'ען נאָמען אַלס קריטיקער. ער שרייבט אויך פּאָעזיע.

אין קאָלאָמביא אוניווערזיטעט שטעהט פּראָפעסאָר ערסקין זעהר הויך; אַן הסכמה פון איהם האט בלי ספק א גרויסע ווערט.

אונזערע יונגע לייט זיינען געווים געווען זיכער צו עפענען א נייע וועלט פון שעהנקייט און קונסט פאַר דעם פּראָפעסאָר פון ליטעראַטור, א וועלט, וועלכע איז ביז איצט פאַר איהם געווען פארשלאָסען. זיי האבען אודאי געהאָפט, אז פּראָפעסאָר ערסקין וועט טיילען זייער באגייסטערונג, און וועט זיי דאנקען פאַר דער טובה.

פּראָפעסאָר ערסקין האט געלעזען די איבערזעצונגען. ער האט זיי געלעזען, ווי עס שיינט, מיט ערנסט און מיט א ווי־

לען זיך צו באַקענען מיט די נייע אוצרות פון ליטעראַטור, און זיך צו זעטיגען מיט איהר שעהנקייט.

ער האָט געלעזען און געלעזען און ער איז געבליבען קאַלט.

איך פאַרשטעה דאָס ניט, האָט ער געענטפערט. אפשר איז עס גרויס, אָבער איך קען דאָס ניט זעהן.

דאָס זיינען ניט געווען זיינע ווערטער. אָבער דאָס איז דער געדאַנק, וואָס פּראָפעסאָר ערסקין האָט אויסגעדריקט אין דעם אַרטיקעל, וואָס ער האָט געשריבען פאַר דעם ערשטען ביכעל, „איסט און וועסט". וואָס איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אויף ענגליש אונטער דער רעדאַקציע פון הלל ראָגאָף.

איצט שטעלט זיך די פראַגע: פאַרוואָס קען אַ פּראָפעסאָר פון ליטעראַטור ניט פאַרשטעהן אונזערע גרויסע שרייבער?

ער פאַרשטעהט די פראַנצויזען, די דייטשען; ער פאַרשטעהט די רוסען; ער פאַרשטעהט די איטאַליענער; ער פאַרשטעהט די נאָרוועגער; ער פאַרשטעהט דעם בעלגיער מעטערלינק, די שפּאַניער סערוואַנטעס אָדער קאַלדרון; די פּאָליאַקען מיטצקעוויטש און סיענקעוויטש; דעם גאַנץ אַלטען גריך האָמער, דעם רוימער ווירדזשיל; די אידען פון אַלטערטום ישעיה און ירמיה; ער פאַרשטעהט די מאָדערנע דייטשע אידען היינע, בערנע און שניצלער, און ער פאַרשטעהט ניט די מאָדערנע רוסישע און פּוילישע אידען פּרץ, שלום-עליכם, שלום אַש אָדער אברהם רייזען?

ווי אַזוי קען מען פאַרענטפערן דיזע פראַגע?

מען קען נאַטירליך, אַרויפוואַרפען די שולד אויף די אַרויסגעבער פון דעם זשורנאַל. דאָס איז דאָס לייכטסטע. מען קען זאָגען: די אַרויסגעבער האָבען פאַר די ערשטע איבערזעצונגען ניט אויסגעקליבען דאָס בעסטע און דאָס שעהנסטע, וואָס אונזערע שרייבער האָבען געגעבען.

אין אַ געוויסען זין איז דאָס ריכטיג, מיר האָט געשיינט, אַז זיי האָבען אויסגעקליבען ניט די שטאַרקסטע זאַכען, נאָר די שוואַכסטע.

אָבער דיזער תירוץ איז אויף דעם בעסטען אופן אַז אויבערפלעכליכער. וואָס איז דאָס שטאַרקסטע און וואָס איז דאָס שוואַכסטע, איז סוף כל סוף אַ געשמאַק-זאַך, און קיינער איז ניט

זיכער, אז זיין געשמאק איז דער ריכטיגער. דערצו האבען די ארויסגעבער דעם תרוץ, אז פיעלע פון די זאכען, וואס דער זשורנאל האט פארעפענטליכט, זיינען אויסגעקליבען געווארען פון די פארפאסער אליין.

אויסער דיזען קען מען גאנץ דרייסט זאגען, אז וואס זיי וואלטען ניט אויסגעקליבען, וואלט דר. ערסקין אלץ געגעבען דעם זעלבען ענטפער. ער וואלט עס ניט פארשטאנען. פרץ'ס „2 בערג“ איז, נאך מיין מיינונג, דאס שעהנסטע און דאס שטארקסטע, וואס איז ארוים פון זיין פעדער. וואלט דאס דר. ערסקין מעהר פארשטאנען? געווים ניט!

וועלען קומען אנדערע און זאגען: אונזערע גרויסע שרייבער זיינען טיעף אידיש, טיעף נאציאנאל, און דערפאר קען זיי א ניט־איד ניט פארשטעהן. פונקט דאס, וועלען די זאגען, באווייזט די אייגענארטיגקייט פון אונזער קולטור. דאס איז דער סימן, אז מיר האבען אן אמת'ע נאציאנאלע קולטור. דאס קלינגט גאנץ גלאט, אבער עס באווייזט דאס פארקערטע פון דעם, וואס מען וויל דערמיט באווייזען. דאס באווייזט ווי קליין אונזער ליטעראטור איז.

קודם כל וועט דאס הייסען, אז די אנדערע ליטעראטורען, ווי די דייטשע, די רוסישע, די פראנצויזישע, א. ז. וו., וועלכע פראפעסאר ערסקין קען יא פארשטעהן, זיינען ניט טיעף־נאציאנאל.

דאס פאטשט אין פנים די גאנצע טעאריע פון נאציאנאלער קולטור. אויב מיר, די רוסישע און פוילישע אידען, זיינען די איינציגע וואס באשאפען א טיעף־נאציאנאלע ליטעראטור איז סאמע מיטען פון די איבעריגע פעלקער, ווערענד זיי, די פעלקער, באשאפען ניט אזא טיעף־נאציאנאלע ליטעראטור — דאן האלט עס שמאל מיט דער גאנצער טעאריע. דאן איז שוין גאר ניט אזא יחוס צו זיין טיעף־נאציאנאל. דער תירוץ פון טיעף־נאציאנאל פאלט אזוי ארום פון זיך אליין. דאס גאנצע גליק פאר דער טעאריע איז, וואס די גאנצע זאך איז ניט אמת. שלום עליכם איז ניט מעהר טיעף אידיש ווי גאגאל איז טיעף רוסיש, אדער דיקענס טיעף ענגליש. איבסען איז ניט וועניגער טיעף נארוועגיש ווי פרץ איז טיעף אידיש. פרץ איז יעדענפאלס ניט

טיעפער אידיש ווי עס זיינען געווען אונזער נביאים. ישעיה און ירמיה זיינען געווען עכט אידיש, טיעף אידיש, טיעף נאַציאָנאַל. און פּראָפּעסאָר ערסקין פאַרשטעהט זיי פון דעסט-וועגען.

טיעף אידיש, טיעף דייטש, טיעף רוסיש א. ז. וו. דאָס איז די גרויסע מעלה פון אַ קינסטלער. דאָס גיט איהם זיין גרויסען ווערט, דאָס גיט איהם דעם שטעמפּעל, דאָס אונטער-שיידעט איהם פון אַנדערע קינסטלער, פון די אַנדערע לענדער און פעלקער.

אָבער דאָס אַליין איז ניט גענוג. דאָס מאַכט דעם קינסט-לער ניט פאַר אַ גרויסען קינסטלער.

ווען „טיעף אידיש" איז די אורזאַכע פאַרוואָס ניט-אידען קענען אונזער ליטעראַטור ניט פאַרשטעהן, דאַן האָט זי קיין ווערט, אַפילו ניט קיין נאַציאָנאַלען ווערט. נאַציאָנאַלע ווער-טען האָבען נאָר דאַן אַ ווערט, ווען זיי זיינען אינטערנאַציאָנאַ-לע ווערטען.

כדי „נאַציאָנאַלע ווערטען" זאָלען ווערען אינטערנאַציאָ-נאַלע ווערטען", מוזען זיי ערפילען צוויי באַדינגונגען: זיי מו-זען, פון איין זייט, זיין טיעף נאַציאָנאַל; זיי מוזען, פון דער צווייטער זייט, זיין אוניווערזאַל, אַלוועלטליך, אַלמענשליך. ווען אַ ליטעראַריש ווערק ערפילט דיזע צוויי באַדינגונגען, דאַן איז עס אַ קולטור אוצר פאַר דער נאַציאָן, צו וועלכער דער קינסט-לער געהערט, ווייל עס איז אַ קולטור אוצר פאַר דער גאַנצער מענשהייט.

אַלמענשליכע טיפען, איינגעפּאַסט אין נאַציאָנאַלע ראַמען און באַפּוצט מיט נאַציאָנאַלע צירונג — דאָס איז די גרויס-קייט פון אַ פאָלק אין ווירקליכען לעבען. דאָס איז אויך די גרויסקייט פון אַ פאָלקס ליטעראַרישע שאַפונגען.

אונזערע ליטעראַטור איז טיעף אידיש, אָבער דיזע גרויסע מעלה ווערט איהר גרויסער חסרון צוליב דעם, וואָס איהר געהט אָפּ די צווייטע מעלה. זי איז ניט אַלמענשליך. זי איז טיעף אידיש און מעהר גאָרניט. דאָס טיעפע אידישע אַליין איז אָבער אין זיך אַליין גענומען, גאַנץ פלאַך, אונבאַדייטענד און אַליין. זי קען דאַדורך צו אַנדערע ניט אַפּעלירען, און צו אונז

אליין אפעלירט זי נאר אויף א קורצע צייט, מיר וואקסען איהר שנעל אריבער.

איך האב געלעזען, און לעז, די אידישע ליטעראטור ניט ווי א קריטיקער, ניט ווי א מענש, וואס זעצט זיך לעזען א בוך מיט א גלייכגילטיגען מוט, מיט א בלייפעדער אין האנט און מיט דעם באוואוסטזיין פון א ריכטער אין הארצען, וואס פילט זיך בארופען צו אור־טיילען איבער דעם לעבען און טויט פון דעם בוך. איך לעז די אידישע ליטעראטור, פונקט ווי די ניט־אידישע, פאר אלעם און הויפטזעכליך, צוליב מיין פארגעניגען און באלייכטונג פון דעם לעבען. איך בין אויפגעוואקסען, מען קען זאגען, צוזאמען מיט דער אידישער ליטעראטור. איך האב איהר געלעזען ווי זי איז ענטשטאנען פון טאג צו טאג, זייט איך בין געווען א קינד פון זעקס יאהר.

גראד צוליב דעם נעם איך זיך דא ניט אונטער צו שרייבען אן אויספירליכע קריטיק איבער דעם אדער יענעם שרייבער לויט א היסטארישען סדר. איך וויל אייגענטליך קיין איינ־ציגען ניט קריטיקירען. איך וויל דא נאר איבערגעבען אן אל־געמיינעם איינדרוק, דערמאנענדיג דעם אדער יענעם שרייבער, ווי ער קומט מיר אויף דעם זכרון בעת שרייבען, כדי צו בא־קרעפטיגען די געדאנקען, וואס זיינען ביז אהער ארויסגעזאגט געווארען.

און ווען איך געה איבער אין מיין זכרון אט דיזע גאנצע ליטעראטור, אנהויבענדיג פון „מענדעלע" ביז די גאנץ נייע, און פרעג זיך: וועלכע זיינען די גרויסע טיפען, אדער וועלכער איז דער גרויסער טיפ, אין אונ־זער ליטעראטור, וואס קען ערפילען די אויבענדערמאנ־טע צוויי באדינגונגען — צו זיין טיעף אידיש און אלוועלטליך אין דערזעלבער צייט, געפין איך ניט קיין איינעם, אויף וועל־כען זיך אפצושטעלען. מען מוז אין זינען האבען, אז איך מעסט דעם ווערט פון אונזער ליטעראטור ניט מיט תרוצים, ניט מיט „אויבם", ניט מיט „נעמענדיג אין אנבאטראכט" א. ז. וו. איך מעסט זי מיט אן אמת'ע, פולע מאס, מיט דער מאס פון דער

אַלוועלטליכער ליטעראַטור. פאַר אַזאַ מאַס איז אונזער ליטע־ראַטור נאָך ניט דערוואַקסען.

פינף און צוואַנציג יאָהר לאַנג בין איך געווען, און געבלי־בען, אַ באַגייסטערטער לעזער פון י. ל. פּרץ. אָבער אויך פּרץ'ס טיפּען זיינען ניט געמאַכט פאַר אַזאַ מאָס. דעם איינציגעןווירקליך גרויסען „טיפּ", וואָס פּרץ האָט באַשאַפען, דאָס איז י. ל. פּרץ אַליין. אָבער דיזען „טיפּ" קען מען פאַרשטעהן נאָר דאָן, ווען מען לעזט איהם יאָהרען לאַנג מיט ליעבע. אַלע אַנדע־רע טיפּען פון פּרץ זיינען, אמת, טיעף אידיש, זיי פעהלט אָבער דאָס אַלמענשליכע. צוליב דיזען האָבען זיי ניט דעם ריכטיגען ווערט. אפילו זיינע „צוויי בערג", דער חסידישער רבי און דער בריסקער רב, צוויי אמת'דיגע „בערג" זיינען נאָר פאַרשטענד־ליך, און קענען נאָר אַפּעלירען צו אידען, און דאָס ניט צו אַלע אידען. אידען וואָס זיינען געבוירען און אויפגעצויגען אין אַמע־ריקאַ אָדער ענגלאַנד, האָבען קיין פאַרשטענדניס ניט פאַר די־זע „בערג", זיי זיינען צו לאָקאַל, צו באַשרענקט.

עס וועט ביי מאַנכע אפשר אויסקומען ווי אַ חלול השם היינט שוין, אַזוי שנעל נאָך זיין פריהצייטיגען טויט, צו זאָגען וועגען שלום עליכם'ס ווערק וואָס איך וויל דאָ זאָגען, און וואָס איז אַלע מאָל געווען מיין מיינונג. אָבער דער אמת מעג געזאָגט ווערען. ביי אַזעלכע פראַגען איז ניט פאַראַן קיין פּערזענליכ־קייט. שלום עליכם באַלאַנגט צו אונז אַלעמען. עס איז ניט די פראַגע פון זיין פּערזאָן, אפילו ניט פון זיין טאַלאַנט.

דיזער אמת איז, אַז שלום עליכם'ס טיפּען זיינען אַלע קליין, וואַכעדיג, פּראָסט, טרוקען און קליינליך.

נעמט מנחם מענדעל. ווער איז מנחם מענדעל? וואָס פאַר אַ ראָלע שפּיעלט ער אין לעבען, און וואָס פאַר אַ ראָלע קען ער שפּיעלען אין דער ליטעראַטור?

מנחם מענדעל איז אַ פּראָסטער אידעל, אַ פּוסט און פּאַס־ניק, אַ מענש וואָס לעבט פון ווינט, זאָרגט ניט פאַר ווייב און קינד, כאַפּט זיך אַלע טאָג אָן אָן אַנדער זאַך, שטעלט זיך פאַר גליקען, צעהלט אין פאַראויס די מיליאָנען, וואָס ער וועט מאַ־כען און ענדיגט יעדעס מאָל מיט דעם, וואָס ער האָט ניט דריי קאָפּיקעס אויף אַ מאַרקע צו שיקען אַ בריף צו זיין ווייב.

אט דאס איז דער גאנצער מנחם מענדעל, ניט מעהר און ניט ווייניגער. אודאי איז א גרויסער רחמנות אויף מנחם מענ־דלען, וואס איהם פעלט אוים געלט אויף מארקעט, ווארום מנחם מענדעל איז א גרויסער בריף־שרייבער, רק ער שרייבט בריף צו זיין ווייב שיינע שיינדעל. אבער איז דיזער טראגע־דיע איז שולדיג שלום עליכם אליין. צו וואס האט ער איהם געלאזען שרייבען אזוי פיעל אומזיסטע בריף? דריי, פיער, העכסטענס פינף בריף זיינען נויטיג געווען ארויסצוברייננגען זיין איינפאכע נאטור.

טוביה דער מילכיגער איז שוין אביסעל מעהר מענש, אבער ווייטער פון יעהופעץ געהט ער ניט. א איד געבוירען אין ניו יארק, וועט ניט פיעל פארשטעהן פון איהם.

אט דאס איז דאך זיין גרויסקייט, וועט א גרויסער פאר־עהרער פון שלום עליכם אונטערכאפען. ער האט געמאלט דאס אידישע לעבען פון זיין צייט ווי עס איז געווען. גע־רעכט! איך דיסקוטיר אבער ניט די גרויסקייט פון שלום עליכם, נאר די קליינקייט פון די אידישע טיפען, פון דעם אי־דישען לעבען. דאס איז דער פונקט.

איך האב אמאל געזאגט אברהם רייזענ'ען, דאס די אידישע ארימקייט אין דער ליטא האט אין איהם געפונען איהר אמת'ן דיכטער. איך האב ווירקליך געמיינט איהם צו לויבען, ער אבער האט זיך געפונען באליידיגט. וואס עפעס א דיכטער פון אידי־שער ארימקייט אין דער ליטא? איך בין אן אלגעמיינער דיכ־טער, האט ער געענטפערט מיט פארדרום. מיר זיינען ביידע געווען גערעכט. איך, מיט מיין אפשאצונג פון זיין טאלאנט; ער מיט דעם וואס ער האט זיך געפונען באליידיגט. אינסטינק־טיוו פילט ער, אז עס איז צו קליין פאר זיין טאלאנט צו זיין דער דיכטער פון אידישער ארימקייט אין דער ליטא. פון אידישע ארימקייט אין דער ליטא איז ניטא וואס צו באגייסטערט ווע־רען, ווי עס איז ניטא וואס באגייסטערט צו ווערען פון ארימ־קייט איבערהויפט. דחקות, ארימקייט איז ניט קיין גוטער מא־טעריאל, פון וועלכען א קינסטלער קען שניצען שעהנע פיגו־רען. ווען פון ארימקייט שפרינגט ארוים א לינקאלן, א בעבעל, איז דאס ניט צוליב דער ארימקייט, נאר איהר אויף להכעים.

די אָרימקייט אַליין איז ניט שעהן, און ניט ערהאַבען. און ביי אונז איז די אָרימקייט ניט מעהר ווי אָרימקייט. די בעבעלס און די לינקאָלן'ס קענען ביי אונז ניט ארויסשפּרינגען. דאָס לעבען איז ניט מסוגל דערצו. אויב דאָס פּאַסירט אַמאָל יאָ, דאַן קומט עס ניט פון אונזער לעבען, און דיזע זיינען ניט מעהר אונזערע.

איז דאָס אפשר די שולד פון אונזערע ליטעראַטען? איז דאָס אַלץ אפשר צוליב דעם, וואָס מיר פאַרמאָגען ניט די באַ־גאַבטע און פעהיגע שרייבער? איז דאָס צוליב דעם, ווייל אונז פעלען די טאַלאַנטען?

דאָס קען מען ניט זאָגען. מאַנכע פון אונזערע טאַלאַנטען שטעהען אין פעהיגקייט, אין זשעניאַליטעט ניט נידעריגער, מאַנכעס מאָל העכער, פון פיעלע ניט־אידען, וואָס שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע אין דער וועלט־ליטעראַטור. שולדיג איז דאָס מאַטעריאַל, מיט וועלכען אונזערע קינסטלער זיינען גע־צוואונגען צו ארבייטען. שולדיג איז אונזער לעבען, וואָס איז קליין, אונאינטערעסאַנט, אַן וויכטיגע באַגעבענהייט, און אַן וויכטיגע אויפגאַבען. מען קען פון קיין אָרימען, איינפאַכען, ניט טעטיגען לעבען קיין גרויסע טיפען ניט באַשאַפען. פון ליים וואָס איז טרוקען, וואָס האָט אין זיך קיין פעטקייט, וואָס ברעק־קעלט זיך און צופאַלט כסדר, קען מען קיין שעהנע פיגורען ניט קנעטען. מעג דער קינסטלער זיין נאָך אַזוי גרויס.

מיר לעבען אַן ענגעס, שמאָלעס און אונבאַדייטענדעס לע־בען. אונז פעהלט די ברייטע האַנט און דאָס ברייטע הארץ. מיר זיינען טיעף, אָבער ניט ברייט!

אונזער ליטעראַטור איז דערפאַר ענג און שמאָל און אונ־באַדייטענד. זי איז טיעף אָבער ניט ברייט. איהר פעלט דאָס אַלמענשליכע.

דערפאַר קען אונז אַן ערסקין ניט פאַרשטעהן.

מען דאַרף אָבער גאָר ניט געהן אַזוי וויט. עס איז גאָר ניט נויטיג זיך צו ווענדען צו אַן אַמעריקאַנער קריסט. מיר קענען דאָס הערען פון אונזערע אייגענע קינדער. ווער פון די אַמערי־קאַנער געבוירענע אידען קען פאַרשטעהן די „קליאַטשע“, אָדער די „טאַקסע“ פון מענדעלע מוכר ספרים? ווער פון זיי קען

פארשטעהן פרץ'ס חסידישע מעשה'לעך, שלום עליכם'ס „טוביה דער מילכיגער״?

ביי אלע פעלקער אנטוויקעלט זיך דאס לעבען צוזאמען מיט דער ליטעראטור, און די ליטעראטור צוזאמען מיט דעם לע־בען. ביי אונז אנטוויקעלט זיך דאס לעבען אוועק פון דער לי־טעראטור. מיט אמאל, מאכט זיך עפעס א קאטאסטראפע און מיר צולויפען זיך אין אלע עקען וועלט. אונזערע קינדער, וואס ווערען געבוירען אונטער נייע אומשטענדען, פארשטעהען ניט מעהר די שפראך פון אונזערע עלטערען.

אפילו אונז אליין געהט עס אויך ניט בעסער. מיר אליין פארלירען דאס פארשטענדניס פאר דער ליטעראטור. מיר פארשטעהען זי נאר פאר א קורצע צייט. פון דעם קומט וואס מיר האבען אזוי פיעל געפאלענע „שטערען״, ווער עס איז ביי אונז געווען גרויס נעכטען, איז קליין היינט. אפילו אזא ריזיגער טאלאנט ווי מענדעלע האט ניט אויסגעמידען דעם אל־געמיינעם שיקזאל. ער איז א פרעמדער צו דעם נייעם דור אפילו אין רוסלאנד.

ווי לאנג איז גאר ווי יצחק יואל לינעצקי איז ביי אונז גע־ווען א לייטענדער שטערען, און ווי שנעל איז ער פארגעסען גע־ווארען?

יהודא ליב גארדאן, דער העברעאישער דיכטער, האט שוין ביי זיין לעבען געשטעלט די פראגע: פאר וועמען ארבייט איך? (למי אני עמל?) און ער האט געהאט רעכט. עס איז נאך גאר ניט לאנג ווי מען האט איהם באטראכט פאר א גרויסען פאעט. ווער דענקט היינט אזוי? און ווער וויים וואס מען וועט דרייסיג, פערציג יאהר שפעטער דענקען פון ביאליק'ן?

ש. פרוג, יעקב גארדין און מארים ראזענפעלד זיינען נעהענ־טערע ביישפיעלע. דאביי האט מארים ראזענפעלד ווירקליך אריינגעבראכט א נייע נאטע אין דער אידישער פאעזיע.

אגב אורחא, אויף וויפיעל מארים ראזענפעלד איז אל־מענשליך, אויף אזוי פיעל האט די איבעריגע וועלט איהם ווירק־ליך פארשטאנען און אפגעשאצט. דאס וואס ער איז געווען טיעף אידיש, דאס האט איהם גארנישט געשטערט.

דאָס אַלץ, ווי געזאָגט, איז ניט די שולד פון אונזערע קינסטלער. עס איז די שולד פון אונזער לעבען, וואָס איז ניט מסוגל פאַר גרויסע קולטור שאַפונגען. ביי אַנדערע פעלקער איז דאָס לעבען אָפט צו גרויס פאַר די ליטעראַטען, ביי אונז זיינען די ליטעראַטען אָפט צו גרויס פאַר דעם לעבען.

וואָס איז דער סוף פון דעם אַלעם?

דעם סוף ווייס איך ניט. איך האָב מורא עס איז אַ מעשה אָהן אַ סוף. און עס איז נאָר ניט נויטיג איך זאָל דערצעהלען דעם סוף.

נייע באוועגונגען ביים היגען
אידישען פּראָלעטאריאט

נייע באַוועגונגען ביים היגען אידישען פּראָ-לעטאַריאַט

דער נייער שטראָם פון אידישע אימיגראַציע, געטריבען צו אונזערע ברעגעס פון די כוואַליעס פון דער רוסישער רעוואָלוציע און איהר באַגלייטער, די באַרבאַרישע פּאָגראָמען אויף אידען, האָט מיט געבראַכט אין זיין שליאַד אַן אונטערשטראָם פון נייע אידעאַלען און אידעען, וועלכע האָבען די לעצטע צייטען באַוועגט די געמיטהער פון דעם אידישען ארבייטער אין זיין אַלטער היים.

דיזע נייע אידעאַלען און אידעען, האָבען אין אונזער קליין וועלטעל ארויסגערופען אַ ניי לעבען, מיט נייע געדאַנקען, נייע געפילען, נייע שטרעבונגען, נייע אויפגאַבען און נייע האָפנונגען.

ביז ניט לאַנג צוריק איז דאָס אינטעלעקטועלע לעבען פון דער „איסט סייד" געווען פאַרנומען הויפּטזעכליך מיט אַלגעמיינע סאָציאַלע פראַגען. ריכטיגער, מיט'ן סאָציאַליזם.

אמת, דער פילאָזאָפישער געדאַנק פון דער איסט סייד האָט ניט פאַרנאַכלעסיגט די וויכטיגע פראַגען פונ'ם טאָג, אויך האָבען די איסט סיידער פאַר אַ מינוט ניט פאַרגעסען די לאַנגע

---

*) ערשינען אין דער צוקונפט פון מאַי 1906 אונטער דעם אויפשריפט: ציוניזם, טעריטאָריאַליזם און סאָציאַליזם". ערשינען אין דעמזעלבען יאהר אויסגעבעסערט אין ענגליש, אין דער טשיקאגער **International Review** אונטער דער אויביגער אויפשריפט.

די מייסטע פּאַרטייען, וועלכע ווערען דערמאָנט עקזיסטירען היינט, אין דעם יאהר 1919, ניט מעהר. זיי האָבען זיך אַלע ארייגעגאָסען אין דער פּאַרטיי פּועלי ציון. די קריטיק איז אָבער נאָך היינט גילטיג פאַר די פּועלי ציון.

פון זייערע אומגליקליכע שוועסטער און ברידער אין דער היים.
דאָס זיינען אָבער געווען זייטיגע זאַכען, אַזוי צו זאָגען. די
הויפּט פּראָבלעמע, וואָס האָט באַוועגט דאָס גרויסע האַרץ פון
דער איסט סייד פון ניו יאָרק איז געווען דער סאָציאַליזם.
אַ זיעג אָדער אַ נידערלאַגע פון דעם פּראָלעטאַריאַט אין דעם
וויטסטען ווינקעל פון דער וועלט, איז ביי זיי געווען פון גרע־
סערער וויכטיגקייט איידער דער זיעג פון די יאַפּאַנעזער אין
פּאָרט אַרטור, אָדער אַן עהנליכע באַגעבענהייט.

דיזעס איז צום גרויסען טייל איצט געענדערט. די אַלגעמיינע
פאַרשפּרייטונג פון דעם סאָציאַליסטישען געדאַנק דורך גאַנץ
רוסלאַנד, דער קאַמף אויף טויט און לעבען וואָס געהט אַן
צווישען דעם רוסישען פאָלק און זיין דעספּאָטישע רעגיערונג;
די פייגע גוואַלדטהאַטען וואָס די „שוואַרצע מאות", אָרגאַני־
זירט און אונטערשטיצט פון דער ביוראָקראַטיע צו באַקעמפען
די רעוואָלוציע, באַגעהען געגען די אידען — אַלע די זאַכען האָ־
בען געמאַכט זייער איינדרוק אויף דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם
רוסישען אידען, און האָבען פיעל בייגעטראָגען צו דער אָרגאַ־
ניזירונג פון אַ צאָל פּאַרטייען, וועמעס אויפגאַבע עס איז צו
עטאַבלירען אַן אונאַבהענגיגען אידישען שטאַט, פון איין זייט,
און בייצופיהרען די סאָציאַלע רעוואָלוציע, פון דער אַנדער זייט.

מיט די נייע אימיגראַציע זיינען אַלע טעאָריעס אַריבער־
געפלאַנצט געוואָרען אויף דעם היגען באָדען, און די היגע אי־
דישע וועלט איז באַזעצט מיט פּאַרטייען און פּאַרטייעלעך פון
אַלע סאָרטען.

מיר האָבען פאַר אַלעם די ציוניסטען און די טעריטאָרי־
אַליסטען; די פּועלי ציון, די ציוניסטען סאָציאַליסטען, די
סאָציאַליסטען רעוואָלוציאָנערען טעריטאָריאַליסטען, און זאָ־
גאַר אַנאַרכיסטען נאַציאָנאַליסטען טעריטאָריאַליסטען.

צוזאַמען מיט דיזע פּאַרטייען, האָבען מיר נייע סכסוכים,
נייע אונפאַרשטענדנים און נייע מיספאַרשטענדנים; נייע
צאַנקערייען און נייע רייסערייען, נייע טעאָריעס און, זעלבסט־
פאַרשטענדליך, נייע צייטונגען און נייע זשורנאַלען.

דיזע אַלע פּאַרטייען, ניט קוקענדיג אויף די משונה'דיגע,
דרייגאָרענדיגע נעמען, זיינען אין תוך ענג פאַרבונדען איינכ

מיט ס'אנאנדערע און מיט דעם אורשפּרינגליכען ציוניזם. זיי זיינען איז אמת'ן ניט מעהר ווי א ווייטערע אונלאגישע אנטוויקלונג פון דעם ציוניזם. זיי שטעהען און פאלען מיט דעם ציוניזם.

איידער מיר קומען צו די פּארטייען, איז דערפאר נויטיג אנצוהויבען מיט דעם ציוניזם.

דער ציוניזם איז ניט קיין נייע באוועגונג ביי אידען. ער איז אזוי אלט ווי דער אידישער גלות. פון דעם טאג וואס די אידען זיינען צום ערשטען מאל פארטריבען געווארען אין גלות, האבען זיי ניט אויפגעהערט צו האפען צוריקצוקומען אין זייער לאנד.

אין די פארשיעדענע צייטען פון דעם גלות, האבען זיי אנגעווענדעט פארשיעדענע מיטעל. זיי האבען זיך אויסגענוצט מיט דער פּאליטישער לאגע פון זייערע שכנים אין דער צייט פון אשור און בבל; זיי האבען זיך באנוצט מיט „דיפּלאמאטיע" אין דער צייט פון כרש מלך פרס, און נאכהער אין די צייטען פון דריוש און אחשורוש אונטער דער פיהרונג פון עזרא ונחמיה; זיי האבען זיך באנוצט מיט די געזעצען און די אינטריגעם פון רוים, ביז זיי האבען ענדליך די גאנצע ארבייט איבערגעלאזען צו דעם פאטער אין הימעל, ווארטענדיג אויף דעם „ארימאן רייטענדיג אויף אן אייזעל" (עני ורוכב על החמור), און האבען זיך דערווייל ווי עס איז איינגעמאשצעט אין גלות, צייטענווייז גאנץ באקוועם.

די האפנונג און דעם געדאנק ווידער צו קומען קיין ציון, האט דער איד קיינמאל אין גאנצען ניט אויפגעגעבען; די שבועה וואס ער האט געגעבען, זיצענדיג ביי די ברעגעם פון בבל'ס טייכען: „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני", (מיין רעכטע האנד זאל איך פארגעסען, אויב איך וועל דיך ווען פערגעסען, ירושלים), דיזע שבועה האט דער איד קיינמאל ניט פארגעסען, ניט מעהר, ער האט געווארט, גאט זאל איהם אהין פיהרען „ברנה". יעדען טאג האט ער זיך געבעטען „והביאנו לציון עירך ברנה!" (און דו זאלסט מיר ברענגען אין דיין שטאדט ציון מיט געזאנג) אבער טהון א האנט אין קאלטען

וואסער פאר דעם האט ער, ווי עס שיינט, קיין חשק ניט גע־האט.

די אכציגער יאהרען פון דעם פאריגען יאהרהונדערט, האבען אריינגעבראכט א נייעם לעבען אין דעם ציון געדאנק.

אונטער דעם שווערען דרוק פון די דאמאלסדיגע פאגראמען, און פון די ספעציעלע געזעצען אונטער וועלכע די אידען זיינען געשטעלט געווארען אין רוסלאנד, (אגב אורחא, יענע געזעצען זיינען געווען א פאלגע פון גאנץ אנדערע אומשטענדען ווי ספעציעלער אידען־האס), האט די „יודען־פראגע" אנגענומען א נייע געשטאלט. דער איד האט אנגעהויבען פרעגען: „ווארום פארפאלגט מען מיך?" און ער איז געקומען צום שלוס, אז ער ליידעט און ווערט פארפאלגט, ניט ווייל ער איז א איד, נור ווייל ער איז א פרעמדער; ווייל ער איז א פרעמדער וואס האט אין ערגעץ ניט קיין היימאט. און אז זיינע ליידען און פארפאלגונגען וועלען אויפהערען נאר דאן, ווען ער וועט האבען אן אייגענע היים: א „רעכטליך געזעצליך געזיכערטע היימאט" און ניט פריהער.

דר. פינסקער האט דער ערשטער אויסגעדריקט דיזען געדאנק, נאך איהם איז געקומען משה ליב ליליענבלום אין זיין בראשורע: „על הולדת עם ישראל על ארצו הקדושה אשר לאבותיו הראשונים". (וועגען די ווידערגעבורט פון דעם אידישען פאלק אויף דעם הייליגען לאנד פון זיינע אורעלטערען).

די אידען מוזען האבען אן אייגענע היים! דאס איז פאר זיי זיכער.

די פראגע איז נור געווען און איז נאך ביז יעצט און, ווי איך גלויב, וועט אימער זיין: וואו און ווי אזוי קען מען באקומען דיזע היימאט?

דאס ערשטע וואס די ציוניסטען האבען געטהון איז געווען, זיך אפצו־ווארפען פון דעם „ארימאן רייטענדיג אויף אן אייזעל".

טויזענדער יאהרען האבען די אידען געהאפט און געווארט אויף איהם. אומזיסט! דער שלעפער איז ניט געקומען.

די ציוניסטען האבען זיך דערפאר פון איהם אין גאנצען אפגעזאגט און האבען זיך געווארפען צו דעם „מיליאנער ריי־

טענדיג אויפ'ן אייזעל". די ראטשילדס און די באראן הירש'ס האבען געזאלט געבען דאס קאפיטאל, און דער אָרימער איד האָט געזאלט זיין דער חמור למשא. דאס איז געווען דער קאלאָני־זאציאָנס־פלאן. וואס פון דעם איז ארויסגעקומען איז באַוואוסט: דער „מיליאָנער ורוכב על החמור" האט ניט מעהר געהאלפען ווי דער „עני ורוכב על החמור".

דערווייל זיינען אידען געפאָהרען; ווי איינער האָט גע־קענט, האט ער זיך געראטעוועט; מען איז געלאָפען ווי פון א שרפה. הונדערט־טויזענדע זיינען געפאָהרען, אבער ז ע ה ־ ווייניגע זיינען געפאָהרען קיין ציון, פון וואנען עס קומט די תורה. די גרויסע מאסע איז געלאָפען קיין ענגלאנד, קיין אמעריקא, קיין אפריקא און קיין ארגענטיניען, וואו זיי האָבען ערווארטעט צו געפינען ברויט און מנוחה.

דאן איז מיט אמאָל, ווי פון הימעל, געקומען דר. הערצעל מיט זיין נייע „דיפלאָמאטיע".

ער איז פון אלע אידען באגריסט געווארען אלס דער אמת'ער משיח, וואס איז געשיקט געווארען פון גאָט צו באפרייען דאס פאָלק ישראל.

ער, וואָס איז אזוי גוט באקאנט אין דיפלאָמאטישע קריי־זען; וואס האָט אזא הדרת פנים; וואָס איז אזוי נאָבעל אין כאראקטער; וואָס האָט אזא מאיעסטעטישען גאנג; וואָס ענטציקט מיט זיין ריידען און אימפאָנירט מיט זיינע מאניע־רען; ער, וואָס קען זיך שטעלען פאר מלכים; וואָס איז זיין גאנץ לעבען געווען פרעמד פון אידען און אידישקייט; וואָס איז געווען אזוי גרויס און אזוי רייך, און וואָס האָט זיך אָפ־געזאגט פון זיין גאנצע גדולה צו העלפען זיינע אונטערדריקטע ברידער, וואָס האָבען ניט געוואָהנט אין זיין לאנד און וועמעס שפּראך ער האָט קוים פארשטאנען — זעהט מען ניט אין דעם דעם פינגער פון גאָט? וועט ער ניט ברייגנען די גאולה?

דערצו איז זיין פלאן געווען אזוי איינפאך, אזוי פּראסט, אז א קינד האָט דאס געקענט פארשטעהן: אידען ווערען פאר־פאָלגט, ווייל זיי זיינען אין דער פרעמד, זיי מוזען אלזא האָ־בען אן אייגען לאנד. אזא לאנד איז דאָ אויף דער וועלט. עס איז טאקע אמאָל געווען זייער אייגען, עס ליגט אבער

יעצט ביי דעם טערק אין די הענט. מיט געוואלט קענען אידען דאס לאנד ניט צוריקנעמען, אויף דעם האבען זיי קיין כוח ניט. געלט האבען אידען אבער יא, דער טערק ווידער איז ארעם, דאס בעסטע איז צו קויפען דאס גאנצע לאנד. פאר געלט קען מען היינטיגע צייטען אלץ קריגען.

ווי גרויסארטיג און ווי איינפאך!

ווארום האבען דאס מענשען פריהער אליין ניט פארשטא־נען? וואו איז געווען זייער שכל?

אמת, קויפען דאס לאנד איז ניט אזוי לייכט, דאס איז ניט גלאט א מסחור מיט א פראסטען בשר ודם. דא מוז מען אנ־קומען צו א מלך און דערפאר וועט מען טאקע מוזען אנ־ווענדען „דיפלאמאטיע" און אויף „דיפלאמאטיע" איז דר. הערצעל געווען ווי געבארען.

און מיט דער גאנצער ענערגיע, און מיט דעם גאנצען פייער פון א גרויסען בעל חלום, האט דר. הערצעל זיך געווארפען אויף דער ארבייט. זיין גאנצע קראפט, זיין פעהיגקייט און זאגאר זיין אייגען פארמעגען, האט ער אפגעגעבען אויף דיזע גרויסע זאך, אויף דיזען גרויסען חלום.

ער איז געלאפען און געפאדעט און געקלאפאטשעט: ער איז געפאהרען פון איין לאנד אין אנדערן, געגאנגען פון איין מיניסטער צום אנדערען; אפגעהאקט די טירען פון די גרוי־סע און מעכטיגע; ער האט געקראגען רעקאמענדאציעס, פארשפרעכונגען, אודיענצען; ער האט געהאט אונטערהאנד־לונגען מיט גרויסע דיפלאמאטען, מיט אלע דיפלאמאטישע סודות; ער איז אנגעקומען צום סולטאן אליין. און דאס גאנ־צע אידישע פאלק האט מיט איינגעהאלטענעם אטהעם און אן אפען מיל באאבאכטעט יעדע באוועגונג פון איהר נייעם העלד, פון איהר נייעם משיח, אין דעם גלויבען און מיט די האפנונג, אז אט, אט, און עס וועט נעמען אן עק צו די אידישע רדיפות און צרות. אט, אט און דער אייביגער וואנדע־רער וועט געפינען זיין מקום מנוחה, וואו ער וועט קענען אויס־רוהען זיינע אויסגעמוטשעטע און אויסגעטרוקענטע ביינער.

און דער סוף?

וואס דער סוף איז געווען ווייס די גאנצע וועלט. עס האט

זיך ארויסגעשטעלט, אז די גאנצע באוועגונג איז געווען גע־גרינדעט אויף דעם געדאנק, אז דער טערק איז א חמור. דער טערק האט אבער ניט געוואלט שפּיעלען די ראָלע פון דעם חמור. ער האט הערצלען גאנץ פיין צוגענומען, ער האט איהם געמאכט פארשפרעכונגען, האט צו איהם גערעדט עטליכע גאנץ ציוויליזירטע, ד. ה. חניפה'דיגע ווערטער, אבער ווייטער איז ער ניט געגאנגען.

דר. הערצעל האט דאס אלעס געוואוסט פריהער און בעסער פון אלע אנדערע. אבער צוריק געהן האט ער ניט מעהר גע־קענט. ער איז געקומען צו א פונקט פון וועלכען ער האט זיך ניט געקענט ריהרען, ניט פאָרווערטס און ניט ריקווערטס. און ער האט געמוזט דורכלעבען די טראגעדיע פון פיעלע אנדערע גרויסע טרוימער. און, ווי באוואוסט, ער האט די טראגעדיע דורכגעלעבט, אבער ניט איבערגעלעבט.

די אייגענטימליכקייט פון די גרויסע אוטאָפּיסטען באשטעהט אין דעם וואס זיי זיינען זעהר „פּראקטישע" מענשען, זיי מאכען אימער אזעלכע פּלענער וואס ליגען דאכט זיך אויף דער האנט, וואס זענען זעהר לייכט אויסצופיהרען, ווען — ווען מען זאל נור וועלען. זיי פעהלט דערפאר קיינמאל ניט קיין נייע פּלענער: אזוי שנעל ווי איין פּלאן פאלט דורך, האבען זיי באלד אנגעגרייט אן אנדערען, א בעסערען, א לייכטערען פּלאן.

דר. הערצעל איז געווען אזא בעל־חלום. ער האט דער־פאר זיין קאמף ניט אויפגעגעבען. אזוי שנעל ווי ער האט זיך איבערצייגט אין דעם אויסזיכטסלאזיגקייט פון צו קריגען פּאַ־לעסטינא, האט ער באלד אויפ'ן שטעל געהאט אן אנדערן, נאך „פּראקטישערען" פּלאן, א פּלאן צו וועלכען מען וועט דארפען נאך ווייניגער געלט.

אלץ וואס אידען דארפען, האט ער גע'חלום'ט, איז דאך נור אן אייגען לאנד, היינט וואס מאכט עס אויס וואו דאס לאנד וועט זיין? אודאי וואלט געווען גלייך מען זאל קענען קרי־גען פּאלעסטינא, אזוי ווי מען קען עס ניט באקומען, איז רעכט אן אנדער לאנד. און אויף דעם זעקסטען ציוניסטישען קאנגרעס איז ארויסגעשפּרונגען דער אוגאנדא פּלאן.

וואס עס איז געווארען פון אוגאנדא, איז אויך באוואוסט.

דערווייל איז דר הערצעל געשטארבען. די אידעע איז אבער געבליבען און איז געוואקסען.

פון אוגאנדא צו אן אנדער טעריטאריע איז שוין ניט מעהר ווי איין שפרונג, און דער שפרונג איז פארמעל געמאכט גע־ווארען אויף דעם זיבענטען ציוניסטישען קאנגרעס. עס איז אויפגעקומען די אידעע פון טעריטאריאליזם. נאטירליך, זייי־נען ניט אלע ציוניסטען מיטגעשפרונגען, אבער דאס באלאנגט צו א ווייטערען קאפיטעל. דערווייל איז דאס גענוג צו זעהן, אז דער טעריטאריאליזם איז אלגעמיין האט ביז צו דיזען מא־מענט קיין נייעס ניט אויפגעטהון, אז ער איז נור א ווייטערע ענטוויקלונג פון די ציוניסטישע באוועגונג. ער ליידעט דער־פאר בירושה אויף אלע קראנקהייטען, וואס זיין פאטער, דער ציוניזם, ליידעט.

.2

עס איז ניט מיין אויפגאבע אויף דיזער שטעלע, צו בא־ווייזען די שוואכקייט פון דעם ציוניזם. וועגען דעם איז אי־בערהויפט שוין פיעל גערעדט געווארען, און עס לאזט זיך שווערליך זאגען עפעס נייעס. איך מוז אבער איינינע איינ־ווענדונגען ווידערהאלען, צוליב דעם וואס איך וויל ווייטער זא־גען.

עס זיינען אייגענטליך פאראן צווייערליי ציוניזמ׳ען, אדער ריכטיגער, צווייערליי ציוניסטען — מאטעריעלע ציוניסטען און גייסטיגע ציוניסטען. דער מאטעריעלער ציוניזם קימערט זיך הויפטזעכליך וועגען די עקאנאמישע לאגע און די אלגעמיינע פארפאלגונג פון די אידען, ווערענד דער גייסטיגער ציוניזם אינ־טערעסירט זיך מעהר מיט די גייסטיגע זייטע, מיט דעם יהדות, מיט דעם יודענטומ׳ס גייסט פון דעם אידישען פאלק.

דאס איז דער ציוניזם פון אחד העם.

די מאטעריעלע ציוניסטען, ווי אויך די טעריטאריאליסטען, געהען ארויס פון דעם שטאנדפונקט, אז אידען זיינען אן איינ־הייטליך פאלק, אז זיי ליידען פון דעם וואס זיי זיינען אין דער פרעמד, און אז זיי קענען נור געהאלפען ווערען, ווען זיי וועלען קומען צוריק אין זייער אלטער היימאט.

דער מאַטעריעלער ציוניזם, האָט אייגענטליך שוין געקראַ־
גען זיין אנטוואָרט פון דעם לעבען אליין. ער האָט ארויסגע־
פונען פון איין זייט, אַז ער קען פּאַלעסטינאַ ניט באַקומען,
און פון דער צווייטער זייט, אַז די אידען װעלען אהין ניט געהן.
אין די 25 יאָהר זייט די ציוני פּראָפּאַגאַנדאַ האָט זיך אָנגעהױ־
בען זיינען ביז אַ מיליאָן און אַ האַלב אידען אויסגעוואַנדערט
פון זייערע מקומות, אָבער זעהר ווייניגע זיינען געפאָהרען אין
דעם „אידישען" לאַנד. דאָס איז ניט אַלעס.

דיזע אונגעהייער מאַסען־אויסוואַנדערונג, האָט ניט פאַר־
קלענערט די צאָהל אידען אין רוסלאַנד. דיזער פאַקט אליין
זאָל דאָך די ציוניסטען באַווייזען, אַז אַ פאָלק קען איבערהויפּט
ניט אַזוי לייכט אויסוואַנדערען, אַז אויף יעדען אויסוואַנדע־
רער ווערט געבוירען אַ נייער מענש, און אפשר צוויי מענשען
וואָס בלייבען אין דער היים; אַז אַ גרויסע מאַסע וואַנדערט
ניט אויס, געטריבען פון װעלכע ניט איז אידעאַלען, נור פון
עקאָנאָמישע אומשטענדען, און ממילא פאָהרט זי שוין ניט אהין
ווי איהרע אידעאַלע טרייבען איהר, נור דאָרט וואו זי האָט
אויסזיכט צו פאַרבעסערען איהר עקאָנאָמישע לאַגע.

ציוניסטען רעכענען זיך אָבער ניט מיט פאַקטען, אַזעלכע
קלייניגקייטען קומען ניט אין זייער חשבון.

ווען די פאַקטען ווערען אָבער אַזוי בולט, אַז זיי שטעכען
אויס די אויגען, ענטפערען זיי אייך בזה הלשון:

מיר ווייסען אליין, אַז דאָס גאַנצע פאָלק קען ניט אויס־
וואַנדערן, און מיר פאַרלאַנגען עס אויך גאָר ניט; מיר פאַר־
לאַנגען ניט, למשל, אַז די אידען פון ענגלאַנד, פראַנקרייך אָדער
אמעריקאַ זאָלען אויסוואַנדערן, מיר מיינען נור די אידען פון
די לענדער, וואו זיי ווערען ספּעציעל אונטערדריקט, ווי רוס־
לאַנד און רומעניען, און פון דיזע ערטער מיינען מיר אויך ניט
אַלע אידען. וואָס מיר ווילען, זאָגען זיי, איז, די אידען זאָלען
האָבען אַ צענטער, אַ היים ערגעץ־וואו. ווען אַ דייטש, למשל,
קומט אין רוסלאַנד, ווערט ער גאָרניט פאַרפאָלגט. וואָרום?
ווייל ער האָט ערגעץ־וואו אַ היימאַט, מיט אַ רעגירונג, אַזוי
װאָלטען די אידען ניט פאַרפאָלגט געוואָרען אין רוסלאַנד, ווען
זיי װאָלטען געהאַט ערגעץ־וואו אַ לאַנד.

אויף דיזע טענה האט „בן אהוד“ געגעבען א ריכטיגען אנטוואָרט אין אַן אַרטיקעל „ציוניזם אָדער סאָציאַליזם“, אין דעם אידישען אַרבייטער“ נומער 6.

ער שרייבט:

„אמת, א טהייל ציוניסטען מיינען, אז אויב מיר וועלען האבען אונזער אייגענע מלוכה, אפילו א קליינינקע, וועלען די פרעמדע פעלקער האבען אבשיי אויך פאר די אידען, וואס וועלען בלייבען אין גלות, ווארום אלע וועלען וויסען, אז עס איז דא א אידישע מלוכה, וואס קען באשירמען איהרע קינדער, אז עס איז דא א פאלק, וואס קען זיך איינשטעלען פאר זיינע ברידער... אבער פון אזא האפנונג איז טאקע ניט מעהר ווי חוזק צו מאכען. דאס רוב פון דעם אידישען פאלק, ד. ה. אלע אידען וואס וועלען בלייבען אין גלות, וועלען בלייבען ביי אזעלכע ים-לייבען, ווי רוסלאנד, דייטשלאנד, עסטרייך, פראנקרייך, אמעריקא, ענגלאנד און אויף זיי וועט דאס קלייניקע מייזעלע „אידענלאנדיע“ ארויפווארפען אן אימה! א טויט שרעקעניש וועט אויף זיי אנפאלען בעת זיי וועלען לייענען אין די ציימונגען, אז אין „אידענלאנדיע“ האט מען געהאלטען אסיפות, אין וועלכע דאס אידישע פאלק האט פייערדיג פראטעסטירט ענטגעגען דעם וואס מען טרייבט אידען פון מאסקווא, וואס מען שלאגט אידען אין גאליציען, וואס מען לאזט ניט צו קיין אידישע לעהרערינס אין פרייסען, וואס מען קוילעט אוים אידישע משפחות אין אלזשיר!... איז דען רוסלאנד בשעת זי האט דערווארגען איהרע דייטשע אונטערטאנער אין די באלטישע פראווינצען, א סך מתפעל געווארען פאר דייטשלאנד, פאר דעם גרויסען דייטשלאנד, מיט זיין בארימטען חיל און זיין גרויסער ראלע, וואס עס שפיעלט אין דער אייראפייאישער דיפלאמאטיע? וועט רוסלאנד צערעמאניען זיך מיט זיינע אידען בלויז דערפאר, וואס ערגעץ-וואו אין אזיען איז פאראנען א קליינינטשקע אידישע מדינה'לע, וואס שטעהט אונטער דער אויבערהערשאפט פון דעם טערקישען סולטאן! ...“

„איהר זעהט, אפילו אז מען זאל שוין נאכגעבען, אז הערצעל'ס פלאנען זאלען מקוים ווערען, איז דערפון דעם אידישען פאלק ניט קאלט און ניט ווארים. א גרויסער טייל פון דער

אידישער בורזשואזיע וועט דערביי מאכען ניט שלעכטע גע־שעפטען, א קליינער טהייל פון די אידישע ארבייטער וועט דער־ביי געפינען די געלעגענהייט צו פארקויפען זיינע הענט, ווי ער פארקויפט זיי אומעטום. — און דאס איז דער גאנצער סך הכל פון דעם ציוניזם!... און צוליב אזא נישטווירדיגען וויס־טען חלום זאל מען אפּווענדען די געדאנקען פון דעם אידישען פאלק פון זיינע נויטיגע צילען אין דער היים.*)

ניט בעסער האלט עס מיט דעם גייסטיגען ציוניזם, מיט דעם ציוניזם וואס קימערט זיך מיט דעם יודענטום'ס גייסט.

דיזער צווילינגס ברודער פון דעם מאטעריעלען ציוניזם, באגעהט דעם זעלבען פעהלער, נור אויף אן אנדער אופן. דער מאטעריעלער ציוניזם, לאזט אויס פון חשבון די גאנצע עקאָ־נאמישע לאגע פון דעם אידען אין גלות. די אונמעגליכקייט אויסצואוואנדערען א. ז. וו., א. ז. וו. דער גייסטיגער ציוניזם לאזט ווידער אויס דעם „אידישען" גייסט, ער רעדט נור פון די גייסטיגע זייט פון דעם יודענטום, פון אנטוויקלען דיזען גייסט. ער פארגעסט אבער אז ווי באלד די גייסטיגע זייט פון א פאלק, קען זיך אנטוויקלען אונטער געוויסע סאציאלע און עקאָ־נאמישע אומגעבונגען — און אין דעם קען מען ניט צווייפלען — דאן האט דאס אידישע פאלק א צוויי טויזענד יעהריגע אנט־וויקלונג אונטער ספּעציעלע אומשטענדען, און דיזע גייסטיגע אנטוויקלונג לאזט זיך ניט אוועקמאכען, מיר ניט, דיר ניט, מיט דעם וואס א מיליאן אדער זאגאר צוויי מיליאן אידען וועלען

*) איך וויס ניט צו עס פּאסט אויסצוזאָגען, אָבער דעם אמת דאַרף מען ניט באַהאַלטען. דיזע לאַנגע ציטאַטע האָב איך אויסגע־שריבען, 1) צוליב איהר ריכטיגקייט, 2) ווייל זי קען מיט די זעלבע קראַפט און לאָגיק אָנגעווענדט ווערען אויף די טעריטאָריאַ־ליסטישע באַוועגונג און 3) ווייל דער פאַרפאַסער פון דיזען, אונ־זער פריינד „בן אהוד" שטעהט אויף דער סאַמע שפּיצע פון די ניו יאָרקער סאָציאַליסטען־רעוואָלוציאָנערען טעריטאָריאַליסטען. איצט, אין דעם יאָהר 1919 געפינען מיר אונזער פריינד „בן אהוד" אויף דער שפּיצע פון די פּועלי ציון.

איבערוואַנדערען אין אַ האַלב באַרבאַרישעם לאַנד, וועלכעס איז מיט צוויי טויזענד יאהר צוריק געוועזען זייער.

דיזען פּונקט פאַרגעסען אויך אונזערע נייע נאַציאָנאַליס־טען וואָס האָבען זיך געשטעלט אונטער די פאָהן פון די ס. ר. ט.

דער אמת איז, אַז אויב מען קען ריידען פון אַ אידיש פאָלק, קען מען נור ריידען אין אַ גייסטיגען און קולטורעלען זין, ווייל אַלס פּאָליטישע אָדער סאָציאַלע איינהייט זיינען אידען געווען נים קיין פאָלק. דיזער גייסט, דיזע קולטור, ווי זי דריקט זיך אויס אין אַ ספּעציעלע פאָרמע ביי דעם אידען (אויב עס איז איבערהויפּט דאָ אַזאַ זאַך), איז אָבער אַ פּראָדוקט פון דעם אידישען גלות, און איז צו פאַרדאַנקען דעם גלות. ווי אַזוי דאָס אידישע פאָלק וואָלט זיך אַנטוויקעלט ווען עס וואָלט די גאַנצע צייט געלעבט אויף זיין אייגען לאַנד, ווי אַזוי עס וועט זיך אַנט־וויקלען ווען עס זאָל זיך ווידער באַזעצען זעלבסטשטענדיג אין זיין לאַנד, אָדער אויף אַן אַנדער טעריטאָריע, איז אַ זאַך וואָס קיין מענש קען נים וויסען אָדער פאָראויסזאָגען. דער היינטיגער איד, דער איד, וואָס ער איז — איז דער איד אין גלות. דער „גייסט" און די „קולטור" איז אַלזאָ אַ גלות „קולטור". און עס איז נאָך אַ גרויסע פראַגע צו דאָס אידישע פאָלק וואָלט באַהאַלטען זיין רעליגיע, און זיין ראַסען ריינהייט, ווען עס וואָלט נים געווען אין גלות. עס איז אַ סברא, אַז פון דעם אורשפּרינגליכען אידישען פאָלק, וואָלט גאָר נים געבליבען ווען עס וואָלט געווען געלעבט אויף זיין אייגען לאַנד. קיין הערשענדעס פאָלק האָט זיך נים דער־האַלטען אַזוי ריין ווי דאָס אידישע, ווייל די הערשענדע פעל־קער נעהמען געוויינליך אין זיך אריין אַנדערע פעלקער, דורך עראָבערונגען אָדער אימיגראַציע, מיט וועלכע זיי אַסימילירען זיך, ווי מען קען עס זעהן ביי דעם ענגלישען פאָלק, אָדער ביי דעם פראַנצויזישען, אָדער ביי אַלע אַנדערע הערשענדע פעל־קער. די אידען, ווען זיי זיינען געזעסען אין זייער אייגען לאַנד, זיינען אויך נים געווען קיין צדיקים. זייער שפּראַך האָבען זיי פאַרלאָרען פיעל פריהער איידער זיי האָבען פאַרלאָרען זייער לאַנד. זיי האָבען זיך פיעל מתחתן געווען מיט זייערע שכנים.

אויך די רעליגיע איז ניט אזוי שטארק אפגעהיט געווארען.

ערשט דער גלות האט די אידען פאראייניגט. דער גלות האט ביי זיי אויסגעארבייט די פארמע פון דער רעליגיע. דער גלות האט זיי אפגעהאלטען פון מתחתן צו זיין מיט אנדערע פעלקער. אין גלות האבען זיי אלזא אנטוויקעלט זייערע איי־גענטימליכקייט אלס אידען. ווען מען רעדט אלזא פון אידי־שען פאלק אלס א גייסטיגע איינהייט, קען מען דאס ניט אפ־טיילען פון דעם גלות גייסט. *)

ווי אזוי מען קען דיזע צוויי טויזענד יעהריגע אנטוויק־לונג אוועקמאכען מיט'ן האנט אזוי מיר ניט, דיר ניט, איז א זאך וואס עס לאזט זיך ניט באגרייפען.

ווען מען דערמאנט זיך נאך דערצו אז די ציוניסטען און טעריטאריאליסטען גיבען אייגענטליך אליין צו, אז די גרעס־טע צאהל אידען וועט אונטער אלע אומשטענדען בלייבען אין די לענדער וואו זיי לעבען היינט, ווערט די זאך איינפאך קינדיש לעכערליך. א מיליאן, אין בעסטען פאל, צוויי מיליאן וועלען אויסוואנדערען ערגעץ אין א האלב בארבארישעם לאנד, אדער גאר אין א וויסטענים. פאהרען וועלען נאטירליך די ארימ־סטע. עס וועט זיי אלזא נעהמען צעהנדליגע, און אפשר הונ־דערטע יאהרען, ביז זיי וועלען, דורך שווערע און גראבע אר־בייט, זיין אימשטאנד צו מאכען א לעבען מיט לייטען גלייך. און דיזע ביסעל אידען, ערגעץ־וואו אין א ווינקעל פון אזיען, אדער אפריקא, וועלען דאס זיין אימשטאנד צו באאיינפלו־סען גייסטיג די זיבען אדער אכט מיליאן אידען וואס וועלען בלייבען לעבען אונטער דעם גייסטיגען איינפלוס פון די איי־

*) זעה וועגען דיזען ענין דעם ארטיקעל „גלות און רעליגיע אין דיזען באנד און דר. יודט'ס ווערק אין פאלנישער שפראך: „די אי־דען אלס פיזישע ראסע".

דר. יודט האט געמאכט א ספעציעלע אונטערזוכונג וועגען דער אידישער ראסע און קומט צום שלום, אז די פארשיידענע ראסען־אייגענטימליכקייט ביי אידען קומט פון דעם, וואס אידען האבען זיך אויסגעמישט מיט אנדערע ראסען לאנג, לאנג פאר'ן גלות, ווע־רענד אין גלות האבען זיי געהאלטען זייער ראסע ריין.

ראַפּיאישע און אַמעריקאַנישע ציוויליזאַציע, מיט זייערע באַ־ריהמטע אוניווערזיטעטען און ביבליאָטעקען, מיט זייערע מו־זעאומס און לאַבאָראַטאָריעס, מיט זייער ליטעראַטור און טע־אַטערען, מיט זייער קונסט און טעכניק, מיט זייערע ציימונגען און אַלערליי קינסטלער? ירושלים אין גייסטיגע קאָנקורענץ מיט פּאַריז, אָדער לאָנדאָן, אָדער ניו יאָרק, אָדער זאַגאַר וואַר־שוי! אוגאַנדאַ אָדער אַז אַנדער וויסטענים אין אַפריקאַ זאָל קאָנקורירען אַלס גייסטיגער אַנטוויקלער מיט היידעלבערג, מיט אָקספאָרד, מיט יעיל אָדער קאָלאָמביאַ! יפו אין קאָנקורענץ מיט'ן בריטישען מוזעאום, מיט די פּאַריזער אָדער זאַגאַר ניו יאָרקער ביבליאָטעק!

איז דאָס ניט לעכערליך?

ווי מען זאָל אַלזאָ ניט דרעהען דעם ציוניזם אָדער דעם טע־ריטאָריאַליזם, קומט ער אויס איינפאַך קינדיש.

דאָס איז אָבער נאָך ניט דאָס ערגסטע.

נאָך איידער דער ציוניזם האָט געהאַט די מעגליכקייט זיך צו שטעלען אויף די פיס, צו מאַכען דעם ערשטען שריט, האָט זיך אַרויסגעצייגט דאָס אַ חוץ זיינע אויסערליכע קראַנקהיי־טען, ליידעט ער נאָך פון אַן אונהיילבאַרע אינערליכע חלאת.

אין דער צייט וואָס דער ציוניזם האָט געמאַכט זיינע גוואַל־דיגע אַנשטרענגונגען, איז דאָס סאָציאַלע לעבען דערווייל גע־גאַנגען זיין וועג. דער קאַפּיטאַליזם אין רוסלאַנד האָט זיך דערווייל שטאַרק אַנטוויקעלט, און מיט איהם זיינע באַשטענ־דיגע באַגלייטער: דאָס פּראָלעטאַריאַט און דאָס באַוואוסט־זיין פון דעם פּראָלעטאַריאַט.

די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג האָט געמאַכט גרויסע פאָר־שריטע, און דער איד איז פון דיזע באַוועגונג ניט נור ניט אָפּגע־שטאַנען, ער האָט זיך גראָדע געפונען אין די פאָדערשטע רייי־הען, און דיזער אומשטאַנד האָט געמאַכט אַ שטאַרקען ריס אין די ציוניסטישע באַוועגונג. ביי דעם פּראָלעטאַרישען ציוניסט איז אַראָפּגעפאַלען דער שלייער פון די אויגען; דער אַרבייטער און זיין עקספּלואַטאַטאָר האָבען זיך באַגעגענט אויף איין פּלאַטפאָרמע און פון דעם גאַנצען זיסען חלום האָט זיך אויס־

געלאזען א גארניט. דאס „איינהייטליכע“ פאלק האט זיך צוטיילט אין צוויי פיינדליכע לאגערען.

די פראלעטאריער ציוניסטען זיינען אבער פון זייער שלאף ניט אויפגעשטאנען, זיי האבען זיך נור אויפגעכאפט אויף א מינוט, איבערגעדרעהט אויף די אנדערע זייט און ווייטער גע־נומען חלום׳ן.

3

סאציאליזם צוליב ציוניזם

דער וועג פון דעם נייעם ציוניזם איז פון אנהויב אן ניט געוועזען באשאטען מיט רויזען. באלד פון אנפאנג האט דער נייער ציוניזם געהאט זיינע דאגות. צוגעגרייט אלס א זיכערע רפואה פאר אלע קראנקהייטען פון דעם אידיש־נאציאנאלען גוף, האט איהם געטראפען דאס זעלבע, וואס פאלט אוים אויף דעם גורל פון אלע פאטענטירטע מעדעצינען — דער חולה האט די מעדיצין ניט געוואלט איינגעמען, וואס האבען די דאקטוירים פון ציוניזם אליין ניט צו טהון? מען האט אפעלירט צו זיין נאציאנאלען זעלבסט ערהאלטונגס אינסטינקט; די גלאַ־רייכע פארגאנגענהייט פון דעם אידישען פאלק איז געווארען אויסגענוצט; די גליקען וואס ערווארטען איהם אין דער צו־קונפט זיינען געווארען געמאלען אין די רייכסטע פארבען; די גרויסע נביאים זיינען געווארען געשטערט פון זייער אייביגער רוהע עדות צו זאגען צו די גרויסע מיסיע פון דעם אויסגע־וועהלטען פאלק; די סכנה וואס שטעהט פאר דעם פאלק׳ס עקזיסטענץ איז דעמאנסטריט געווארען אין א טויזענד וועגען; די דאקטוירים אליין האבען גענומען צו „עם לעפעל“ יעדער — עס האט ניט געהאלפען! דער אמת׳ער חולה, די ברייטע אי־דישע ארבייטער מאסען, האבען די רעצעפט ניט געוואלט אנ־קוקען. אנשטאט דעם האבען זיי זיך געווארפען צו דער סאַ־ציאליסטישער באוועגונג, וועלכע האט צו דערזעלבער צייט גע־נומען אויפלעבען אין רוסלאנד. דא איז ווידער אמאל דאס ווירקליכע לעבען, און די אידעאלען, וואס ווערען ארויסגע־רופען פון דיזען לעבען, געווען פיעל שטארקער ווי די קינסט־

ליד־ארויסגערופענע אידעאלען. דאס לעבען אין רוסלאנד האט געקאכט און געזאטען מיט רעוואלוציאנערע געדאנקען און טהא־טען; די האפנונג פון דעם פראלעטאריט האט געשטיגען פון שטונדע צו שטונדע; די באפרייאונגס־שטונדע האט זיך אויס־געוויזען נאהענט, און די אידישע מאסע האט זיך געווארפען אין דעם פייער פון דיזען רעוואלוציאנערען קעסעל־גרוב, לאַ־זענדיג אן א זייט דעם ציוניזם מיט זיין גאנצען רעאקציאנערען אינהאלט. דער ציוניזם, אום ניט אינגאנצען אפצושטארבען, האט געמוזט ווילענדיג אדער ניט ווילענדיג, נעהמען א שטע־לונג צו דיזע פיבערהאפטע רעוואלוציאנערע טעטיגקייט פון דעם אידישען פאלק. מיט אמאל זעהען מיר דעם ציוניזם ארויפציהען אויף זיך א סאציאליסטישען מאנטעל. צו דאס איז געווען אינסטינקטיוו, ארויפגעצוואונגען פון דעם לעבען גופא, צו ניט, דאס איז ניט וויכטיג; וויכטיג איז, דאס דער סאציא־ליסטישער אידעאל האט זיך אריינגעדרונגען אין דעם ציוניזם.

דיזער „סאציאליזם" איז אבער ניט געווען קיין ווילקאַ־מענער גאסט; מען האט אויף איהם געקוקט ווי אויף א שטיף־קינד; און מען האט איהם געדולדעט נור אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל ער האט געקענט העלפען דעם ציוניזם.

דעם ערשטען באוואוסטען אויסדרוק פון דעם, געפינען מיר ביי דעם ציוניסטישען סאציאל־פילאזאפישען הויז־ארצט, דר. סירקין.

די פראגע איז געווען דיזע. מיר האבען דעם ציוניזם, וועל־כער פארשפרעכט צו באפרייען דאס אידישע פאלק פון גלות. דער ציוניזם אליין קען אבער גארניט אויפטהון ווען דאס אי־דישע פאלק, אין זיינע גרויסע מאסען, וועלען איהם ניט אונ־טערשטיצען. דאס אידישע פאלק מוז אלזא האבען דעם ציוניזם, און דער ציוניזם מוז האבען דאס אידישע פאלק, אז ניט געהען זיי חלילה ביידע אונטער. דאס פאלק נעמט זיך אבער ניט צום ציוניזם. וואס טוט מען?

און דאקטאר סירקין האט געלעזט די פראגע. און די ארבייט האט ער געמאכט „ וויסענשאפטליך".

פאר אלעם האט ער „בעמיש" אנאליזירט די מעדיצין גופא. און נאך א „וויסענשאפטליכע" אונטערזוכונג, האט ער באשטע־

טינט, אז דער ציוניזם, און נור דער ציוניזם קען ראטעווען דעם קראנקען אידישען קערפער פון אלע זיינע ליידען. אי, וואס דער חולה נעמט ניט די מעדיצין, האט ער ווי א גוטער דאקטאר, גערעטען, צו די ביטערע ציוניסטישע מעדיצין צוצומישען אביסעל סאציאליסטישע צוקערוואסער.

איך וויל ניט דערמיט באהויפטען, אז דר. סירקין, אדער וועלכער אנדער פיהרער פון די סאציאליסטישע ציוניסטען, האבען זיך אוועקגעזעצט מיט א כיון און אויסגעטראכט דעם מיטעל. די זאכען ווערען ניט געמאכט אויף אזא אופן. דער אמת איז, אז נאך פאר דר. סירקין'ס טעאריע, איז שוין געווען פועלי ציון — ארגאניזאציאנען, און עס קען זיין, אז דר. סירקין האט גענומען זיין „טעאריע" פון די עקזיסטירענדע פאקטען. ווי די מעשה זאל ניט זיין: דעם באוואוסטען, זאגענאנטען ווייסענשאפטליכען, אוסדרוק פון דיזער אינסטינקטיווע באוועגונג האט געגעבען דר. סירקין אין אן ארטיקעל „דער ציוניזם און דער המון."*)

אין יענעם ארטיקעל באהויפטעט ער, אז דער ציוניזם איז, פון איין זייט, די איינציגע רפואה פאר די גרויסע אידישע מאסען, און אז פון דער צווייטער זייט, קען דער ציוניזם אליין האבען א קיום, ווען די אידישע מאסען, וועלען זיך נעמען צו איהם. צום אומגליק „האט דער גרויסער המון זיך ניט אויפגעהויבען און געשטעלט זיך אונטער דער ציוניסטישער פאהן, און עס האבען זיך אין איהם ניט דערוועקט די כוחות און געפיהלען, ווי זיי זיינען נויטיג פאר די נאציאנאלע באפרייאונג".

די לאזונג מוז אלזא זיין: „דער ציוניזם פאר דעם המון, און דער המון פאר דעם ציוניזם!"

---

*) דר. סירקין איז שוין פיעל פריהער ארויסגעטראטען מיט דעם מיש־מאש פון ציוניזם און סאציאליזם אין דער רוסישער בראשורע, וועלכע איז ערשינען אין לאנדאן, אויב מיר האבען ניט קיין טעות אין יאהר 1900. אביסעל שפעטער, אויף דער צוזאמענפאהר פון דער „דעמאקראטישער פראקציע" אין יאהר 1901 זיינען שוין געווען איניגע אזוינע „טעארעטיקער" ווי צ. ב. בובהאלץ, אבערסאן.

ווי אזוי מאכט מען אבער דער המון זאל זיך נעמען צום ציוניזם? אויף דעם ענטפערט ער כהי לשנא:

„כדי דער המון, דאס פאלק, זאל זיך שטעלען אונטער דער פאהן פון דער ציוניסטישער פרייהייטס־באוועגונג, מוז דער ציוניסטישער אידעאל פארשטאנען ווערען ניט נור ווי א גאולה פון דעם נאציאנאלען גלות, נור אויך ווי אגאולה פון אלע צרות און ליידען פון דעם המון אין דער היינטיגער געזעלשאפט. א נייע געזעלשאפט אין דעם נייעם לאנד; א געזעלשאפט פון פרייהייט און גלייכהייט; א געזעלשאפט אהן הפוך פון הער און קנעכט, ארעם און רייך, קאפיטאל און פראלעטאריאט, נור א קאלעקטיוויסטישע געזעלשאפט אויף נייע עקאנאמישע יסודות און שותפות'ע איינענטום אין לאנד".**)

דיזער רעצעפט פון דאקטאר סירקין איז אפילו „ליטייניש", דער זין אבער איז קלאר און דייטליך:

ציוניזם איז דאס איינציגע מיטעל פאר דעם ארעמען און קראנקען אידישען פאלק. דער גרויסער עולם פון אידישען פאלק וועט זיך אבער נעמען צום ציוניזם נור דאן, ווען דער ציוניזם וועט פארשטאנען ווערען אלס א גאולה פון דער עקא־נאמישער שקלאפעריי... מען מוז אלזא צום ציוניזם צומישען סאציאליזם. דער סאציאליזם זאל דינען אלס דינסטמויד ביים ציוניזם.

דאס מיטעל האט אויף א מינוט געהאלפען, דער קראנ־קער האט די מעדיצין גענומען. אבער די ווירקונג איז געווען א געפערליכע.

און דיזע געפערליכע ווירקונג האט זיך ארויסגעצייגט באלד ביי דעם צוזאמען־מישען פון די צוויי „עלעמענטען".

אום אויסצופיהרען דעם פלאן פון ברענגען דעם המון צום ציוניזם, און דעם ציוניזם צו דעם המון, האט זיך געגרינדעט די ארגאניזאציאן „חירות". און באלד ביי דעם ערשטען טריט וואס דיזע ארגאניזאציאן האט געוואלט מאכען, האט זיך ארויס־געוויזען, אז צווישען ציוניזם און סאציאליזם קען קיין שלום ניט זיין.

**) דער המון נומער 1 בערלין, 1903.

ווי דר. סירקין האט „וויסענשאפטליך" באוויזען, מוז דער ציוניזם געמאכט ווערען אלס א „גאולה פון אלע צרות און ליי־דען פון דעם המון אין דער היינטיגער געזעלשאפט". מיט אנ־דערע ווערטער: מען מוז די ציוניסטישע פראפאגאנדא פיה־רען אויף אזא אופן, די אידישע ארבייטער זאלען וויסען, אז געהן קיין ציון הייסט אויפבויען „א נייע געזעלשאפט אין דעם נייעם לאנד; א געזעלשאפט פון פרייהייט און גלייכ־הייט", א סאציאליסטישע געזעלשאפט. ווען עס איז אבער גע־קומען צו פראקטישע ארבייט, האט די ארגאניזאציאן „חירות" באשלאסען, אז „זי האט מיט געגענווארטס־פראגראם ניט צו טהון. זי האט, אלזא, פון אנפאנגס אן זיך אנטזאגט צו טהון וועלכע עס איז ארבייט, וואס זאל דעם אידישען ארבייטער ברענגען אויף דעם געדאנק פון סאציאליזם.

ווארום האט „חירות", די ארגאניזאציאן וואס וויל ברענ־גען דעם ציוניזם צום המון מיט סאציאליסטישע הבטחות; ווא־רום האט זי מיט די געגענווארטס פראגראם גאר ניט צו טהון?

אויף דעם גיט „חירות" א קלאהרע תשובה:

„ווארום די ציוניסטישע ארבייט און די נויטיגע ארבייט כדי צו הויבען די לאגע פון דעם אידישען המון אין די לענ־דער וואו ער וואהנט, ליגט ניט אין דיזעלבע ריכטונג, און עס איז דארום פאלש אריינצונעמען צוויי פארשיידענע ארביי־טען אין דיזעלבע ארגאניזאציאן".

טאמער איז דאס ניט קלאר פאר אייך, ערקלערט „חירות" ווייטער: „ווען מען זאל וועלען דורכפיהרען סאציאל־פאליטיק דורך די אלגעמיינע ציוניסטישע ארגאניזאציאן, מוז די סאצי־אלע פאליטיק קודם כל זיין רעאקציאנער".

פארוואס מוז דאס „ די סאציאל פאליטיק קודם כל זיין רעאקציאנער"? הערט ווארום:

„ווארום אין ציוניזם קענען זיך צונויפקומען פארשיעדענע קלאסען און רעליגיעזע וועלט־אנשויאונג; ביי דער ציוניסטי־שער סאציאל פאליטיק אבער, מוזען ארויסטרעטען די קלאסען הפוכים און סתירות און דאס מוז פיהרען צו א רעאקציאנערע פאליטיק".

און טאמער פארשטעהט מען נאך אלץ ניט וואס די ארגאַ־ניזאציאן „חירות" מיינט, גיט זי אזא משל:

„די פועלים פון די קליינע און גרויסע בעלי מלאכות פיה־רען אן עקאנאמישען קאמף פאר העכערע שכירות. א ציוניס־טישע ארגאניזאציאן, וועלכע זאל וועלען דורכפיהרען אויך די איינפאכע סאציאל־פאליטיק, מוז דאך פיהרען דיזען עקאנאמי־שען קאמף. אויף אזא אופן האבען די קליינע בעלי מלאכות ניט קיין ארט אין די ציוניסטישע ארגאניזאציאן... פאר די בעלי מלאכות און די פועלים וואלט געווען זעהר ניצליך שותפות'ע פארברויכס־קראמען; ווען אבער א ציוניסטישע ארגאניזאציאן זאל אנהויבען איינריכטען אזעלכע קראמען, מוז זי אויסשליסען פון זיך אלע קליינע קרעמער, ווארום שותפות'ע קראמען וועלען די קרעמערלעך פארניכטען".

יעצט איז די זאך קלאר ווי דער טאג: דעם אידישען אר־בייטער דארף מען געבען צו פארשטיין, אז דער ציוניזם וועט אויך זיין א גאולה פאר זיינע עקאנאמישע צרות, אז די נייע געזעלשאפט אין ציון וועט אויפגעבויט ווערען אויף א סאצי־אליסטישען פרינציפ. היינט אבער, אין גלות, טאר מען פאר דעם גאר ניט טהון, ווארום ווען מען זאל נעהמען עטוואס טהון, וועט דאס ארויסברייינגען די פארשיעדענע קלאסען־געגענזעצע, און דיזעס פיהרט דאצו, אז „די סאציאל פאליטיק מוז קודם כל זיין רעאקציאנער".

ווי אזוי וועט מען אבער איינפיהרען דיזע נייע געזעלשאפט אין דעם נייעם לאנד? און ווי אזוי וועט מען דאס דעם אי־דישען ארבייטער דערצעהלען? דעם דאקטאר'ס „וויסענ־שאפט" האט אין 1903 נאך ניט געקענט ענטפערען אויף די־זע פראגען.

אזוי האט דער סאציאליסטישער עלעמענט באלד אנגע־מאכט צרות צווישען די וואס האבען מיט זיין הילפע פארשלונ־גען דעם ציוניזם. דאס איז געווען שוין אין אנהויב. ווייטער איז געווארען נאך ערגער. דאס איז שוין די טבע פון דעם סאַ־ציאליזם. ער לאזט זיך ניט פארמישען מיט פרעמדע עלעמענ־טען. און ווען מען טהוט עס מיט גוואלד איז עס זיכער אז עס וועט קומען אן עקספלאזיאן. און די עקספלאזיאן איז געקומען

אויף דעם זיבעטען ציוניסטישען קאָנגרעס. און די עקספּלאָזי־אָן איז געקומען מיט אַזאַ קראַך, אַז זי האָט אָנגעמאַכט אַ חורבן אין די ציוניסטישע רייהען, האָט פאַרניכטעט די אָרגאַ־ניזאַציאָן „חירות“, האָט איבערגעדרעהט מיט דעם קאָפּ אַראָפּ דעם הער דאָקטאָר אַליין, און האָט אויך שטאַרק צוקאַ־ליעטשעט דעם סאָציאַליזם גופא.

נאָך דעם זיבעטען ציוניסטישען קאָנגרעס האָט זיך גע־גרינדעט אַ נייע פּאַרטיי, די פּאַרטיי „ציוניסטען סאָציאַליס־טען“. פון יעצט אָן פאַרנעמט דער סאָציאַליזם דעם ערשטען פּלאַץ, אַנשטאָט וואָס פריהער איז דער סאָציאַליזם געוועזן אַ מיטעל פאַר דעם ציוניזם, איז יעצט דער „ציוניזם“ געוואָרען אַ מיטעל פאַר דעם סאָציאַליזם.

מיט גרויס באַגייסטערונג באַריכטען זיי דיזען פאַקט.

„מיר האָבען ענדליך געריסען מיט דעם אַלטען שווערען וואָגען — מיט דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן“, שרייבען זיי צו ענדע פון זייער באַריכט

„...דער זיבעטער קאָנגרעס איז געוועזן אַ פאָלשטענדיגער זיעג פון דעם פּראָלעטאַרישען טעריטאָריאַליסטיש־סאָציאַליס־טישען ציוניזם! (אַ מין אידיש!) דער פּראָלעטאַריאַט האָט געהערשט און האָט אָפּגערייניגט די אַטמאָספערע! ער האָט געצוואונגען אַלע ציוניסטישע גרופּען אַרויסצו־ווייזען זייער אמת'ן סאָציאַלען אינהאַלט. ער האָט אָנגעוויזען יעדער גרופּע איהר אָרט און מיט זיין שאַרפער קריטיק געצוואונגען צו פאַר־נעמען דיזען אָרט. ער האָט אין צוויי טהיילען פאַנאַנדער־געריסען דעם ציוניסטישען לאַגער; דעם איינעם האָט ער ווייט פון זיך אָפּגעוואָרפען און זיין היסטאָרישען טויט־אורטייל אי־בער איהם הויך אויסגעשפּראָכען: דעמאָקראַטיש געזאַנגען אָדער געשטימטען, האָט ער מיט זיך מיטגענומען אין זיין נייעם היסטאָרישען וועג, ראַדיקאַליזירונג איהם אַלץ מעהר דורך זיין שטענדיגער שטרייגער קריטיק“.

„אַ נייעם וועג צייכענט אָן דער אידישער פּראָלעטאַריאַט פאַר דעם אידישען פאָלק; נייע הימלען, נייע געטער, וועבט ער; נייע קרעפטען שאַפט ער; און ער רופט אויף דעם נייעם וועג אַלע געזונטע טהיילען פון דעם אידישען פאָלק — רייסען

מיט אלעם אלטעם און טראדיציאנעלעם און זיך שטעלען אין די רייהען פון דער נייער ארמיי, אום צו שאפען די נייע סאציאליסטישע אטמאספערע, וואו אלע אידישע געזעלשאפטליכע כחות וועלען קענען פריי זיך אנטוויקלען, פריי צו קעמפען..."

וואס איז דא געשעהן? ווי אזוי איז דאס ארויסגעקומען דער גוואלדינער זיעג פון דעם „פראלעטארישען טעריטאריאליסטיש־סאציאליסטישען ציוניזם?

געשעהן איז איינענטליך דאס וואס האט געמוזט געשעהן. די לאגיק פון לעבען, די אלגעמיינע רעוואלוציאנערע באוועגונג, דער סאציאליסטישער געדאנק וואס די פראלעטארישע ציוניסטען האבען זיך, ניט ווילענדיג, אנגעאייניגט, האט זיי ענדליך געמוזט צייגען, וואס די ארגאניזאציאן „חירות" און דר. סירקין האבען מיט צוויי יאהר פריהער ניט געקענט זעהן; זיי האבען געמוזט איינזעהן, אז דער ציוניזם אלס סאציאלע גאולה, קען ניט געהן האנד אין האנד מיט א „סאציאל פאליטיק וואס מוז קודם כל זיין רעאקציאנער".

ליידער איז דער „פראלעטארישער טעריטאריאליסטיש־סאציאליסטישער ציוניזם" זגראדע אזוי אונלאגיש און אונפארנינפטיג, ווי דער ערשטער.

4.

ציוניזם צוליעב סאציאליזם.

פאר אלעם מוז מען וויסען, אז די „ציוניסטען סאציאליסטען" זיינען נים קיין ציוניסטען. זיי זיינען, אדרבא, געגען ציון. זיי זיינען דאס די סאציאליסטען טעריטאריאליסטען.

דער טעריטאריאליזם, ווי שוין באמערקט, איז א וויימערע פאלגע פון דעם ציוניזם. דאס איז אלזא ניט די ערפינדונג פון די ציוניסטען סאציאליסטען. זיי האבען דאס איבערגענומען בירושה פון דעם „בורזשואזנעם" טעריטאריאליזם. אלץ וואס זיי האבען אויפגעטהון איז, וואס זיי האבען צום טעריטאריאליזם צוגעטשעפעט דעם סאציאליזם. מעהר ווי א צו־טשעפענים איז דער סאציאליזם ניט, און איך וואג צו

באהויפטען, אז ניט נור זיינען די „ציוניסטען סאציאליסטען" ניט קיין ציוניסטען, ווי זיי זיינען אליין מודה, זיי זיינען אויך ניט קיין סאציאליסטען. וויינינגסטענס ניט אין זייער אויס-טייטשען דעם סאציאליזם. אום דיזע באהויפטונג צו באווייזען, מוזען מיר פריהער ערקלעהרען זייער טעאריע.

די טעאריע איז אין קורצען דיזע:

די ענטוויקלונג פון דער קאפיטאליסטישער געזעלשאפט פיהרט צו קאנצענטראציע פון קאפיטאל. דיזע קאנצענטרא-ציע פון קאפיטאל פאראורזאכט פיעל צרות און אומגליק אויף דער וועלט: עס טרייבט די קליינע פאבריקאנטען און די מי-טעלע קלאסען אין די רייהען פון פראלעטאריאט. די אנטוויק-לונג פון מאשינערי און די פארטהיילונג פון די ארבייט, מאכט איבערפליסיג פיעלע ארבייטער; דיזעס באשאפט א באשטענ-דיגע רעזערוו ארמיי פון ארבייטסלאזע, וועלכע דריקען פון זייער זייט נאך מעהר דעם ארבייטס-לויז, און רופט ארוים א לומפען-פראלעטאריט. פון דער צווייטער זייט, טראגט דער זעלבער קאפיטאליזם אין זיך די זריעה פון זיין אייגענער צושטערונג. דורך זיינע גרויסע פאבריקען, דורך די אנטוויקלונג פון מאשי-נערי, דורך דעם צוזאמענטרייבען פון פילע ארבייטער אין איין פאבריק, באשאפט דער זעלבער קאפיטאליזם א קלאסען-באוואוסטעם פראלעטאריאט, וועלכעס רייסט ביסלעכווייז, און וואס אמאל מעהר, אפ א שטיק עקאנאמישע הערשאפט, און וועלכעס וועט סוף כל סוף מאכען די סאציאלע רעוואלוציע, און באפרייען די גאנצע מענשהייט. דיזער קאמף צווישען קאפי-טאל און פראלעטאריאט געהט אבער ניט אזוי גלאט. עס קו-מען אויך פאר צווישען-קעמפע, די קאפיטאליסטען צווישען זיך, און דאס פראלעטאריאט צווישען זיך קעמפען אויך, און טראץ דעם, וואס דאס קאפיטאל איז אינטערנאציאנאל, רופט ער פונדעסטוועגען ארוים מלחמות צווישען נאציאן און נאציאן. ביי דיזע צווישען-קעמפע פון די נאציעס וועלען אין דעם קאמף צווישען די קאפיטאליסטען געווינען דיזע וואס באלאנגען צו א שטארקערע נאציאן. דאסזעלבע מיט'ן פראלעטאריאט: די פראלעטאריער וואס באלאנגען צו די שטארקערע נאציאן, וועלען גיכער געווינען דעם קאמף. און דאס וויכטיגסטע פון

אַלעם איז, וואָס גראָדע דער טהייל פון'ם פּראָלעטאַריאַט וואָס איז דער זיעגער, איז אויך צו דיזעלבער צייט דער טרעגער פון דעם פאָרשריט, — דער וואָס וועט ענדליך ברייגנען די גאולה פאַר די מענשהייט.

דאָס איז דער גרונד געדאַנק פון זייער אויסלעגונג פון דעם מאַרקסיזם. דאָ איז שוין אַריינגעשמוגעלט די טעאָריע פון די שוואַכערע און שטאַרקערע נאַציאָן, סיי צווישען די קאַפּי־טאַליסטען און סיי צווישען דעם פּראָלעטאַריאַט. די שטיקעלע קאָנטראַבאַנד איז זיי נויטוועגדיג צוליב דעם שלום פון זייער „טעאָריע“.

דאָס אידישע פאָלק, זאָגען זיי ווייטער, איז דאָס שוואַכסטע פאָלק; די אידען זיינען אַם מייסטען אונטערדריקט; פּראָ־לעטאַריער זיינען זיי געוואָרען אין אַ צייט ווען דאָס איבריגע פּראָלעטאַריאַט איז שוין געווען שטאַרק אַנטוויקעלט. זיי וועט־רען דערפאַר ניט צוגעלאָזען זיך צובאַטייליגען אין די גרויסע אינדוסטריע. „דער אידישער פּראָלעטאַריאַט ווערט אַרויסגע־רופען צום לעבען ניט פון דער גרויסער, נור פון דער מיטעלער בורזשואַזיע; ער ערשיינט ניט אַלס אינדוסטריעלער, נור אַלס אַ מאַנופאַקטורער און האַנדווערקער פּראָלעטאַריאַט“. די קליי־נע אינדוסטריע איז אָבער פאַר'משפט אונטערצוגעהן. דער אידישער אַרבייטער איז דאַדורך פאַר'משפט אַריינגעטריבען צו ווערען אין די רייהען פון דעם לומפּען־פּראָלעטאַריאַט, און ער ווערט אַזוי אויסגעשלאָסען פון נעמען אַן אַקטיווען אַנ־טהייל אין דעם באַפרייאונגס־קאַמף פון דער מענשהייט. אי מיר זעהן דאָך אָבער, אַז אידען זיינען, ערשטענס, גרויסע קבצנים, און, צווייטענס, שטאַרקע איבערגעגעבענע סאָציאַליס־טען? אויף דעם האָבען זיי אַ ווייטערע „טעאָריע“. באַשטע־טיגט דורך אַ פּסוק פון מאַרקס: דאָס פּראָלעטאַריאַט (גראָדע ווי עלעקטריציטעט) באַשטעהט פון צוויי געגענגעזעצטע זיי־טען: די נעגאַטיווע און די פּאָזיטיווע. דאָס נעגאַטיווע פּראָלעטאַריאַט ווערט באַשאַפען אין די קליינע ווערקשטאַטען, דיזעס האָט נור אין זיך אונצופרידענהייט. עס קען דערפאַר נור צושטערען, עס קען דערפאַר זיין אַ סאָציאַליסטישער כח. עס קען אָבער קיין נייע געזעלשאַפט ניט אויפבויען. בויען אַ

נייע געזעלשאפט קען נור דאס פאזיטיווע פראלעטאריאט, און דיזעס פראלעטאריאט ווערט געמאכט אין די גרויסע פאבריקען, מיט די גרויסע ריזיגע מאשינען; און אזוי ווי אידען ווערען נים אריינגעלאזען אין די גרויסע פאבריקען, קענען זיי זיך נים פראלעטאריזירען.

פון וואנען נעמט זיך דאס אלעס? דאס קומט פון דעם וואס אידען האבען נים קיין נאציאנאלע אינדוסטריע.

און א רפואה צו דיזען אידישען גלות גיט טאקע דאס לע־בען אליין. דיזער אונארמאלער צושטאנד רופט ארויס די עמיגראציע. די עמיגראציע געהט אבער צו אהן א פלאן. א חוץ דעם, אין די לענדער וואו זיי קומען שטעהט די זאך אויך נים בעסער. דארטען איז פאר זיי אויך נים אנגעגרייט קיין „נאציאנאלע אינדוסטריע“: א חוץ דעם ווערט דאס אימיגרי־רען אויך וואס אמאל שווערער. על כן איז דער איינציגער פלאן צו קריגען אן אייגענע טעריטאריע, וואו אידען זאלען זיך באזעצען אלס א זעלבסשטענדיגעס פאלק, וואו זיי וועלען איינ־פיהרען אן אייגענע אינדוסטריע, וואו זיי וועלען זיך קענען פראלעטאריזירען און אנטוויקלען אלע זייערע כוחות און מיט־העלפען צו דעם אלגעמיינעם פראגערס פון דער מענשהייט.

ווער זשע משוגענער וועט זיי געבען א טעריטאריע? אויף דעם ענטפערט ווידער דער „מארקסיזם“: דער קאפיטאליזם זוכט אימער נייע מארקעטס. ער האט אלזא אינטערעס צו הא־בען וואס מעהר נייע קאלאניעס. עס איז אלזא אין אינטע־רעס פון דעם קאפיטאליזם זיי צו העלפען קריגען א נייע אונבא־וואהנטע טעריטאריע. און ענגלאנד, דאס קלאסישע לאנד פון קאפיטאליזם, האט זיי טאקע אנגעבאטען אוגאנדא צוליב די־זען.

דיזע טעאריע אויסגעדריקט בקצור, וועט הייסען אזוי: די סאציאלע רעוואלוציאן מוז און וועט קומען. די רעוואלוציאן וועט אבער געמאכט ווערען פון דעם אמת'ן „פאזיטיווען“ פראלעטאריאט. כדי די אידען זאלען קענען מיטהעלפען צו דער סאציאלער רעוואלוציאן, מוזען זיי ווערען פאזיטיווע פרא־לעטאריער, כדי זיי זאלען ווערען פאזיטיווע פראלעטאריער, מו־זען זיי האבען אן אייגענע טעריטאריע.

דער טעריטאריאליזם איז אלזא נויטווענדיג צוליב דעם סאציאליזם.

מיר װעלען אין פארלויף פון דיזען אפהאנדלונג זיך נאך באשעפטיגען מיט דיזען „מארקסיזם", דערווייל ווילען מיר אננעמען אז אלע זייערע באהויפטונגען זיינען ריכטיג, און מיר ווילען אונטערזוכען די לאגיק פון זייער „פילאזאפיע".

קודם כל זעהען מיר, אז די גאנצע „וויסענשאפט" זייערע, איז ניט מעהר ווי א נייער תירוץ פאר דעם טעריטאריאליזם. די „בורזשואזנע" ציוניסטען און טעריטאריאליסטען טענה'ן, אז אידען מוזען האבען אן אייגען לאנד, ווייל אין גלות קענען זיי ניט ווערען קיין אונטערנעהמער און פעלדפעבעלס, שוין ניט צו ריידען פון פאלקאווניקעס און געגעראלען, ווייל זיי קענען ניט ווערען קיין דאקטוירים און אדוואקאטען, ווייל זיי קענען ניט ווערען קיין פאמעשטשיקעס, א. ז. וו.; די אחד־העם־ניסטען זוכען אן אייגען לאנד, ווייל דער אידישער „גייסט" קען זיך ניט אנטוויקלען אין גלות, און די ציוניסטען סאציאליסטען ברויכען ווי לעבען א טעריטאריע, ווייל אידען קענען ניט ווערען קיין פראלעטאריער, ווייל מען לאזט זיי ניט אריין אין די גרויסע פאבריקען.

צוליב דיזען נייעם תירוץ איז ניט געווען כדאי צו פארארטהיילען צום טויט א טהייל פון די אונשולדיגע ציוניסטען. וואס מאכט עס אויס צוליב וועלכע אורזאכע מען דארף א טעריטאריע? מיר שיינט, אז ווען מען געהט אויס פון א שטרענג־נאציאנאלען שטאנדפונקט, זיינען די אורזאכען פון די ציוניסטען, אז אידען קענען ניט ווערען גרויס און מעכטיג אין גלות, אז זיי קענען זיך ניט אויסבילדען צו נעמען אן אנטהייל אין די וויסענשאפט, פיעל שטארקער, פיעל לאגישער, ווי דער, אז אידען קענען ניט ווערען קיין „פאזיטיווע" פראלעטאריער.

ווייטער, נאך די „לאגיק" פון די ציוניסטען סאציאליסטען קומט אויס, אז מען מוז באשאפען א אייגענעם שטאאט, כדי מען זאל נאכהער קענען מאכען א רעוואלוציאן. אידען, זאגען זיי, קענען אין גלות ניט זיין קיין אויפבויענדע קראפט אין דער סאציאלער רעוואלוציאן. נו, וואס ארט עס זיי? די רעוואלוציע מוז דאך סיי ווי קומען, וועט מען מאכען די רעוואלוציע

אהן אידען! אויף דעם קענען זיי אבער ניט באשטעהן. אידען מוזען נעהמען איין אקטיווען אנטהייל אין דער רעוואלוציע. אזוי אבער ווי אין גלות וועלען זיי דאס קיין מאל ניט האבען די זכיה, מוז מען האבען אן אייגענע געזעלשאפט.

דאס איז א מערקווירדיגער באגריף פון דעם סאציאליזם און די סאציאלע רעוואלוציע. נור מיר וועלען זיי דאס צוגעבען, זאל זיין אז זיי האבען אין דיזען רעכט. איז אבער אן אנדער צרה, וואס די רעוואלוציע וועט מוזען ווארטען. נאך זיי וועט די סאציאלע רעוואלוציע מוזען אפגעהאלטען ווערען, ביז די אידען וועלען קריגען א טעריטאריע. אזוי ווי זיי זיינען שטרענגע מארקסיסטען, וועלען די אידען מוזען איינפיהרען אינדוסטריע אין דער נייער טעריטאריע; דאן וועלען זיי מוזען ווארטען ביז דער קאפיטאליזם וועט זיך ענטוויקלען צו א גרויסע שטופע און עס וועט באשאפען ווערען אן אייגענעם „פאזיטיווען" פראלעטאריאט מיט א לומפען פראלעטאריאט, מיט די ענטוויקלונג פון טראסט און קאנצענטראציאן פון קאפיטאל א. ז. וו., ווי עס שטעהט געשריבען אין זייער „מארקסיזם", און דאן ערשט וועט מען מעגען מאכען די סאציאלע רעוואלוציאן. די אנדערע פעלקער וועלען דאך אבער פריהער פארטיג ווערען צו א רעוואלוציאן, ווייל זייער „נאציאנאלע אינדוסטריע" מיט דעם „פאזיטיווען" פראלעטאריאט א. ז. וו. האט זיך דאך אנגעהויבען צו ענטוויקלען פיעל פריהער, וועלען זיי טאקע מוזען ווארטען ביז די אידען וועלען פארטיג ווערען.

מיר געהען נאך א טריט ווייטער:

זייער גאנצע „פילאזאפיע" צווינגט זיי צו געהן האנד אין האנד מיט די „בורזשואזע" טעריטאריאליסטען. זיי טענה'ן: אידען מוזען האבען א לאנד, אום זיך צו קענען פראלעטאריזירען. נו, פראלעטאריזירען, שליסט דאך איין קאפיטאליזירען. איינער קען דאך ניט ווערען א פראלעטאריער, ווען א צווייטער איז ניט קיין קאפיטאליסט. זייער פאדערונג איז דאדורך ניט קיין ספעציפעש- פראלעטארישע, נור אן אלגעמיין נאציאנאלע. דאס וואס זיי ווילען דוקא זיין די פראלעטאריער און די אנדערע זאלען זיין די קאפיטאליסטען ענדערט ניט די זאך. אויף פראסט אידיש, ניט אויף דעם „טערקיש" פון די ציוניסטען

סאָציאַליסטען, איז די „טעאָריע“ אַזוי: מיר אידען אין גלות קענען ניט ווערען קיין פּאָזיטיווע פּראָלעטאַריער, ווייל אונזערע ברידער, די קאַפּיטאַליסטען, קענען ניט ווערען קיין פּאָזיטיווע קאַפּיטאַליסטען. מיר מוזען דערפאַר האָבען אַן אייגענע לאַנד, כדי אונזערע ברידער זאָלען ווערען אמת'ע קאַפּיטאַליסטען, כדי זיי זאָלען אונז שינדען די הויט אויף דעם גרויס קאַפּיטאַליס־טישען שטייגער, כדי מיר זאָלען קענען ווערען אמת'ע, פּאָזי־טיווע פּראָלעטאַריער, כדי מיר זאָלען נאָכהער קענען פיהרען מיט זיי אַן אמת'ן קלאַסענקאַמף.

זיי קענען אַלזאָ ניט געהן אין דער נייער טעריטאָריע אָהן די בורזשואַזיע. און די ציוניסטען סאָציאַליסטען בויען זעהר פיעל אויף דער בורזשואַזיע. זיי זיינען אפילו מודה, אַז זיי קענען נאָך ניט וויסען, וועלכע רעאַלע אינטערעסען צווינגען די בורזשואַזיע צו וועלען האָבען אַן אייגענע טעריטאָריע (די „מאַרקסיסטישע“ לעהרע האָט, ווי עס שיינט, זיי פערלאָזען אין דיזען פּונקט) אָבער זיי ווייסען, אַז אָהן די בורזשואַזיע קענען זיי אין דער טעריטאָריע ניט קומען. דענקען זיי, אַז די בורזשואַזיע וועט איינגעהן אויף דיזע באַדינגונגען? שכל האָט די בורזשואַזיע, און אויף אַ זיכערען טויט, וועט זי ניט געהן. אַ העלפט פון די ציוניסטען, וועלען זיי זיך קלערען, האָט איהר שוין פאַראורטהיילט צום טויט, יעצט ווילט איהר אונז פאַר־נאַרען אין די טעריטאָריע כדי אויף אונז צו מאַכען אַ רעוואָ־ציע און אונז אויסקוילען איינעם ביי איינעם. אויף דעם געהען מיר ניט איין!

מאָנכער לעזער קען דאָס אָננעמען פאַר אַ וויץ. עס איז טאַקע צום לאַכען, אָבער קיין וויץ איז דאָס ניט. איך וויל מיט דעם נור באַווייזען די לאָגיק פון די ציוניסטען טעריטאָרי־אַליסטען. זיי האָבען נאָך אפילו ניט גערעדט וועגען די רעאַלי־זירונג פון זייער אידעאַל. זיי מוזען דאָך אָבער אַ מאָהל דענ־קען וועגען דעם. זיי ריידען זעהר פיעל פון מאַרקסיזם, פון מאַ־טעריעלע אינטערעסען, פון רעאַלען לעבען, פון עקאָנאָמישע געזעצען, פון אידישע עקאָנאָמיע, פונקציאָנאַלע אינדוסטריע פון פּראָלעטאַריאַט א. ז. וו., זאָל כאָטש איינס פון די אַלע זאַ־כען אויסהאַלטען קריטיק. ווען איהר קומט אָבער אָנאַליזירען

זייערע הויכע וויסענשאפטליכע פראזען, קומט יעדע זאך אוים לעבערליך.

לעבערליכער פון אלעם איז זייער הויפט פונקט:

אידען מוזען האבען א טעריטאריע, ווייל זיי קענען אין גלות ניט ווערען קיין פאזיטיווען פראלעטאריאט, און קענען דערפאר ניט העלפען איבערבויען די אלטע געזעלשאפט. דאס איז דער וויכטיגסטער פונקט פון זייער גאנצע פראגראמע.

דיזעס איבערגעדרייט אויף פארנונפטיג לשון הייסט אזוי: דאס פאזיטיווע פראלעטאריאט, דאס פראלעטאריאט פון די גרויס אינדוסטריע, איז דאס איינציגע פראלעטאריאט וואס האט אין זיך דעם כח אויפצובויען א נייע געזעלשאפט. דאס נעגאטיווע פראלעטאריאט, דאס מאנופעקטור־פראלעטאריאט, קען אין בעסטען פאל, נור צושטערען, עס קען אבער ניט בויען. דאס אידישע פאלק, צוליב זיין ספעציעלע עקאנאמישע לאגע אין דעם גלות, באלאנגט צו דעם נעגאטיווען פראלעטאריאט, אלס אזעלכעס האט ער נור די קראפט צו פארניכטען, עס קען אבער ניט אויפבויען, דערפאר... מוז עס נעהמען בויען א נייע געזעלשאפט אין א נייע לאנד. ווי געפעלט אייך דער שכל?

נור לאמיר פון דעם אויך אוועק קוקען. לאמיר זיי צוגעבען, אז דאס אידישע פראלעטאריאט, דאס „נעגאטיווע" פראלעטאריאט איז בכח אויפצובויען א נייע געזעלשאפט; לאמיר זיי צוגעבען, אז די בורזשואזיע וועט איינגעהן אויף דעם מסחר צו העלפען בויען א נייע לאנד פאר די אידען כדי מען זאל קענען נאכהער מאכען א רעוואלוציאן געגען זיי; לאמיר זיי צוגעבען, אז עס איז כדאי צו בויען א געזעלשאפט, נור אום צו קענען מאכען א רעוואלוציאן; לאמיר זיי צוגעבען, אז די אידישע ראלע אין די יעצטיגע רעוואלוציאן איז נור געוועז, און קען נור זיין א פארניכטענדע: לאמיר זיי ענדליך צוגעבען, אז עס איז פאראן א מעגליכקייט צו באקומען א טעריטאריע; מיט איין ווארט: לאמיר זיי אלעס צוגעבען! און וואס איז דאן? וועט דאס טאקע העלפען דעם אידישען פאלק?

און דא מוזען מיר ווידער צוריק קומען צו דעם ערשטען פונקט:

די ציוניסטען טעריטאריאליסטען קענען דאך ניט דענקען,

אַז דאָס גאַנצע אידישע פאָלק וועט מיט איין מאָל אריבער־פאָהרען אין דער נייער טעריטאָריע. אויף דעם בעסטען אופן קען אין פאַרלויף פון 50 יאָהר איבערוואַנדערען אַ מיליאָן, אדער צוויי מיליאָן אידען. און דיזער חסרון וועט, ווי מיר האָבען געזעהן שנעל נתמלא ווערען.

שטרענגע מאַרקסיסטען און פּאָליטישע עקאָנאָמען, ווי זיי זיינען, דאַרפען זיי דאָך וויסען, אַז אַ פאָלק פון 10 מיליאָן קען באין אופן נים אריבערפאָהרען פון איין עק וועלט אין דעם צווייטען אזוי מיר ניט, דיר ניט, נאָך דערצו, ווען זיי דאַרפען פאַרלאָזען אַ קולטורעל ציוויליזירטעס, ביז אַ גרויסען גראַד אינדוסטריעל ענטוויקעלטעס לאַנד, און פאָהרען אין אַ פאָל־שטענדיגע וויסטענים. זיי דאַרפען וויסען, אַז די אידען, וואָס האָבען אין די לעצטע 20 יאָהר ארויסגעוואַנדערט קיין ענגלאַנד און אַמעריקא, וועלען נים און קענען ניט, ווידער אַמאָל זיך צו־ברעכען און פאָהרען אין אַ נייעם לאַנד. זיי דאַרפען וויסען, אַז די מענשען אין דעם אַלטער צווישען 25 און 40 יאָהר, ד. ה. די אמת'ע מענשען וואָס טויגען צו בויען אַ געזעלשאַפט; די־זע מענשען ביי וועמען די קינדער האַלטען ערשט אין וואַקסען, וועלען בשום אופן נים אויפאָפּפערען די צוקונפט פון זייערע קינדערס ערציהונג און אַוועקשלעפען זיך אין אַ וויסטענים, אָהן קולטור, אָהן שולען, אָהן גימנאַזיעס א. ז. וו. די ערציהונג פון קינדער איז ביי דעם אידען אַ צו וויכטיגע זאַך, און ער וועט נים פאַרהאַקען די טהירען פון זיינע קינדערס שולען, נאָכדעם וואו זיי האָבען זיך ענדליך, דאָס ערשטע מאָל אין זיין היס־טאָריע, פאַר זיי געעפענט אין די פרייע לענדער. זיי מוזען אויך וויסען, אַז די עקאָנאָמישע אומשטענדען רופען ניט נור ארויס קלאַסען און נאַציאָנען קעמפע, נור אויך אידען קעמפע, און אַז עס וועלען זיך מן הסתם געפינען מיליאָנען אידען וואָס וועלען זיך ענטזאָגען צו געהן אין דער נייער טעריטאָריע,ווי די בונדיס־טען פון איין זייט, די ציוניסטען פון דער צווייטער זייט, אַ גרויסע טהייל פון דער בורזשואַזיעאון די מיטעלקלאַסע פון אַ דריטע זייט. זיי מוזען אלזא וויסען, אַז דער „מי ומי ההולכים" איז דאָ אַ גרויסע קשיה, און אַז דער גרעסטער טהייל פון די אידען וועט בלייבען אין גלות.

וואָס וועט ווערען פון דיזע אידען?

ווי אַזוי וועט די נייע טעריטאָריע פון די נייע „עולי גולה" ווירקען אויף די אידען וואָס וועלען בלייבען אין גלות? אונזיניג ווי די באַהויפּטונג פון די ציוניסטען — די מאַטעריע־לע ווי די גייסטיגע — איז, אַז אַ אידישע מלוכה ערגעץ וואו, וועט מאַכען די אידען מעהר געאַכטעט אין גלות, אָדער וועט זיי קענען באַאיינפלוסען גייסטיג און קולטורעל — אונזיניג ווי דיזעס איז, האָט עס אַלץ נאָך מעהר זינען ווי די אי־דעע פון די ציוניסטען סאָציאַליסטען. שווער ווי עס איז, קען מען זיך נאָך ווי עס איז פאָרשטעלען, אַז דער פילאָזאָפישער פאַקולטעט אין ירושלים, אונטער די פיהרונג פון אחד העם'ס לאַנג אָפּגעשטאָרבענע אידעאַליסטישע פילאָזאָפיע, זאָל האָבען וועלכען עס איז איינפלוס אויף אַ שניפּישאָקער משכיל. ווי אַזוי אָבער די "נאַציאָנאַלע אינדוסטריע" און די נייע טערי־טאָריע אין אַזיען אָדער אין אַפריקאַ, זאָל קענען עקאָנאָמיש העלפען די אידען פון מזרח אייראָפּאַ — דאָס קען מען זיך בשום אופן ניט פאָרשטעלען.

דאָס אידישע פאָלק איז אַלזאָ סוף כל סוף פאַראורטהיילט אַריינצופאַלען אין די רייהען פון דעם לומפּען פּראָלעטאַריאַט, און וועט אַלץ ניט קענען זיין קיין פאַקטאָר אין די סאָציאַלע רעוואָלוציע. אַלץ וואָס דיזער טעריטאָריאַליזם קען אויפטהון, איז נאָך מעהר צו צושפּרייטען דאָס אידישע פאָלק. צו די פיעלע פּלעצער וואו אידען געפינען זיך שוין היינט וועט צוקו־מען נאָך אַ פּלאַץ, די נייע טעריטאָריע.

דאָס איז אַלץ געזאָגט, ווען מען גיט צו, אַז זייער „טעאָריע איז ריכטיג, ווי שטעהט עס אָבער אין אמת'ן מיט זייער „וועל־טענשאַפט" און מיט זייער „מאַרקסיזם?"

5

דער ציוניסטישער מאַרקסיזם.

ווי האַלט עס מיט דער „טעאָריע" פון די סאָציאַליסטען טעריטאָריאַליסטען?

זיי באַהויפּטען צו זיין שטרענגע מאַרקסיסטען. זייער לעה־

רע בויען זיי נור אויף דעם מארקסיזם. פרובירט זיי זאגען, אז זייער מארקסיזם הינקט אביסעל צו, זיי וועלען אייך מיט שטיינער פארווארפען. זייער לעהרע מוז דערפאר אויסהאלטען א מארקסיסטישען עקזאמען, נעמט זיי אבער אויף דעם פארהער, און איהר געפינט גלייך אוים, אז עם האלט זעהר שמאל מיט זייער מארקסיזם.

די מארקסיסטישע לעהרע איז באגרינדעט אויף דעם כלל, אז די עקאנאמישע פארהעלטניסע (ניט די „עקאנאמישע אומשטענדען".) זיינען דער יסוד, ארום וועלכע די גאנצע מענשליכע היסטאריע דרעהט זיך. מיט אנדערע ווערטער: די ארט און וויזע, ווי אזוי די מענשען פראדוצירען און פארטהיילען צווישען זיך די זאכען וואס זיינען נויטיג צום לעבען איז דער פונדאמענט פון אלע וויכטיגע מענשליכע האנדלונגען. דאס איז די פילאזאפיע פון מארקסיזם. דאס איז צו דערזעלבער צייט זיין מעטאדע צו פארשען די היסטאריע.

ווען דיזער פרינציפ איז איינמאל פעסטגעשטעלט, בלייבט ניט מעהר איבער ווי צו אונטערזוכען די עקזיסטירענדע עקאנאמישע פארהעלטניסע. ד. ה. אויסצופארשען די ארט און וויזע ווי אזוי די מענשען פראדוצירען און פארטהיילען די זאכען וואס זיינען נויטיג צום לעבען. שטודירענדיג די עקאנאמישע פארהעלטניסע האט קארל מארק ענטדעקט און פעסטגעשטעלט, דאס דער אופן ווי אזוי די סחורות ווערען פראדוצירט און פארטהיילט היינט צו טאג, פיהרט, פון איין זייט, צו די אנזאמלונג און קאנצענטרירונג פון גרויסע קאפיטאלען אין איינצעלנע הענד, און עם באשאפט נויט, ארימקייט, ליידען און ערנידרונג, פון דער צווייטער זייט; אז דאס צוטהיילט די מענשהייט אין פארשיידענע קלאסען, וועלכע שטעהן כסדר אנגעשטעלט איינם אנטקעגען ס'אנדערע; אז עם טרייבט די מיטעלקלאסע אריין אין די רייהען פון דעם פראלעטאריאט, און דאס פראלעטאריאט אין די רייהען פון די בעטלער; אז איז דערזעלבער צייט באשאפט עם און ערציהט א געזונטע אונצופרידענהייט און קלאסענבאוואוסטזיין צווישען די ארעמע קלאסען, און דאס וועט סוף כל סוף פיהרען צו די איינפיהרונג פון

א נייע סאציאלע ארדנונג, באגרינדעט אויף גלייכהייט און גע־רעכטיגקייט. — צום סאציאליזם.

דאס איז מארקסיזם על רגל אחת.

דער לעזער קען גלייך איינזעהען, אז פון דאס אלץ קען מען ניט אויס׳פשט׳לען, אז די אידען דארפען האבען אן אייגע־נע טעריטאריע. און די ס. ט. קענען דאס טאקע אויך ניט. זיי ברייגעזדאס אבער פארטיג מיט דעם וואס זיי לייגען צו צום מארקסיזם עטוואס. און צוליב דעם הייבען זיי ניט אן פון אנהויב, נור פון סוף.

אלץ וואס שטעהט געשריבען ביי מארקס׳ן, זאגען זיי, איז אמת; אלץ איז ריכטיג ווי גאלד, ניט מעהר, עס איז ניט דער גאנצער אמת! צו דעם קלאסען־קאמף קומט נאך צו א נאציא־נעל־ קאמף, ד. ה. ניט נור קעמפט דאס פראלעטאריאט מיט די קאפיטאליסטען, נור אין אזא לאנד ווי רוסלאנד, וועלכעס איז צוזאמענגעזעצט פון פארשיעדענע פעלקער, קעמפען אויך די קאפיטאליסטען פון איין נאציאן מיט די קאפיטאליסטען פון דער צווייטער, און דאס פראלעטאריאט פון איין נאציאן מיט דעם פראלעטאריאט פון דער צווייטער. און דער רע־זולטאט פון דיזען קאמף, זאגען זיי ווייטער, איז דער, וואס די הערשענדע נאציאן איז אימער דער זיגער. די קאפיטא־ליסטען פון די אונטערדריקטע פעלקער קענען זיך דאדורך ניט ארויפארבייטען צו ווערען קאפיטאליסטען אין ריכטיגען זינען ד. ה. צו באהערשען די גרויס אינדוסטריע, און דאס פראלע־טאריאט פון די אונטערדריקטע פעלקער קענען ניט ווערען קיין אמת׳ע פראלעטאריער, ד. ה. זיי קענען ניט נעמען קיין איינטהייל אין די ריכטיגע גרויס־אינדוסטריע. זייער „טעא־ריע” איז אלזא געבויט ניט אויף דעם מארקסיזם נור אויף דעם וואס זיי לייגען צו צום מארקסיזם. אייגענטליך אויף א פעל־שונג פון מארקסיזם.

נור מען וואלט זיי דאס נאך געקענט מוחל זיין; האבען זיי א נייעם מארקסיזם! וואס איז אבער דער לאגישער שלום פון דיזען מארקסיזם? ווען זיי וואלטען געקענט דענקען לא־גיש, וואלטען זיי געמוזט זאגען פאלגענדעס: די קאפיטא־ליסטישע פראדוקציאנספיהרט צו א קלאסען־קאמף און צו א נא־

ציאָנען־קאַמף. אין דיזען נאַציאָנען קאַמף זיגט אימער דאָס הערשענדע פאָלק, וואָס האָט אין זיין האַנד די נאַציאָנאַלע אינדוסטריע. די וואָס באַלאַנגען צו די שוואַכערע נאַציאָנען, מוזען אריינפאַלען אין די רייהען פון דעם לומפּען פּראָלעטאַ ריאַט. דאָס אידישער פאָלק איז אין דיזער אומגליקליכער לאַ־ גע, עס איז אַ שוואַכעס, אונטערדריקטעס פאָלק, עס האָט קיין נאַ־ ציאָנאַלע אינדוסטריע ניט. עס איז דאַדורך פאַראורטהיילט צום לומפּען פּראָלעטאַריאַט, און קיינער קען עס ניט העלפען*).

דאָס וואָלט ניט געווען די וואַרהייט, עס וואָלט ניט געווען קיין מאַרקסיזם, און עס וואָלט אויך געווען פאַלש וואָס אַנבע־ לאַנגט צו דעם אידישען פאָלק. עס וואָלט אַבער געווען לאָגיש פון זייער אייגענעם שטאַנדפּונקט.

דיזען איינציגען לאָגישען שלוס ציהען זיי ניט, אַנשטאָט דעם, כאַפּען זיי זיך צו דער עמיגראַציע. דיזער אוננאָרמאַלער צושטאַנד פון די אידען, זאָגען זיי, טרייבט די אידען צו עמיג־ רירען, און די עמיגראַציע פיהרט צו דער באַדירפניס פון אַן איי־ גענע טעריטאָריע. מיר האָבען אַזוי אַרום, אַ גאַנץ נייע שטה, וועלכע האָט מיט דעם מאַרקסיזם ניט צו טהון, וועלכע איז נור אַ צוטשעפּעניס צו דעם מאַרקסיזם.

דאָ קענען די ס. ט. מאַכען אַן איינוועגדונג: זיי קענען זאָגען, מיר זיינען ניט אַזעלכע מאַרקסיסטען, מיר זאָלען זיך אונטערשרייבען אויף יעדען וואָרט. מיר זיינען אַבער מאַרק־ סיסטען אין דעם זינען, דאָס מיר ווענדען אַן מאַרקס מעטאָדע, מיר געהן אַרויס פון דעם מאַרקסיסטישען כלל, אַז די עקאָנאָ־ מישע פאַרהעלטנים זיינען דער יסוד פון די גאַנצע מענשליכע טעטיגקייט, און אַרויסגעהענדיג פון דיזען כלל, פאָרשען מיר

---

*) איך מאַך די לעזער אויפמערקזאַם אויף די זעהר גוטע בראָשורע „פּועלי־ציוניזם“, אַרויסגעגעבען פון „בונד“. דיזער אַרגומענט, ווי נאָך איניגע וואָס איך וועל אַרויסברייגנען, איז שוין געמאַכט געוואָרען אין דעם דערמאָנטען ביכעל. איך ציטיר אָבער ניט ווערטערליך 1) ווייל איך האָב געמאַכט דיזע אַרגומענטען זעלבסט־ שטענדיג, און 2) ווייל זיי קומען ביי מיר אַרויס אין אַנאַנדער צוזאַמענהאַנג.

די עקאנאמישע צושטענדע פון די אידען, און מיר געפינען אויס, אז זייער איינציגע הילפע ליגט אין אן אייגענע טעריטאריע. דאס איז א שטיקעל טענה. די צרה איז נור וואס זיי ווייסען ניט ווי זיך צו באנוצען מיט דיזער מעטאדע, וואס זיי פארמישען די באגריפען „עקאנאמישע אומשטענדען" און „עקאנאמישע פארהעלטניסע", וואס זייערע באהויפטונגען זיינען ניט ריכטיג, און וואס זייערע שליסע זיינען דאדורך פאלש.

אב. גאלדבערג האט ווי אויך באשטעלונג געליפערט א פרישען באוויז צו מיינע באהויפטונגען, אין „דאס פאלק" פון דעם ערשטען יוני. ער שרייבט דארט אזוי:

„סאציאליזם, לויט דער מאטעריאליסטישער אויפפאסונג, איז א אידעאל, די טרעגער פון וועלכען זיינען פאראינטערעסירט, ניט אין נאמען פון יושר, מאראל און עטהיק, נאר אין נאמען פון אייגענע אינטערעסען. די אינטערעסען באשאפען דעם סוביעקטיווען ווילען ביי דעם פאראינטערעסירטען קלאס און ענדערען די געזעלשאפט, דער סוביעקטיווער ווילען פון דעםטוועגען גאראנטירט נור דאן די פארווירקליכונג פון סאציאליזם ,ווען איהם ענטשפרעכט א געוויסער סכום פון אביעקטיווע קרעפטען. די פראדוקציאן און די טעכניק מוז זיין עטווי־קעלט אין א העכערע שטופע און דער קלאס ווידער קען די געווינשטע ענדערונג מאכען, וועלכער איז באשעפטיגט אין דער גרויס־פראדוקציאן. דאס איז די אורזאכע, וואס לויט דעם מארקסיזם, וועט די גרעסטע ראלע אין ענדערען די געזעלשאפט שפיעלען דער מאשין ארבייטער."

די ציטאטע איז כאראקטעריסטיש פאר דעם ציוניסטישען „מארקסיזם". זי איז אבער גרונד פאליש! דאס איז ניט מארקסיזם, דאס איז דער הפוך פון מארקסיזם. נאך דעם מארקסיזם, איז עס ניט ד י ע ק א נ א מ י ש ע ל א ג ע פון דיזע אדער יענע קלאסע וואס וועט איינפיהרען די סאציאליסטישע געזעלשאפט „אין נאמען פון אייגענע אינטערעסען". עס איז ד י ע ק א נ א מ י ש ע פ א ר ה ע ל ט נ י ס ע פון דער גאנצער געזעלשאפט, די פארהעלטניסע, (דאס וואס די זאכען ווערען פראדוצירט ניט צום געברויך, נור אלס א סחורה), וועלכע פיהרען פריהער צו קאנקורענציע נאכהער צו

קאנצענטראציע פון קאפיטאל; וואס פאראורזאכען דאס בויען פון אימער בעסערע און גרעסערע מאשינען, וואס טרייבט די מיטעלקלאסע צו ווערען פראלעטאריער, וואס מאכט א טהייל פון די פראלעטאריער צו לומפען פראלעטאריער, וואס פאר־טהיילט די מענשהייט אין קלאסען, וואס באשאפט נייע אנזיכ־טען איבער מאראל און יושר א. ז. וו. אט דיזע עקאנא־מישע פארהעלטניסע פיהרען צו דעם פארווירק־ליכונג פון סאציאליסטישען אידעאל. ווער עס פארשטעהט ניט דיזען פונקט, דער פארשטעהט ניט דעם מארקסיזם, דער בויט פאלשע טעאריען אויף דעם גרונד פון מארקסיזם.

די גאנצע פילאזאפיע פון די ס. ט. באשטעהט פון 4 פונקטען:

1) עס איז דא א נאציאנאלע אינדוסטריע;

2) ווען פארשיידענע פעלקער וואהנען אין איין לאנד געהט אן א קאמף צווישען די פארשיעדענע נאציאנען, און אז דאס הערשענדע פאלק איז אימער דער זיגער אויף עקאנאמיש, ווייל די אינדוסטריע באלאנגט צו דעם הערשענדען פאלק;

3) דאס פראלעטאריאט פארטהיילט זיך אין א פאזיטי־ווען און אין א נעגאטיווען, דאס פראלעטאריאט פון דעם הערשענדען פאלק איז אימער דאס פאזיטיווע, און אז דאס פראלעטאריאט פון דעם אונטערדריקטען פאלק איז פאראור־טהיילט אריינצופאלען אין די רייהען פון דעם לומפען פראלע־טאריאט, אין בעסטען פאל, קען עס נור ווערען א נעגאטיווען פראלעטאריאט;

4) דיזער צושטאנד פיהרט צו עמיגראציע פון דעם אונ־טערדריקטען פאלק.

איך האב דיזע 4 פונקטען אויפגעשטעלט אלס אלגעמיינע רעגעלען. ווייל נור אלס אלגעמיינע רעגעלען קענען זיי האבען ווערטען עס איז זינען.

.6

נאציאנאלע אינדוסטריע און עמיגראציע.

וואס מיינט דאס נאציאנאלע אינדוסטריע? דאסווארט קען האבען צוויי באדייטונגען: מען קען פארטייטשען, אז

„נאציאנאלע אינדוסטריע" מיינט אזא אינדוסטריע וואס ווערט באטריבען פון א געוויסען נאציאן, און מען קען מיינען, אז די אלגעמיינע אינדוסטריע פונ'ם לאנד ליעגט אין די הענט פון דיזע אדער יענע נאציאן. די ס. ט. האבען אונז ביז יעצט נאך אפילו ניט געזאגט, וואס זיי מיינען מיט דיזען ווארט. מען קען אבער אננעמען פאר זיכער, אז זיי מיינען אודאי ניט דעם ערשטען טייטש, זיי מיינען אודאי, אז די אלגעמיינע אינדוסט־ריע פון דעם „רוסלענדער" לאנד באלאנגט צו דעם הערשענ־דען פאלק, און אזוי ווי דאס הערשענדע פאלק איז דאס רוסי־שע פאלק, דאדורך איז אויך די אינדוסטריע רוסיש־נאציאנאל.

אויף אזא אופן האבען די פאליאקען, די פינלענדער, די לעטישען, די ארמעניער, די טאטארען, און אלע אנדערע פעל־קער אין די רוסישע אימפעריע קיין נאציאנאלע אינדוסטריע; אויף אזא אופן האבען די פאליאקען אין דייטשלאנד; די רוט־הענער, די טשעכען, די איטאליענער און אלע אנדערע פעלקער אין עסטרייך, קיין נאציאנאלע אינדוסטריע. דיזע אלע פעלקער זיינען אלזא פאראורטהיילט ארייננצופאלען אין די רייהען פון דעם לומפען פראלעטאריאט, און וועלען ניט זיין אימשטאנד צו נעמען אן אויפבויענדען אנטהייל אין די סאציאלע רעוואַ־לוציאן. ווייל, ווי איהר ווייסט, עס געהט אן א קאמף צווישען די נאציאנען, און דאס הערשענדע פאלק איז אימער דער זיגער.

און אז מיר זיינען שוין געקומען אזוי ווייט, קענען מיר צוזאמען מיט די ציוניסטען סאציאליסטען, מאכען נאך א טריט.

מיר קענען זאגען: די עקאנאמישע אומשטענדען פון די־זע אלע אונטערדריקטע פעלקער, פיהרען זיי צו א מאסען־עמי־גראציע.

דאס קענען מיר באווייזען וויסענשאפטליך מיט סטאטיס־טישע ציפערען.

פון דעם ערשטען יולי 1904 ביז דעם 30טען יוני 1905, למשל, זיינען אנגעקומען אין די פאראייניגטע שטאאטען 184, 622 עמיגראנטען פון רוסלאנד. פון דיזע זיינען געוועזן אמת רוסישע 3278; אידען 92,338 און פון די אנדערע אונטער־דריקטע פעלקער 88,956, ניט פיעל ווייניגער ווי אידען. פון

עסטרייך־אונגארן האבען אריינגעוואנדערט 275,418, פון זיי זיינען געוועזען אידען אין גאנצען 47,352, דייטשען אונגעפעהר 52,000, די איבעריגע 176,066 זיינען געוועזען פון די איבעריגע אונטערדריקטע פעלקער. ווען מיר בארעכענען די צאהל איינוואנדערער דיזעס יאהר פון איינינע אונטערדריקטע פעלקער, געפינען מיר:

אידען (פון רוסלאנד און עסטרייך)	129,910
פאליאקען " " "	102,137
סלאוואקען " " "	52,368

מיר קומען דערפאר צו די פאלגענדע טעאריע: די פאליאקען, סלאוואקען א. ז. וו. האבען קיין נאציאנאלע אינדוסטריע. זיי זיינען דאדורך געצוואונגען אויסצואוואנדערען קיין אמעריקא אין גרויסע מאסען. אין אמעריקא וועט דאך זיי אויך ניט זיין בעסער. דא ווערט דאך די אינדוסטריע באהערשט פון אנדערע וואס זיינען שוין פריהער אהער געקומען. דאס איינציגע מיטעל פאר דיזע אלע פעלקער איז א נייע, אן איינענע טעריטאריע.

אט וואו מיר קומען אן, ווען מען וויל די סאציאליסטיש־טעריטאריאליסטישע „וויסענשאפט“ מאכען פאר אן אלגעמיינע טעאריע. מיר פארבלאנזשען אין אזא „טעריטאריע“ פון וועלכע עס זעהט זיך קיין שטעג און קיין וועג.

איך וויים, די ס. ט. וועלען זיך אביסעל קרימען דערביי, זיי זיינען גאר ניט געוואהנט צו געהן אויף אזא גלייכען וועג, און וועלען זיך סטארען אביסעל צו פארנעמען אן א זייט, דאס וועט זיי אבער ניט פיעל העלפען. פון א בלאטע קען מען נור ארויסשלעפען איין פוס, ווען מען שטעקט אריין נאך טיעפער דעם צווייטען.

זיי וועלען זאגען, דאס איז ניט קיין פארגלייך. די פאליאקען האבען אין אמת'ן זייער איינענע לאנד מיט זייער אינדוסטריע. די צרה ביי זיי איז וואס א פרעמדע, טיראנישע רעגירונג האט פארכאפט זייער טעריטאריע. באפרייט זיי פון דיזע רעגיערונג, א זאך וואס לאזט זיך היינטיגע צייטען רייךען, און אלע זייערע צרות פאלען אוועק, ווערענד אידען זיינען אין אן אויסנאהם'ס לאגע. וואס עס זאל אין רוסלאנד ניט

פאסירען, וועלען די אידען אלץ האבען צו ליידען פון דיזעל־
בע צרות, איז ניט פון רוסלאנד, וועט עס זיין פון די פאליא־
קען, קיין טעריטאריע וועלען זיי אלץ ניט האבען, די אינדוס־
טריע וועט אלץ ניט זיין זייערע, זיי וועלען אלץ זיך מוזען ארומ־
שלעפען אין די וועלט א. ז. וו. אזוי קענען זיי טענה'ן און, אוי־
בערפלעכליך וועלען זיי זיין גערעכט. מיר מוזען דערפאר זייער
טעאריע אונטערזוכען פון אנאנדער שטאנדפונקט:

וואס מען זאל ניט דענקען פון נאציאנאלע אינדוסטריע,
קיין מענש וועט ניט לייקענען, אז די דייטשען, ענגלענדער, אי־
טאליענער און סקאנדינאווער האבען א נאציאנאלע אינדוס־
טריע. נאך די ס. ט. דארף די עמיגראציע פון דיזע לענדער
זיין זעהר קליין. וואס זאגען די ציפערען? זייט דעם יאהר
1881, ד. ה. זייט דעם יאהר וואס אידען האבען אנגעהויבען
אויסצואוואנדערען אין גרויסע מאסען, זיינען אנגעקומען קיין
אמעריקא:

פון דייטשלאנד — — — — — —	2,135 ,117
פון ענגלאנד — — — — — — —	2,507,814
פון איטאליען — — — — — —	1,918,971
פון סקאנדינאוויען (דענ. נארוועגען און שוועדען)	1,319,545
צוזאמען — — —	7,881 ,547

ווערענד אידען זיינען אלע צוזאמען געקומען א קנאפער
מיליאן.

אין דעם יאהר פון דעם ערשטען יולי 1904 ביז דעם 30טען
יוני 1905 זיינען אנגעקומען:

איטאליענער 250,26.

ענגלענדער (צוזאמען מיט איירישע) 137,134.

אידען (פון אלע לענדער) 128,910.

דייטשען (פון דייטשלאנד און עסטרייך) 82,360.

די פעלקער מיט נאציאנאלע אינדוסטריען און מיט אייגע־
נע טעריטאריעס האבען אלזא אהער געשיקט פיעל מעהר עמי־
גראנטען ווי די אידען. און, מען מוז ניט פארגעסען, אז די
לעצטע יאהרען איז די עמיגראציע פון ענגלאנד און דייטשלאנד

שטאַרק געפאַלען. עס זיינען געווען יאָהרען, ווי אין 1882, ווען דייטשלאַנד האָט צוגעשטעלט 250,630 און ענגלאַנד 179,419 אימיגראַנטען. דיזע ציפערען זיינען ניט אויסגעטראַכט פון קאָפּ, ווי די „טעאָריעס" פון די ס. ט. איהר וועט זיי געפינען אין די אָפּיציעלע איינוואַנדערונג־רעפּאָרטען פון די וואַשינג־טאָנער רעגיערונג.

וואָס לערנען דיזע ציפערען? זיי לערנען אונז, אַז די „נאַציאָנאַלע אינדוסטריע" אין די אייגענע טעריטאָריע האָלט ניט אָפּ די עמיגראַציע פון מיליאָנען מענשען, אַז דיזע זאַכען האָבען קיין שייכות מיט עמיגראַציע, אַז די עמיגראַציע ווערט אַרויסגערופען דורך גאַנץ אַנדערע אורזאַכען. עס איז דערפאַר אפשר אַ סברה, אַז די אידישע עמיגראַציע ווערט אויך אַרויס־גערופען דורך אַנדערע אורזאַכען, ווי דאָס פעהלען פון אַ נאַ־ציאָנאַל אינדוסטרי.

אַ „וויסענשאַפטליכער" סאָציאַליסט טעריטאָריאַליסט קען מאַכען דאָ אַן איינווענדונג, ער קען זאָגען: עס איז טאַקע אמת, אַז די אַבסאָלוטע צאָהל פון איטאַליענער אימיגראַנטען איז גרעסער ווי די אידישע. דערפאַר איז אָבער די רעלאַטיווע צאָהל, די אידישע גרעסער. מיט אַנדערע ווערטער: איטאַ־ליענער זיינען טאַקע געקומען מעהר ווי אידען, ווען איהר וועט אָבער פּאַרטהיילען אַלע איטאַליענער אימיגראַנטען אויף די צאָהל פון דעם גאַנצען איטאַליענער פאָלק, און איהר וועט דאָס זעלבע טהון מיט די אידען, וועט איהר אויסגעפינען, אַז דער פּראָצענט פון די אידישע אימיגראַנטען איז פיעל גרעסער, ווי פון איטאַליענער. מען קען דערפון זעהן, ווענען זיי זאָגען, אַז אידען זיינען אין אויסנאַהם'ס לאַגע. אַ שטיקעל אמת שטעקט אין דעם. אָבער „אַ האַלבער אמת, איז ערגער ווי אַ גאַנצע ליגען", זאָגט אַ שפּריכוואָרט. דאָס איז אמת נור אין געוויסע יאָהרען, ווערענד אין אַנדערע יאָהרען איז די צאָהל פון די אי־טאַליענער גרעסער, אויך רעלאַטיוו, און דאָס באַווייזט אויך, אַז די אידישע אויסוואַנדערונג איז אַן אויסנאַהמע פון די אויס־וואַנדערונגען פון אַלע אַנדערע פעלקער, ווייל די אידישע לאַגע איז אַן אויסנאַהם'ס לאַגע. דאָס איז לייַדער צו אמת. אָבער דער אויסנאַהם איז פּונקט אַ פאַרקערטער ווי די ס. ט. מיינען,

און דער שלום איז, נאטירליך, אויך פונקט א פארקערטער.

אין דעם יאהר 1891 האט די רעגיערונג פון די פעראיי־ניגטע שטאאטען ארויסגעשיקט א קאמיסיע נאדאייראפא „אויסצוגעפינען די אורזאכען וואס מאכען אז א חשק איינצו־וואנדערען נאך אמעריקא". דיזע קאמיסיע האט באזוכט די וויכטיגסטע שטעדט אין אייראפא. צוויי פון זיי, וועבער און קעמפסטער, האבען אונטערזוכט די צושטענדע אין רוסלאנד. זיי האבען באזוכט פעטערבורג, מאסקווא, מינסק, ווילנא, ביא־ליסטאק, גראדנא און ווארשא, אויסער איניגע קליינע שטעדט־לאך. דעם רעזולטאט פון זייערע פארשונגען האט די רע־גירונג ארויסגעגעבען אין א באזונדער בוך. און דיזער בא־ריכט איז א שוידערליכער. די ארימקייט און די פארפאלגונג, וואס זיי האבען אנגעזעהן און אנגעהערט, שרייבען זיי אין דעם באריכט, וועלען זיי אין לעבען ניט פארגעסען. און זיי אפעלי־רען צו די רעגירונג פון די פאראייניגטע שטאאטען זיך אנ־נעהמען פאר דיזען אומגלקליכען פאלק אין נאמען פון מענש־ליכקייט.

און וואס איז די אורזאכע פון דיזען דלות? די קאמיסיאן האט איין ווארט פאר דיזען: „גאווערנמענט אפפרעססיאן!" די אונטערדריקונג פון דער רעגיערונג. אלע אנדערע פעלקער וואנדערען אויס פון זייער היימאטה צוליב די עקאנאמישע אומשטענדען, צוליב די ארימקייט אין דער היים, און צוליב די האפנונג צו פארבעסערען די מאטעריאלע לאגע אין אמעריקא, טהיילוויז אויך צוליעב די איבערטריבענע גליקען וואס פאר־שיידענע אגענטען פון שיפס קאמפאניעס, און אנדער שווינד־לער פארשפרייטען, ווערענד די אידישע אויסוואנדערונג, קומט הויפטזעכליך פון די פארפאלגונגען און די אויסנאהם'ס געזע־צע געגען די אידען. און די עקאנאמישע אומשטענדען, הגם זיי שפיעלען א גרויסע ראלע ביי די אויסוואנדערונג ווערען זיי אבער אין דעם פאל פון די אידען ארויסגערופען קינסטליך מיט דעם וואס די אידען ווערען צוזאמענגעפרעסט אין בא־שטימטע ערטער; וואס די פיעלע טויזענדע בעלי מלאכות און לייריג געהער וואס זיינע פארטריבען געווארען פון מאסקווא פארשאפען אז אוננארמאלע קאנקורענציע דעם איינגעזעסע־

נעם ארבייטער, צו וועלכען עס קומען נאך צו די ספעציעלע אונטערדריקונג אין דער „טשערטא" גופא. פון די מאסען פאקטען וואס די קאמיסיע ברייננט, וויל איך נאר אי־בערגעבען איין איינציגען: אין מינסק האבען זיי באגעגענט אן אידישען קאנטראקטאר פון רעגיערונגס געביידעס (א פאד־ריאטשיק). ער האט נאר וואס געמאכט א גרויסען קאנטראקט מיט די רעגיערונג. אין דיזען קאנטראקט איז געשטאנען א פונקט, אז ער טאר ניט באשעפטיגען קיינע אידישע ארבייטער, און די ארבייט האט געדארפט געמאכט ווערען אין מינסק גופא. די קאמיסיע זאגט נאך עדות, אז זי האט זיך איבער־צייגט, אז די אידען אין מינסק אין געביי־פאכען, ארבייטען בע־סער ווי די דארטיגע קריסטען.

דעם באריכט ענדיגען זיי מיט דיזע ווערטער: „אין אלע לענדער קומט די באוועגונג אויסצוואנדערען נאך אמעריקא כמעט אין גאנצען פון נארמאלע אורזאכען, אין רוסלאנד, אבער, איז דאס צו צושרייבען צו אורזאכען וואס ליגען אין דער האנט פון דער רעגיערונג".

אלס ווייטערען באוויז ברייננט די קאמיסיע פאלגענדע ציפערען.

די איינוואנדערונג פון רוסלאנד נאך אמעריקא איז געווען:

אין יאהר	צאהל איינוואנדערער.
1880	7,693
1881	10,518
1882	15,900
1883	7,577

די אויסוואנדערונג שטייגט מיט די פארפאלגונג, און פאלט אזוי שנעל ווי די פארפאלגונג לאזט נאר אביסעל נאך. די אי־דישע אויסוואנדערונג הויבט זיך איבערהויפט אן מיט די ספע־ציעלע אידען פארפאלגונג. פון דעם יאהר 1881 ביז דעם יאהר 1890 זיינען אנגעקומען נאך די פאראייניגטע שטאאטען דורך די דריי הויפט פארטען, ניו יארק, פילאדעלפיא און באלטימאר פון 20 ביז 25 טויזענד אידען יעהרליך. נור איינינע מאל זיי־נען אנגעקומען 30 טויזענד אידען אין איין יאהר. אין יאהר 1891, נאך דעם גירוש מאסקווא, וואקסט די צאהל אויף

69,139, אין דעם נעקסטען יאהר פאלט עס שוין אויף 60,325. אין די ווייטערע יאהרען פאלט די איינוואנדערונג ווידער אויף 25 ביז 30 טויזענד יעהרליך. אין די דריי יאהר פון יולי 1899 ביז יוני 1902 איז די איינוואנדערונג דורכשניטליך 49 טויזענד יעהרליך.*) און אין די לעצטע דריי יאהר איז די עמיגראציע געשטיגען נאך פיעל העכער.

מיר זעהען דערפון דייטליך, אַז די גרויסע אידישע עמיגראַ־ציע איז דירעקט צו צושרייבען צו די ספּעציעלע פאַרפאָלגונגען געגען אידען, און די נויט, וואָס איז צו גרויסען טהייל אַ פאָל־גע פון דיזע אונטערדריקוונג, וואָס די רעגיערונג באַטרייבט צוליעב איהרע ספּעציעלע פּאָליטישע צוועקען.

נאָך דייטליכער ווייזט זיך דאָס אַרויס, ווען מען פאַרגלייכט די אידישע איינוואַנדערונג פון רוסלאַנד, מיט די אידישע איינ־וואַנדערונג פון עסטרייך־אונגאַרן.

עס זיינען אַריינגעקומען אין די פאַראייניגטע שטאַטען:

אין יאהר	ס"ה אידען	עסטרייך־אונג.	רוסישע
1900 —	60,764	—	—
1901 —	58,098	13,,006	37,660
1902 —	57,688	12,848	37,846
1903 —	76,203	18,759	47,689
1905 —	106,236	20,211	77,514
1905 —	129,910	17,352	92,388

מען זעהט פון דעם, דאָס ווערענד די אידישע עמיגראַציע

---

*) דיזע ציפערען גיבען ניט קיין ריכטיגע בילד פון די אידישע איינוואַנדערונג. הגם זיי ענדערען ניט דעם רעזולטאַט פון מיינע אונ־טערזוכונג. זיי זיינען אַרויסגענומען פון דר. אַרטהור רופּפּין'ס בוך „די יודען דער געגענוואַרט", זייטע 35. (בערלין 1904) דר רו־פּין נעהמט אָבער די ציפערען פון דעם: „אַמעריקאַנער־אידישער יאַהר־בוך און אויף זייערע ציפערען קען מען זיך ניט פאַרלאָזען. ווי עס שיינט האָבען די „יהודים" אַ פּרינציפּ צו פאַרקלענערען די צאָהל אידען אין אַמעריקא, צוליעב אַ בייז אויג אודאי. און זיי גיבען זיך אַן עצה: אנשטאט צו געבען די ציפערען פון אַלע אידען וואָס זיינען אַנגעקומען קיין אַמעריקא, גיבען זיי די צאָהל פון די

פון עסטרייך־אונגארן געהט ארויף און אראפ אין א קליינע פראפארציע, האלט די אימיגראציע פון די רוסישע אידען אין איין שטייגען — נאך דעם גראד פון פאגראמען און אנדערע פארפאלגונגען. דאס באשטעטיגט די מיינונג פון די קאמ־מיסיע, אז די אידישע עמיגראציע פון רוסלאנד איז אוננאר־מאל ארויסגערופען פון ספעציעלע פארפאלגונג.

גאנץ דאס זעלבע זעהט מען אויך ביי די רומענישע אי־דען: די עמיגראציע שטייגט אדער פאלט מיט דעם שטייגען אדער פאלען פון די אידען פארפאלגונג, אין יענעם אומגליקלי־כען לאנד.

די „טעאריע” פון „נאציאנאל־אינדוסטריע” פיהרט אונז צו דעם שלוס, אז מען מוז האבען א נייע טעריטאריע פאר די פאלאקען א. ז. וו. פון דער צווייטער זייט ווידער, זעהען מיר, אז די „נאציאנאלע אינדוסטריע” מיט די אייגענע טעריטאריע באשיצט ניט דאס פראלעטאריאט פון ארייגצופא־לען אין די רייהען פון דעם לומפען־פראלעטאריאט, און פון מאסען־עמיגראציע. פון די דריטע זייט ווידער, זעהען מיר אז די אידישע אויסוואנדערונג קומט ניט פון דעם, וואס די אי־דען האבען קיין נאציאנאלע אינדוסטריע.

וואו מען לעגט דעם חולה טהוט איהם אלץ וועה!

מיר וועלען נאך די זאך באטראכטען פון א פערטע זייט:

פון די 129,910 אידען וואס זיינען אריינגעקומען אין די פאראייניגטע שטאאטען פון דעם ערשטען יולי 1904 ביז דעם 30טען יוני 1905 זיינען געווען 60,135 געלערנטע ארבייטער

„דריי הויפט פארטען, ניו יארק, פילאדעלפיא און באלטימאר”. אידען קומען אבער אריין דורך אנדערע פארטען אויך. דר. רופין, עס איז אמת, דערמאנט דעם פאקט, אז מען דארף נאך צורעכענען די אידען וואס קומען אריין דורך אנדערע פארטען, ווי קענעדע. ער דענקט אבער אז דיזע צאהל, מוז זיין זעהר קליין. דאס איז אבער ניט ריכ־טיג. דער אונטערשייד איז זעהר א גרויסער — פון 10 ביז 15 טויזעד יעהליך. אבער ווי געזאגט, דיזע אונטערשיידען ענדערט ניט דעם רעזולטאט. די ווייטערע ציפערען נעם איך פון די אפיציעלע רע־פארטען...

(„סקילד לייבאר“) ווערענד פון די 226,320 איטאליענער, וואס זיינען אריינגעקומען פאר דיזעלבע צייט זיינען געווען גע־לערנטע ארבייטער בלויז 27,897. עס איז אמת, צווישען דיזע אידישע געלערנטע ארבייטער זיינען געווען 22,234 שניידער. אבער די ס. ט. וועלען נאך דארפען באווייזען, אז שניידעריי איז ניט א טהייל פון די גרויס קאפיטאליסטישע אינדוסטריע.

פון דיזען ווידער לערנען מיר, אז די אידען פראלעטא־ריזירען זיך, אהן עין הרע, גאנץ פיין, און אז די איטאליענער פאלען פיעל שנעלער אריין אין די רייהען פון דעם לומפען־פראלעטאריאט. און זיי האבען דאך א נאציאנאלע אינדוס־טריע מיט אן אייגענע טערריטאריע, און די אידען האבען דאס ניט.

נאך שלימער ווערט די זאך ווען מען בארעכענט צו וואס די איטאליענער נעמען זיך אין דיזען לאנד. וואו מען בויעט א טונעל, וואו מען דארף גראבען א קאנאל, וואו מען דארף פארשיטען אלטע פער'עפוש'טע זומפען, וואו מען דארף שלעפען ציגעל און בויען פסום מיט רעמסס, וואו מען דארף פוצען שטיוועל, וואו מען דארף ראזירען א בארד, אדער אנ־דערע אזעלכע „גרויס־אינדוסטריעלע“ אונטערנעמונגען, דארט געפינט איהר איטאליענער. איהר מוזט אלזא קומען צום שלוס, אז די איטאליענער זיינען געבארען געווארען צו זיין א „נעגא־טיוועס“ פראלעטאריאט, אדער אז מען מוז פאר זיי באשא־פען א נייע טעריטאריע, אדער אז די סאציאליסטען טעריטא־ריאליסטען מוזען זוכען א נייע טעריטאריע.

.7

דאס „נעגאטיווע“ פראלעטאריאט

אונז בלייבט יעצט איבער נאך איין פונקט צו באטראכטען, דעם פונקט: צו די אידען פראלעטאריזירען זיך? צו זיי בא־לאנגען צום „פאזיטיווען“ אדער צום נעגאטיווען“ פרא־לעטאריאט? און דאס איז נאך אלעם דער וויכטיגסטער פונקט. ביז יעצט האבען מיר געזוכט צו באווייזען ווי פאלש עס איז די

לאגיק פון די סאציאליסטען טעריטאריאליסטען. מיר האבען געזוכט צו באווייזען, אז זייער מארקסיזם איז קיין מארקסיזם ניט, אז די גאנצע טעאריע פון „נאציאנאלע אינדוסטריע", מיט דעם „נאציאנען־קאמף", מיט די מאסען־עמיגראציע אלס פאלגע איז אן אויסגעטראכטע זאך. נו, קענען יעצט קומען די סאציאליסטען־טעריטאריאליסטען און פרעגען א פראסטע קשיה. זיי קענען זאגען: איהר האט רעכט! מיר ווילען זיך מיט אייך ניט שפארען, אונזער טעאריע איז א פאלשע. וואס הערט זיך אבער מיט דעם ספעציעלען אידישען עלענד? וואס הערט זיך מיט דעם, וואס מען לאזט די אידען ניט אריין אין די גרויסע פאבריקען? זיי קענען אלזא איבערדרעהען דעם פעלץ און זאגען צו מיר: איהר זייט דאך עפעס א כשר'ער מארקסיסט, ווי אזוי ערקלערט איהר דאס, וואס גראד אידען לאזט מען ניט אריין אין די גרויסע פאבריקען? און טאמער וועל איך זיך וועלען ארויסדרעהען פון א שווערע לאגע און זאגען אז די גאנצע מעשה איז ניט אמת, וועלען זיי מיר אויפמישען דעם גרויסען, טויזענד־זייטיגען בוך, וואס די י"קא (יודישע קאלאניזאציאנס אסאציאציאן — יק"א) האט ארויסגעגעבען און וועלען מיך באשיטען מיט א מאסע ציפערען און פאקטען, וועלכע באווייזען, אז די אידען קענען ניט אריינקומען אין דיזע פאבריקען. זיי וועלען נאך געהן ווייטער און זאגען: אפילו אין אמעריקא, ארבייטען די אידען אויך נור ביי די אפגעשטאנענע אינדוסטריען, און דאס באווייזט, אז אידען זיינען ניט קיין אמת'ע פראלעטאריער.

צו זיי וועלען דאס פרעגען צו ניט, ווייס איך ניט, עס איז אבער קיין צווייפעל ניט, אז דאס איז די וויכטיגע פראגע, אז דאס איז איינס פון זייערע וויכטיגע ארגומענטען. איך וויל דערפאר אין דיזען קאפיטעל באהאנדלען דיזע פראגע.

אבער צו ענטפערען אויף דיזע פראגע זיינען נויטווענדיג איניגע זייטיגע באמערקונגען:

איין פונקט פון דער מארקסיסטישער לעהרע באשטעהט אין דעם, אז דאס גרויס־קאפיטאל טרייבט ארויס פון מארק די קליינע אונטערנעמער, אז דיזע קענען ניט באשטעהן די קאנקורענציע פון די גרויסע פאבריקאנטען, און זיינען פאר'משפט

אונטערצוגעהן און פאלען אריין אין די רייהען פון דעם פראלע־טאריאט. איבער דיזען פונקט געהט אן א גרויסע פלוגתא. די קריטיקער פון מארקס'ן זאגען, אז דאס איז ניט וואהר. עס איז ניט אמת, זאגען זיי, אז די מיטעל קלאסע געהט אונטער, עס איז פונקט פארקעהרט, זי האלט אין איין וואקסען. אנ־שטאט דעם וואס די קליינע אונטערנעהמער זאלען אריינפאלען אין די רייהען פון די ארבייטער, טרעפען זיך פונקט פארקערט, אז פיעלע ארבייטער כאפען זיך אריין אין די רייהען פון די מיטעל קלאסע, אז זיי ווערען קליינע פאבריקאנטען. דיזע בא־הויפטונג זייערע באווייזען זיי מיט א גאנצען בארג ציפערען. די טענה איז אלזא: די מיטעל קלאסע פראלעטאריזירט זיך ניט. אין רוסלאנד איז אנגעגאנגען א ליטעראַרישער שטרייט 25 יאהר לאנג איבער דיזען פונקט. מארקסיסטען האבען גע־זאגט, אז רוסלאנד וועט מוזען דורכמאכען די קאפיטאליסטישע עפּאכע, גראדע ווי אלע אנדערע לענדער, איידער עס וועט דארט קענען קומען צו סאציאליזם. די געגנער ווידער האבען דאס אפגעלייקענט. זייער טענה איז געווען, און איז נאך צו א גרוי־סען טהייל ביז היינט צו טאג, אז רוסלאנד קאפיטאליזירט זיך ניט אזוי ווי אנדערע לענדער. און זיי האבען אויך „באוויזען" זייערע באהויפטונג מיט ציפערען. די ס. ס. האבען יעצט אויפ־געהויבען דעם זעלבען געשריי ווענגען די אידען, מיט דעם אונ־טערשייד, וואס יענע האבען געמאכט, און מאכען דיזע באהויפ־טונגען, אום צו באווייזען די פאלשקייט פון מארקס' לעהרע, ווערענד די ס. ס. מאכען דיזע באהויפטונג גראדע צוליב דעם מארקסיזם.

איך קען זיך דא ניט אריינלאזען אין דעם גאנצען וכוח, איך וויל נאר זאגען, אז דיזע אלע באגרייפען ניט דעם כאראקטער פון די קאפיטאליסטישע אינדוסטריע; זיי זעהען ניט איין, אז די אלע זאגענאנטע קליין־אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען טראגען אין אמת'ען א גרויס־קאפיטאליסטישען כאראקטער, אז די אלע קליינע מייסטערלעך זיינען אין אמת'ן ניט מעהר ווי „ארבייטער", וועלכע האבען די געלעגענהייט אויסצוזאפּען אנדערע ארבייטער אונטער זיך.

די הויפּט כאראקטעריסטיק פון די גרויס־אינדוסטריע איז,

וואָס דער אַרבּייטער איז אָפּגעריסען פון געצייג, און וואָס ער האָט קיין שייכות ניט מיט זיין אַרבּייט־געבער; וואָס ער פאַר־קויפט זיין אַרבּייט־קראַפט אַלס „פרייער" מענש אויף אַ באַ־שטימטע צייט, פאַר אַ באַשטימטע סומע, און וואָס דער קאָנ־טראַקט צווישען דעם אַרבּייטס־געבער און אַרבּייטער, זייענדיג אַ קאָנטראַקט צווישען צוויי „גלייכע" און פרייע מענשען, קען צו יעדע צייט געבּראָכען ווערען פון יעדען פון די צוויי צדדים. ווער עס אַרבּייט אונטער דיזע סיסטעמע, אַרבּייט אונ־טער אַ קאַפּיטאַליסטישע סיסטעמע און איז אונטערוואָרפען אַלע פאָלגען פון קאַפּיטאַליזם.

עס איז גענוג צו באַטראַכטען דיזען איין פּונקט, מען זאָל איינזעהן, אַז די זאָגענאַנטע קליין אינדוסטריע איז אין אמת'ן אַ טהייל פון די גרויס־קאַפּיטאַליסטישע פּראָדוקציאָן, מיט צוויי אויסבּייטער אָנשטאָט איינעם. אין אַמעריקאַ קען מען דאָס אַמבּעסטען זעהן: מיר האָבּען דאָ זעהר פיעל קליינע פאַבּרי־קען. אָבּער ווען מען קוקט זיך צו צו דעם כאַראַקטער פון דיזע פאַבּריקען זעהט מען גלייך אַז אַזאַ „פאַבּריק" איז נור אַ קליי־נע טהייל פון אַ גרויסען פאַבּריק. דער „אונטערנעמער" איז אין אמת'ן נור אַן אַגענט פון אַ גרויסען פאַבּריקאַנט אָדער סוחר, און טראָץ דעם, וואָס אַזאַ „אונטערנעמער" לעבּט אָפט בעסער ווי זיין אַרבּייטער (און אָמאָל אויך ערגער) איז ער אָבּער עקאָנאָמיש ניט בעסער געשטעלט פון דעם אַרבּייטער. ער איז גראָדע אַזוי אָבּהענגיג פון דעם גרויסען קאַפּיטאַליסט, ווי דער אַרבּייטער. דער פּלאַץ וואו זיין פאַבּריק געפינט זיך, איז קודם כל ניט זיין, דאָס איז אָפּגעדונגען פון דעם אייגענטי־מער פון הויז; די קראַפט וואָס טרייבּט זיינע מאַשינען, די פערע אָדער עלעקטריציטעט איז געדונגען פון אַ גרויסע קאָמ־פּאַניע; די מאַשינען זיינען אין די מייסטע פעלע אין גאַנצען געדונגען אָדער גענומען אויף אויסצאָלען; דאָס רוי־מאַטע־ריאַל קריגט ער פון דעם גרויסען פאַבּריקאַנט אָדער סוחר פאַר וועלכען ער מאַכט די אַרבּייט. אפילו דאָס געלד אויסצוצאָלען די אַרבּייטער, מוז דער גרויסער פאַבּריקאַנט יעדע וואָך געבּען דיזען כלומר'שטדיגען מייסטער, און עס טרעפט זעהר אָפט, דאָס אַזאַ חברה־מאַן, פון אַ „זעלבּסט־שטענדיגען" אונטער־

נעהמער, מאכט א ויברח מיט די ארימע פאר דאלאר. און ווי נידעריג אזא האנדלונג זאל ניט זיין, איהר קענט זיכער זיין, פון נחת און רייכטום טוט ער דאס געוויינליך ניט. מיט צוויי — דריי הונדערט דאלאר ענטלויפט מען ניט פון נחת. רעדט מיט דער סטאטיסטיק, איז ער פאר איהר א זעלבסטשטענדיגער אונטערנעמער, רעדט מיט די סאציאליסטען טעריטאריאליסטען, זיינען די ארבייטער פון אזא „פאבריק" ניט קיין פאזיטיווע" פראלעטאריער, איז אמת'ן אבער זיינען צעהן אדער צוואנציג אזעלכע פאבריקען איין גרויסע פאבריק. און די ארבייטער גאנץ „כשר'ע" פ א ז י ט י ו ו ע פראלעטאריער. אויסער דיזען מוז מען אין זינען האבען, אז דער קאפיטאליזם האט באשאפען א גאנצע רייהע פון נייע און הילפס „אינדוסטריען". ווי דאס פאררריכטען פון מאשינען, שלייפען שערען און גרויסע מאשין־מעסערס, פאררריכטען בייסיקלאד (וועלאסיפעדען) א. ז. וו. וועלכע זיינען פון נאטור קליינע אונטערנעמונגען. די גרויסע שטעדט, וועלכע זיינען אויך א פאלגע פון קאפיטאליזם, האבען באשאפען א גאנצע מאסע ארבייטער, וועלכע קוקען ניט אז קיין מאשין אין זייער לעבען ווי די קאנדוקטארס און טרייבערס אויף די קארס (טראמוויי'ס), האפען ארבייטער א. ז. וו. דער קאפיטאליזם האט אויך באשאפען א געבילדעטעם פראלעטאריאט, ווי ארכיטעקטארס, אפטייקערס, בוכהאלטערס, פארשיעדענע צייטונגג שרייבער, קלערקס (פריקאשטשיקעס) א. ז. וו. ווער עס זאגט, אז דיזע אלע זיינען ניט קיין פאזיטיווע פראלעטאריער, ווער עס זאגט אז דיזע אלע קענען ניט נעמען קיין אויפבויענדען אנטהייל אין דער סאציאלער רעוואלוציאן, ווער עס זאגט אז נור די וואס שטעהן ביי די גרויסע רעדער פון די גרויסע מאשינען, זיינען די איינציגע, די אמת'ע, די פאזיטיווע פראלעטאריער; ווער עס זאגט דאס, דער פארשטייט ניט דעם מעכאניזם פון קאפיטאליזם, דער פארשטעהט נאד וועניגער די לעהרע פון מארקס. דער קען ניט און האט קיין רעכט ניט צו מאכען נייע טעאריעס. דאס איז איינס. צווייטענס, מוז מען באטראכטען דעם כאראקטער פון דער סטאטיסטיק גופא מיט וועלכען די ס. ט. באווייזען, אז די אידען פראלעטאריזירען זיך ניט.

מ. אפענהיימער, ריידענדיג וועגען אזא סארט סטאטיס־טיק זאגט: די סטאטיסטיק איז ווי א ווייכע טייג, מען קען איהר קנעטען און בויגען ווי מען וויל נור אליין; מיט א בי־סעל דיאלעקטיש שווארץ־קינסטלעריי, קען מען מיט סטאטיס־טיק באווייזען, וואס מען וויל נור אליין.

דאס איז נור א האלבער אמת, ווי מיין פריינד ל. בודין בא־מערקט ריכטיג אין זיין גרויסער אויסגעצייכענטער ענגלישער ארבייט איבער מארקסיזם. אין „אינטערניישאנאל סאשיא־ליסט רעוויו" מיט אזא סארט סטאטיסטיק, זאגט ער, קען מען גאר ניט באווייזען. סטאטיסטיק־ציפערן, גראדע ווי פאקטען, באווייזען אליין גאר ניט, מיט זיי קען מען נור באווייזען עט־וואס, ווען מען ברייננגט זיי אין א געוויסע שייכות, אין א גע־וויסען לאגישען צוזאמענהאנג. איך קען אייך למשל באווייזען מיט ציפערען, אז 99 מענשען וואס האבען ניט דעם טאג אי־בערצולעבען, פארמאגען יעדער צו 5 מיליאן דאל. אלץ וואס איך וועל טון, איך וועל צו די 99 אביונים צושטעלען דעם הונ־דערט־פאכיגען מיליאנער פארמעגיע. איך וועל דאן מאכען אזא חשבון: דא האבען מיר הונדערט מענשען צוזאמען מיט א פארמעגען פון 500 מיליאן דאלאר. קומט אויס 5 מיליאן דא־לאר אויף א חלק. דער חשבון איז צדק, אבער באוויזען האב איך גאר ניט.

אויף אזא אופן באווייזט מען אונז טאקע אז אמעריקא איז דאס רייכסטע לאנד אין דער וועלט, און די אמעריקאנער — די גליקליכסטע מענשען. צו די פיעלע מיליאנען פון אמעריקאנער שנארערס, שטעלט מען צו די עטליכע טויזענד פיעלפאכיגע מיליאנערען און מען צוטהיילט דאס גאנצע געלט פער קאפ. דאס געלט בלייבט ביי די מיליאנערען און דער חשבון ביי די קבצנים.

אז דיזע סארט סטאטיסטיק באווייזט גאר ניט, האבען פיע־לע געלערנטע שוין אייגגעזעהן, און זיי האבען אויפגעהערט צו נעברויכען דורכשניטס־סטאטיסטיק.

דאס אידישע פאלק איז אבער נאך אלץ געשטראפט מיט דיזע סארט סטאטיסטיק, און צווישען אלע צרות און רדיפות וואס דאס אידישע פאלק האט געהאט און האט נאך יעצט אויס־

צושטעהן, איז די סטאטיסטיק ניט די קלענסטע. פריינד ווי פיינד פארפאלגען איהם אונאויפהערליך מיט סטאטיסטיק. פון די פאגראמען וועט איהם אפשר העלפען די דומא, אדער די זעלבסט־שוץ, אדער די רעוואלוציאן אין רוסלאנד; פון סטאטיסטיק זאל איהם נור איין גאט העלפען! וואס האט מען שוין אלץ ניט באוויזען אויף אידען מיט סטאטיסטיק? „דאס אידישע פאלק געהט אונטער“. „דאס אידישע פאלק פאר־מעהרט זיך“; ביי „די אידען איז דא א גרויסער צאהל משוגעים“, „ביי אידען איז דא א סך גאונים“, „אידען גיבען ארוים א גרויסע צאהל דאקטוירים“, „אידען זיינען מעקלערס און שווינדלערס, „אידען פארכאפען אלע מלאכות“, „אידען לאזט מען ניט אריין אין די פאבריקען“, א. ז. וו. א. ז. וו. און אלעם דאס ווערט באוויזען מיט סטאטיסטיקע, וויסענ־שאפטליך, זא צו זאגען. דאס אינטערעסאנטע דערביי איז, וואס זיי האבען אלע רעכט, וואס זיי זאגען אלע דעם אמת, און דאס הייסט אזוי פיעל, אז זיי האבען אלע אונרעכט, אז זיי זאַ־גען אלע ניט דעם אמת, מיט איין ווארט: אז זיי באווייזען גאר ניט. און דאס קומט פון דעם וואס דיזע אלע באנוצען זיך מיט די דורכשניטס־סטאטיסטיק, מיט די מעטאדע, וואס די וויסענשאפט פארווארפט.

איך וויל זיך ניט אריינלאזען אין די פארפלאנטערטע און נוצלאזע פראגע: צו זיינען אידען א פאלק צו ניט? צו האַ־בען זיי די סמנים פון א פאלק צו ניט? אזעלכע קשיה׳ס ווע־רען זעהר אפט פארענטפערט אויף דעם שלאכט־פעלד. איך פערזענליך גלויב, און פיהל, אז אין זעהר פיעלע הינזיכטען זיי־נען אידען יא א פאלק. אבער יא א פאלק צו ניט א פאלק, קיין סאציאלע אדער פאליטישע איינהייט זיינען אידען געווים ניט. אויב סאציאלע און פאליטישע אומגעבונג ווירקען אויף מענשען, דאן וועלען די פראנצויזישע אדער די דייטשע אידען זיך אונ־טערשיידען פון די פוילישע און ליטווישע אידען אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל די פראנצויזישע אדער דייטשע סאציאלע און פאליטישע אומגעבונג איז פארשיידען פון די פוילישע און ליטווישע. נעמען דיזע אלע אידען און ווארפען אין איין טאָפ אריין און זיי אפשיידען פון אלע ניט אידען איז פאלש. און

דייטשע „יהודים“ טוען דאס טאקע ניט, זיי שרייען געוואלד, אז זיי שטעהען העכער פון די „פאליאקען“. גראדע אזוי פאלש, און נאך פיעל פאלשער, איז עס צו מאכען א פארגלייך צווישען די אידען פון ווארשא און די פוילישע כלאפּעס פון ווארשעווער גובערניע, אדער צווישען די אידען פון אדעססא און די מוזשיקעס פון כערסאנער גובערניע, און דאס איז גראדע וואס אונזערע סטאטיסטיקער טוען, זיי ווייסען פון קיין אנדערע ווי רעליגעזע אונטערשיידען; זיי קענען נור אידען און — ניט אידען. אלע וואס גלויבען אין תורת משה באלאנגען צו איין קאטעגאריע, אלע וואס גלויבען אין ברית חדשה באלאנגען צו א צווייטע קאטעגאריע, אלע אנדערע אומשטענדען ווי ערציהונג, באשעפטיגונג, וואהנפלאץ, עקאנאמישע אומשטענדען א. ז. וו. עקזיסטירען פאר זיי ניט, זיי ווייסען פון אידען און ניט אידען. דאדורך קען מען באווייזען וואס מען וויל נור אליין, דאדורך באווייזט מען אין אמת'ן גאר ניט.

איין ביישפיעל וועט דאס קלאהר מאכען: ווי אזוי געפינט מען אויס, למשל, אז ביי אידען איז דא מעהר משוגעים ווי ביי ניט אידען? די חכמים טוען אזוי: מען נעמט א געוויסע גובערניע אין רוסלאנד, און מען געפינט אויס וויפיעל קריסטען עס וואהנען אין דיזע גובערניע און וויפיעל אידען עס וואהנען, און עס קומט אויס, לאמיר זאגען 1 איד אויף 10 קריסטען, דאן בארעכענט מען וויפיעל משוגעים — אידען און קריסטען — עס זיינען פאראן אין דיזע גובערניע און מען געפינט אויס, אז אויף יעדע 8 משוגענע קריסטען געפינט זיך איין משוגענער איד, און דער חשבון איז קלאהר, אז דער פראצענט פון משוגעים ביי אידען, איז גרעסער ווי ביי קריסטען. דאס זעלבע טוט מען, לאמיר זאגען מיט דאקטוירים און מען געפינט אויס, אז אידען גיבען א גרעסערע פראצענט דאקטוירם. דאביי פארגעסען דיזע חכמים, אז אודאי דריי פערטעל פון די איינוואהנער, זיינען מוזשיקעס, וועלכע גיבען ניט ארויס איין דאקטאר אין הונדערט יאהר, און וועלכע גיבען אויך ארויס זעהר ווייניג משוגעים, צוליב זייער שטילען, שלאבעריגען, שלעפעריגען, לאנגזאמען, רעגעלמעסיג און ארבייטסזאמען לעבען אין דעם דארף, ווערענד די גרויסע שטאדט מיט איהר

אינטעליגענץ, מיט איהר געוויש און טומעל, מיט איהר לויפע־
ניש און האוועניש, מיט איהר הו־האַ, מיט דעם קאַמפּף אום׳ם
דאזיין, מיט די מעגליכקייט רייך צו ווערען, מיט איהר אונ־
רעגעלמעסיגקייט פון באשעפטיגונג ,פּראָדוצירט אַ דאָקטוירים
אַ משוגעים, אַ געלעהרטע, אַ שווינדלערס, אַ ארבייטער אין
אַ גרויסע צאָהל. און אַז די אידען זיינען מייסטענס שטעטי־
שע, גרויס־שטעדטישע באוואָהנער. ווען מען וויל אַלזאָ אַנ־
שטעלען אַ פאַרגלייך, מוז ער זיין צווישען שטאָדטישע אידען
מיט שטאָדטישע נים־אידען. צו דער רעזולטאַט וואָלט אַרויס־
געקומען פאַרשיידען צו ניט, ווייס איך ניט, גענוג איז, אַז
אַזעלכע ציפערען האבען מיר ניט, און די ציפערען וואָס מיר
האבען באווייזען גאָר ניט.

מיר קענען יעצט צוקומען צו אונזער פראַגע:

די ס. ט. באַהויפּטען, אַז די אידען פּראָלעטעריזירען זיך
ניט. פון וואַנען ווייסען זיי דאָס? פון וואַנען נעמען זיי,
אַז מען לאָזט די אידען ניט אַריין אין די גרויסע פאַבריקען?
זיי נעמען דאָס פון די סטאַטיסטיקע. זיי רעכענען אוים, די
צאָהל פון פאַבריקען אין די „טשערטאַ“, די צאָהל פון די ניט־
אידען אין דיזע פאַבריקען און די צאָהל פון די אידישע אַר־
בייטער, און זיי ווייזען אייך, אַז אידען קענען ניט אַריין אין די
פאַבריקען.

פון דעם אויבען־געזאָגטען וועט דער לעזער אַליין קענען
זעהען, אַז דער חשבון איז אַ פאַלשער. אין דיזען פאַל, איז ער
אָבער דאָפּעלט פאַלש, דרייפאַך פאַלש. ערשטענס האבען זיי ניט
קיין ציפערען, די ציפערען וואָס די „יק“א“ האָט אַרויסגעגע־
בען, „די מאַטעריאַלען וועגען די עקאָנאָמישע לאַגע פון די אי־
דען אין רוסלאַנד“. זיינען ניט פאַלשטענדיג און מען קען זיך
אויך אין פיעלע הינזיכטען ניט פאַרלאַזען אויף זיי, ווי די צו־
זאַמענשטעלער פון די „מאַטעריאַלען“ זאָגען דאָס אויסדריק־
ליך. צווייטענס, זאָגאַר דיזע ציפערען באווייזען פיעלעס גע־
גען זיי; און דריטענס, און הויפּטזעכליך, זיי נעמען נור די
ציפערען, ניט נעמענדיג אין אַנבעטראַכט די אַנדערע אומ־
שטענדען. און ציפערען אַליין זיינען ניט מעהר ווי ציפערען, זיי
באווייזען גאָר ניט.

די אויבענדערמאנטע „מאטעריאלען“ ווייזען אליין אז אויף אייניגע אורזאכען ווארום אידען קענען ניט אריינקומען אין די גרויסע פאבריקען: אידען, פאר אלעס, ארבייטען ניט שבת, ווערענד די פאבריקען ארבייטען ניט זונטאג. צוליב דער אונטערדריקונג פון דער רעגירונג איז דא זעהר ווייניג אידישע אויסגעבילדעטע טעכניקער, פון דעם קומט, וואס אויך די אידישע פאבריקאנטען זיינען געצוואונגען צו האלטען קריסטען צו דער ארבייט, און קענען ניט לאזען לויפען זייערע מאשינען אום זונטאג. ווידער, די מייסטע גרויסע פאבריקען ליגען אין די דערפער, וואו אידען טארען ניט וואוינען. דאס אליין זאל דאך גענוג זיין צו באווייזען, אז אויב אידען קענען זיך ניט פראלעטאריזירען איז עס מייסטענס צוליב די אונטערדריקונג פון די רעגיערונג. ווען די זעלבסט־הערשאפט וועט פאלען, פאלט אוועק די באשריינקונג פון די אידישע אויסבילדונג און פון די אידישע וואהנונג אין די דערפער. ווען עס וועלען זיין אידישע מעכאניקער, אידישע מאשיניסטען, און די אידען וועלען מעגען וואהנען אין די דערפער, דאן וועלען אויך זיין אידישע פאבריק ארבייטער.

דאס איז אבער נאך מיין מיינונג ניט דאס וויכטיגסטע, א סך וויכטיגער איז פאלגענדעס: די ס. ט. שטעלען אוועק דאס געהן אין די פאבריק אריין אלס אן אידעאל צו וועלכע יעדער ארבייטער דארף שטרעבען, און צו וועלכען ער רייסט זיך מיט'ן גאנצען כח, ווייל דאס מאכט איהם פאר א פאזיטיווען פראלעטאריער.

דאס קומט פון דעם וואס זיי פארשטעהען אזוי שלעכט דעם מארקסיזם. זיי מיינען, אז על פי תורת מארקס, איז א מצוה צו ווערען א „פאזיטיווער“ פראלעטאריער, אז דאס איז איינס פון די עיקרים. עס איז אבער ניט דא אזא מצוה, דער מארקסיזם זאגט נור, אז דער קאפיטאליזם ט ר י י ב ט דעם קליינעם אונטערנעמער אין די רייהען פון פראלעטאריאט, אז ער ט ר י י ב ט דעם ארבייטער צו פארקויפען זיין ארבייטס־קראפט צו דעם וואס פארמאגט די מאשין. דער ארבייטער וויל לחלוטין ניט געהן, און ער געהט נאר ווען ער קען זיך אנדערש ניט העלפען. דער קאפיטאליזם ט ר י י ב ט איהם אבער מיט

געוואלד. און מיט וואסער מיטלען דער קאפּיטאליזם טרייבט אין פאבריק אריין, קען מען זעהן פון דער ענגלישער פאבריק געזעצגעבונג. און ניט נאר די ענגלישע פאבריקאנטען האבען דאס פארשטאנען, אפילו די אונציוויליזירטע, האלב בארבארי־שע „קאצאפּעס“ פון פּיאטר דעם ערשטען׳ס צייטען אז ביז היינט האבען פארשטאנען דעם קונץ. עס זיינען געווען צייטען אין רוסלאנד, ווען מען האט באשטראפט פאר ניט געהן אין פאבריק; די פאבריקאנטען האבען געקראגען דאס רעכט צו קויפען פאנשטשיזניקעס און זיי צווינגען צו ארבייטען אין פאב־ריק, מען האט זיי געצוואונגען צו שיקען זייערע קינדער אין פאבריק, דעם רוסישען מוזשיק האט מען אלזא געטריבען אין פאבריק מיט די קאזאצקע נאגייקע. און ווי ליב דער מוזשיק האט געהאט די פאבריק, קען מען זעהן פון דעם, וואס נאך 1861 ווען מען האט די לייב־אייגענע (פאנשטשיזנע) באפרייט, האבען זעהר פיל פאבריקען באנקראטירט צוליב מאנגעל אין ארביי־טער. מען האט די שכירות געהעכערט 4 מאל אזוי פיעל אבער דאס האט ניט געהאלפען, מען האט דעם רוסישען פויער ניט געקענט איינהאלטען אין פאבריק*). דער קאפּיטאליזם אין רוסלאנד האט נאטירליך דאפיר געזארגט צו קריגען ארבייטער, און ער האט געפונען נאך מעהר ווי ער ברויכט. אבער פון פארגעניגען ווענען איז דער רוסישער פויער אין פאבריק ניט נעגאנגען. און מען קען ווירקליך צו איהם גאר ניט האבען פאר דאס, ווען מען לעזט אויף וואסער גרויזאמען אופן דער רו־סישער ארבייטער ווערט אויסגעבויטעט. דער לעזער וואס אינ־טערעסירט זיך מיט דיזען ענין קען דאס נאך לעזען אין דעם רוסישען זשורנאל „פּראוודא“ פאר 1905 אין דער אפּהאנד־לונג „די לאגע פון די ארבייטער קלאסע אין רוסלאנד“. אבער דאס איז א זייטיגע זאך. וואס איך וויל אויספיהרען איז, אז אידען זיינען קיין פאנשטזיזניקעס קיין מאל ניט געווען, און אליין פון גוטען ווילען, אדער צוליב די „מארקסיסטישע“ טע־אריע פון די ס. ט. זיי זאלען זיך קענען פּראלעטאריזירען, זיי־

*) זעה וועגען דיזען ענין: „רוסקאיא פאבריקא, (די רו־סישע פאבריק) פון טוגאן — בארא נאווסקי.

נען זיי אין פאַבריק ניט געגאַנגען. ביי אידען האָט זיך דאָדורך ניט אויסגעאַרבייט קיין אַרבייטער קלאַס, און נאָך ווייניגער אַ פאַבריק־אַרבייטער קלאַס. פון דער צווייטער זייט האָט זיך צו דערזעלבער צייט ביי די אידען אויסגעאַרבייט אַ שוויץ־סיס־טעמע. דאָס קלינגט פּאַראַדאָקסאַל, אָבער עס איז ריכטיג.

מען דאַרף ניט פאַרגעסען, אַז דער אמת'ער קאַפּיטאַליזם אין רוסלאַנד האָט זיך ערשט אָנגעהויבען צו אַנטוויקלען זייט 1861 יאָהר, נאָך די אָפּשאַפונג פון פּאַנשטזיינע. די אַרבייטער וואָס דער קאַפּיטאַליזם האָט באַדאַרפט צו האָבען, האָט ער געצוואונ־גען מייסטענס פון די באַפרייטע פויערים, און פון די פריהער־דיגע בעלי מלאכות, וועלכע זיינען געווען אויסגעלערנטע אַרביי־טער. אידען זיינען ביז דאַן געווען נור זעהר וועניג בעלי מלאכות. און נאָך אַ לאַנגע צייט נאָך דעם איז ביי אידען גע־ווען אַ חרפה צו לערנען אַ מלאכה. צוויי סאָרטען אידען זיינען געוואָרען בעלי מלאכות, ערשטענס די אינגלאַך וואָס האָבען ניט געוואָלט זיין קיין לייט, ווי מען פלעגט דאָס זאָגען. ווען אַ פאָטער האָט שוין אַלעס אויספּרובירט און עס האָט ניט גע־האָלפען, האָט ער דאָס אינגעל געגעבען צו אַ בעל מלאכה. די צווייטע קלאַס איז געווען די אָרימסטע פון די אָרימע. ווען דער פאָטער האָט זיך באַין אופן ניט געקענט העלפען, אָבער ווען ער איז געשטאָרבען, און עס איז געבליבען אַן אלמנה מיט יתומים, האָט מען אויסגעטהון דאָס שעם־היטעל און געמאַכט דאָס קינד פאַר בעל מלאכה. דיזע האָבען אָבער ניט געקענט זיך אויס־לערנען אַ גוטע מלאכה. דיזע האָבען געמוזט שנעל פאַרדינען געלט צו העלפען די עלטערען אָדער די מאַמע, די אלמנה. דער קאַפּיטאַליזם וואָס האָט זיך שוין געהאַט גענוג אַנטוויקעלט אין זיין פאַרטהיילונג פון די אַרבייט, האָט זיי אין דעם פיעל גע־האָלפען. זיי זיינען דאָדורך געוואָרען פּאַפּיראָסניקעס, ציגאַ־רען מאַכער, קאַמאַשען מאַכער, די פאַרשיידענע טהיילען פון

שניידער פאר א. ז. וו. די עטליכע וואס האבען זיך געלערנט
א שענערע מלאכה, זיינען געווארען זייגער מאכער, שניצערס,
סטאליארעס א. ז. וו. אין די קאפּאלניעס (מינעס) ווי זייערע
טאטעס זיינען ניט געווען, זיינען זיי ניט געגאנגען און ניט גע־
קענט געהן. צו די אייזענבאהן וואס באלאנגען מייסטענס צו דער
רעגיערונג. זיינען זיי ניט געגאנגען און ניט געקענט און ניט
געוואלט געהן.

צו דיזען איז נאך צוגעקומען די עמיגראציע נאך די ער־
שטע פּאגראמען. ווער עס געדענקט דעם אנפאנג פון דער אי־
דישער עמיגראציע פון רוסלאנד ווייס, אז כמעט יעדער איד וואס
האט זיך געקליבען פאהרען אין ענגלאנד אדער אמעריקא, האט
זיך געלערנט נייהען אויף'ן מאשין. ווי האבען זיי אנדערש
געקענט? וואס קענען טהון מענשען וואס האבען זייער לעבען
געלעבט פון ווינד? — ווי אזוי קענען דיזע מענשען פאהרען
אין א פרעמדע לאנד, מיט א פרעמדע שפּראך, מיט פרעמדע
מנהגים און פרעמדע געזעצען? זיי האבען זיך אלזא געמוזט
אויסלערנען א „מלאכה". דאס לייכטעסטע איז געווען דאס
נייהען אויף'ן מאשין. אזוי ארום איז אויך אין ענגלאנד און
אין אמעריקא ענטשטאנען א „אידישע" קליידער אינדוסטריע.
וואסערע ארבייטער דיזע אלע זיינען געווען, קען מען אם בעס־
טען זעהן, ווען מען קוקט דורך די ליסטע פון די אידישע יו־
ניאָנס פון אמעריקא (זיי האבען אלע בעלאנגט צו די יו־
ניאָנס). איהר וועט היינט קיין 5 פּראצענט פון יענע ארבייטער,
איך בין זיכער, ניט געפינען אין די ליסטע פון די יוניאָנס. איהר
וועט אבער דיזע נעמען געפינען אין די ליסטען פון אדוואקאטען,
דאקטוירים, דענטיסטען, לעהרערס, רעדאקטערע, צייטונג שריי־
בער, אגענטען, פאבריקאנטען, מעקלערס, שפּעקולאנטען אין הייז־
זער (ריעל עסטייטניקעס), מיט איין ווארט: אלעם זיינען זיי
געווארען אבער קיין ארבייטער זיינען זיי ניט געבליבען.

און דאס איז אויך ניט אלעס:

עס איז א מערקווירדיגער פאקט, א פאקט וואס די סא־ציאליסטען טעריטאריאליסטען מעגען וויסען, אז די רוסישע „נאציאנאלע אינדוסטריע“ באלאנגט ניט צום רוסישען פאלק. זי באלאנגט נאר צו אויסלענדער. עס זיינען ענגלישע, פראנ־צויזישע און בעלגישע קאפיטאליסטען הויפטזעכליך, וועלכע זיי־נען די איינענטהימער פון די רוסישע „נאציאנאלע אינדוס־טריע“.*)

דיזער פונקט איז זעהר וויכטיג. דאס ענדערט דעם גאנ־צען חשבון פון די ס. ט. און באווייזט אויך די ריכטיגקייט פון מיין באמערקונג איבער דער סטאטיסטיק. די סטאטיסטיק וויים נור פון אידישען און ניט אידישען קאפיטאל, אידישע און ניט אידישע ארבייטער. די ס. ט. און אנדערע טרומייטע־רען נאך דיזע סטאטיסטיק, אז דאס אידישע קאפיטאל קען זיך ניט אנטוויקלען, אז די אידישע ארבייטער פראלעטאריזירען זיך ניט. ווען דאס אמת׳ע קאפיטאל איז רוסלאנד איז אויסלענדיש קאפיטאל, דאן פארשטעהט מען בעסער ווארום דאס אידישע קאפיטאל ענטוויקעלט זיך ניט אזוי שטארק. עס האט איינ־פאך קיין כח צו קאנקורירען מיט דעם אויסלענדישען קאפיטאל. עס איז שוין דאן ניט דאס אידישע קאפיטאל אליין וואס ענט־וויקעלט זיך ניט, דאס רוסישע, דאס פוילישע א. ז. וו. קאפיטא־לען ענטוויקלען זיך אויך ניט. עס איז דאס אויסלענדישע קא־פיטאל אליין וואס וואקסט און פארכאפט אלע אינדוסטריען, און גאנץ רוסלאנד ארבייט פאר אויסלאנד. ווידער, קען טאקע זיין, אז אין דיזען אויסלענדישען קאפיטאל שטעקט מעהר אידי־שעס קאפיטאל ווי ניט אידישעס. דאס אויסלענדישע קאפיטאל ארבייט אין רוסלאנד אין די פארמע פון אקציען־קאמפאניעס. ווער וויים וויפיעל אקציען אידען פארמאגען פון דיזען? די סטאטיסטיק שווייגט וועגען דיזע זאכען. דיזעס קען אויך זיין

---

*) זעהט וועגען דיזען א זעהר אינטערעסאנטע אפהאנדלונג פון קארל קאוטסקי אין דער „נייער צייט“, נומער 21 — 1906. אויך דעם אויבענגענאנטען בוך „די רוסישע פאבריק“ פון טוגאן — באראנאווסקי ו. ט.

די אורזאכע ווארום גראדע די גובערניעס וואו אידען וואהנען, זיינען ניט אזוי שטארק אנטוויקעלט אינדוסטריעל. דאס אויס־לענדישע קאפיטאל געהט פריהער דארט וואו מען קען אויסבוי־טען די נאטירליכע פראדוקטען, ווי נעפטע אין קאווקאז. (דאס דאכט זיך באלאנגט צו אונזערע „ברידער" די ראטהשילד'ס, וואס באשטעטיגט די „טעאריע" פון נאציאנאלע אינדוס־טריע.) דאס אויסלענדישע קאפיטאל האט זיך אויך מייסטען געווארפען צו די אייזען און אייזענבאהן אינדוסטריע, פון וועל־כע אידען זיינען אויסגעשלאסען 1) צוליב די אלגעמיינע אונקענטניס פון דעם פאך, 2) צוליב דעם שבת, 3) און הויפטזעכליך, ווי מיר שיינט, ווייל די אויסלענדישע קאמפא־ניעס האבען באדארפט קריגען קאנצעסיעס פון די רעגיערונג, און די רעגיערונג איז דער גרעסטער און אפשר דער איינ־ציגער אנטיסעמיט אין רוסלאנד, צוליב פאליטישע צווע־קען.

וויטער. די סטאטיסטיק, אום צו האבען וועלכען ווערט, וואלט געמוזט געבען די ציפערען פון די אידישע פאבריק אר־בייטער פון 1861, און פון היינט. און אזוי ארום אויסגעפינען אויף וויפיעל פראצענט די אידישע פאבריק־ארבייטער זיינען געוואקסען אין פארהעלטניס צו די אידישע באפעלקערונג. דאס זעלבע וואלט זי געמוזט טהון מיט די ניט אידישע ארבייטער, און דאן וואלט מען געקענט ריכטיג וויסען צו אידען פראלע־טאריזירען זיך צו ניט.

דאס טהוט די סטאטיסטיק ניט; זי האט קיין ציפערען פון פריהער, און קען זי אויך ניט האבען, ווייל איך גלויב קוים, אויב עס זיינען געווען וועלכע עס איז אידישע פאבריק־ארביי־טער אין 1861סטען יאהר.

ווען מען נעמט דיזע אלע זאכען אין באטראכט, דאן מוז מען שטוינען אויף דעם אונגעהייערען וואוקס פון דעם אידישען פראלעטאריאט, פון דעם „פאזיטיווען" פראלעטאריאט. דאן קען מען זיך גיכער באקלאגען אויף דעם, וואס די אידען פראלע־טאריזירען זיך צו שנעל און צו שטארק.

דער פלאץ און די צייט ערלויבט מיר ניט גענוג צו באטראכ־

טען דעם גרויסען מאַטעריאַל פון ציפערען, וואָס איז צוזאַמענ־געשלעפּט אין די „מאַטעריאַלען איבער די עקאָנאָמישע לאַגע פון די אידען אין רוסלאַנד“. דאָס פאָדערט אַ אַפּהאַנדלונג פיעל גרעסער ווי מיין יעצטיגע שטודיע. איך וועל דערפאַר נור ברייגנען אייניגע סך הכל'ס. אין די זעקס גובערניעס: ווילנער, וויטעבסקער, גראָדנער, קאָוונער, מינסקער און מאָהליווער, זיינען אין 1897 יאָהר געווען 1,651 פאַבריקען מיט 41,589 אַרבייטער. פון דיזע זיינען געווען אידישע אַרבייטער 22,279, אַלזאָ מעהר ווי אַ העלפט פון אַלע פאַבריק אַרבייטער, 53:57 פּראָצענט, זיינען געווען אידען.*)

אין די וואָלינער, קיעווער, פּאָדאָליער, פּאָלטאַווער און טשערניגאָווער גובערניעס האָבען די קאָרעספּאָנדענטען איבער־געצעהלט 1,189 פאַבריקען מיט 83,280 אַרבייטער, צווישען וועלכע עס זיינען געווען 9,596 אידישע פאַבריק־אַרבייטער. דאָס הייסט עלף פּראָצענט מיט עטוואָס. (11:5 פּראָצענט).

אין די בעסאַראַביער, יעקאַטערינאָסלאַווער און טאַווריטשעס־קער גובערניעס זיינען געווען נאָך די קאָרעספּאָנדענטען 346 פאַבריקען מיט 33,341 אַרבייטער פון וועלכע 2,058 זיינען גע־ווען אידען. ד. ה. 6:2 פּראָצענט.

אין די ערשטע 6 גובערניעס, ווי מען קען זעהן, זיינען מעהר ווי די העלפט פאַבריק־אַרבייטער אידען, ווערענד אין די אי־בעריגע איז דער פּראָצענט פיעל קלענער. דאָס קומט פון דעם,

---

*) דיזע ציפערן קען מען ניט נעמען גענוי. די „מאַטעריאַלען“ האָבען צוויי ערליי ציפערן. אָפיציעלע, וואָס די רעגירונג האָט אַרויסגעגעבען און ניט־אָפיציעלע וואָס די „איקא“ האָט אויסגעפונען דורך איהרע קאָרעספּאָנדענטען. דיזע צוויי ערליי ציפערן שטימען ניט. נאָך די ציפערן פון דער רעגיערונג זיינען אין דיזע 6 גובערניעס געווען 2,749 פאַבריקען מיט 51,659 אַרבייטער. איך האָב אָוועקגעשטעלט אויבען די ציפערן פון די קאָרעספּאָנדענ־טען, ווייל זיי גיבען אָן די צאָל פון די אידישע אַרבייטער, און די רעגיערונגס ציפערען גיבען דאָס ניט. גאַנץ זיכער זיינען אָבער די ציפערן ניט. די סטאַטיסטיק געהט נור ביז 1897 יאָהר. פאַר די יאָהרען פון 1897 ביז 1906 איז נאָך קיינע סטאַטיסטיק ניטאָ.

ערקלערען די „מאטעריאלען", וואס אין דיזע גובערניעס ליגען פיעלע פאבריקען אין די דערפער און מיעסטעטשקעס, וואו אי־דען טארען ניט וואהנען, און אויך ווייל אין דיזע גובערניעס לי־גען די רויה־צוקער און מעטאל פאבריקען, וואו אידען קריגען ניט קיין ארבייט, צוליב די אויבענאויסגערעכענטע אורזאכען, ווי שבת א. ז. וו. דאס איז אבער ניט אלעס. די „מאטערי־אלען" האבען פארגעסען אריין צו רעכענען זעהר א וויכטיגען פונקט. זיי האבען פארגעסען צו זאגען, אז אין די גובערניעס וואו די אידישע פאבריק ארבייטער זיינען קלענער אין צאהל, וואהנען איבערהויפט פיעל וויניגער אידען ווי אין יענע גו־בערניעס וואו די אידישע פאבריק־ארבייטער זיינען גרעסער אין צאהל. אין די ערשטע 6 גובערניעס זיינען 14 פראצענט פון אלע איינוואהנער אידען, ווערענד אין די איבריגע אויסגע־רעכענטע גובערניעס מאכען די אידען אויס נור אונגעפעהר 9 פראצענט פון אלע איינוואוינער. דער פראצענט פון די אידישע ארבייטער צו די צאהל פון אידישע איינוואהנער ווערט אזוי ארום כמעט פארדאפעלט.

דער פראלעטארישער כאראקטער פון די אידישע ארבייטער זעהט זיך נאך מעהר ארויס ווען מען צוטהיילט די אידישע אר־בייטער נאך די געשלעכטער און אלטער. פון 20,323 ארביי־טער אין די ווילנער, וויטעבסקער, גראדנער, קאוונער, מינסקער און מאהליוועד גובערניעס זייען געווען 5,492 פרויען, 1749 מיידלעך און 1,389 קליינע אינגלעך. ד. ח. פרויען זיינען גע־ווען 27 פראצענט, מיידלעך 8:6 פראצענט און אינגלעך 6:8 פראצענט „דיזעס באווייזט", באמערקען די „מאטעריאלען", אז די פאבריק צוברעקעלט ביסלעכווייז די פאטריאכאלע פאר־מע פון די אידישע פאמיליע; עס איז שווין דא היינט פלעצער, וואו דאס פייפעל פון די פאבריק טרייבט ארויס פון דער היים גאנצע אידישע פאמיליעס.*)

אידען פראלעטאריזירען זיך, אהן עין הרע, און די ס. ט. מע־גען שלאפען גאנץ רוהיג. אידען וועלען העלפען בויען אין די סאציאלע רעוואלוציאן.

---

*) „מאטעריאלען", צווייטער באנד, זייטע 217.

איך וואָלט נאָך געוואָלט אנגעהן ווייטער אַזוי. אָבער, ווי געזאָגט, דער פּלאַץ און די צייט, און אפשר אונזערע לעזער'ס געדולד, ערלויבען דאָס ניט.

נעמט צוזאַמען דאָס אַלעס געזאָגטע און איהר וועט זעהן וואָסער קאַלאָסאַלער, וואָסער אונגעהייערע דומהייט עס איז די גאַנצע טהעאָריע פון די סאָציאַליסטען טעריטאָריאַליסטען.

ניין! די ס. ט. וועלען ניט ברייגען די אידישע גאולה. זי וועט מוזען קומען פון אנדערשוואו.

די אידישע וואַנדערונג

די אידישע וואנדערונג שפּילט א גרויסע ראָליע אין די אומצעהליגע „וויסענשאַפטליכע" טעאָריעס, וואָס זענען אנט־שטאַנען אין די לעצטע צעהן יאָר וועגען דער לעזונג פון דער אידישער פראגע. די ציוניסטען, די פּועלי ציון, די טעריטאָ־ריאַליסטען, די סאָציאַליסטען טעריטאָריאַליסטען און די אַלע אנדער פּארטייען און „וויסענשאפטען", וואָס זענען ווי שוועמ־ליך אויפגעקומען אין די לעצטע צייטען, האָבען אַלע מער, אָדער ווענינער זיך באשעפטיגט מיט דער פראגע פון אידישער וואנדערונג; אַלע האָבען זיי געבויט אויף דעמזעלבען באָדען; אַלע זענען זיי אויסגעגאנגען פון דעמזעלבען שטאנדפּונקט, און אַלע זענען זיי געקומען צו דעמזעלבען שלוס: די אידישע וואנדערונג באווייזט די אויסנאַם לאַגע פון די אידען. די אידישע וואנדערונג איז א ספּעציעלע מכה פון דעם אידישען פאָלק.

מען קאן ניט לייקענען, א גרויסער טייל פון דער אידישער אויסוואנדערונג ווערט ארויסגערופען פון דער ספּעציעלער פּאר־פאָלגונג, וואָס די אידען האָבען אויסצושטעהן. דער טייל פון דער עמיגראציע וועט מען הסתם אויפהערען, אויב די פּאר־פאָלגונגען וועלען נאָכלאָזען. מאכען פון דעם פאקט ספּעציעלע טעאָריעס און אוועקשטעלען די אידישע עמיגראציע אין א באַ־זונדערער קאטעגאָריע לאָזט זיך אָבער נישט. וואָרים עס איז פּונקט אזוי אמת, אז די גרויסע מאסען אידישע עמיגראנטען, די הונדערט טויזענדער, עמיגרירען צוליב דיזעלבע אורזאכען, צוליב וועלכע מיליאָנען פון אנדערע נאציעס ווערען באוועגט צו פארלאָזען הויז און היים.

די ערשטע, די וויכטיגסטע, די שטארקסטע פון די סבות, איז די עקאָנאָמישע לאגע פין די גרויסע מאסען אונטער דעם

קאפיטאליזם. דאָס וואָס מענשען קאָנען אזוי שווער מאכען א לעבען אין דער אלטער היים, דאָס צווינגט זיי צו זוכען א נייע היים. דאָס איז אמת פאר אידען ווי פאר ניט אידען.

עס איז אָנגענומען כמעט ביי אלעמען, און דער שרייבער פון דעם האָט דאָס געגלויבט פאר א געוויסער צייט, אז די אידישע אויסוואנדערונג האָט זיך אָנגעהויבען אין דעם יאָר 1881, באלד נאָך די ערשטע פּאָגראָמען, און נאָך די מאי געזעצען פון 1882.

דאָס איז אמת ווען מען רעדט פון די גרויסע מאסענאויס־וואנדערונגען, און אויף אזויפיעל, אויף וויפיעל די פּאָגראָמען און די ספּעציעלע פארפאלגונגען זענען ווירקליך א גרויסער פאקטאָר אין דער אידישער וואנדערונג. עס איז אָבער ניט דער גאנצער אמת.

ווען מען זאָל אָננעמען, אז די אידישע אויסוואנדערונג פון רוסלאנד האָט זיך אָנגעהויבען אין 1881, נאָך די פּאָגראָמען, וואָלט מען אויך געמוזט אָננעמען, אז ביז 1881 האָט די אידען אין רוסלאנד גאָרניט געפעהלט, אז די מאי גזרות זענען געווען די ערשטע גזירות געגען די אידען אין רוסלאנד. מען וואָלט אויך געמוזט אָננעמען, אז די אידען אנטלויפען אלע מאָל פון די לענדער אין וועלכע מען פארפאָלגט זיי. ווער וועט זיך אונטערנעמען צו מאכען די באהויפּטונגען? ניט נאָר אין רוס־לאנד, אין אלע אנדערע לענדער, זענען די אידען אויסגעשטא־נען רדיפות און נגישות, זיי האָבען אָבער קיינמאָל ניט עמי־גרירט מיט דעם פרייען ווילען, ווי לאנג די עקאָנאָמישע לאגע איז געווען צו דערליידען. זיי זענען אָפט געזעסען אזוי לאנג, ביז מען האָט זיי מיט געוואלט פארטריבען. אפילו דאן האָבען פארלאָזען דאָס לאנד נאָר אזעלכע, וואָס האָבען זיך אנדערש ניט געקענט העלפען.

די וואָס האָבען זיך געקאָנט העלפען, האָבען אָדער אָנ־געווענדט אלע פארשידענע מיטלען צו בלייבען, אָדער זענען איבערגעפאָרען אין אן אנדער שטאָט פון דעמזעלבען לאנד, ווי די געשיכטע פון דעם "אידישען תחום" אין רוסלאנד, צו דער־מאנען נאָר די נייעסטע געשיכטע, באווייזט דאָס.

ווי שוין באמערקט, איז ניט אין גאנצען אמת, אז די אי־

דישע עמיגראציע האָט זיך אָנגעהויבען אין 1881. די סטאטי־
סטיק פון דעם לאַנד צייגט, אז די אימיגראציע, הגם באַ־
שרענקט, האָט זיך אָנגעהויבען אין אָנפאנג פון די 70גער יאָ־
רען, און צו דעם, קאָן זיין, האָבען בייגעטראָגען גאָר אנדערע
געזעצען. אין 1874 יאָר זענען נעמליך ארויס די לאנדוועהר גע־
זעצען, נאָך וועלכע יעדער יונגערמאַן איז געוואָרען אונטער־
וואָרפען דער אלגעמיינער מיליטער פליכט. מען קאָן נאַטירליך
ניט וויסען גענוי, אָבער די השערה איז ניט ווייט פון שכל, אז
די נייע מיליטער־פליכטען, האָבען א סך יונגע לייט געטרי־
בען אויסצואוואנדערען. די מיליטער־פליכטען זענען נאָך ביז
היינטיגען טאָג, און ניט נאָר ביי אידען, א וויכטיגע אורזאך
פאר אויסוואנדערונג. אין 1878 האָבען מיר געהאַט דעם רו־
סיש־טערקישען קריג, וועלכער האָט בלי ספק פארטריבען פיעל
יונגע לייט פון דער היים.

אין 1870 האָט די איינוואנדערונג פון רוסלאנד נאָך אמע־
ריקא דאָס ערשטע מאָל דערגרייכט די ציפער פון אריבער
טויזענט. פון דאן אָן געהט עס וואָס אמאָל העכער, און אין
1875 דערגרייכט שוין די ציפער 8,981. נעקסטען יאָר פאַלט
די ציפער ווידער צו 5,700 ווערענד אין דעם פאָלגענדען יאָר,
אין דעם יאָהר 1877 שפּרינגט די ציפער ווידער צו 7,132.

אָט די אימיגראנטען זענען ניט געווען אלע אידען. צו יע־
נער צייט האָט מען פארשריבען אלע אלס רוסען, אָבער מען
נעמט אָן, און מיט רעכט, אז די מייסטע פון יענע איינוואנ־
דערער זענען געווען אידען.

אלע וואָס האלטען, אז די אידישע עמיגראציע האָט זיך
אָנגעהויבען אין דעם יאָר 1881 האָבען פאר דעם איין ער־
קלערונג: די פּאָגראָמען, די פארפאָלגונגען!

ווי אזוי קאָנען זיי ערקלערען די אויבענדערמאָנטע
עמיגראציאָנס ציפערען? וואָס איז די אורזאך, וואָס די אלע
יאָרען, ביז די זיבעציגער יאָרען, זענען די אידען זיך געזע־
סען גאנץ רוהיג און האָבען דאן מיט אמאָל, מיר ניט, דיר ניט,
זיך געלאָזען אין דער ווייטער וועלט אריין?

דער ענטפער וואָס מיר האָבען פּרובירט געבען וועגען די
לאַנדוועהר געזעצען, און דעם רוסיש־טערקישען קריג, קאָנען

העכסטענס ערקלערען, ווארום די צאָל עמיגראנטען איז גע־שטיגען אין איין יאָר און געפאלען א צווייטען יאָר, זי קאָן אָבער ניט ערקלערען די ערשיינונג פון אן אימער שטייגענדער עמיגראציע.

אן ערקלערונג פאר דער ערשיינונג קאָן מען נאָר באקו־מען, ווען מען באטראכט די אייראָפעאישע עמיגראציע אלס א גאנצע. אָבער דעמאָלט פאלט די טעאָריע פון אידישע וואנדערונג. מען זעהט דעמאָלט, אז די וואנדערונג איז אונ־טערוואָרפען אלגעמיינע סאָציאלע געזעצען. אז די אידישע עמיגראציע פאלט צוזאמען מיט דער אלגעמיינער עמיגראציע פון מזרח און דרום אייראָפא, אז זי שטייגט און פאלט צוזאמען מיט יענער.

ווען מען אונטערזוכט די אימיגראציאָנס סטאטיסטיק פון דיזען לאנד, און דאָס איז דערווייל דער בעסטער מיטעל צו שטודירען די עמיגראציע פון אנדערע לענדער, געפינט מען פאָלגענדעס: די אימיגראציע אין דיזען לאנד איז אין די ערשטע צייטען געקומען אויסשליסליך פון דייטשלאנד, דאָס פאראייניגטע ענגלאנד (ענגלאנד, אירלאנד, סקאטלאנד און וועלש), און סקאנדינאוויען. שוין אין 1852 איז די צאָל אי־מיגראנטען פון דייטשלאנד געווען 145,916; אין 1882 איז די איינוואנדערונג פון דעמזעלבען לאנד געשטיגען ביז 250,630. די איינוואנדערונג פון ענגלאנד האָט שוין אין 1851 דערגרייכט די צאָל 272,740.

פאר דערזעלבער צייט זענען געקומען גאנץ ווייניג אימי־גראנטען פון די לענדער פון וואנען די הויפט אימיגראציע קומט היינט צו טאָג.

ביז 1861, למשל, איז פון עסטרייך־אונגארן קיין איינצי־גער אימיגראנט ניט געקומען. די ערשטע פארטיי אימיגראנ־טען פון עסטרייך־אונגארן איז געקומען אין 1861 און זי איז באשטאנען פון 13 מענשען.

דאָס זעלבע איז כמעט אמת וועגען איטאליען און רוס־לאנד.

מיר קאָנען דאָ ניט איבערגעבען אלע ציפערען. אָבער צו

באווייזען אונזער פונקט ועלען מיר נעמען דריי לענדער און פיר הויפט יאָרען פון דעם שפּעטערען אימיגראציאָנס־ שטראָם.

עס זענען אָנגעקומען אימיגראנטען פון:

לענדער	1861	1881	1907	1908
עסטרייך־אונגארן	13	27,935	338,452	168,509
איטאליען	954	15,401	285,731	128,503
רוסלאנד	129	10,655	258,943	156,711

עס איז גענוג צו געבען איין בליק אויף דיזער קורצער טאבעלע, מען זאָל זיך איבערצייגען ווי פאלש עס זענען די טעאָריעס, וואָס בויען זיך אויף די אידישע וואנדערונג אלס אן אויסנאם פאל.

פון דיזער טאבעלע קאָן מען צום לייכטסטען זעהן, אז עס איז א גאנצע רייה פון לענדער, וואָס זענען אין די 60־גער און זיבציגער יאָרען אריינגעצויגען געוואָרען אין דעם עמיגראציאָנס שטראָם; אז דיזע לענדער זענען מייסטענס אגראַרישע לענדער, וואו דער קאפּיטאליזם האָט זיך נאָר וואָס אָנגעהויבען צו אנטוויקלען; וואו ער איז שוין גענוג אנטוויקעלט צו פארטרייבען די פויערים פון דאָרף אין שטאָט. וואו ער איז אָבער נאָך ניט אויף אזוי וויים אנטוויקעלט צו קאָנען באַשעפטיגען די אלע פון זייער ערד פריי־געוואָרענע פויערים; וואו ער איז שוין גענוג אנטוויקעלט צו פארטרייבען די אידען פון זייערע אלטע באשעפטיגונגען, וואו ער איז אָבער נאָך ניט גענוג אנטוויקעלט זיי אויפצונעמען אין דער אינדוסטריע.

אלס ווייטערער באוויז צו דיזער באהויפּטונג, קאָן נאָך אויך דינען דער פאקט, אז גראָד פון די לענדער וואָס האָבען פריהער געשיקט די גרעסטע צאָל אימיגראנטען, איז די עמיגראציע זעהר שטארק געפאלען. צוליב דעם אינדוסטריעלען אויפבליהען אין יענע לענדער.

און די אידען זענען ניט נאָר קיין אויסנאם, ווען די אימיגראציע האלט אין וואקסען. זיי געהען מיט דעם שטראָם אויך דיזעלבע ווין די אלגעמיינע עמיגראציע פאלט, ווי שוין באמערקט. אין דעם יאָהר 1908 ווען די אלגעמיינע עמיגראציע איז שטארק געפאלען, ווארשיינליך צוליב דעם עקאָנאָמי־

שען קריזיס, וואָס מיר האָבען דאָ דורכגעלעבט אין דעם יאָר 1907, איז אויך די אידישע עמיגראציע געפאלען אין א כמעט גלייכער פּראָפּאָרציע...

עס איז נאָך דאָ פיעל צו ריידען וועגען דעם ענין. פאר היינט האָבען מיר נאָר געוואָלט אויפמערקזאם מאכען אויף דעם איינעם פונקט: וואָס די אידישע לאגע זאָל ניט זיין, וואָס די מיטעל צו פארבעסערען דיזע לאגע זאָל ניט זיין — די אידישע עמיגראציע אין אירע הויפטשטריכען איז א טייל פון אַן אלגעמיינער סאָציאלער ערשיינונג.

אינהאַלט: